

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**SOSYAL KORUMA HARCAMALARI VE
CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN YOKSULLUK
ÜZERİNE ETKİSİ: OECD ÜLKELERİ İÇİN
BİR UYGULAMA**

Gülferah BOZKAYA

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ARALIK- 2016**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**SOSYAL KORUMA HARCAMALARI VE
CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN
YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİSİ: OECD
ÜLKELERİ İÇİN BİR UYGULAMA**

**DANIŞMAN: Prof. Dr. Seyhan TAŞ
JÜRİ: Prof.Dr.İbrahim ÖRNEK
JÜRİ:Doç.Dr. A.Haluk PINAR
JÜRİ:Yrd.Doç.Dr. Metin YILDIRIM
JÜRİ:Yrd.Doç.Dr. Nâîân IŞIK**

Gülferah BOZKAYA

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ARALIK -2016**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

SOSYAL KORUMA HARCAMALARI VE CİNSİYET
EŞİTSİZLİĞİNİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİSİ: OECD
ÜLKELERİ İÇİN BİR UYGULAMA

Gülferah BOZKAYA

DOKTORA TEZİ

Kod No :

Bu Tez 05/12/2016 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir.

Prof.Dr. Seyhan TAŞ
BAŞKAN

Prof.Dr. İbrahim ÖRNEK
ÜYE

Doç.Dr. A Haluk PINAR
ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Metin YILDIRIM
ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Nalan IŞIK
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Abdullah SOYSAL

Enstitü Müdürü

Bu çalışma Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenmiştir.
Proje No:2013/6-30D

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

ÖZET

DOKTORA TEZİ

**SOSYAL KORUMA HARCAMALARI VE CİNSİYET
EŞİTSİZLİĞİNİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİSİ:
OECD ÜLKELERİ İÇİN BİR UYGULAMA**

Gülferah BOZKAYA

Danışman : Prof. Dr. Seyhan TAŞ

Yıl : 2016 , Sayfa: 132+X

Jüri : Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Başkan)
: Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Üye)
: Doç.Dr. A. Haluk PINAR (Üye)
:Yrd.Doç.Dr.Metin YILDIRIM (Üye)
:Yrd.Doç.Dr. Nalan IŞIK (Üye)

Genel anlamıyla yoksulluk ; insanların temel gereksinimlerini karşılama olanağına sahip bulunmaması, kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarına sahip olamaması şeklinde tanımlanmaktadır. Günümüz Dünya ekonomisinde ; yoksulluk sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olmayıp; tüm ülkeleri derinden etkileyen global bir sorun haline gelmiştir. Konunun öneminden dolayı bir taraftan yoksulluk kavramı ve nedenleri incelenirken bir diğer taraftan da yoksullukla mücadele politikaları bölgesel, ulusal ve uluslar arası kuruluşlar tarafından oluşturulmakta ve yürütülmektedir.

OECD ülkelerinde sosyal koruma harcamalarının ve cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk düzeyini nasıl etkilediği bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, 22 OECD ülkesi temel alınarak derlenen 2009-2014 yıllarına ait sosyal koruma harcamaları, cinsiyet eşitsizliği ve yoksulluk oranı verileri statik panel veri analizi yöntemleri ile incelenmiştir.

Sosyal koruma harcamaları ve cinsiyet eşitsizliğini oluşturan alt bileşenlerle de analiz yapılmıştır. Yoksullukla mücadelede bu bileşenlerden hangisinin üzerinde durulması gerektiğine dair veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, sosyal koruma harcamalarının yoksulluğu azalttığı, cinsiyet eşitsizliğinin ise özellikle kadın yoksulluğunu beslediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Koruma Harcamaları,Cinsiyet Eşitsizliği,Yoksulluk,Statik Panel Veri Analizi

**DEPARTMENT OF ECONOMICS
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

PhD THESIS

**THE EFFECT OF SOCIAL PROTECTION PAYMENTS
AND GENDER INEQUALITY ON POVERTY:
APPLICATION FOR OECD COUNTRIES**

Gülferah BOZKAYA

Supervisor : Prof. Dr. Seyhan TAŞ

Year : 2016 , Pages:132+X

**Jury : Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Chairperson)
: Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Member)
: Assoc. Prof. Dr. A. Haluk PINAR (Member)
: Asst.Prof.Dr. Metin YILDIRIM (Member)
: Asst.Prof.Dr. Nalan IŞIK (Member)**

Poverty, general sense, is defined as people don't have possibility of fulfillment of their essential requirements and minimum life standards that individuals live. In today's world economy, poverty not only exist in less developed and developing countries, but also become a global problem affecting all countries deeply. Because of importance of this matter, in one sense poverty notion and reasons are investigated, on the other hand poverty reduction policies are formed and implemented by regional, national and international organizations.

The primary aim of this study is that how social protection expenses and gender inequality affect poverty level. In this context, the reviewed 2009-2014 years data of social protection expenses, gender inequality and poverty rate based on 22 OECD countries are examined with static panel data analysis methods.

Furthermore, the analysis is extended to subcomponents which constitute social protection expenses and gender inequality. Referring poverty reduction it is tried to obtain data concerning which one of these subcomponents is required to be discoursed. In this study, it is inferred that social protection expenses reduce poverty and gender inequality increases poverty, specially related woman.

Key Words: Social Protection Expenditures, Gender Inequality, Poverty, Static Panel Data Analysis

ÖN SÖZ

Hızla değişen piyasalar, mali, çevresel ve ekonomik şoklar sadece yoksul ve zarar görebilirliği yüksek grupları daha fazla yoksulluğa sürüklemekle kalmayıp değişen koşullara uyum sağlayamamış yeni kırılgan gruplar da ortaya çıkarmaktadır. Sosyal koruma, bir sosyal güvenlik ağının ötesine giden, insanları yoksulluktan çıkartmak, ekonomik büyümeden faydalanmaları ve bu büyüme içinde yer almalarını sağlamak için izlenen bir yönetimin parçasıdır. Dünya’da ortaya çıkan eşitsizlikler cinsiyetler arası insani kalkınma açısından da ciddi farklılıklar göstermektedir. Kadınlar çalışma yaşamı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, siyaset ve sivil toplum örgütleri gibi genel olarak toplumsal yaşama katılım sağlayan alanlarda toplumsal cinsiyet veya ayrımcılık temelli çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumsuz yönde etkilemektedir.

Genelde sosyal koruma harcamalarının ve cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerinde etkisinin nasıl olduğunu özelde ise yoksullukla mücadele de sosyal koruma harcamalarını ve cinsiyet eşitsizliğini oluşturan enstrümanların hangisinin kullanılmasının gerektiğini belirlemeye çalıştığım bu doktora tez çalışmamda ,evladı olmaktan her zaman gurur duyduğum, alacağım her akademik unvanı atfettiğim babam ve anneme; güvenini, şefkatini avuçlarımda hissettiğim abim Durmuş’a, kız kardeşten öte olan yol arkadaşım Ferdane’ye, kendisi benim küçüğüm olmasına rağmen kocaman yüreğiyle beni sarıp sarmalayan kardeşim Mehmet’te, ailemin ve benim vefakar destekçim yengem İnci’ye, bitmez enerjileriyle bana hayat veren yiyenlerim Ali Burak ve Berra Güler’e en derin sevgilerimi sunuyorum.

Değerli meslektaşlarım, hayat heybemde biriktirdiklerime en yakından şahit olan Arş.Gör. Gül DERTLİ’ye, mesafelerin anlamsızlığını,sıcacık sesiyle yüreğimde hissetmemi sağlayan Arş.Gör. Selcen ALTINBAŞ’a,yettiği yere kadar yetişen, yetmediğinde ekmeğini benimle paylaşan can kardeşim Arş.Gör. Sadegül DURGUN’a, Arş.Gör. Gülnur ŞİMŞEK’e teşekkürü borç bilirim.

Çalışmamın geliştirilmesinde yardımlarını esirgemeyen, yanlarında çalışmaktan onur duyduğum ve ayrıca tecrübelerinden yararlanırken göstermiş oldukları hoşgörü ve sabırdan dolayı değerli hocam ve danışmanım Sayın Prof. Dr. Seyhan TAŞ’a ve Sayın Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK’e , Sayın Yrd.Doç.Dr. Mustafa BAYLAN’a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca ekonometrik çalışma aşamasında yardımlarını asla unutmayacağım doktora arkadaşım Meltem KILIÇ’a teşekkür ediyorum.

Gülferah BOZKAYA
Aralık-2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
1. GİRİŞ.....	1
2. KONUS İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR.....	4
2.1. Yoksulluk ve Sosyal Koruma Harcamaları İle İlgili Araştırmalar.....	4
2.2. Yoksulluk ve Cinsiyet Eşitsizliği İle İlgili Araştırmalar.....	6
3. SOSYAL KORUMA HARCAMALARI.....	8
3.1. Sosyal Politika Kavramı.....	8
3.2. Sosyal Politika Üretici Olarak Devletin Gelişimi.....	9
3.2.1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönem	9
3.2.2. Sanayi Devriminden İkinci Dünya Savaşına.....	11
3.2.3. 1945-1975 Refah Devletin Altın Çağı.....	12
3.2.4. Refah Devletin Bunalımı.....	13
3.2.5. Sosyalist Alternatifin Çöküşü-Liberalizmin (Yeni Sağ'ın) Yeniden Yükselişi.....	15
3.3. Türkiye’de Sosyal Politikanın Gelişim Süreci.....	18
3.3.1. Cumhuriyet Öncesi Sosyal Politikanın Gelişim Süreci.....	18
3.3.2. Cumhuriyet Sonrası Sosyal Politikanın Gelişim Süreci.....	20
3.3.3. Günümüzde Sosyal Politikanın Gelişim Süreci.....	23
3.4. Dünya’da ve Türkiye ’de Sosyal Koruma Harcamaları.....	25
3.4.1.Sosyal Koruma Harcamaları Tanımı ve Kapsamı.....	25
3.4.2. Sosyal Koruma Harcamaları Hesaplama Yöntemleri.....	28
3.4.3. Dünya’da Sosyal Koruma Harcamalarının Durumu.....	30
3.4.3.1. AB’de ESPROSS Yöntemine Göre Sosyal Koruma Harcamaları.....	30
3.2.3.2. OECD Ülkelerinde SOCX Yöntemine Göre Sosyal Koruma Harcamaları.....	32
3.4.4. Türkiye’de Farklı Hesaplamalara Göre Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırılması.....	34
4. CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ.....	36
4.1. Cinsiyet Eşitsizliği Kavramı.....	36
4.2. Cinsiyet Eşitsizliğini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar.....	37
4.2.1. Fonksiyonalist Yaklaşım.....	37
4.2.2. Çatışmacı Yaklaşım.....	38
4.2.3. Etkileşimci Yaklaşım.....	39
4.2.4. Feminist Yaklaşım.....	39
4.3. Cinsiyet eşitsizliğinin Ortaya Çıktığı Alanlar.....	40
4.3.1. Ekonomi.....	40
4.3.2. Eğitim.....	41
4.3.3.Siyaset.....	42
4.4. Cinsiyet Eşitliğini Değerlendirmek İçin Kullanılan Göstergeler.....	43

4.4.1. İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index- HDI).....	44
4.4.1.1. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (Gender Inequality Index- GII)...	41
4.4.1.2. Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (Gender-Related Development Index- <i>GDI</i>).....	48
4.4.2. Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi.....	50
4.4.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Endeksi (GEI).....	54
5. YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	58
5.1. Yoksulluk Kavramı ve Türleri.....	58
5.1.1. Mutlak Yoksulluk -Görelî Yoksulluk.....	59
5.1.2. Objektif (Nesnel) Yoksulluk- Subjektif (Öznel) Yoksulluk	60
5.1.3. Tüketim Harcamasına Göre Yoksulluk.....	61
5.1.4. Gelir Yoksulluğu- İnsani Yoksulluk.....	61
5.1.5. Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk.....	62
5.1.6. Yeni Yoksulluk.....	63
5.2. Yoksulluğun Ölçülmesi.....	64
5.2.1. Alınması Gereken Asgari Kalori Miktarı Yaklaşımı.....	64
5.2.2. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı.....	65
5.2.3. Ortalama Gelirin Yarısı Yaklaşımı.....	65
5.2.4. Harcamaların Besin Gruplarına Ayırıştırılması Yöntemi.....	65
5.2.5. İnsani Gelişmişlik Endeksi.....	67
5.3. Yoksulluk Ölçüm Yöntemi Olarak Geliştirilen Endeksler.....	69
5.3.1. Kafa Sayısı Yoksulluk Endeksi (Head-Count Poverty Index (HCI)).....	69
5.3.2. Yoksulluk Açığı Endeksi (Poverty-Gap Index (PGI)).....	70
5.3.3. Yoksulluk Açığı Endeksinin Karesi (Squared Poverty Gap Index (SPGI)).....	70
5.3.4. Sen Yoksulluk Endeksi.....	71
5.3.5. Foster-Greer-Thorbecke Yoksulluk Endeksi (FGT Poverty Index)...	72
5.3.6. Yoksullar Arasındaki Gelir Dağılımının Gini Katsayısı.....	72
5.5. İktisat Teorilerinde Yoksulluk.....	73
5.5.1. Klasik Teorinin Yaklaşımı.....	74
5.5.1.1. Adam Smith.....	74
5.5.1.2. David Ricardo.....	75
5.5.1.3. Thomas Robert Malthus.....	77
5.5.1.4. Jean Baptiste Say.....	78
5.5.1.5. John Stuart Mill.....	79
5.5.2. Marksist Teorinin Yaklaşımı.....	79
5.5.3. Keynes'in Yaklaşımı.....	80
5.5.4. Refah Devleti ve Yoksulluk.....	82
5.6. Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları.....	85
5.6.1. Dünya'da Gelir Dağılımı Bozukluğu ve Yoksulluğun Boyutları ...	86
5.6.2. Türkiye'de Yoksulluk.....	91
6. EKONOMETRİK MODEL UYGULAMASI.....	95
6.1. Panel Veri Analizi.....	95
6.1.1. Statik Panel.....	96
6.1.1.1. Panel Veri Regresyon Modellerinin Tahmini.....	97
6.1.1.1.1. Klasik Model.....	97
6.1.1.1.2. Sabit Etkiler Modeli.....	98
6.1.1.1.3. Rassal Etkiler Modeli.....	99

6.1.1.2. Klasik, Sabit Etkili ve Rassal Etkili Modeller Arasında Seçim Yapmak İçin Kullanılan Testler.....	100
6.1.1.2.1. Breusch Pagan Lagranj Çarpanı (LM) Testi	101
6.1.1.2.2. Chow Testi (F Testi).....	102
6.1.1.2. 3. Hausman Testi.....	103
6.1.2. Çalışmanın Amacı.....	104
6.1.3. Çalışmada Kullanılan Değişkenler.....	105
6.1.4. Statik Panel Veri Analizi Bulguları.....	106
6.1.4.1. Korelasyon Analizi Sonuçları	106
6.1.4.2. Statik Panel Veri Regresyon Analizi Sonuçları.....	108
6.1.4.2.1. Breusch Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi.....	108
6.1.4.2.2. Chow Testi (F Testi).....	109
6.1.4.2.3. Hausman Testi.....	109
6.1.4.3. Sabit Etki Modeli Regresyon Sonuçları.....	110
6.1.4.3.1. Yoksulluk (YOKSL) Değişkenin Regresyon Sonuçları.....	110
7. SONUÇ	117
KAYNAKLAR.....	122
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
AGÜ	:Az Gelişmiş Ülkeler
AİPP	:Aktif İşgücü Piyasası Programları
BKH	:Binyıl Kalkınma Hedefleri
ÇBYE	:Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
ESSPROS	:The European System of Integrated Social Protection Statistics
EUROSTAT	:Avrupa İstatistik Ofisi
FGT	:Foster-GreerThorbecke Yoksulluk Endeksi
GDI	:Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi
GEI	:Toplumsal cinsiyet eşitlik Endeksi
GII	:Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
İİSS	:İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi
İGE	:İnsani Gelişme Endeksi
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsü
KMYKK	:Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
PGI	:Yoksulluk Açığı Endeksi
SOCX	:Social Expenditure Data Base
SPGI	:Yoksulluk Açığı Endeksinin Karesi
STK	:Sivil Toplum Kuruluşu
OECD	:Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
UÇÖ	:Uluslar arası Çalışma Örgütü
UNDP	:Birleşmiş Milletler Gelişme Programı
WEF	:Dünya Ekonomi Forumu

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1. 1927 Yılı Sanayi Üretim Koluna Göre İş Yeri ve İşçi Sayısı.....	21
Tablo 3.2. Sosyal Koruma Hakkı Kapsamına İlişkin Yaklaşımları.....	29
Tablo 3.3. Sosyal Koruma Harcamalarının GSMH'ya Oranı (2006-2012).....	30
Tablo 3.4. OECD Ülkelerinde SOCX Yöntemine Göre Sosyal Koruma Harcamaları(1980-2014).....	33
Tablo 3.5. Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH'ye Oranı.....	32
Tablo 4.1. Çok Yüksek İnsani Gelişmişlik Düzeyine Göre Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi.....	46
Tablo 4.2. Yüksek İnsani Gelişmişlik Düzeyine Göre Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi.....	47
Tablo 4.3. Düşük İnsani Gelişmişlik Düzeyine Göre Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi.....	48
Tablo 4.4. 2014 yılı Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksine Göre Ülke Sıralamaları.....	49
Tablo 4.5. 2014 yılı Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi Bileşimlerine Göre Ülke Sıralamaları.....	49
Tablo 4.6. Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi.....	51
Tablo 4.7. OECD Ülkeleri için 2015 Yılı Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi	52
Tablo 4.8. Türkiye için Cinsiyet Uçurumu Endeksi.....	53
Tablo 4.9. 2012 yılı AB-28 Üyesi Ülkelerin Ortalama Cinsiyet Eşitliği Endeksi.....	56
Tablo 5.1. İnsani Gelişme Endeksi Kriterlerinin Sınır Değerleri.....	68
Tablo 5.2. Dünya'da Gelir Dağılımı Bozukluğu ve Yoksulluğun Boyutları.....	86
Tablo 5.3. Geliri Yoksulluk Sınırı Altında olan Nüfus (%).....	87
Tablo 5.4. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi.....	88
Tablo 5.5. İnsani Gelişme Endeksi ve Bileşenleri.....	89
Tablo 5.6. İnsani Gelişme endeksi Raporunda Yer Alan Diğer Endeksler.....	90
Tablo 5.7. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları.....	92
Tablo 5.8. Eş Değer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksulluk.....	93
Tablo 5.9. Yıllar İtibariyle Kişi Başına Düşen Gelir (\$).....	94
Tablo 6.1. Uygulama Değişkenleri.....	106
Tablo 6.2. Yoksulluk,Sosyal Koruma Harcamaları ve Cinsiyet Eşitsizliği Değişkenleri İçin Korelasyon Tablosu.....	107
Tablo 6.3. Yoksulluk ile Sosyal Koruma Harcamalarının Alt Bileşenleri İçin Korelasyon Tablosu.....	107
Tablo 6.4. Yoksulluk ile Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin Alt Bileşenleri İçin Korelasyon Tablosu.....	107
Tablo 6.5. Breusch Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi Sonuçları.....	109
Tablo 6.6. Chow Testi (F Testi) Sonuçları.....	109
Tablo 6.7. Hausman Testi.....	110

Tablo 6.8.	Yoksulluk ile Sosyal Koruma Harcamalarının Sabit Etki Modeli İle Analizi.....	111
Tablo 6.9.	Yoksulluk ile Sosyal Koruma Harcamaları Alt Bileşenlerinin Sabit Etki Modeli Analizi.....	113
Tablo 6.10.	Yoksulluk ile Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin Alt Bileşenlerinin Sabit Etki Modeli.....	114

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekiller</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1. AB-28 Sosyal Koruma Harcamalarının Yapısı (2012).....	31
Şekil 4.1. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Boyutları ve Göstergeleri.....	44
Şekil 4.2. 2012 yılı AB-28 Üyesi Ülkelerin Ortalama Cinsiyet Eşitliği Endeksi.....	55
Şekil 5.1. İnsani Gelişme Endeksinin Oluşumu.....	68

1. GİRİŞ

Yoksulluğun, herkes tarafından kabul görmüş objektif ve kesin bir tanımı bulunmamakla birlikte, genel bir ifadeyle asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanamaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkelerin zaman içinde karşı karşıya olduğu sorunlardan birisi de yoksulluktur.

Sosyal harcamalara bütçe içinde yüksek pay vermelerine rağmen gelişmiş ülkelerde bile hala yoksulluk sorunu tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Bu bağlamda yoksullukla mücadele geçmişten günümüze ele alınan bir problem, önlenmeye çalışılan ve toplumsal huzursuzlukların temeli olarak görülen bir olgu haline bürünmüştür. Yoksullukla mücadele politikaları ancak birey merkezli olarak işlediğinde yoksulluk problemine karşı önemli bir çözüm mekanizmasına dönüşebilecektir. Yoksulluğun kısa vadede azaltılması, orta ve uzun vadede tamamen ortadan kaldırılabilmesinin mevcut iktisat politikaları ile mümkün olup olmadığı ise sürekli tartışıla gelen bir konu olmuştur. Bunun en önemli nedeni yoksulluğun pek çok belirleyicisinin olması ve bunların eş zamanlı bir şekilde kontrol edilememesidir. Çünkü bu dinamiklere göre izlenecek olan politikanın alt bileşenleri tespit edilecek ve etkinliği artırılabilir. Yoksullukla mücadele açısından izlenmesi öngörülen ve literatürde de hâkim olan en önemli politikalardan biri kamu kesimince gerçekleştirilecek sosyal harcamalar bileşenidir.

Sosyal koruma, sosyal adaletin sağlanmasında bir araç olarak kabul edilmesinin yanında yoksulluğun önlenmesinde de bir tür sigorta olarak kabul edilmektedir. Sosyal koruma; işsizlik yardımları, ulusal sağlık sigortası, tarım sigortası, emeklilik, ev yardımı, çocuk desteği vb. pek çok araç aracılığıyla ihtiyaç sahibi olanlara ulaşmaktadır. Yoksullukla mücadelede sayılan bu araçlar, yönetimler tarafından kamu harcamaları başlığı altında toplanmaktadır. Bu anlamda yönetimlerin kullandığı en önemli araç olarak bütçeden yapılan transfer harcamaları gelmektedir. Bu harcamalar; *sosyal kamu harcamaları* ya da *sosyal koruma harcamaları* olarak tanımlanmaktadır.

Günümüzde özellikle uluslar arası kuruluş ve örgütler arasında sosyal koruma kavramının kullanımı yaygınlaşmaktadır. Savaşlar, ekonomik krizler ve beraberinde gelen yoksullukla mücadelede sosyal korumanın geliştirilmesi konusu artık ortak kanı niteliğindedir. Fakat, sosyal koruma kavramının içeriği ve bağlı olarak da temel unsurları hakkında açık bir uzlaşma olmamasının yanında, önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Bu farklılıklar örgütlerin kendi önceliklerindeki ve yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Sosyal korumanın tanımını ve nasıl sağlanacağını, gelenekler, kültürler, toplumun yapısı, kurumlar ve politik yapılar etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerde sosyal koruma hakkındaki araştırma ve tartışmaların sınırını devlet tarafından finanse edilen ve yönetilen programlar çizmektedir. Gelişmekte olan ülkelere ilişkin çalışmalarda ise insanlara sağlanan koruma kamu araçlarının yanında özel araçlar da sosyal korumanın kapsamında ele alınmaktadır.

Sosyal koruma harcamalarının izlenmesinde uluslar arası platformda Avrupa Birliği (AB)'nin kullandığı ESSPROS ve OECD'nin kullandığı Sosyal Harcamalar Veri Tabanı (SOCX) gibi iki yöntem bulunmaktadır. Bu iki yöntem arasındaki en önemli fark SOCX'in eğitim harcamalarını da sosyal koruma harcamaları kapsamına almasıdır. Eğitim harcamalarının sosyal koruma harcamalarına dahil edilmesi özellikle Türkiye gibi eğitime erişememenin yoksulluk ve sosyal dışlanma olgusu ile bir arada yaşandığı ülkeler için önem arz etmektedir.

Avrupa Birliği içerisinde yer alan Avrupa Komisyonuna bağlı olan EUROSTAT sosyal korumayı, sosyal riskler karşısında insanları korumak amacıyla yapmış olduğu transfer sistemlerinin bütünü olarak tanımlamaktadır. Sosyal riskler; hanede gelir elde eden birinin vefat etmesi, yaşlanma nedeniyle bakıma gereksinim duyma, yaşlılık, emeklilik, engellilik, hastalık, analık, bakıma gereksinim duyan çocuk, işsizlik ve hastalık, engelli veya yaşlı akrabaların bakımını kapsamaktadır.

Sosyal koruma, sosyal risklerin yarattığı gelir eksikliği nedeniyle insan onurunun korunması için temel olan hizmetlere insanların ulaşım ve sosyal risklerin yoksullukla sonuçlanmasını engellemektedir. Komisyonun tanımladığı sosyal koruma kavramı, sosyal güvenlikle daha geniş bir alanı kapsamaktadır. OECD'nin kullandığı Sosyal Harcamalar Veritabanının (SOCX) tanımına göre ise sosyal harcamalar “emeklilik ödemeleri, çalışan nüfusa yapılan gelir desteği, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ve sağlık dışındaki diğer tüm sosyal hizmetler”in toplanmasıyla elde edilmektedir.

Diğer taraftan yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olmakla birlikte, ağırlıklı olarak kadınlar yoksulluğu daha derinden yaşamaktadırlar. Son yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk içinde yaşayan kadınların sayısı erkeklerin sayısı ile karşılaştırıldığında önemli oranda artmıştır. Yoksulluğun kadınlara özdeşleşmesi, politik, ekonomik ve sosyal dönüşümün kısa dönemdeki sonucu olarak ekonomileri geçiş sürecinde olan ülkelere son zamanlarda önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu sorunun ortaya çıkma nedenleri ekonomik faktörlerin yanında, cinsiyet rollerinin katılığı, kadınların eğitim, öğrenim, üretim kaynakları ile yetki ve karar alma mekanizmalarına kısıtlı erişimin olması vb. sıralanabilmektedir. Bu faktörlerin yanında toplumsal cinsiyete dayalı bakış açısını ana görüş olarak tüm ekonomik analiz ve planlamalara yeterince yansıtılmamak ve yoksulluğun yapısal nedenlerini yeterince ele almamak da kadın yoksulluğunun ortaya çıkmasında katkıda bulunan unsurlardır.

Cinsiyet, bireylerin kendilerini nasıl görmeleri ve diğer bireylere karşı nasıl davranmaları gerektiğini belirlemekte ve çoğu zaman sosyal farklılaşmaya temel oluşturmaktadır. Bu anlamda, cinsiyet eşitsizliği toplumda tabakalaşma sisteminin önemli bir ögesidir. Sosyologlar genellikle cinsiyet eşitsizliğini gücün, maddi refah ve prestijin dağılımı açısından kadınlar ve erkekler arasındaki hiyerarşik asimetrik ilişkiler olarak tanımlamaktadır. Cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkması çalışma yaşamı ve siyasette kadının sınırlı olarak yer alması, kaynaklara ve fırsatlara ulaşmada, şiddet, temel hizmetlerden yararlanmada yetersizlik ile yakından ilişkilidir.

Bu çerçevede cinsiyet eşitsizliği; siyasette ve çalışma yaşamında düşük oranlarda temsil edilmesi toplumda kadınların temel hizmetlerden yoksun olması, şiddete uğraması, fırsatlara ve kaynaklara sahip olmada erkeklere oranla eşit olmayan koşullar yaşaması şeklinde tanımlanmaktadır.

Kadınların günlük yaşam faaliyetlerine tam ve özgür bir şekilde katılma fırsatından yoksun olmalarına neden olan cinsiyet ayrımcılığının kapsamına karar mekanizmalarına katılamama, kamusal olanaklardan yararlanamama, sağlıklı koşullarda yaşama, uygun konut sahibi olamama, çalışma yaşamında engellerle karşılaşma, işyerinde taciz ya da haksızlığa uğrama gibi çeşitli konular girmektedir.

Cinsiyet eşitsizliği, bir bireyin bir kadına cinsiyetini esas alarak bir erkeğe davrandığı ya da davranacağından daha olumsuz davranması veya daha az olumlu davranarak doğrudan ortaya çıkabileceği gibi; şekilsel olarak eşitlikçi gözükse de davranış veya uygulamaların sonradan kadın üzerinde ayrımcı etkiler yaratarak dolaylı şekilde de ortaya çıkmaktadır. Kadınlara yönelik cinsiyet eşitsizliği birçok toplumda görülmekle birlikte, ayrımcılığın türü ve derecesi birbirinden farklı olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde cinsiyet eşitsizliği, kadınların çalışma hayatında, işe alınma aşamasında ve terfide karşılaştıkları engeller ile aynı iş için erkeklere nazaran az ücret almaları gibi konularda belirginleşirken, gelişmekte olan ülkelerde bu konuların yanı sıra daha çok şiddete uğrama ve eğitim olanaklarından yararlanamama gibi temel alanlarda gözlemlenmektedir .

Yapılan çalışmalarda eğitim, sağlık ve beslenme, işgücü piyasasına katılım ve benzeri alanlardaki cinsiyet eşitsizliklerinin genel yoksulluk düzeyini artırdığı görülmüştür. Bu nedenle de yoksullukla mücadelede toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortaya çıkaran faktörlerin önemi üzerinde durulmuştur.

Bu doğrultuda çalışmada, 22 tane OECD ülkesinde sosyal koruma harcamaları ve cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerinde etkisi teorik ve ampirik olarak incelenecektir. Ekonometrik analizde statik dinamik panel analizinde Klasik, Sabit Etkili ve Rassal Etkili Modeller Arasında Seçim Yapmak İçin Breusch Pagan Lagranj Çarpımı (LM) Testi , Chow Testi (F Testi), Hausman testleri yapılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, giriş, ikinci bölümünde ise sosyal koruma ve cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerine etkisini konu alan daha önce yapılmış çalışmalar yer alacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde sosyal koruma harcamalarının tanımı, sınıflandırılması ve kuramsal çerçevesi yer almaktadır. Dünya’da ve Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının gelişimlerinin yanında yoksullukla mücadelede sosyal koruma harcamalarının rolü üzerinde durulurken; dördüncü bölümünde cinsiyet eşitsizliği tanımı yanında cinsiyet eşitsizliğini açıklamaya yönelik yaklaşımlara yer verilecektir. Uluslararası karşılaştırmalı endekslere göre Türkiye ve Dünya’da cinsiyet eşitsizliği verileri değerlendirilecektir. Ekonomik hayata katılım, eğitim hakkından yararlanma , sağlık hizmetlerinden yararlanma ve politik hayata katılım kavramlarının yoksulluk üzerindeki etkileri incelenecektir.

Çalışmanın beşinci bölümünde yoksulluk olgusu kavramsal çerçevede değerlendirilip; yoksulluğu ölçmeye yönelik geliştirilen endeksler ışığında yoksulluğun Dünya’da ve Türkiye’deki iz düşümlerine yer verilecektir.

Altıncı bölüm ekonometrik model uygulaması olup 22 OECD ülkesinin 2009-2014 yılları arası yıllara ait sosyal koruma harcamaları, cinsiyet eşitsizliği ve yoksulluk verileri statik panel data analizine tabi tutulacaktır. Yedinci yani son bölümde ise sonuç kısmı yer almaktadır.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Yoksulluk ve Sosyal Koruma Harcamaları İle İlgili Araştırmalar

Sosyal harcamaların nispi olarak daha fazla olduğu ülkelerde yoksulluğun düşük seviyelere gerilediğine ilişkin yaygın bir görüş söz konusudur. Nitekim Kenworthy 1999'da, on beş sanayileşmiş ülkeyi karşılaştırmalı olarak incelemiş ve 1960-1991 dönemi için sosyal refah harcamalarının yoksulluğu azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Behrendt (2000) ise sosyal harcamalar ile yoksulluk arasında negatif yönlü bir korelasyon olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre sosyal harcamaların yüksek olduğu Avrupa ülkelerinde daha düşük yoksulluk oranıyla karşılaşılmaktadır.

Buğra ve Adar (2007) ise yoksulluk ve sosyal dışlanmışlık gibi toplumsal problemlerle mücadele sürecinde diğer ülkelerle mukayese edildiğinde son derece yetersiz olan başta sosyal yardım ve sosyal hizmetler ile eğitim harcamaları olmak üzere tüm sosyal harcamaların mutlak suretle artırılması gerektiği belirtmektedirler. Bunun dışında sosyal sorunlarla mücadele için sosyal kurumların yeniden yapılandırılması, sivil toplum örgütlerinin yoksullukla mücadele sürecinde daha aktif rol üstlenmelerinin sağlanması ve sosyal fonksiyonlara daha fazla kaynak aktarılması gibi tedbirler de alınmalıdır.

Topuz (2009) genel olarak sosyal devletin gelişimini ve Türkiye açısından değerlendirmesini yaptığı çalışmasında, kamu kesimince gerçekleştirilen eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarının 2001-2009 yıllarına ilişkin trendini incelemiş ve genel eğilimine değinmiştir. Kamu kesimince gerçekleştirilen sosyal harcamaların özellikle diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yetersiz kaldığı ve yıllar itibarıyla ciddi anlamda bir artış yaşanmadığı sonuçlarına ulaşırken, bunun sebebinin ise küreselleşme sürecinin, neo-liberal politikaların ve devletin küçültülmesi olduğunu ifade etmiştir.

Caminada ve Goudswaard (2009)'da, Avrupa Birliği'ne ilk üye olan on beş ülke üzerine yaptığı çalışmasında, sosyal harcamalar ile yoksulluk oranı arasında negatif yönlü güçlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunun yanında Caminada ve Goudswaard'ın 2012'de 28 OECD ülkesine yer verdiği çalışmasında; alt başlık olarak AB üyesi ülkeleri arasında yoksulluk ve sosyal harcamaları 2003-2007 yılları arasında incelemiştir. Hem AB üyesi hem de diğer OECD ülkelerinde sosyal kamu harcamaları ile yoksulluk arasında güçlü bir negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Sarısoy ve Selçuk (2010)'da ise Türkiye'de kamu sosyal transfer harcamalarının yoksulluk üzerinde etkilerini ekonometrik bir model ile incelemişlerdir. 2002-2008 yıllarını kapsayan çalışmasında, yoksullukla mücadele açısından kentlerde yapılan sosyal harcamaların kırsal kesime göre daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Hazman (2011) Türkiye'de 1980-2005 yılları arasındaki Gini katsayısı, kamu harcamalarının GSMH içerisindeki payı ve sosyal güvenlik harcamalarının GSMH içerisindeki payını ele alarak yaptığı çalışmasında gelir dağılımı ile kamu harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Gelir dağılımından kamu harcamalarına ve kamu harcamalarından sosyal güvenlik harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik saptamıştır. Buna göre Gini katsayısının artması durumunda gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmak amacıyla sosyal güvenlik harcamalarında artış yaşanmakta, dolayısıyla kamu harcamalarının da arttığını ifade etmiştir.

Yücel (2011) Türkiye'deki kamu sosyal transfer harcamalarını işteki duruma göre yoksulluğu nasıl etkilediğini analiz etmiştir. Bu amaçla 2002-2009 dönemini kapsayan zaman serisi ile Klasik En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak ekonometrik

model elde edilmiştir. Sonuç olarak yoksulluk harcamalarındaki artışın, yoksulluğu azaltıcı etkisinin olduğu sonucuna varmıştır.

Benzer şekilde Akçacı ve Kocağ (2012) Türkiye’de 2001 ile 2011 yılları arasında gerçekleştirilen sosyal harcamalar ile söz konusu yıllara ilişkin yoksulluk seviyesi arasındaki etkileşimi inceledikleri çalışmalarında, kamu kesimi sosyal harcamalarında yıllar itibariyle bir artış gözlenmekle birlikte, yoksullukla mücadele açısından beklenen sonuçların elde edilemediğini aktarmaktadırlar. Yoksulluk probleminin engellenebilmesi ise sistemde gerçekleştirilecek yapısal reformlara bağlıdır.

Kılıç ve Çetinkaya (2012)’ya göre de çok fazla sayıda ve dağınık bir örgütlenme yapısına sahip kuruluşlarca sistematik olmayan bir şekilde yapılan sosyal yardımlar, kaynakların ihtiyacı olmayanlara yönlendirilmesine, bu şekilde kaynak israfı yaşanmasına ve başta yoksulluk olmak üzere diğer pek çok sosyal problemin çözümlenememesine neden olmaktadır. Yapılması gereken ise sosyal yardımlar mekanizmasının topyekûn şekillendirilmesi ve yeniden yapılandırılmasıdır. Bunun yanında Şeker (2012) yaptığı çalışmada, bir bütün olarak sosyal transferler mekanizmasının etkin bir şekilde işlemediği bulgusuna dikkat çekmektedir. Nitekim ülkemizde sosyal transferlere ayrılan kaynağın son yıllarda önemli ölçüde artmasına rağmen, söz konusu transferlerden daha çok yoksul olmayan kesimlerin yararlanması bunun en önemli nedenidir.

Caminada, Goudswaard ve Koster’in 2012 yılında net sosyal harcamalar ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için 22 OECD ülkesinin beş yıllık zaman serilerinden yararlanılmıştır. Birim kök ve düzeltilmiş standart hata (PCSE) analizleri yapıp; yoksulluk üzerinde yaşlanma, işsizlik ve kişi başına düşen gelirin etkileri incelenmiştir. Panel analizi sonucunda sosyal harcamaların yoksulluğu negatif yönde etkilediği ancak esas sonuçların alınabilmesi için diğer faktörler kontrol edilmesi gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır.

Güneş (2012)’e göre sosyal harcamaların bir alt bileşeni olan sosyal yardımların uzun vadede yoksulluk problemine çözüm üretmediğine değinirken; Türkiye’de de yoksulluğun sürekli özverili bir bakış açısıyla ele alındığını, sosyal yardım politikalarının yoksulluğu sadece kısmen önlediğini ve bu durumun da geçici olmasını beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Yoksullukla mücadele sürecinde yapılması gerekenin sadece kişi başına gelir artırımını hedef alan alternatif çözümlerden ziyade, beşeri sermaye birikimini ve sosyal entegrasyonu amaçlayan politikalara ağırlık verilerek, sosyal yardımların bireyleri toplumsal hayata aktif bir şekilde katılmayı teşvik edecek şekilde düzenlenmesinden geçmemesi gerektiği gibi önerilerde bulunmuştur.

Çelikay ve Gümüş’ün (2014) çalışmada Türkiye’de yoksullukla mücadele sürecinde gerçekleştirilen sosyal harcamaların yoksulluk problemini nasıl ve hangi yönde etkilediğini tespit edilmiştir. Türkiye’de 26 İstatistiki Bölge Birimleri temel alınarak derlenen 2004-2011 yıllarına ait sosyal harcama ve yoksulluk oranı verileri statik panel veri analizi yöntemleri ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre sosyal koruma harcamalarının gayri safi katma değer içerisindeki payı arttıkça yoksulluk oranının azaldığı görülmüştür.

Sosyal devlet anlayışı, vatandaşlarına asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı amaçlayan ve onların sosyal durumlarıyla ilgilenen devlet anlayışıdır. Kayalidere ve Şahin’in 2014 yılında yaptıkları çalışmada sosyal devletin bu amacı gerçekleştirmek için kullandığı araçlardan biri olan sosyal koruma harcamalarının yoksulluğu önlemedeki rolünü ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışma sonucunda Türkiye’de yoksulluğu önleme amacıyla yapılan sosyal koruma harcamalarının yetersiz olduğu saptanmıştır. Sosyal koruma harcamaları kapsamında yapılan kamu harcamalarının

büyük bir bölümü emekli aylık ödemelerine ayrılırken; eğitim ve sağlık alanlarına tahsis edilen payların düşük olduğuna da dikkat çekilmiştir.

Günaydın ve Yıldız (2012) Dünya’da ve Türkiye’de yoksullukla mücadelede kullanılan kamusal sosyal içerikli harcamalar incelenmiştir ve yoksullukla mücadelede kullanılan kamusal sosyal içerikli harcamalar istenen amaçları başarmada hedeflendiği kadar etkili olmamakla birlikte yoksulluk oranlarını hissedilir seviyelerde düşürdüğünü gözlemlenmiştir. Kamusal sosyal içerikli harcamaların Türkiye’de yoksullukla mücadelede etkili birer araç oldukları, fakat bu harcamaların hala yeterli ve verimli kullanılmadığı sonucuna varılmıştır.

Kılıç ve Çetinkaya (2012)’ya göre de çok fazla sayıda ve dağınık bir örgütlenme yapısına sahip kuruluşlarca sistematik olmayan bir şekilde yapılan sosyal yardımlar, kaynakların ihtiyacı olmayanlara yönlendirilmesine, bu şekilde kaynak israfı yaşanmasına ve başta yoksulluk olmak üzere diğer pek çok sosyal problemin çözülmemesine neden olmaktadır. Yapılması gereken ise sosyal yardımlar mekanizmasının topyekûn şekillendirilmesi ve yeniden yapılandırılmasıdır.

2.2. Yoksulluk ve Cinsiyet Eşitsizliği İle İlgili Araştırmalar

DPT (1997)’nin yaptığı çalışmada, kadın ve erkek nüfusu gelir ve işgücü açısından karşılaştırma yapmıştır. Çalışma sonucunda kadın nüfusunun erkek nüfusa göre ekonomik hayattan daha uzak olduğunu ifade etmiştir. Kadın emeği ücretsiz aile işçiliği olarak kullanılsa da, emeğin bu kullanım biçimi ile elde edilen gelir kadında değil, hane geliri içinde görülmektedir. Emeğin ücretlendirilmesi cinsiyet farkı açısından göz önüne getirildiğinde, kadınların bu olumsuz durumu daha yakından yaşadıkları tespit edilmiştir. Toplam işgücünde içinde kadın nüfusu fazla olmasına rağmen, istihdam edilen nüfus içindeki kadın nüfusuna ait işgücü ve gelir oranları kadınların aleyhine olduğunu belirtilmiştir.

Siddique (1998) Bangladeş üzerine yaptığı yoksulluk çalışmasını cinsiyet açısından incelemiştir. Çalışma yoksullukla mücadelenin kadınların güçlendirilmeden mümkün olmayacağını üzerinde dururken; burada eğitimin önemi üzerinde durulmuştur. Eğitimli kadınların sağlık alanında daha bilinçli olduğu ; ekonomik ve politik alanda daha aktif oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Barro ve Lee (2001) çalışmalarında, kadın ve erkeklerin eğitim alma fırsatı arasındaki açığın geri kalmışlık olarak görülebileceğini belirtirken ve bu sonucun düşük ekonomik büyüme ile ilişkilendirilebileceğini ortaya çıkarmışlardır.

Ecevit (2003) toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bağlamında yoksulluğu incelemişler, kadınların hane reisliği, , mülkleri yönetme, iş kurma ve toprak sahipliği gibi konularda erkeklerle eşit bir konumda olmadığını ve bu eşitsizliklerin kadınların yoksulluğunu önemli ölçüde etkilediğini belirtmektedir. Kadın yoksulluğunun global bir sorun haline geldiğini vurgularken, kadınların yoksullaşmasının toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilgili olduğunu belirtmektedir. Yoksulluğu toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile ilişkilendiren Ecevit’e göre kadın yoksulluğunu gidermenin yolu da; iş gücü piyasasına katılımdaki eşitsizlikleri, hane içi eşitsizlikleri ve eğitim alanındaki cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi olduğu söylemiştir.

Hattatoğlu (2007)’ye göre kadın yoksulluğuna toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaklaşımıyla bakıldığında, yoksulluğun farklı boyutlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni ise , gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerdeki kayıt dışı sektörlerin büyümesi ve “çalışan yoksullar” ın ortaya çıkması ve bunun da işgücüne katılanların içerisinde büyük bir kitleyi temsil etmesidir.

Sallan Gül vd. (2008) çalışmalarında, eğitimin yoksulluk zincirinin kırılmasındaki rolü üzerine odaklanmışlardır. Eğitim, cinsiyet ve yoksulluk ilişkisi ile yetişkin kadın eğitiminin ve eğitim destekli yoksulluk yardımlarının sonuçlarını analiz etmişlerdir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve eşitsizlikleri, kadınların ve erkeklerin hanede yaşadıkları yoksulluğun farklı olması sonucunu da beraberinde getirirken, hane içinde yaşanan yoksulluktan kadınların erkeklere göre fazla etkilendikleri saptanmıştır

Chaudhry ve Rahman (2009) Pakistan’da eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kırsal yoksulluk üzerindeki etkisini Logit Regresyon analizine tabi tutmuşlardır. Eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin kırsal yoksulluk üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Kullanılan değişkenler açısından incelediğimizde kadın erkek okullaşma oranı, okuma yazma oranı, çalışma oranlarının kırsal yoksulluk üzerinde negatif etkisinin olduğu sonucu bulunmuştur.

Özpolat ve Yıldırım (2009), kadınların okuma yazma oranları, kadınların okullaşma oranları, kadınların ekonomik faaliyetlere katılım oranları, yatırım/GSMH ile ülkelerin kişi başına ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkiyi yatay kesit yöntemi ile ortaya koymuşlardır. Çalışma sonucunda kadınların okuma yazma oranları arttıkça kişi başına düşen gelir oranının arttığını bulunurken; okuma yazma oranlarındaki artış sonucunun okullaşma oranları için de geçerli olduğunu yani kadınlar için okullaşma oranları arttıkça kişi başına düşen gelir düzeyinin de arttığı ifade edilmiştir.

Kızılgül (2012) ’de yaptığı çalışmada Türkiye’de eğitim alanında cinsiyet ayrımcılığının yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada logit regresyon yöntemi kullanılmıştır ve hane halkı reisi erkek olanların kadın olanlara, hane halkı reisi okuryazar olanların okuryazar olmayanlara ve kentlerde oturan hane halklarının kırsal alanlarda oturanlara göre yoksulluk olasılıklarının daha az olduğu görülmüştür. Ayrıca, hane halkı reisinin yaşı, kadınların okuryazar olanlarının erkeklerin okuryazar olanlarına oranı, 10 yıldan fazla eğitim almış kadınların sayısının erkeklerin sayısına oranı ve kadınların kazancının erkeklerin kazancına oranı arttığında yoksulluk olasılıklarının azaldığı saptanmıştır.

Topgül (2013) bireylerin asgari yaşam şartlarına sahip olamaması olarak bilinen yoksulluk kavramını, kadınlar içinde ayrıca incelenmesi gereken bir konu olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda çalışmada yoksulluğun kadınlaşmasının nedenlerini; kadının işgücüne katılım oranının düşük olması, eğitim yetersizliği, geleneksel rollerin yanı sıra çalışan kadının iş yükünün bulunması, çocuk bakımının kolaylaştıran uygulamaların bulunmaması, çalışan kadın ve erkek arasında ücret farklılıklarının bulunması ve eşitliği sağlamaya yönelik politikaların yetersizliği vb. olarak sıralamıştır.

3. SOSYAL POLİTİKA ARACI OLARAK SOSYAL KORUMA HARCAMALARI

3.1. Sosyal Politika Kavramı

Sosyal kelimesi günlük konuşma ve yazı dilinde organize insan topluluğu, diğer bir söyleyişle toplum ile ilgili olan her şey olarak ifade edilmeye çalışılır. Latince ‘de kent devletleri için *polis*, devlete ait işler içinde *politika* sözcükleri kullanılmaktadır. Batı dillerinde politika sözcüğü, daha çok toplum yararına yapılan işler çerçevesinde anlam kazanmıştır. Politika ile eş anlamlı Arapça kökenli siyaset sözcüğü ise belirlenen hedeflere ulaşabilmek için kamu kurum ve kuruluşları tarafından izlenen yolu ya da yolları ifade etmektedir. Eğer sosyal ve politika sözcükleri karşılıklı yan yana getirilecek olursa, devletin topluma yönelik aldığı tüm kararlar doğrultusunda sürdürdüğü uygulamaların sosyal politikalar kapsamında yer alacağı söylenebilir (Altan,2004:1). Bu bağlamda ekonomik olaylardan doğan insanlar arası ilişkileri toplumsal bütün içinde incelenmesi sosyal politikanın konusu olarak tanımlanmaktadır. Bu bilim dalı, ekonomik olayların insanların toplum yaşamı üzerindeki etkilerini, ortaya çıkardığı sosyal sorunları incelemekte ve bu sorunlara çözümler üreterek, toplumsal düzenin varlığını sürdürmesini amaçlamaktadır. Bu genel tanımlamadan da anlaşılacağı gibi, sosyal politika, ekonomi bilimi ile toplumbilim arasında, fakat bunlardan bağımsız olan ve politika üretme yönü ağırlık taşıyan yeni bir bilim dalı olarak kimlik kazanmaktadır (Güven,2009:7).

Kitle üretimlerinin yoğunlaştığı, emeğin yerini seri üretimin aldığı ‘Sanayi Devrimi’ sırasında işgücü kesimi kendini zor şartların içinde bulmuştur (Ören, 2010: 28). Günlük çalışma saatleri 14-15 saate kadar yükselmiş, düşen ücretler aile gelirlerinin azalmasını beraberinde getirmiş, ailede yalnızca tek kişinin çalışarak aile geçimini sağlamasına yetmediği için, kadın ve çocukların da emek piyasasına girmesi söz konusu olmuştur. Bu süreç içinde işverenler, binlerce insan iş beklerken, ücretleri daha da aşağıya düşürüp, kazançlarını giderek daha da arttırmış, böylece işçi ve işveren sınıfları arasında da gelir farkı giderek açılmıştır (Bozkır Serdar, 2011:11-12).

Sosyal politika dar anlamda sanayileşmeyle birlikte başlamış olup, tüm ilgisini sadece iki sınıf ilişkilerini düzeltmeye itmiştir. Bu sınıflar, sanayileşmeden fazlasıyla yararlanan ve sermayeyi temsil eden işverenler ile her değişim ve gelişmede olduğu gibi, bu gelişme trendinden yeterince faydalanamayan ve emeğinden başka geliri bulunmayan işçi sınıfıdır (Ersöz,2011:50). Bu dönemde sosyal politika , kapitalist düzen içinde emek ve sermaye sahipleri arasındaki adaletsizliği ve mücadeleyi barışçı yollarla sona erdirmek, ekonomik ve toplumsal hayatın, kısacası düzenin devamını sağlamaya yönelik politikalar olarak ortaya çıkmıştır (Bozkır Serdar,2011:11-12).

Dar kapsamda sosyal politikayı tanımlamak gerekirse , kapitalizm ve sanayileşmenin ortaya çıkışı ile birlikte yaşanan sosyal değişimlerin en çok zarar verdiği çalışan kesimlerin korunması amacıyla ortaya çıkan, devlet tarafından çıkarılan kanun ve gerçekleştirilen uygulamalarla işçi-işveren arasındaki ilişkileri düzenleyen, çalışan kesime belli güvenceler sunulmasıdır (Günel,2009:14).

Geniş anlamda sosyal politika ise , sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri, kişisel sosyal hizmetler (çocuk, genç, yaşlı, engelli) ile eğitim, istihdam ve barınmayı da kapsamaktadır. Devletin toplumun her kesimini korumaya yönelik özel veya genel sosyal etkinliklerinin tamamını içermektedir. Bu anlayış sosyal güvenlik, sosyal hizmetler ve sosyal yardımların parçalarını oluşturduğu, amacının sosyal bunalımların önlenmesi olarak belirlendiği iç içe geçmiş haklar çemberi olarak da tanımlanabilir . Bu

bağlamda, sosyal politika aynı zamanda beraberinde sosyal devlet oluşumunu da getirmektedir (Fişek, 2007: 36).

3.2. Sosyal Politika Üretici Olarak Devletin Gelişimi

Devlet felsefesi kuramları, devletin varlığını "koruyucu bir kurum" olması üzerine kurulmuştur. Bu kuramların ortak tanımlamak gerekirse "devlet", "dışarıya karşı ülke sınırlarını korumakla, ülke içerisinde ise hukuk düzenini koruyup sürdürmekle görevli bir kurumdur." Platon'a göre devlet, 'birlikte yaşama zorunluluğu'ndan doğarken Aristoteles'e göre ise, "doğal bir oluşum"dur. Rousseau, Grotius, Spinoza ve Locke'ya göre devlet, "toplum sözleşmesi'nin bir ürünü olarak kabul edilirken; Hobbes, devletin "herkesin herkese karşı savaşını" sona erdirmek için ortaya çıktığını ifade etmektedir (Özdemir,2007:26-27).

Devlet konusunda pek çok tanım yapılmıştır . Bu tanımların içinde beklide en benimsenmiş kökeni Georg Jellinek'in ilk baskısı 1900 yılında yayınlanan kitabında bulunan "üç unsur teorisi" diye bilinen teoriye göre yapılmış olan tanımdır. Bu teoriye göre devlet, *insan*, *toprak* ve *egemenlik* unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir varlık olarak tanımlanırken; devletin birinci unsuru olan insan topluluğuna hukukta *millet* denmektedir. Millet birbirilerine birtakım bağlarla bağlanmış olan insanlardan oluşmuş bir topluluktur. Devletin ikinci unsuru olan toprak unsuru ise *ülke* , belirli sınırları olan, belirli insan topluluğunun devamlı olarak yaşayabileceği ve egemenlik kurabileceği bir toprak parçasıdır. Devletin üçüncü unsuru olan *egemenlik*; en üstün iktidar demektir. Bir devletin varlığından bahsedebilmek için, insan topluluğunun belirli bir ülke üzerinde en üstün iktidara sahip olması gerekmektedir (Gözler,2007: 4-5).

Devlet ile ilgili varsayımlar, insanların çok eski zamanlardan itibaren bir çatı altında, devletin kural ve düzenlemelerine tabi olarak yaşamlarını devam ettirdiğini bize göstermektedir. Devlet öncesi dönemde, "doğal düzen" olarak adlandırılan zamanda , düşünürlere göre, insanlar tüm hak ve özgürlüklere sahiptirler. Bazılarına göre ideal, bazılarına göre de ideal olmayan bir yaşamın sürdüğü bu dönemde, insanlar, haklarının bir kısmından feragat ederek, bunları bir sosyal sözleşme ile topluma devrederek (Coşkun,1997:23-35), düzenli bir yaşama kavuşmak istemişler ve böylece ortaya devlet çıkmıştır. Devletin kuruluş amacı, insanların bu doğal düzen olarak adlandırdıkları dönemindeki hakların güvence altına alınma isteğidir (Bulut,1995:3-4).

Sosyal Politika gerek kavram gerekse de uygulama olarak, ekonomik ve toplumsal değişme ve gelişmelere paralel bir gelişim izlemiştir. Sosyal Politikanın doğuşu ve gelişimini takip ettiğimizde kapitalizmin izlediği tarihsel süreçte bulabiliriz. Sosyal politikanın gelişiminde sanayi devriminin, 1930 büyük ekonomik bunalımı ve 1970'lerde yaşanan ekonomik krizin belirleyici bir role sahip olduğuna işaret etmektedir (Türcan Özsuca, 24.08.2014:2).

3.2.1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönem

Çalışma ilişkileri ve bu ilişkilere dayalı çalışma statülerinin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihin hemen her döneminde ve dünyanın her yoresinde insan, dönemlerin koşul ve niteliklerine göre değişen biçim ve statülerde çalışma yaşamı içinde yer almış, gelir elde edebilmek için çeşitli ekonomik faaliyetler bulunmuştur. Fakat, işçi statüsü ile çalışma yaşamında yer alması 18. yüzyıl sonlarında, Sanayi devrimi ile birlikte olmuştur. İş ilişkileri ve yaşamının hukuk kuralları ile düzenlenerek, bu statü altında çalışanların korunmasını öngören ilk kamusal politikalarda bu dönemin

nesnel koşulları altında izlenmeye ve gelişmeye başlamıştır. Bu nedenle Sanayi Devrimi, sosyal nitelikli politikalar yönünden bir başlangıç noktasını oluşturur (Altan,2004:41).

Sanayi Devrimi öncesi Ortaçağ Avrupa'sı durgun bir ekonomik ve demografik yapıya sahiptir. Ekonominin büyük ölçüde tarıma dayalı olmasının yanı sıra üretim, feodal düzen içine sınırlı bir tüketim için yapılmaktadır. Üretimin, bireysel, küçük işletmeler tarafından ve sınırlı miktarda yapılması, iş bölümünün olmaması beraberinde verimliliğin düşük kalması getirmiştir. Tarımda insan ve hayvan gücü dışında enerji kullanılmaması, kullanılan üretim tekniklerinin geri olması, üretimin talebe bağlı ve sınırlı miktarda kalmasına neden olmuştur. Sınırlı miktarda üretimin olması; ürün fazlasının olmamasını buda ticarete bağlı ulaşım yollarının ve ulaşım araçlarının gelişmemesine neden olmuştur (Bozkır Serdar,2011:6). 15. yüzyıldan sonra küçük feodal yapıların yerini krallık, prenslikler gibi daha güçlü merkezi yapılar almaya başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak daha büyük yerleşim birimleri oluşmaya başlamış; ticaret önem kazanmıştır. Özellikle 17. ve 18 yüzyıllarda, haclı seferleri, deniz ticaretinin gelişmesi, yeni kıtaların keşfi, yayılcı, sömürgeci politikalar özellikle Batı Avrupa ülkelerinde ticaretin gelişmesine yol açmıştır (Altan,2004:42).

Ticaretin gelişmesi ve örgütlenmesi sonucunda “lonca” adı verilen bir düzen oluşmuştur. Bir meslek kuruluşu olarak adlandırılan lonca düzeninin de üretim küçük atölyelerde yapılmaktadır. Loncalar kendi içinde ustanın hakimiyeti altında hiyerarşik bir düzen bulundurmaktadır. Bu hiyerarşik yapıda ustanın altında kalfalar ve çıraklar yer almaktadır. Fakat o zamanki çalışma ilişkileri çerçevesinde kalfa ve çırakların ayrı bir örgütlenmeye gidebilmesi söz konusu değildir. Çalışma ilişkilerinin özünü belirleyen geleneksel kuralları vardır: çalışma şartları, ücretler, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçiş ustanın isteği doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Sermaye anonimleşmediğinden ve iş bölümü gelişmediğinden, çağdaş işçi sınıfı ortaya çıkmamıştır (Güven,1995:31). Bu dönemlerde yolların, köprülerin, anıtların yapımında askerler, gönüllüler, hükümlüler çalışmış yada zorunlu olarak yöre halkının çalıştırıldığı görülmüştür. Bu bağlam çalışan bu kişileri; sürekli ve düzenli bir ücret geliri karşılığında, hukuki, mesleki ve ekonomik yönden işverene tabi olarak, bir iş (hizmet) görmek üzere sunan kişiler olarak nitelendirmek olanaksız hale gelmektedir. Dolayısıyla tanımlama yapılırken bu günümüzdeki anlamıyla işçi kelimesini karşılamamaktadır. Çünkü, kölelerin, serflerin, askerlerin, hükümlülerin, zorunlu olarak çalıştırılanların çalışma ilişkileri, özgür iradeleri ile kurulan iş sözleşmesine dayalı değildir. Korparasyon¹ düzeni içinde çalışanlar ile ustaları arasındaki sözleşmelerin konusu ise bir sanatın, mesleğin öğrenilmesini oluşturur. Çalışanlar bir sanatı, mesleği öğrenebilmek, ustalar ise çalışanlara o sanatı, mesleği öğretebilmek bu iş ilişkisinin içinde yer alır. Bu nedenle korparasyon düzeni içinde yer alanlar işçi niteliği taşımamaktadır. Gönüllü çalışanların bağlı oldukları bir iş sözleşmesi bulunmadığı için, düzenli ve sürekli iş görme yükümlülükleri olmadığı için hukuki statüleri yoktur. Üretimin temelde insan yada hayvanın kas gücüne, doğa gücüne bağlı bazı mekanik düzenlemelere dayalı olma özelliğinde de bu dönemlerde bir değişme olmamıştır. Bu yüzden işçi statüsünde çalışanların tarihsel köklerine, Sanayi Devrimine kadar uzanan dönem içerisinde rastlanılmamaktadır bunun içinde var olmayan bir kesime yönelik kamusal politikaların varlığından da söz edilememektedir (Altan,2004:43-44)).

¹ Aynı meslek ve sanatı sürdürenlerin birbirlerine yakın bir ortamda toplanarak bir ortamda kurdukları düzendir.

3.2.2. Sanayi Devriminden İkinci Dünya Savaşına

Coğrafi Keşifler ve 1789 Fransız Devrimi, Avrupa'daki devletlerin siyasi yapılarını değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda Sanayi Devriminin gerçekleşmesine de hız kazandırmıştır. Kentleşme ve devlet yönetimindeki değişimler, iktisat alanında bir çok yeni düşüncenin oluşmasına neden olmuştur. Başlangıçta iktisadi düşünceler, genelde üretimi maksimum hale getirmek üzerine kurulmuş, serbest ekonomik sistemi savunan bir yapı içerisinde olmuştur. Bu döneme, Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" isimli eserinde değindiği gibi, "üretimin ulusların refahı ve gelişiminde başrol oynayacağı" düşüncesi hakim olmuştur. İngiltere'de , sanayi üretimi sayesinde şehirlerin gelişmesi ve zenginleşmesi ayrıca coğrafi keşifler ile yeni kıtaların bulunması ve hammaddenin fazlalaşması Sanayi Devriminin gelişmesini hızlandırmıştır (Deniz,2012:248).

Sanayi Devrimi modern anlamda "*işçi sınıfının*" oluşması anlamında yeni bir dönemin başlangıcıdır. Literatürde sanayi devriminin başlangıcı 18. yüzyılın ikinci yarısı olarak kabul edilse de ; bu sürecin başlangıcı için kesin bir tarih verilememektedir. Bunun sebebi ise tarihsel süreç içinde gerekli şartların oluşması ve şartların oluşmasının birdenbire gerçekleşmemesidir.

İngiltere'nin bir ada ülkesi ve kuvvetli bir donanma yapısına sahip olması; ülkeyi anakaradaki savaşılarından diğer ülkelere göre çok daha az etkilenmiştir. Diğer yandan diğer Avrupa ülkelerindeki gümrük engellerinin İngiltere'de bulunmaması da ticaretin gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. "*Güneş Batmayan Ülke*" olarak nitelendirilen İngiltere aynı zamanda sömürgeleri sayesinde hem daha da zenginleşmiş hem de doğal olarak yeni pazarların sahibi olmuştur. Bu nedenler Sanayi Devriminin İngiltere'de başlangıcı için gerekli koşulları oluşturmuştur (Altan, 2004; 45-47).

Sanayi Devrimi sonrasında teknik gelişmelerin ekonomik alanda kullanılması, üretim artışına ve yeni sosyal yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçle birlikte meydana gelen sosyal yapı değişikliği, sadece sanayileşmeye giren kitlelerin meslek değiştirmelerinden ibaret olmamış aynı zamanda yeni bir hayat biçimine geçişi de beraberinde getirmiştir (Şenkal,2005:20). Fabrikalarda ve maden ocaklarında uzun süre çalışma saatlerini de beraberinde getiren ve buharın pamukla buluşması yada yapılan yeniliklerle üretim sisteminde meydana gelen köklü değişim olarak tanımlanan bu devrim, Batı dünyasında sosyal devlet ve politika uygulamalarının başlangıcı için bir kırılma noktası olmuştur (Ören,2010:14). Teknolojik gelişmelerle, insan gücünün sınırlılıkları aşılmıştır. Bu durum üretim sürecinde köklü değişikliklere neden olarak fabrika üretimini hızlandırmıştır. Bu dönemde fabrika sahipleri sürekli olarak gelişip, yenilenen teknolojiye yatırım yapabilmek ve satın aldıkları yeni teknolojileri amorti edebilmek çabası içine girmişlerdir. İşyerlerinin buhar gücü ve gaz lambaları ile geceleri de aydınlatılabilmesi, makinelerle birlikte işçilerin artık gece dönemlerinde de çalışabilmelerini olanaklı hale getirmiştir. Bu dönemde çalışma sürelerinin günde 14 saat hatta 16 saati bulacak kadar uzatıldığı ve ücret düzeylerinin olabildiğince düşürüldüğü görülmüştür. Ücretlerin yetersizliği, sayıları gün geçtikçe artan işçi ailelerini büyük ekonomik sıkıntılara sokmuştur. İşçiler geçinebilmek için tüm aile üyeleriyle birlikte çalışarak, gelir kazanabilmek zorunluluğunda kalmışlardır, buda ailece işçileşme kavramını beraberinde getirmiştir (Altan,2004:48-49).

Sanayileşme sürecinde işçi emeği üretimin ana faktörü olmuştur. Buna karşın , işçi sağlığı ve hakları unutulmuştur. Uzun süreli çalışma, sağlıksız çalışma ortamları , işçilerin sağlıklarını olumsuz etkilemiştir. İşçi ücretleri ise genelde işverenin inisiyatifine bırakıldığından, işçi ücretlerinde bir standart olmamıştır. Bu dönemde her

şey işçinin aleyhine işler bir yapıya dönüşmesiyle beraber işçiler, değişik şekillerde (iş bırakma ve protestolarla) tepkilerini göstermeye başlamışlardır. İşçilerin ilk örgütlü eylemi olarak karşımıza üretimi durdurma kararları çıkmaktadır. Bu dönemde oluşan köle gibi çalıştırma kavramı, birçok düşünür ve sosyal bilimciyi, işçilerin haklarına yönelik araştırmalara yönlendirmiştir (Deniz, 2012:248).

Bu gelişmelerde, işçilerin örgütlenmelerinin de önemli bir payı olmuştur. 19. yüzyıl ortalarına doğru işçiler haklarını ekonomik yönden daha güçlü olan işveren karşısında ayrı ayrı değil, birleşip örgütlü biçimde savunarak koruyabileceklerini görmüşlerdir. Giderek güçlenen mesleki bilinçlenmeyle işçiler, sendika olarak adlandırılan kendi meslek örgütlerini kurmaya ve bu örgütler içinde yer almaya başlamışlardır. İşveren ile anlaşamamaları halinde, bu sendikalara üye olan işçilerin topluca iş bırakmalarının, isteklerinin işverene kabul ettirebilmede ne denli etkili bir araç olduğu da görülmüştür (Altan,2004:52)

Teknolojik gelişmelerle birlikte buhar, gaz, elektrik gibi enerji güçlerinin sanayide kullanılmaya başlanması mevcut üretim sistemlerinin değişmesini de beraberinde getirmiştir. Kapitalist sistemin aşırı kâr isteği, işgücü maliyetlerinin düşürülmesine ve buna bağlı olarak da modern anlamda işçi sınıfı diyebileceğimiz kesimin çalışma koşullarının ağırlaşmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi sürecinin getirdiği olumsuz sosyal koşullar işçileri birlikte hareket etmeye zorlamıştır. Devlet çok kapsamlı olmasa da yeri geldiğinde çalışma hayatına müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde özellikle İngiltere, Almanya, Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde hukuksal anlamda da ilk sosyal politika hakları tanınmaya başlanmıştır.

3.2.3. 1945-1975 Refah Devletinin Altın Çağı

1936'da Keynes tarafından yazılan "General Theory of Employment, Interest and Money" isimli kitap ile , özellikle 1940'lı yıllarda ve sonrasında dünya ekonomisine ışık tutulmuştur. Keynes'e göre, kitlesel işsizlik, bir işgücü arzı problemi değil, tam tersine talep sorundur. İşsizlere yapılacak olan işsizlik ödenekleri ve devletin iş yaratmak amacıyla yapacağı yatırımlar soruna köklü bir çözüm olabilecektir. Keynesci iktisatta amaç, devletin ekonomiye aktif müdahaleleriyle, ekonomide tam istihdamın sağlanmasıdır (Özdemir,2007:194-195). Keynes'in sözünü ettiği "talep yönetimi"nin amacı, daha adaletli ve eşitlikçi bir toplum oluşturmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için de, vergi politikası, bayındırlık işleri, para politikası ve faiz oranlarının manipülasyonu vb. araçlarla devlet müdahalesine gerek duyulmaktadır (Koray,2003:73).

Keynesci talep yönetimi,ilk etapta yüksek bir büyüme sağlamıştır. Bu büyüme istihdamda artış sağlamış, ücret ve çalışma koşullarını iyileştirmiştir. Hızlı ekonomik büyüme, gelişim durumundaki refah devletleri için maddi kaynak sağlamış, bu yolla sağlık, sosyal güvenlik, eğitim ve konut gibi alanlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1980'li yıllara kadar GSMH içinde sosyal refah hizmetlerine ayrılan pay giderek artmıştır (Özsuca,2003:228). Devletin piyasaya müdahalesi üst sınırlara ulaşmıştır. 1945-1975 yılları arasını kapsayan ve refah devletinin zirve yaptığı çeyrek yüzyıllık sürede, devlet, "Keynesci Refah Devleti" olarak anılmıştır (Pierson,1998:192).

Bu dönemde refah devletinin gelişmesinde bazı uluslararası kuruluşların - Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) ve Avrupa Birliği (AB) gibi- ve belgelerin de önemli katkıları vardır. Bu kuruluş ve belgeler ; 1941 tarihli "Atlantik Paketi", 1944 tarihli "Philadelphiya Bildirgesi", 1948 tarihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", UÇÖ'nün başta 102 sayılı "Sosyal Güvenliğin Asgari Normları

Sözleşmesi" olmak üzere çeşitli sözleşme ve tavsiyeleri, "Avrupa Sosyal Şartı", "Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi" vs sıralanabilir (Özdemir,2007:199).

Keynes'in ekonomik yaşam üzerinde bir politik kontrol sistemi getirmesi sosyal demokrasinin gelişmesinde önemli katkılar yapmıştır. Bu yolla, kamulaştırmanın getirebileceği sosyal, ekonomik ve politik maliyetler olmadan, ekonomik yaşamın etkin politik kontrolü sağlanmaktadır. Keynes'in, devletin ekonomiye müdahalesini çözüm olarak gören görüşü, birçok iktisatçı tarafından da benimsenmiştir. Keynes'in kendi fikirleri ve bu fikirlere yapılan diğer katkılara, iktisat politikasında "Keynesci İktisat" adı verilmiştir (Pierson,2001:192).

Refah devletinin zirve yaptığı 1945-1975 yılları arasını kapsayan çeyrek yüzyıllık dönemde ,devletin, "Keynesci Refah Devleti" olarak anılmasının nedeni, devletin müdahalecilik noktasında çok üst sınırlara ulaşmasıdır. II. Dünya Savaşı sonrasında Keynes'in öncülüğünde kurulan ve Türkiye dahil olmak üzere birçok ülkede geniş bir toplumsal uzlaşmaya dayanmıştır (Özbek,2002:30). Keynesci politikaların izlenmesi, 1970'lerden itibaren ülkeleri krize girmesi beraberinde getirmiştir. Yüksek toplam talep ve istihdam politikaları, yüksek vergi oranları, cömert sosyal refah devleti harcamaları ve artan devlet müdahalelerini krizlerin nedenleri arasındadır. Bir çok ülkenin krizle karşı karşıya kalmasıyla beraber; ekonomide devletin rolünün küçültülmesi gerektiği görüşleri dile getirilmeye başlanmıştır. Toplumsal uzlaşmanın temelleri sarsılmış ve Keynesci refah devletinin yavaş yavaş tasfiyesinin başladığı görülmüştür (Özşuca,2003:2008).

Bir çok ülkede ekonomik krizlerin baş göstermesi, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması yönündeki eğilimlere hız kazandırmış ve liberal politikalara dönüş sürecini başlatmıştır. Yeni liberal politikalarla, kamu müdahalelerinin serbest piyasa ekonomisinin işlerliğini azalttığı iddia edilmiştir. Artan kamu açıklarının finansmanı için sosyal harcamalardan kısılması yoluna gidilmesi, sosyal politikalarda atılması gereken geri adımın gerekçesi olarak gösterilmiştir. Refah Devletine yöneltilen eleştirileri sıralayacak olursak;

*Sosyal harcamaların ülkelerin ulusal gelirleri içindeki paylarının çok önemli miktarlara ulaşmasına karşın, tüm bireyler için yoksulluk, işsizlik, güvencesizlik sorunlarının aşılamadığı, eşitliğin sağlanamadığı,

*Devletin bireyin yaşamına pek çok yönden müdahale ettiği,

*Hantal bir kamu bürokrasisine neden olduğu,

*Refah devleti harcamalarının yüksek maliyetinin taşınamaz düzeylere ulaştığı ve harcamalarda etkinliğin sağlanamadığı vb. dir (Alp,2009:269).

3.2.4. Refah Devletinin Bunalımı

İtalyan İktisatçı Geminio Montanari'nin "Paranız varsa, insanların hayvanların ya da toprağın ürettiği her şeye sahip olabilirsiniz; herkes bir başkasıyla iletişim kurabilir; dünya da tek bir kenttir" biçiminde tanımladığı küreselleşme aslında yeni bir söylem olmayıp refah devletlerinde önemli etkilere yol açmış ve sosyal politikaların yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Sosyalizmin çökmesi, ekonominin küreselleşmesi ve ulus devletlerindeki göreceli azalma refah devletinde II. Dünya Savaşı'ndan beri sosyal politika ve sosyal refahla ilgili temel düşünce ve varsayımların tekrar gözden geçirilmesine yol açmıştır (Gökbunar vd. 2008:162).

Küreselleşme ile birlikte kurumların "yüksek maliyetli" ülkelere "düşük maliyetli" ülkelere yerleşmeleri birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan birincisi terk edilen ülkedeki istihdam yapısının değişmesidir. İşsizlik ve mali açık ,

ekonomik faaliyetin ulusal sınırlarını aşan özelliğinin olması, bu kurumların kontrolünü ve kontrolü ve vergilendirilmesini daha zor hale getirmiştir. Dünya ekonomisinin yaşamış olduğu bu dönüşümün devletler üzerine etkisini irdeleyecek olursak ; küreselleşmenin ulusal ekonomi ve istihdamı dikkate almadığını, ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıklarını arttırdığını, ulus devletlerini işsizliği azaltmak için mali sertlik izlemeye ittiğini, finansal ve üretici sermayenin başka alanlara kaymasına yol açtığını, , savunan bazı fikirler ortaya çıkmıştır (Tuz,2010:68).

Küreselleşme sürecinin refah devletine olası etkisi üzerine kabaca iki farklı görüş vardır: yeni dönemde bir paradigma kaymasının yaşandığını, "refah devleti"nden "rekabet devleti"ne doğru dönüşümün başladığını ileri süren birinci görüş ile küreselleşmenin iddia edilenin aksine refah devletleri üzerinde olumsuz bir etkisi olmağını ileri süren ikinci görüştür. Rekabet devleti görüşünü savunanlara göre, sosyal politikalar, iş piyasalarında esnekliğe izin vermeli ve bu esneklikler uluslararası rekabet piyasalarının gereklerine göre şekillenmelidir. Ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için, sosyal maliyetler azaltılmalı, çalışma koşulları ve sosyal haklar daha esnek hale getirilmelidir (Çelik,2002:36).

İkinci görüşün savunduğu düşünce ise küreselleşmenin refah devletleri üzerindeki etkisi standart olmadığı, bir ülkeden başka bir ülkeye farklılıklar gösterdiğini ileri sürmüşlerdir. Örneğin, bazı ülkelerde refah devleti küreselleşmenin etkisiyle gerilerken, bazılarında refah devleti harcamalarını artırarak varlığını muhafaza etmekte, hatta, küreselleşme sonrasında yeni refah devletleri ve rejimleri ortaya çıkmaktadır. Ülkeler arasındaki bu farklılığı görebilmek, İskandinav ülkeleri ile İngiltere'yi karşılaştırma yoluna gitmişlerdir. İskandinav ülkeleri küreselleşme sürecinden çok fazla etkilenmezken, küreselleşmenin İngiltere üzerindeki etkisi daha belirgin olmuştur. Yapılan araştırmalar ilk görüşü destekler nitelikte olup, az ya da çok, küreselleşmenin refah devleti uygulamalarını ve politikalarını olumsuz bir şekilde etkilediği yönündedir. Bu yeni dönemde, II. Dünya Savaşı'ndan beri izlenmekte olan Keynesci politikalar terk edilmiş, onun yerini liberal politikalar almaya başlamıştır (Koray,2003:76-77).

Vergiler artmasına rağmen çalışma şartlarında geriye dönüş eğilimleri yaşanmıştır. Refah devletinin harcamalarını finanse etmek için gelirleri artırması gerekliliği kendini vergiler üzerinde göstermiştir. GSMH'nın yüzdesi olarak vergiler 1973 ile 1996 arasında Avrupa'da % 36'dan % 46'ya, ABD'de ise % 31'den % 33'e yükselmiştir. Küresel rekabetin artması, işsizliğin artması, ücretlerin düşmesi ile azalan satın alma gücü gibi olumsuz gelişmelere rağmen ekonomik büyümenin sürdürülmesi için vergilerin düşürülmesi ve çalışma şartlarında esnekleşme uygulamaları denenmiştir. (Koçdemir,1998:69).

Tarihsel dönüşümünü özetlediğimiz refah devletinin genel olarak üç temel özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Bunlar;

*Müdahalecidir: Piyasa başarısızlıkları üzerine harekete geçer ve doğan sorunların giderilmesine yönelik olarak önlemler alır.

*Düzenleyicidir: İş piyasalarındaki düşük ücretlerin işçileri sefaletle düşürmemesi için asgari bir ücret belirler, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerini üstlenir.

*Gelirin yeniden dağıtıcısıdır: Vergi ve diğer politikalar ve transfer harcamalarıyla gelirin paylaşımına müdahalede bulunulmadığında sınıflar arasında dengesizliklerin dolayısıyla da huzursuzlukların çıkacağına farkındadır.

Sonuç olarak refah devletinin esas amacı yapılan çeşitli düzenlemeler ve uygulamalarla kötü ekonomik ve sosyal koşullar altında bulunan bireyleri korumaktır.

Bu korumayı yaparken kullandığı araçlar ise sosyal politikalardır. Bütün tanımlardan çıkan ortak sosyal politika kavramı “temel sosyal hizmetlerin sağlanması amacına yönelik devlet önlemleri” (sağlık, eğitim, konut, sosyal sigorta vb.) olarak ifade edilebilir (Özdemir, 2002:21-22). Sosyal refah devletinin korumacı politikalarının arkasındaki bir diğer amaç da yoksulluğu önlemek ve çalışan kesimlerden –özellikle işçilerden- gelebilecek isyancı hareketlerin önünü kesebilmek ve kontrol edebilmektir (Gül, 2004: 145).

3.2.5. Sosyalist Alternatifin Çöküşü-Liberalizmin (Yeni Sağ'ın) Yeniden Yükselişi

Sosyal politikada alanındaki değişim genel olarak küreselleşmenin refah devletleri üzerine etkisi göz önünde bulundurularak açıklanmaktadır. Küreselleşme, refah devletinin sosyal yaklaşımını tamamıyla değiştirmiştir. Küreselleşme sürecinden önce de devletlerin sosyal politikaları belli ölçülerde sınırlandırılıp kontrol altında tutulsa da bu süreçle birlikte devletin müdahale alanının daraltıldığı düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme sürecine kadar olan dönemde, 1929 dünya bunalımının etkisiyle devletler müdahaleci bir anlayış benimseyerek ekonomik ve sosyal yaşama müdahalelerde bulunmuştur. Sanayileşmiş ülkelerin savaş sonrası dönemde yaşadığı Altın Çağ 1970’li yılların başında petrol krizinin ortaya çıkması ve Bretton-Woods sisteminin çöküşmesiyle sona ermiştir. 1973 ve 1979 yıllarında petrol fiyatlarının artmasıyla devlet müdahalelerinin azaltılması, devletin ekonomik ve sosyal yaşama daha az müdahale edecek şekilde küçülmesi talepleri ortaya çıkmıştır. Bu bunalım başta Avrupa ülkeleri olmak üzere bütün OECD ülkelerini etkilemiş, ekonomik büyüme yavaşlamış, enflasyon artmış, yüksek oranlarda yapısal işsizlik ortaya çıkmış ve kronik bütçe açıklıkları ve yüksek kamu harcamalarının olduğu ekonomik bir ortam oluşmuştur. Yeni dönemde izlenen politik ve ekonomik felsefe, “Yeni Sağ” olarak adlandırılan neo-liberal-politikalar ve bu politikalar Keynesci politikalara alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Keynesci politikaların yerini neo-liberal politikaların alması ile birlikte refah devletindeki dönüşüm ile ilgili olarak bazı yaklaşımlar mevcuttur (Tuz,2010:77-78):

Bu yaklaşımlardan birincisine göre ; II. Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan ekonomik büyüme refah devletinin genişlemesini sağlayan istisnai bir durumdur. Fakat, uluslar arası ekonomi politikalarının değişmesi ile birlikte rekabet edebilmek ve ekonomik büyümeyi devam ettirebilmek için devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerekmektedir. İkinci yaklaşıma göre; Refah devletleri Keynesci dönemde zaten büyüyebileceği son noktaya ulaşmıştır. Bundan sonra daha fazla büyümesi mümkün olmadığından küçülecektir. Üçüncü yaklaşım ise; sınırsız sermaye birikimi ve bunun gereği olan daha fazla uluslararasılaşmanın ulusal refah devletlerini zayıflatıldığını ve Keynesci politikaların yeni ekonomik politikalarla uyum sağlamadığını ileri sürmektedir. Dördüncü görüş; Refah devleti politikalarının önceleri işgücü ve sermayeye için önemliyken yeni süreçle birlikte her iki taraf içinde eski önemini kaybettiği yönündedir. Beşinci yaklaşıma göre; Refah devleti refah hizmetlerinin sağlanmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Fakat, küreselleşme süreci zaten bu refah hizmetlerini gerektirmemektedir. Farklı bir yaklaşım ise; Refah devletlerinin zayıflamadığı sadece yeni ekonomi politikalarına uyum süreci içinde olduğu yönündedir. Bunlara göre, finansal krizlere ve süregelen tartışmalara rağmen, belki de sürpriz sayılabilecek şekilde, refah devleti görev ve fonksiyonlarında ve de hacminde çok fazla bir küçülme söz konusu olmamıştır. Devletin bir çok faaliyete katkısı devam etmektedir. Tüm bu

görüşler çerçevesinde, her ne kadar refah devletinin temelini sarsılmış olduğuna dair gözlemler mevcut olsa da refah devletinin hala birçok toplum için oldukça önemli bir yeri olduğunu ve küreselleşme süreci ile birlikte yeniden yapılanma sürecine girdiğini söyleyebiliriz (Greve,1998:9-10).Refah devletinde yaşanan söz konusu dönüşümün yönünü ve etkisini incelediğimizde etkin devlet anlayışı ve devletin sosyal sorumluluğu olmak üzere iki nokta karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktalardan ilki etkin devlet anlayışının içeriğinin ne olduğudur. Dünya’da işsizlik sigortası uygulamalarının bütçeye önemli bir yük getirdiği ve işsizlik sigortası ve diğer sosyal yardımların bireyleri çalışmamaya özendirdiği görüşleri önem kazanmaya başlamıştır. İşsiz kalan bireylere devlet tarafından karşılıksız para transferi yapılması yerine, mesleki eğitim sağlanmasının, rehabilitasyon imkanlarının sunulmasının, istihdam konusunda danışmanlık hizmetlerinin verilmesinin daha iyi bir çözüm olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle devletin rolü yeni bir kalıp çerçevesinde şekillenmektedir. Devlet güvencesinin ya tamamen kaldırılması ya da hak kazanma koşullarının ve yararlanma süresinin sınırlandırılması olarak yeniden yapılandırılması önerilmektedir. Eğitim, sağlık, sosyal koruma gibi alanlarda devlet, özel sektör ve bireye düşen sorumlulukların yeniden düzenlemesi için bu alanlar arasında pozitif ve aha da önemlisi güçlü bir ilişki kurulması gerekmektedir (Tuz,2010:89-90).

Diğer nokta ise devletin sosyal sorumluluk alanıdır. Devlet, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi temel kamu hizmetlerini “topluma” ya da “piyasaya” havale etmiştir. Ayrıca sosyal yardım alanında özel sektör ve gönüllü kuruluşlar desteklenmiştir fakat yapılan araştırmalar, bu varsayımların aksine devletin sosyal harcamalardaki payı azalırken yönetim konusunda etkinliğinin arttığı yönünde olmuştur. Küreselleşme süreci ile birlikte hükümetler yeni ekonomik politikalara uyum sürecinde erken emekliliği kolaylaştırmak, endüstriyel değişime yardım etmek, iş eğitimi ve çalışanların eğitimi güçlendirmek için arabuluculuk konularında büyük bir rol oynamaktadır (Tuz,2010:89-91) .

Kamuda yeniden yapılanma sürecinde (1980’lerden itibaren) sosyal harcamaları azaltma yoluna gidilmiştir. Harcamaların azaltılmasına yönelik yapılan uygulamalarda en başarılı alan emeklilik sistemi olmuştur. Bu bağlamda emeklilik yaşı yükseltilmiş, primler arttırılmıştır. Bunun yanında emekliliği hak eden kişilerin ödedikleri prim esas alınarak emeklilik aylığı ödemeleri yapılmaya başlanmıştır. Emeklilik sisteminde yapılan değişiklikleri, kamuda çalışanların ücretlerinin ve sayısının düşürülmesi ,refah devletlerinin verdiği hizmetlerin kalitesinin düşürülmesi, sosyal refah hizmeti sunmada kamu sektörünün rolünün azaltılması gibi değişimler izlemiştir.

Sosyal hizmetlerin sunumunda devletin rolünde yaşanan değişimi; merkezi yönetimden daha ziyade yerel yönetimlerin sosyal hizmet sunumunda daha etkili olması izlemiştir. Sosyal hizmetlerinin sunumu yerel düzeyde, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ’na aktarılırken; sosyal refah kurumlarını özelleştirmeye yönelik stratejiler belirlenmiştir (Çelik, 05.04.2015: 313).

Batı Avrupa’nın tarihinde geçmişi Antik Yunan’a kadar uzanan sivil toplum kavramının kurumsallaşması ancak modernleşme süreciyle birlikte olabilmektedir. STK ’lar modernleşme süreciyle beraber ortaya çıkan toplumdaki farklı çıkar gruplarının siyasal karar mekanizmaları üzerinde baskı gücü kurma ihtiyacından doğmuştur. Liberal demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla toplumda işleyiş kazanması sonucu modern ve örgütlü yaşamın vazgeçilmezlerinden olmuşlardır (Aslan ve Kaya, 2004: 215–216).

STK’ların amacı bireylerin hayatlarını pozitif yönde değiştirmektir. Bu amaç doğrultusunda bir karşılık, bir maddî çıkar beklenmemektedir. Devlete karşı herhangi

bir bağımlılığı olmayan (Drucker, 1993: 202) bu türden üçüncü sektör temsilcilerinin sosyal ihtiyaçları karşılamaya yönelik çalışmalarını iki bağımsız alanda değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi yoksul ve yardıma muhtaç, çalışamayacak durumda olanlara yardım etmeyi amaçlayan hizmetler bütünü olan “hayır işleri”dir. İkincisi ise, toplumu ve insanları değiştirmeye yönelik eğitim, sağlık, araştırma gibi alanlarındaki hizmetler ile ilgilidir. Özellikle refah devletinin sosyal bir sorunu devlet aracılığıyla çözmeye yönelik uygulamalarının yetersiz kaldığı dönemde, STK’lar önemli bir büyüme potansiyeline ulaşmış ve bu yolda önemli mesafeler kat etmişlerdir (Drucker, 1994: 237–239).

1970’li yıllardan petrol fiyatlarının artmasıyla ortaya çıkan kriz ve beraberinde gelen ekonomik küçülme, vergilerin ve maliyetlerin artması 1980’li yılların başından itibaren ekonomide yeniden yapılanmayı ve kamu harcamalarını azaltmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu doğrultuda sosyal politikalar alanında da yeni arayışlara gidilmiş, sosyal refahın sağlanmasında sadece devletin değil aynı zamanda ailenin, gönüllü kuruluşların ve piyasanın da etkin olması gerektiği görüşü önem kazanmıştır. Buda ‘üçüncü yol’ adı verilen gönüllü organizasyonların özellikle yoksul bireylere ulaşmada pek çok kamu kurumundan daha etkin ve az maliyetli hizmet sağlayabileceğini ifade eden bir anlayış ortaya çıkmıştır. Üçüncü yol yaklaşımı idari yapıları merkez dışına iterken sorumlulukları daha yerel idarelere bırakmaktadır. Böylece kâr amacı gütmeyen kurumlar daha ön plana çıkarmaktadır. Bu bakımdan sosyal sorumluluklar sadece devlete yüklenmemiş olup, bu sorumluluklar geniş organizasyonların sorunu haline gelmektedir. Böylece devlet mağdur vatandaşların sığınabileceği tek kurum olmaktan çıkmaktadır (Lazar ve Stoyko, 1998:32-33).

Hızlı büyümeyle beraber işsizlik oranının düşük, çalışan ve vergi ödeyen kesimin emeklilere ve işsizlere oranla daha yüksek olduğu bir dönemden sonra refah devleti bir takım sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır (Freeman, 1996:32). Küreselleşme sürecinde yaşanan dönüşüm ile Refah Devleti “Transfer Devleti”ne dönüşmüş, gelir dağılımında önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Gelir dağılımları genellikle zenginden yoksula doğru olmayıp, birbirine daha yakın yaşam standartları olan insanlar arasında gerçekleşmiştir. İnsanlar iş bulup çalışmaya başlamaları gelir vergisine tabi olup, işsizlik sigortası, konut ve besin yardımının kesilmesi anlamına gelmesi, yoksul insanların çoğunu emek gücünün toplandığı havuzdan dışarı çıkmaya sevk etmektedir. Buda düşük maaşlı ve herhangi bir sosyal güvenliğe tabi olunmayan kayıt dışı istihdamı beraberinde getirmektedir (Snower, 1993:701-713).

Refah devletleri, nüfus oranının sürekli arttığı, işsizlik oranının yüksek olduğu bir topluma göre değil; risk paylaşımının mümkün olduğu ve nüfusun büyük bir çoğunluğunun devamlı işlerde çalıştığı bir topluma göre biçimlendirilmişti. Bu durum hiç bir şekilde vergi ödemeyen, daha çok yerel otoritelere ve yardımlara muhtaç olan insanların devamlı bir biçimdeki artışını da beraberinde getirmektedir. Refah devletleri, maliyetleri artan, sürekli yükselen bir dengesizlikle başa çıkmak zorunda kalan kurum haline gelmiştir (Çelik, 2007:312). Refah devletinin aile yapısı üzerindeki olumsuz etkileri ise boşanmaların artmasıyla ve bireysel sorumluluğun azalması ile kendini göstermektedir (Özdemir, 2004:252).

3.3. Türkiye’de Sosyal Politikanın Gelişim Süreci

3.3.1. Cumhuriyet Öncesi Sosyal Politikanın Gelişim Süreci

Türkiye Sanayi Devrimi sürecini yaşamadığı için, sosyal politikanın gelişim süreci Avrupa ülkelerinkinden farklı bir çizgide ele alınması gerekmektedir. Bunun nedeni ise Sanayi Devrimi süreciyle meydana gelen sosyal yapıdaki değişikliklerin sosyal politikanın gelişim sürecine yapmış olduğu değişimlerdir.

Cumhuriyet öncesi dönemde, Osmanlı İmparatorluğu’nda, 19. yy. ortalarına kadar sanayileşme hareketleri başlamamış olup ,ekonomik yaşam tarım, hayvancılık, ticaret ve el sanatlarına dayanmaktaydı. Sanayileşme süreci ancak 19. yy. ikinci yarısından itibaren başlayabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik koşullardan dolayı sanayileşme süreci Cumhuriyet Dönemine kadar önemli bir gelişme gösterememiştir. Cumhuriyet Dönemine kadar olan süreci iki ayrı dönemde. Bununla beraber Cumhuriyet öncesi dönemde sanayileşmenin başladığı 19. yy. ikinci yarısına kadar herhangi bir işçi sınıfının da varlığından söz edilmemektedir (Sakar,2009:57).

Dünya’nın yeni bir çağa girmesi anlamına gelen coğrafi keşifler ve Rönesans bir çok değişimi de beraberinde getirmiştir. Avrupa’nın hammadde gereksinimi artık doğu ülkelerinden değil , yeni keşfedilen alanlardan karşılanmaya başlanmıştır. Bu durumda Osmanlı Devletinin elinde buluna iki önemli ticaret yolu önemini kaybetmiştir. Osmanlı Devletinin vergiye dayalı iktisadi gücü ciddi anlamda zedelenmiştir devletin ticari gelirleri azalmıştır. Buna ilaveten Rönesans sayesinde bilim alanında ilerleyen Avrupa, hızlı üretim ve ulaşım teknikleri geliştirmiştir. Avrupa’da üretim, bir çok kişinin makine kullanarak çalıştığı büyük işletmelerde , hızlı, kaliteli ve ucuz yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devletinde ise tarıma dayalı geleneksel üretim yapısı devam etmiş, Avrupa’da gerçekleşen yoğun ve güçlü sanayileşme karşısında rekabet edemeyecek duruma gelmiştir (Deniz, 2012 :250).

Osmanlı Devleti’nde fabrikaya dayalı üretim ve işçi kitlesinin oluşmamasının nedeni, iktisadi yapısı ve çalışma hayatının Ortaçağ yapısından kurtulamamasıdır. Ülkedeki işletmeler, bu dönemde sanayileşmiş Avrupa işletmelerinden farklı bir yapıya sahip olmuştur. Osmanlı Devleti’nin sanayileşmeyi yaşamamış ekonomisi, yapı itibarı ile emeğini satarak geçimini sağlayan bir çalışan kesim dogmasına neden olurken; bu yapı çalışanların haklarına yönelik herhangi bir düzenlemeye gidilmesine de imkan tanımamıştır. Ülkede zaten az sayıda bulunan işçi kitlesi ise tamamen işverenin karar verme yetkisine bırakılmıştır. Ülkedeki çalışma hayatına yönelik sosyal politikaların gelişmediğinin göstergesi olarak; ağır şartlarda ve 12 saat üzerinde çalışan erkek, kadın ve çocuk işçilerin hiçbir hakka sahip olmamaları söylenebilir (Makal,1997:203).

Tanzimat’a kadar olan dönemde sosyal koruma gereksinimi; Osmanlı Devletinin küçük yerleşim merkezlerinde yaşayan tarıma dayalı olan kapalı ekonomik yapı içinde büyük çoğunlukta akrabalar, komşular arasında karşılanabilmiştir. İnsanlarda var olan güçlü dayanışma duygusuyla ; yüzyıllar boyunca birbirlerinin yardımcısı ve güvencesi olmuşlardır. İslam dininden gereklerinden olan ,sadaka, kefare, zekat,adak, kurban, bağış vb. yardımlar ile imece geleneğinin yansımalarını sosyal koruma alandaki gereksinimlerin karşılanmasında görmek mümkün olmuştur (Altan,2004:60).

Lonca düzeninin dönemin ekonomik yapısında ticari hayata hakim olduğu görülmektedir. Başlangıçta sadece Müslüman esnaf ve zanaatkârların yer alabilmiştir. Bu düzende işe hangi koşullarla, nasıl girileceği, sürdürüleceği, o meslekte nasıl yükseleceği, ürünlerin hangi koşullarda üretilip, fiyatlandırılacağı loncalar tarafından

oluşturulan ve gelenekselleşen katı kurallara bağlı kılınmaktadır (Altan,2004;60-61). İstanbul'un fethinden sonra Avrupa ile artan ilişkiler doğrultusunda bu örgütlerde de bir değişim yaşanmıştır. Dinsel ayırım yapılmamaya başlanmış, katı kurallar olmaksızın esnaf ve zanaatkârların sorunlarının ele alındığı bir yapı ortaya çıkmıştır. Fakat Loncalar hızla değişen ekonomik koşullara uyum sağlayamamalarının bir sonucu olarak zamanla güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. Osmanlıda loncalar içinde yozlaşmalar başlamış ve ustalığa yükselmeler zorlaştırılmış; ustalık akrabalar arasında bölüşülür hale gelmiştir. Buda bir tür esnaflık tekelinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Talas,1992;38-39).

Sanayi Devrimi sürecindeki Avrupa devletlerinden geri kalan Osmanlı Devleti Avrupa devletlerine bir çok tanınan kapitülasyon tanınması nedeniyle mali açıdan da çöküntüye uğramıştır. Osmanlı Devletinde yer alan esnaf ve zanaatkârların Avrupa'daki meslektaşları ile rekabet edemez duruma gelmişlerdir. 1838'de İngiltere ve izleyen yıllarda da diğer Avrupa ülkeleri ile imzalanan ticaret sözleşmeleri ülkenin sanayisini belini doğrultamaz bir duruma getirmiştir.Üstüne birde devletin başına Duyun-u Umumiye gibi bir borç ödeme idaresinin getirilmesi işleri iyice çıkmaza girdirmiştir. İmzalanan bu anlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu ileri Avrupa ekonomilerinin açık pazarı durumuna gelmiştir. Bu anlaşma sadece ülkede sanayileşmeyi engellemekle kalmamış, Avrupa'nın ürettiği makine ürünleri karşısında el ve tezgah üretiminin çökmesine neden olmuştur. Zaten güçsüz durumda olan geleneksel sanayinin de yok olmasına neden olmuştur (Talas,1992;36).

Osmanlı'da eğitim ve sağlık alanlarında bazı adımların atılması Meşrutiyet yıllarında 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin (Anayasa) kabul edilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Örneğin eğitim etkinliklerinin kasaba ve köylere ulaştırılması, il merkezlerinde devlet hastanelerinin açılması gibi girişimlere ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu girişimlerin sosyal politika alanında tam olarak emekçi sınıfın yükselmesi ve hak talep etmesi anlamına gelmemektedir (Ören,2010:37). Ülkede kişisel iş ilişkileri ile ilgili doğrudan hukuki düzenlemeler 1908 yılından önce yapılamamıştır. Madenlerle ilgili olarak çıkarılan 1863 tarihli Mevadd-ı Medeniyeye Dair nizamnamesi ,1865 tarihli Dilaverpaşa Nizamnamesi', 1867 tarihli 'Ereğli Maadin-i Hümayun Teamülnamesi', 1869 tarihli 'Maadin Nizamnamesi ' gibi nizamnamelerle 'mecelle'² de bireysel iş ilişkileri ile ilgili sınırlı sayıda düzenlemeye yer verilmiştir. İlk Türk medenî kanunu olan mecelle iş ilişkilerini dönemin anlayışına uygun olarak 'insan kirası' şeklinde ele almıştır (Tokol,2010:28).

Ayrıca ,ücretlerin aynı olarak ödenmesini yasaklamış, günlük çalışma sürelerinin gün doğuşundan, gün batımına kadar uzayabileceğini öngören hükümlere de yer verilmiştir. Ne yazık ki, Mecelle'nin kapsamı ve hükümleri ülkenin hızla değişen yeni koşullarına ayak uyduramayınca, zaman içinde ortaya çıkan boşluk ve gereksinimler, yürürlüğe konulan çeşitli nizamname hükümleriyle doldurulmaya çalışılmıştır (Altan,2004:63). Bu dönemde gerçekleşen önemli bir gelişme de 1871 yılında kurulan ilk işçi kuruluşu olan Amelepervar Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin oluşması bir işçi sınıfının olduğu dikkat çekmektedir. Fakat bu dönemde belirgin bir işçi hareketinden ve buna bağlı olarak da bir sosyal politikadan bahsetme imkanı bulunmamaktadır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşme süreci artık sendikaların kurulabileceği bir ortam yaratmaya başladığı dönemdir. Bu dönemde işçilerin dernekler (cemiyetler) çatısı altında toplanarak örgütlenmeye başladıkları

² Mecelle, 1851 maddeden meydana gelen bir kânun olup, İslam devletlerinde ve bu arada Osmanlı Devletinde uygulanmış, bugünkü anlamıyla medenî hukukun birçok bölümünü içeren, 1877 yılında yürürlüğe konulup 1926 'da yürürlükten kaldırılmıştır.

görüldür. 20. yüzyıl başlarında İkinci Meşrutiyet zamanında işçiler , dernekler çatısı altında toplanmayı sürdürmüşlerdir. Özellikle İmparatorluğun yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle ödenemeyen ücretlerini alabilmek için topluca işi bırakma eylemlerine de yöneldikleri görülmektedir (Altan,2004:63-64).

Meşrutiyet sonrasında grevlerin artmasıyla beraber toplu iş ilişkileri ile ilgili ilk hukuki düzenleme ortaya çıkmıştır.‘İttihat ve Terakki Hükümeti’ yabancı sermayenin de baskısı ile Kanuni Esasi’nin tanıdığı yetkilere dayanarak 08.11.1908 tarihinde ‘Tatili Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-u Muvakkatı ’ yürürlüğe koymuştur (Tokol,2000:8). Bu kanun ile ‘ hükümetten imtiyaz alınarak kurulan ve genel hizmetler alanında çalışan’ tüm kuruluşlarda sendikal faaliyetler yasaklanmıştır. Ancak bu yasaklamanın ardında önemli bir gerekçe vardır; buda Batıda ortaya çıkan ilk sendikacılık anlayışı ‘Anarko Sendikalizm ’şeklinde olduğu için Osmanlı bu tür sendikacılığa sıcak bakmamıştır. Çünkü Anarko Sendikalizmde şiddet ve hakkını zorla almak gibi bir düşünce söz konusudur. Böyle bir akımın Osmanlı toplumuna zarar verebileceği düşüncesinden dolayı sendikacılık yasaklanmış ve Türkiye ‘de ilk olarak grev ve lokavtsız sendikacılık 1947 ’de kurulabilmiştir .Osmanlı Devleti modern sosyal politika prensipleriyle birebir örtüşmese de sosyal politikanın başlangıcını oluşturacak uygulamalar da yapılmaktaydı. Gittiği her yere sosyal adalet götürmüş ve günümüze kadar yaşayan han, hamam, imarethane, hastane gibi sosyal içerikli eserleriyle toplumda yıkıcı değil, yapıcı bir politika izlemiştir (Ören,2010:38-39).

3.3.2. Cumhuriyet Sonrası Sosyal Politikanın Gelişim Süreci

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde nüfusun 10 milyonu bile bulmadığı tahmin edilmekteydi. Yaşanılan savaşlar nedeniyle toplam nüfus içinde genç yaş grubunda bulunanların oranı çok azdı.. Sanayi devrimini yaşamış ve sanayileşme yolunda belirli bir uzaklığı kat etmiş devletlere tanınan ticari ayrıcalıkları nedeniyle, temelinde büyük ölçüde insan ve hayvanın kas gücü ile bu güçlere dayalı mekanik düzenlemeler bulunan ulusal sanayi çökmüştü. Ülke yaşadığı savaşlar nedeniyle yıkılmış, insanı yoksullaşmıştı. Nüfusun büyük bir çoğunluğu, çok geri kalmış şartlar altında tarımsal faaliyetler yapmaktaydı (Altan,2004:65).

Sosyal politika uygulamaları siyasi konjonktüre göre farklılık arz etmiştir. Türkiye Cumhuriyetinde sosyal politika uygulamalarını daha iyi kavrayabilmek için siyasi, sosyal, ekonomik ve rejimle ilgili değişim ve dönüşümleri devrelerini incelemek gerekir. Ancak bu dönemlerin içinde en zor dönem 1923-1929 dönemidir (Ören,2010:41). 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde, ekonomik bakımdan kötü durumda olası, ülkedeki çalışma hayatını da olumsuz etkilemiştir. 1923 yılının başında yapılan İzmir İktisat Kongresi, ülkenin iktisadi yapısının her türlü olumsuzluklarını özetleyen bir tablo niteliğinde olmuştur. Bu tablo karşısında ülkeyi yönetenler, Cumhuriyet’in ilk yıllarında genellikle sosyal yapıyı etkileyecek devrimlere önem vermişler, ülkedeki Ortaçağ düşünce yapısını değiştirmeye çalışılmasına rağmen, iktisadi yapı Osmanlı Devleti’nden farklılık göstermemiştir.

1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu kabul edilmiş ,sanayi alanında çok iyi teşvikler vermesine rağmen ülkenin iktisadi yapısından dolayı bu teşvikler başarılı olamamıştır. Bu dönemin beklide en önemli iktisadi başarı ülke kaynaklarını millileştirme politikaları olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde yabancıların işlettiği demir ve liman işletmeleri, millileştirilerek devlet kontrolüne alınmıştır (Deniz,2012:252).

Tablo 3.1. 1927 Yılı Sanayi Üretim Koluna Göre İş Yeri ve İşçi Sayısı
(Deniz,2012:252)

<i>Sanayi üretim Kolu</i>	<i>İş yeri Sayısı</i>	<i>İşçi Sayısı</i>	<i>İşyerinde Ortalama İşçi Sayısı</i>
<i>Dokumacılık</i>	20 057	35316	1.76
<i>Deri İşleme</i>	5 347	17964	3.35
<i>Metalürji</i>	3 272	8021	2.45
<i>Ağaç İşleri,</i>	2 067	6007	2.91
<i>Marangozluk</i>			
<i>Gıda Sanayi</i>	1 274	4491	3.52
<i>Çömlekçilik</i>	704	6612	1.93
<i>Toplam</i>	32721	75411	2.30

Ülkedeki çalışma hayatına yönelik sosyal politikaların gelişimini engelleyen esas unsur iktisadi yapıdaki olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır. İzmir İktisat Kongresine katılan işçi grubunun talepleri göz ardı edilmiş ve . 1929 yılına kadar sadece 1924 Tarihli Hafta Tatili Kanunu haricinde çalışma hayatına yönelik bir düzenleme yapılmamıştır. Ülkede içinde bulunulan bu olumsuz durumda birde çalışanlar işverenin inisiyatifine bırakılmıştır (Deniz,2012:252).

1932 yılına kadar geçen dönemi genel itibariyle ele aldığımızda izlenen politikalar sanayileşmede başarılı olamamıştır. Bu duruma ülkede var olan içsel faktörlerin yanında dünyanın içinde bulunduğu ekonomik bunalımlarda neden olmuştur. Dolayısıyla devlet zorunlu olarak müdahale etme durumunda kalmıştır. Dönemin başbakanı İsmet İnönü sanayileşme sürecini geliştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Sovyetler Birliği ile işbirliği kurmuş ve 1933-1937 yılları arasında “Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı” hazırlanarak devletçi ekonomi politikaları benimsenmiştir. Dokuma, çimento, kağıt, cam, maden, şeker gibi sanayi alanlarına devlet işveren olarak girmiştir. Burada amaçları sıralayacak olursak: kamu sanayi kuruluşlarının çoğalması, sanayinin ülke genelinde yaygınlaştırılması, işçi sayılarının çoğalması, devletin ekonomik yaşam içinde doğrudan yer almasıdır. Bu kuruluşların bulundukları yörelere sağladıkları en önemli katkı istihdam olanakları yaratıp ekonomiyi canlandırmış olmalarıdır (Altan,2004;67).

İlk iş kanunu, 1932 yılında Milletler Cemiyetine yapılan üyeliğin ülkeyi doğrudan UÇÖ'ne üye yapması ve bu katılım nedeniyle yerine getirilmesi gereken yükümlülükler bulunduğu için ,1936'da çıkarılmıştır. Fakat 15 Haziran 1937'de yürürlüğe giren 3008 sayılı İş Kanunu'nda grev yasaklanmış, sendika kurma hak ve özgürlüğünden neredeyse hiç bahsedilmemiştir. Devletin bu tutumunun altında yatan neden ise siyasette tek partili sistemin etkili olduğu söylenebilir (Uyar,2007; 18).

Modern sosyal politika uygulamalarının kurumsallaşp, baskın bir karaktere bürünmesi Türkiye'nin ikinci dünya savaşı sonrasında İthal İkameci Sanayileşme Stratejisini (İİSS) benimsemesiyle olmuştur (Özbek,2002:20). liberal ve dışa açık bir ekonomik politikaya dönüşüm II. Dünya Savaşı sonrasında, 1946-1950 yılları arasında başlamıştır. 1954 den itibaren ekonomik zorlamalar sonucunda liberal politikadan uzaklaşma başlamış, özel sektöre öncelik veren liberal ekonomi politikasının ve KİT'lerin özel sektöre devredilmesi görüşünün benimsenmesine karşılık, 1953'den sonra KİT'ler yeniden önem kazanmıştır. Devlet tarafından 1945- 1950 yılları arasında siyasi ve ekonomik yapıda ortaya çıkan bu gelişmeler neticesinde işçileri koruyucu kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1946'da edilen yasalar ile İş ve İşçi Bulma

Kurumu ile Çalışma Bakanlığı kurulup, sosyal güvenlikle ilgili bir çok yasa çıkarılmış, ve iş mahkemeleri oluşturulmuştur (Tokol,2000:15).

1946 yılında iş kazası, meslek hastalıkları ve analık sigortaları uygulamasına geçilmiştir. 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Yasa 1947 yılında kabul edilmiştir. Bu yasanın kabul edilmesiyle izin almadan sendika kurma özgürlüğü getirilmiştir. 1949 yılında da 5387 Sayılı Yasa ile "Korunmaya Muhtaç Çocuklar" için hizmet vermeye başlanmıştır. 1949'da TBMM'de kabul edilen ve tüm devlet memurlarını kapsayan "Emekli Sandığı'nın" kuruluşu TBMM'de kabul edilmiş, böylece modern anlamda Türkiye'de ilk kez bir sosyal güvenlik şemsiyesini oluşturmada en önemli adım atılmıştır. 1950 ve 1951 yıllarında kurulan "İhtiyarlık ve Hastalık Sigortalarının" kapsamı çeşitli düzenlemelerden sonra 1957 yılında "Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları'na" çevrilmiştir.

1961 Anayasası, anayasa güvencesi ile çalışma yaşamı ile ilgili temel hakları güvence altına almıştır. Anayasada başlangıç bölümünde insan hak ve özgürlükleri ilkesine yer verilirken, 2. maddesinde devletin niteliği "ulusal demokratik bir sosyal hukuk devleti" olarak belirtilmiştir. 10. maddenin 2. fıkrasında devletin kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzurunu, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırması insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlaması öngörülmüştür. Anayasanın sosyal haklar ile ilgili bölümünde çağdaş haklara yer verilmiş, "iktisadi ve sosyal yaşam, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla göre düzenlenir" ifadesi yer almıştır. Devlete iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek amacıyla ulusal tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planları yapmak görevi verilmiştir. Çalışma herkesin hakkı ve ödevi olarak kabul edilmiş, devletin çalışanların insanca yaşaması ve çalışma yaşamının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali önlemlerle çalışanları koruması, çalışmayı desteklemesi ve işsizliği önleyici önlemler alması öngörülmüştür.

Ayrıca çocukların, gençlerin, kadınların çalışma koşulları bakımından özel olarak korunacağı belirtilmiştir. Çalışanların yaptıkları işe uygun ve insanlık onuruna yaraşır bir yaşam seviyesi sağlamalarına elverişli adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli önlem alma görevinin, devlete yüklendiği bilinmektedir (Tokol,2000:18-19).

1950 ve 1951 yıllarında kurulan 'ihtiyarlık ve hastalık sigortalarının' kapsamı çeşitli düzenlemeler yapıldıktan sonra 1957 yılında 'maluliyet, ihtiyarlık ve ölüm sigortalarına' ve 1965'te de SSK'nın kurulmasıyla bugünkü şeklini almıştır. Bu dönemde SSK başlangıçta kapsam yönünden günümüze göre daha az sayıdaki 'sigortalıyı' içine almış olsa da zamanla 'bir hizmet akdine istinaden çalışanların tamamı' kapsam altına alınmıştır. Ancak tarım işleriyle, kendi adlarına çalışanlar 506 Sayılı SSK kapsamı dışında kalmaktaydılar. Kurum, başta 'yaşlılık sigortası' olmak üzere 'malullük sigortası', 'hastalık sigortası', 'analık sigortası' ve benzer yardımları yerine getirmektedir. 5434 Sayılı Yasaya göre kurulan Emekli Sandığı genel ve katma bütçeli kuruluşlardan aylık alanlarla, daha önce çeşitli özel kanunlarla faaliyet gösteren sandıklara bağlı olanları da kapsamına alarak 1950 yılı başında hizmet vermeğe başlamıştır. Emekli Sandığı başta 'emekli aylığı' olmak üzere, 'emekli ikramiyesi', dul ve yetim aylığı, 'görev malullüğü aylığı', 'malullük aylığı ve benzer ödeme ve yardımlarla ayrıca 'sağlık yardımları' vermektedir. Bağ-Kur 1971 yılında faaliyete geçerek SSK kapsamı dışında bırakılan ve bir işverene bağlı olmaksızın tamamen kendi nam ve hesabına çalışanların tamamını kendi bünyesinde toplamıştır. 5434 Sayılı Yasaya göre kurulan Emekli

Sandığı genel ve katma bütçeli kuruluşlardan aylık alanlarla, daha önce çeşitli özel kanunlarla faaliyet gösteren sandıklara bağlı olanları da kapsamına alarak 1950 yılı başında hizmet vermeğe başlamıştır. Emekli Sandığı başta 'emekli aylığı' olmak üzere, 'emekli ikramiyesi', dul ve yetim aylığı', 'görev malullüğü aylığı', 'malullük aylığı ve benzer ödeme ve yardımlarla ayrıca 'sağlık yardımları' vermektedir. Bağ-Kur 1971 yılında faaliyete geçerek SSK kapsamı dışında bırakılan ve bir işverene bağlı olmaksızın tamamen kendi nam ve hesabına çalışanların tamamını kendi bünyesinde toplamıştır (Baykal,2008:39-40).

3.3.3. Günümüzde Sosyal Politikanın Gelişim Süreci

Türkiye’de ekonomik büyüme ve bu hedefe yönelik ekonomi politikaları, hemen her dönemde sosyal gelişmenin ve politikaların önünde yer almıştır. Ülkemizde genelde ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve denge için zorunlu ve öncelikli bir şart olarak görülmekte, her iki alanda sürdürülen politikalar bütüncül ve uyumlu bir yaklaşımla incelenmektedir (Altan,2004:73). 1961 Anayasası, Türk sosyal politika tarihi için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönüşümde en büyük etki , şüphesiz 1961 Anayasa’sında Madde 2 ‘de benimsenen *sosyal hukuk devleti ve sosyal adalet* anlayışının olmasıdır. Bunun bir sonucu olarak grev ve toplu sözleşme hakkı, çalışma hakkı, sendika hak ve özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır. Belki daha da önemlisi sendika-devlet ilişkileri daha dengeli bir temele oturtulmuştur (Koray,2012:131).

Madde 46- Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. Bu hakların kullanılmasında uygulanacak şekil ve usuller kanunda gösterilir. Kanun, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması maksadıyla sınırlar koyabilir.

Madde 47- İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler.

Madde 48- Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindendir.

Yeni yasal düzenlemeler bu maddelerde belirtilen haklar doğrultusunda yapılmıştır. Düzenlemelere örnek olarak 1963 yılında çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu örnek olarak gösterilebilir. Toplu iş ilişkilerindeki bu hareketlenme ile 1962 yılında yaklaşık 300.000 olan ülkemizdeki toplam sendikalı işçi sayısı, 1969 yılında 1 milyonu aşmış, kurulu işçi sendikaları sayıları ise 500’ü bulmuştur. (Altan, 2004; 71) Ancak devlete yüklenen sosyal hedeflere “Devlet, bu Bölümde belirtilen iktisadî ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisadî gelişme ile mâlî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirir.” şeklinde yer veren 53. Madde’de bir sınırlama getirilmiştir.

Türkiye, planlı kalkınma dönemine 1961 Anayasasından sonra girmiştir. Anayasa’nın 127. Maddesiyle ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesine yer verilmiştir. Buna göre Devlet Planlama Teşkilatı

(DPT) kurulmuş, Birinci Beş Yıllık Plan 1963 yılında uygulamaya konulmuştur (Koray,2012:132). Planların ana hedefleri şu noktalarda toplanabilir:

- Yılda yüzde 7 oranında büyüme sağlanması,
- İstihdam sorununa çözüm bulunması,
- Dış ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması,
- Her alanda yeterli sayıda ve nitelikli bilim adamı ile teknik eleman yetiştirilmesi,
- Bu hedeflerin ise sosyal adalet ilkesiyle sağlanması.

Türk sosyal politikasının altın çağı diye adlandırdığımız bu süreç 1970’li yıllara doğru süreç yavaş yavaş sonlanmaya başlamıştır. 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgürlük ortamı çoğu kimse tarafından ülke içinde çıkan olayların sebebi olarak görülürken; 1968 yılından itibaren ülke içinde baş gösteren siyasal karışıklıklar ülkeyi 12 Mart 1971 yılındaki askeri muhtırasına götürmüştür. Yapılan askeri müdahalenin ardından Anayasanın bazı maddeleri değiştirilmiştir. Yapılan bu değişikliklerle hak ve özgürlüklerde önemli ölçüde sınırlamalar getirilmiştir. Önemli değişikliklerden biri sendika kurma hakkı başlığı altında bulunan 46. madde yapılan değişikliktir; 1961 Anayasasında yer alan “Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler” ifadesi işçiler ve işverenler olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikte aslında kamu hizmeti yapan kişilere tanınan sendika kurma hakkı kaldırılmıştır. Kısıtlayıcı olarak değiştirilen diğer bir madde ise 1961 Anayasasında 119. maddede “memurların siyasi partilere girememesi” başlığının 1971 de yapılan değişiklikle “memurların siyasi parti ve sendikalara girememesi” olarak değiştirilmiş olmasıdır (Sakar,2009:71).

1971 askeri müdahalesinden sonra 1973 yılında seçime gidilmiş ve 1973- 1980 arasında geçen süreç “Koalisyonlar Dönemi” olarak adlandırılabilir. Bu dönemde üç başbakan tarafından yedi hükümet kurulmuştur. Hedeflere kısmen ulaşılmış olunmasına rağmen ekonomik ve siyasal tıkanıklıklar nedeniyle 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye kendini yine bir askeri müdahale sürecinin içinde bulmuştur.

1980 müdahalesinin hemen arkasından yeni bir Anayasa hazırlanmış,bu bağlamda kabul edilen 1982 Anayasası, 1961 Anayasası ile tanınan hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ve beklide günümüze kadar süren tartışmalara zemin hazırlamıştır. 1982 Anayasasında göze çarpan ilk değişiklik Cumhuriyetin nitelikleri kısmında yer alan 2. Maddededir:

Madde 2: *Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.* 1961 Anayasasında *insan haklarına dayalı* olarak yapılan tanımlama *insan haklarına saygılı* olarak değiştirilmiştir. 1982 Anayasasına göre bütün temel hak ve özgürlükler sadece, 1961 Anayasasında da öngörüldüğü üzere (md. 11), o özgürlükle ilgili maddede yer alan özel sınırlama sebepleriyle değil, aynı zamanda, Anayasada açıkça zikredilen (md. 13/3) milli egemenlik, milli güvenlik, kamu düzeni, genel ahlak ve genel sağlık nedenleriyle sınırlandırılabilirdi (Hekimoğlu,2002; 59-60).

1982 Anayasası’nın örgütlenme hakları konusunda daha kuşkulu ve sınırlayıcıdır. Örneğin anayasanın üçüncü bölümünde yer alan sendikal haklar ayrıntılı ve tepkici biçimde hazırlandığı gibi, dernek, vakıf, sendika gibi kuruluşların genel olarak faaliyetlerinin kısıtlanmak istendiği ve siyasal faaliyette bulunmaları yasaklandığı gibi, birbirleriyle işbirliği yapmalarını önleyen hükümler de getirilmiştir. Diğer taraftan sendikalaşmayı zorlaştıran, grev yasaklarını arttıran, zorunlu hakem

uygulaması olan Yüksek Hakem Kurulu'nun yetki alanını arttıran hükümlerle, zaten zor olan sendikalaşma, iyice güçleştirilmiştir (Koray,2012:133).

Sosyal politikalar 1980 sonrasında sosyal politikalar rafa kaldırılmıştır.Bunun en bariz örnekleri ise kamu harcamalarının kısılması ve özelleştirme ile devletin ekonomik ve sosyal hayattaki konumunun geleneksel iç ve dış güvenlik, asayiş, yargı ve kısmen eğitimle sınırlandırılması olmuştur. Çünkü sosyal politikaların yerine getirebilecek kamu kesiminde yeniden yapılandırılma yoluna gidilmiştir. Bu aşamada karşımızda sosyal yüklerinden kaçınmaya çalışan bir devlet kavramı çıkmaktadır. Bunda ise en önemli etken hem neo-liberal ekonomi politikalarının varlığı hem de birbiri arkasına yaşanan krizler sosyal politikaları gündem dışına itmesidir (Sakar,2009:77).

Özellikle 2000'li yıllarda1982 Anayasası olmak üzere 2821 ve 2822 sayılı Kanunlarda, iş ve sosyal güvenlikle ilgili kanunlarda ve diğer çalışma hayatını ilgilendiren kanunlarda değişiklikler yapılmıştır. 22.03.2003 tarihli "4857 sayılı İş Kanunu " özellikle esneklik konusunda önemli yenilikler getirmiş, dönem boyunca kadın ve engellilerle ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 01.07.2012 tarihli 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile iş sağlığı ve güvenliği alanında önemli düzenlemeler yapılmıştır. 18.10.2012 tarihinde 2821 ve 2822 sayılı Kanunların yerine " 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş İlişkileri Kanunu" kabul edilmiştir. 1999 sonrası yapılan düzenlemelerle dört ayak üzerine kurulması düşünülen yeni sosyal güvenlik sisteminin üç ayağı ile ilgili kurumsal yapılanma ve mevzuat çalışmaları tamamlanmış ancak primsiz ödemelerle ilgili çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. Ayrıca "İş ve İş Bulma Kurumu" 25.06.2003 tarihinde 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu ile yeniden yapılandırılmış, 03.06.2011 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ve 633 sayılı KHK ile "Aile ve sosyal Politikalar Bakanlığı " kurulmuştur (Tokol,2012:196-204).

Bazı alanlarda sağlanan olumlu gelişmelere olmasına rağmen Türkiye, kronik hale gelen sosyal sorunların çözümünde geçmişte sürekli, etkin ve geniş kapsamlı sosyal politikalar üretememiştir. 1980 sonrası ortaya çıkan ve tüm ülkeleri etkileyen başta küreselleşme olmak üzere tüm gelişmelerden, olumsuz şekilde etkilenmiştir. (Tokol,2011:545).

3.4. Dünya'da ve Türkiye 'de Sosyal Koruma Harcamaları

3.4.1.Sosyal Koruma Harcamaları Tanımı ve Kapsamı

Sosyal Koruma; sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerin dahil olduğu bireylerin ve ailelerin risklere karşı korunmaları için düzenlenmiş ve onların yaşama koşullarını tehdit eden gelir kaybı ve gider artışlarının karşılanması için ihtiyaç duydukları gereksinim ve dayanışmanın, kamu programları aracılığıyla kurumsallaştırılmasıdır (www.ggd.org.tr, 07.06.2016).

Refah devleti anlayışı; devlete kısmi sorumluluk yükleyen devlet anlayışından daha geniş bir faaliyet alanı tanıyan devlet anlayışına kadar farklılıklar gösteren yaklaşımları bünyesinde barındırmaktadır. Geliri güvenli bir şekilde artıran ve yoksulluğun azaltılmasının hedeflendiği bir sistem mevcuttur. Nüfusun çoğunluğuna sosyal hizmetler sağlayan refah devleti (Lindbeck, 2004:5); geliri, toplumu finanse eden durumdaki üst gruplarından alıp (genelde aktif üyelerinden); güvence altına alınmış alt gruplarına (örneğin; hasta, yaşlı, özürlü, işsiz, yoksula) dağıtan mekanizmalarıyla vatandaşlarına asgari bir yaşam düzeyi sağlayabilecek bir geliri garanti etmeyi, gelir eşitsizliğini gidermeyi, kişilerin ve ailelerin çeşitli sosyal sorunlarının üstesinden gelebilmelerini, yapılmadığı takdirde kişisel/ailevi sorunlara yol açabilecek olan

risklerin azaltılmasını (hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi) ve bütün vatandaşların en iyi sosyal şartlara sahip olmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Cichon, 1996:81).

Euzeby (2004:7)'ye göre '*Sosyal koruma bir insan hakkıdır*'. Bunun için de sosyal korumanın konusunu oluşturan güvencesizliklerin giderilmesinin piyasalara, işletmelere, topluluk ilişkilerine ya da bireylere yüklenilmemesi gerekmektedir.. Sosyal koruma kavramı insan onuruna saygı, sosyal adalet ve sosyal dayanışma değerleri temelinde gelirin yeniden dağılımını sağlayan mekanizmaların tamamıdır. Diğer dayanışma biçimlerinden ayrılan tarafları "eşitlik", "hak" ve "zorunlu olarak katkı yapma" unsurlarını içinde barındırmasıdır (Kapar ,2006:2). Uluslararası kuruluşların yaptığı sosyal koruma tanımlarına baktığımızda;

*Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) sosyal korumayı; ölüm, yaşlılık, iş kazası, geçici iş görmezlik, doğum, hastalık gibi çeşitli riskler sonucunda, ortadan kalkan yada önemli ölçüde azalan çalışma gelirin neden olduğu ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında, bireyleri korumak için toplum tarafından oluşturulan kamu önlemlerinin bütünü olarak tanımlamaktadır. UÇÖ 'nün yaptığı bu tanımlama zamanla değişen koşullara göre şekillenmiştir. Tanımlama ne olursa olsun UÇÖ'nde sadece belirli çalışanları ve onların bakmakla yükümlü olduğu kişileri kapsayan sınırlı bir yaklaşımdan, toplumun tüm bireyelerine gelir güvencesi sağlayan bir sosyal koruma yaklaşımına geçiş eğiliminin varlığı da hep gözlemlenmiştir (Laure, 2004: 9-10).

UÇÖ 2005 yılında yaptığı toplantıda "sosyal koruma" ve "sosyal güvenlik" kavramlarını eş anlamlı olarak kullanılması gerektiğini belirten bir hazırlamıştır. Buna rapora göre; sosyal korumanın (sosyal güvenliğin), öncelikli amaçları

- (i) yoksulluğu ortadan kaldırılması yada azaltılması,
- (ii) yaşamın doğurduğu (işsizlik, yaşlılık, iş görmezlik gibi gelir kaybına yol açan) önemli risklerle başa çıkmada bireylere yardımcı olmak için gelir güvencesinin sağlanması,
- (iii) insanların sağlık ve sosyal hizmetlere erişmesini güvence altına alınmasıdır (UÇÖ, 2005:1).

*Avrupa Komisyonu, sosyal korumayı *sosyal riskler karşısında insanları korumak amacıyla tasarlanmış transfer sistemlerinin bütünü* olarak tanımlamaktadır. Sosyal riskler yaşlılık, yaşlanma nedeniyle bakıma gereksinim duyma, emeklilik, hanede gelir elde eden birinin ölmesi, engellilik, hastalık, analık, bakıma gereksinim duyan çocuk, işsizlik ve hastalık, engelli yada yaşlı akrabaların bakımını kapsamaktadır. Sosyal korumanın amacı , sosyal risklerin yarattığı gelir eksikliği sebebiyle insan onurunun korunması için temel olan hizmetlere insanların ulaşmasını sağlarken ve söz konusu risklerin yoksullukla sonuçlanmasını engellemektedir. Avrupa Komisyonu sosyal koruma kavramının kullanımını tercih etmesinin sebebi, sosyal güvenlikle daha geniş bir alanı kapsadığı içindir (EC,2003,www.europa.eu.int).

*Avrupa Birliği içerisinde Avrupa Komisyonuna bağlı EUROSTAT ise sosyal korumayı kamusal ve özel organlar tarafından, risk yada gereksinimlerin bireylere ve hane halklarına yüklediği yükleri azaltmak için, yapılan müdahaleler olarak tanımlamaktadır. Kamu organları yanında özel organlarca yapılan müdahaleleri sosyal koruma tanımının içine alması EUROSTAT'ın diğer sosyal koruma tanımlamalardan farkını yansıtmaktadır. Ama bu tanımlamada kişisel sigorta uygulamaları gibi *kolektif gelir transferine dayanmayan* özel programlar, sosyal koruma içinde kabul edilmemektedir. Çünkü sosyal koruma sistemi içinde yer alan müdahalelerden yararlanmada bire bir katkı karşılığı ve kişisel düzenlemeler bulunmamalıdır. Bir başka deyişle, yararlanan koruma ile yapılacak katkı arasında bir eşitlik aranmamalıdır. EUROSTAT sosyal koruma kapsamında yer alan riskleri;

- (i) *hastalık ve sağlık bakımı,*
- (ii) *engellilik,*
- (iii) *yaşlılık,*
- (iv) *ölüm/dul ve yetim,*
- (v) *çocuk ve aile,*
- (vi) *işsizlik,*
- (vii) *konut,*
- (viii) *başka yerde sınıflandırılmayan sosyal dışlanma biçiminde sıralamaktadır (EC,1996:12).*

Özellikle uluslararası kuruluş ve örgütler arasında sosyal koruma kavramın kullanımı gittikçe yaygınlaşırken; sosyal korumanın içeriği ve buna bağlı olarak da temel unsurları hakkında açık bir uzlaşa da yoktur. Genel olarak tanımlamak gerekirse, sosyal koruma, sosyal adaletin sağlanabilinmesi için bir araç olmanın yanında yoksulluğun önlenmesinde de bir çeşit sigorta olarak kabul edilmektedir (Kayalidere ve Şahin,2014:62-63). Gelişmiş ülkelerde sosyal koruma daha çok devlet tarafından finanse edilen ve yönetilen programlar ile sınırlandırılırken; gelişmekte olan ülkelerde ise insanlara koruma sağlayan özel ve kamu araçlarının tamamını kapsamaktadır (Kapar,2006:2).

Sosyal koruma programları yoksulluk ve eşitsizliğe karşı mücadelede güçlü bir araç olabilir çünkü sosyal koruma insanların tamamının temel mal ve hizmetlere erişimini sağlamanın yanında , sosyal ve ekonomik engellerin kaldırılmasıyla bir toplumda eşitlik ve sosyal dayanışmayı güçlendirmektedir. İnsanlara serbest ve daha kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma yolları oluşturarak yoksulluğun kuşaklararası döngüsünün kırılmasında yardımcı bir rol oynamaktadır.(www.un.org,2012:6). Bu bağlamda Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH) dünya genelinde 2015 yılına kadar yoksulluk ve eşitsizliklerin azaltılmasını hedefleyen, geniş katılım ile kabul görmüş bir doküman niteliğindedir. Bu yolla ülkelerin refah seviyesinin artmasını hedefleyen BKH, 2000 yılında Binyıl Zirvesinde 191 ülke tarafından imzalanarak kabul edilmiş bir belge durumundadır. 2000 yılında ilk kabul edildiğinde 8 temel amaç, bu amaçların alt başlıkları olan 21 Hedef ve 50 göstergeden oluşmaktaydı. Bu amaçlar şunlardır:

1. Mutlak Yoksulluk ve Açlığın Ortadan Kaldırılması
2. Herkesin Evrensel Temel Eğitim Almasını Sağlamak
3. Kadınların Konumunu Güçlendirmek ve Cinsiyet Eşitliğini Geliştirmek
4. Çocuk Ölümlerini Azaltmak
5. Anne Sağlığını İyileştirmek
6. HIV/AIDS, Sıtma ve Diğer Hastalıklarla Mücadele Etmek
7. Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması
8. Kalkınma için Küresel Ortaklıklar Geliştirmek (Kuterdem ve Akın,2011:2-3).

Ulusal hükümetler ve bağışçılar giderek Binyıl Kalkınma Hedeflerine yönelik ilerlemeyi sağlamak için sosyal koruma girişimlerinin önemli birer araç olduğunun üzerinde durmaya başlamışlardır. Çünkü Sosyal koruma sadece gelir yoksulluğuna eğilmekle kalmayıp aynı zamanda iyi beslenme, sağlık ve eğitim alanlarında da geniş gelişimsel hedeflere etkili destek sağlamaktadır (OECD,2009:18).

3.4.2.Sosyal Koruma Harcamaları Hesaplama Yöntemleri

Sosyal koruma harcamalarını karşılaştırmalı bir perspektiften iki ana metodoloji ile incelememiz mümkündür.Bu metodolojilerin ilki OECD'nin kullanmakta olduğu Sosyal Harcamalar (SOCX: Social Expenditure Database), diğeri ise Avrupa Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (ESSPROS: European System of Integrated Social Protection Statistics) yöntemidir. Bu iki yöntem arasındaki farklar ; sosyal riskin nasıl tanımlandığı, sosyal korumanın toplumun hangi kesimine ve nasıl sağlandığı, nüfusun tamamını mı kapsadığı yoksa sadece belli bir kesime yönelik olarak mı geliştirildiği gibi konuları nasıl analiz ettikleri noktasında ortaya çıkmaktadır (Buğra ve Adar,2007 :16).

Sosyal harcamaların düzeyi ne kadar olduğunun yanında bu harcamaların bileşiminin de ne olduğu önem taşımaktadır. OECD Sosyal Harcamalar Veritabanının (SOCX) tanımına göre sosyal harcamalar “emeklilik ödemeleri, çalışan nüfusa yapılan gelir desteği, sağlık harcamaları ve sağlık dışındaki diğer tüm sosyal hizmetler”in toplanmasıyla elde edilir (Arısoy vd.2010:400).

AB'nin kullandığı ESSPROS yöntemine göre sosyal harcama, çeşitli risk ve ihtiyaçların yükünü azaltmak üzere hanehalkı ve bireylere devlet ya da özel organlar tarafından yapılan, aynı ya da nakdi transferlerdir. Böylece sosyal harcamalar aracılığıyla bu korumadan yararlananların gelirinde doğrudan ya da dolaylı yoldan bir artış sağlanmış olmaktadır. Dolayısıyla ESSPROS yöntemi aslında gelirin yeniden dağıtımını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal harcama ile sağlanan faydaların kapsadığı alanlar; sosyal dışlanma, hastalık, yaşlılık,aile, tedavi, engellilik, çocuk, işsizlik ve konut olarak ortaya çıkmaktadır (Akyol ve Ulutürk,2016 :20).

ESSPROS metodolojisinde kamu sosyal koruma harcamaları hesaplanırken kamunun “Genel Devlet”e dahil olan kurumlar hesaplamaya dahil edilmektedir. Fakat hesaplama yapılırken gözen kaçırılmamamsı gereken husus kurumlar arasında sosyal hizmet veren kurumlar olacağı gibi (örneğin, sosyal güvenlik ve emeklilik kurumları, sosyal yardım kurumları), sosyal hizmeti bir tamamlayıcı iş olarak yapan kurumların (örneğin Vakıflar Genel Müdürlüğü) sosyal koruma harcamaları da dahil edilmesidir. Sosyal koruma gerektiren alanlar ,engellilik, hastalık, tedavi, yaşlılık, çocuk, aile, işsizlik, konut ve sosyal dışlanma olarak tanımlanmıştır. Bunlar, korunan kişilere doğrudan nakit ödemeleri olabileceği gibi; bu kişilerin yaptıkları harcamaların geri ödenmesi yada bu kişilere mal ve hizmet yardımlarını içermektedir. Harcama kalemleri açısından ele alındığında ESSPROS'un sosyal koruma harcamaları hesaplamalarına dahil ettiği kalemlere, idari giderleri, diğer sosyal harcama birimlerine transferleri ve diğer harcamaları dahil etmektedir. Örneğin sağlık alanında idari giderler hesaplanırken bir devlet hastanesinde çalışan doktor, hemşire ve personelin maaşları hesaba katılırken Sağlık Bakanlığı'ndaki personelin maaşları bu hesaplamaya katılmamaktadır. Çünkü bunlar kamuya “özel hizmet” değil “genel hizmet” sunmaktadırlar (Yentürk,2012:11).

Tablo 3.2. :Sosyal Koruma Hakkı Kapsamına İlişkin Yaklaşımları
(OECD,10.06.2016,stats.oecd.org/)

<i>OECD kategorizasyonu</i>	<i>ESSPROS – Sosyal Yardım Kategorileri</i>	<i>Sorunlar</i>
Yaşlılık + Çalışamaz durumda olanlara yönelik (yaşlılara yönelik hizmetler)	Yaşlılık	-
Engellilere yönelik yardımlar (Engellilere yönelik maddi yardımlar + iş kazaları ve hastalık+ engellilere yönelik hizmetler)	Engellilik	İş kazaları ve hastalık kategorisi, ESSPROS'ta açıkça tanımlanmamıştır
Sağlık + Çalışamaz durumda olanlara yönelik yapılan yardımlar (hastalık)	Hastalık / Sağlık	OECD, hastalık ve sağlık istatistiklerini ayrı ayrı vermektedir.
Malullük	Malullük	-
Aile	Aile/Çocuk	-
İşsizlik	İşsizlik	Kapsam ve tanımdan kaynaklanan farklar mevcuttur
Konut	Konut	-
Diğer öngörülemez risk durumları	Sosyal Dışlanma	-
İşgücünü aktifleştirmeye yönelik programlar	-	Kapsamdan kaynaklanan birtakım farklar mevcuttur
Sosyal harcamalar idari giderleri kapsamaz.	Sosyal harcamalar idari giderleri kapsar	ESSPROS'ta ayrı bir kategori olarak yer almamaktadır

SOCX ve ESSPROS yöntemleri arasındaki temel farklardan biri, SOCX'da eğitim harcamalarının da sosyal harcamalara dâhil edilmesidir. SOCX yöntemine göre sosyal harcamalar, sosyal amaçlı nakit yardımı, mal ve hizmet yardımı ve sosyal amaçlı vergi indirimini içerir. Yardımlar dar gelirli aileler, hasta, yaşlı ve engelliler, işsizler ve gençlere yöneliktir. Yardımların sosyal yardım olarak kabul edilmesi için kaynakların hane halkı arasında yeniden dağılımını gerçekleştirmesi ve katılımın zorunlu olması gerekmektedir. Merkezi devlet ve sosyal güvenlik kurumları tarafından kontrol edilen yardımlar kamusal sosyal yardımları oluşturmaktadır. Devlet veya devlete ait kurumlar tarafından kontrol edilmeyen yardımlar ise özel yardımlar olarak kabul edilmektedir. Net sosyal yardım harcamaları kamu ve özel sosyal harcamalar ile sosyal amaçlı dolaylı ve dolaysız vergi indirimlerini kapsamaktadır. İstatistik verileri GSYH'nin oranı veya kişi başı dolar cinsinden ölçülmektedir (OECD,10.06.2016, stats.oecd.org).

Diğer farklılık ise Aktif İş Gücü Piyasası Programları (AİPP) için yapılan harcamaların hesaplamalara dahil edilip edilmemesidir. SOCX, AİPP'yi başlı başına bir kategori olarak değerlendirirken, bu tip programlar ESSPROS'ta yer almamaktadır. Bu tür harcamalar tarihsel olarak toplam kamu sosyal harcamalarının küçük bir kısmını

oluşturmasına rağmen, sosyal politikada yaşanan gelişmeler bağlamında günümüzde giderek daha da önemli bir kalem haline gelmektedir (Buğra ve Adar,2007).

3.4.3. Dünya’da Sosyal Koruma Harcamalarının Durumu

3.4.3.1. AB’de ESPROSS Yöntemine Göre Sosyal Koruma Harcamaları

Bölgesel bir bütünleşme örneği olan Avrupa Birliği, serbest ticaret alanı, gümrük birliği ve ortak pazar aşamalarından geçerek ekonomik birlik aşamasına ulaşmış ve siyasi birliğin unsurlarını geliştirmiştir. AB sosyal politikası da başlangıçta ekonomik bütünleşmeyi hayata geçirmek için gerekli olan alanlar üzerine yoğunlaşmıştır. 1990’lı yılların sonlarında ise , işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi sorunlarına karşı bağlayıcı olmayan önlemlerin alınmasına yönelik bir politikaya doğru evrilmiştir. Sosyal koruma politikaları da bu gelişmelere paralel olarak AB gündeminde giderek daha fazla yer almaya başlamıştır (Erdoğan,2009:1).

3.3.Sosyal Koruma Harcamalarının GSMH’ya Oranı (2006-2012) (EUROSTAT, 12.06.2016, ec.europa.eu)

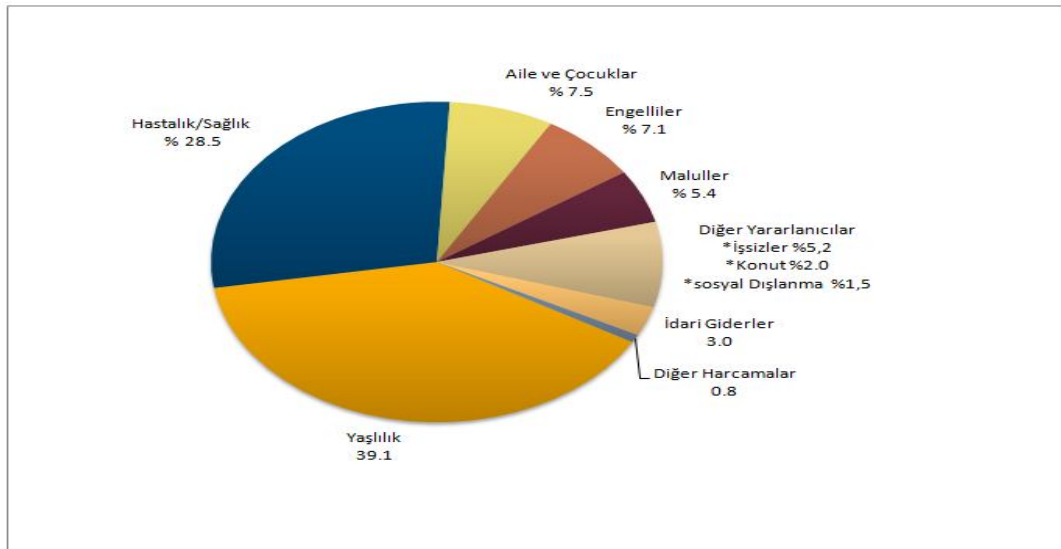
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
AB-28	-	-	26,6	29,5	29,4	20,0	29,5
<i>Belçika</i>	27,1	26,9	28,3	30,6	30,1	30,4	30,8
<i>Fransa</i>	31,2	30,9	31,3	33,6	33,7	33,4	34,2
<i>Hollanda</i>	28,8	28,3	28,5	31,6	32,1	32,3	33,3
<i>Lüksemburg</i>	20,4	19,3	21,4	24,3	23,1	22,5	23,3
<i>Almanya</i>	28,7	27,7	28,0	31,5	30,6	29,4	29,5
<i>İtalya</i>	26,6	26,6	27,7	29,9	29,9	29,7	30,3
<i>Danimarka</i>	29,2	30,7	30,7	34,7	34,3	34,3	34,6
<i>Birleşik Krallık</i>	25,6	24,7	25,6	28,3	27,9	28,0	28,8
<i>İrlanda</i>	17,5	18,0	21,2	26,2	29,0	30,2	31,2
<i>Yunanistan</i>	24,8	24,8	26,2	28,0	29,1	30,2	31,2
<i>Portekiz</i>	24,5	23,9	24,3	26,8	26,8	26,5	26,9
<i>İspanya</i>	20,5	20,8	22,0	25,2	25,5	26,0	25,9
<i>Avusturya</i>	28,3	27,9	28,5	30,7	30,6	29,8	30,2
<i>Finlandiya</i>	26,4	25,4	26,2	30,4	30,6	30,0	31,2
<i>İsveç</i>	30,3	29,2	29,5	32,0	30,4	29,7	30,5
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	18,0	18,0	18,0	20,3	20,2	20,4	20,8
<i>Estonya</i>	12,1	12,1	14,9	19,0	18,0	16,1	15,4
<i>Güney Kıbrıs</i>	18,5	18,2	19,5	21,1	22,1	22,8	23,1
<i>Letonya</i>	12,7	11,3	12,7	16,9	17,8	15,1	14,0
<i>Litvanya</i>	13,3	14,4	16,1	21,2	19,1	17,0	16,5
<i>Macaristan</i>	22,5	22,7	22,9	23,4	23,1	22,1	21,8
<i>Malta</i>	17,7	17,7	18,1	19,6	19,1	18,7	19,4
<i>Polonya</i>	19,7	18,5	19,4	20,6	20,0	19,1	18,1
<i>Slovakya</i>	16,4	16,1	16,1	18,8	18,7	18,3	18,4
<i>Slovenya</i>	22,7	21,3	21,4	24,2	25,0	25,0	25,4
<i>Bulgaristan</i>	14,2	14,1	15,5	17,2	18,1	17,7	17,4
<i>Romanya</i>	12,8	13,6	14,4	17,2	17,6	16,4	15,6
<i>Hırvatistan</i>	-	-	18,7	20,8	21,0	20,7	21,2
<i>Türkiye</i>	11,2	11,6	11,9	14,1	13,5	13,2	13,8

Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında, kişi başına düşen sosyal koruma harcamaları incelendiğinde, AB ortalamasının 7272 Euro olduğu görülmüştür. Türkiye’de ise bu rakam, AB ortalamasının altında olup, 2012 yılında 1097 Euro olarak gerçekleşmiştir. En düşük harcamaya sahip ülke 922 Euro ile Bulgaristan’dır. Kişi başına düşen sosyal koruma yardımları ülkeler bazında incelendiğinde 18 552 Euro ile ilk sırada olan Lüksemburg’u 14 509 Euro ile Danimarka ve 12 801 Euro ile İsveç takip etmektedir. Türkiye 1097 Euro ile Sırbistan (922 Euro) ve Romanya (1012 Euro)’yı geride bırakmıştır (TÜİK,12.06.2016, www.tuik.gov.tr).

AB’de 2008 yılında yaşanan finansal ve ekonomik krizin etkileri sosyal koruma harcamalarına da yansımıştır. AB’de sosyal koruma harcamaları % 2,8’lik 2009 yılında % 29,5 olarak gerçekleşmiştir. GSMH ‘da % 5.2 puanlık azalma sosyal koruma harcamasına % 4,2 ‘lik bir artış olarak yansımıştır. 2010 ve 2011 yıllarında sosyal koruma harcamalarının değeri sırasıyla % 3.4 ve % 1.8 artmasına rağmen, cari fiyatlarla GSYH’daki artış hızı da göz önünde bulundurulduğunda, sosyal koruma harcamalarının GSYH’ya oranı 0,1 ve 0,4 puanlık düşme ile sonuçlanmıştır. 2012 yılındaki gelişmeleri incelediğimizde; sosyal koruma harcamalarının GSMH’ya oranı %2,9 puanlık artışla (2008’e göre) %29,5’e yükselmiştir.

Tablo 3.3.’e göre 2012 yılında AB üyesi ülkeler arasında sosyal koruma harcamalarının GSMH’ya oranı bakımında en iyi olan ülkeler %34,6 ile Danimarka, %34,2 ile Fransa,%33,3 ile Hollanda iken bu ülkeleri %30’luk oranlarla İrlanda, Yunanistan, Finlandiya, Belçika, İsveç, İtalya ve Avusturya takip etmektedir. Bu karşılık sosyal koruma harcamalarının % 20 puanın altında olan ülkeler Polonya, Malta, Slovakya, Bulgaristan, Romanya,Estonya, Letonya (%14,0 puan ile AB üye ülkeleri arasında en düşük seviyededir), AB’ne üye statüsünde olan Türkiye’nin ise sosyal koruma harcamalarının GSMH’ya oranı %13,8’dir.

İrlanda 2008-2012 yılları arasında zaman diliminde sosyal koruma harcamalarında %11,3 puanla AB üyesi ülkeler arasında en fazla artış gösteren ülke olmuştur. Bu dönemde Yunanistan, Finlandiya, Hollanda, Slovenya, Danimarka, İspanya, Kıbrıs ve Birleşik Krallık aynı dönemde 3,2 ve 5,0 puan aralığında artışlar yaşarken, Estonya, Litvanya ve İsveç 1.0 puan, Macaristan ve Polonya ‘da 1.0 puandan daha az artışlar olmuştur (EUROSTAT, 12.06.2016, ec.europa.eu).

Şekil 3.1. Sosyal Koruma Harcamalarının Yapısı, AB-28, 2012 (EUROSTAT, 12.06.2016, ec.europa.eu).

Şekil 3.1. göre 2012 yılında AB sosyal koruma harcamalarının dağılımını incelediğimizde % 96.2 si bu harcamalardan yararlananlardan, %3.8 'i idari giderler ve diğer harcamalardan oluşmaktadır. Yaşlılık ve hastalık/sağlık harcamaları toplamda sosyal koruma harcamalarının % 67.6'sını kapsarken, aile ve çocuk yardımı %7,5, engelliler %7.1 maluller %5.4 ve diğer yaralanıcılar başlığı altında toplanan işsizlik yardımları %5.2, konut yardımı %2.0 ve sosyal dışlanmaya ayrılan pay %1,5'tir.

AB düzeyinde sosyal koruma harcamaları, AB 28'in ortalama toplam Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarının %26,9'u oluştururken ve bu oran ülkeler (Fransa %34,2; Almanya % 29,5 Romanya %15,6 ve üye konumunda olan Türkiye: %13,8) arasında farklılık göstermektedir. Sosyal koruma harcamalarının %13,2'lik bir bölümü emeklilik harcamaları % 28,5'u sağlık harcamaları oluşmaktadır. İşsizlik sosyal koruma sistemlerinin önemli bir problemi gibi görülse de işsizlere yapılan transferler, sosyal harcamaların yalnızca % 5,2'sini oluşturmaktadır. Sosyal koruma harcamalarının yoksulluk üzerindeki etkisini ele alan Avrupa Komisyonu (2009) raporuna göre; sosyal koruma harcamalarının yapılmaması durumunda, AB'nde hane halklarının yaklaşık %25'inin nispi yoksulluk durumuyla karşı karşıya kalacakları, yani kendi ülkelerindeki kişi başına gelir ortalamasının %60'ının altına düşecekleri tahmin edilmektedir. Vergiler ve katkılarla finanse edilen sosyal koruma harcamalarıyla bu oranın %16 düzeyinde olacağı düşünülmektedir (EUROSTAT , 13.06.2016, ec.europa.eu).

3.4.3.2. OECD Ülkelerinde SOCX Yöntemine Göre Sosyal Koruma Harcamaları

Sosyal harcamaların düzeyinin kadar olduğunun yanı sıra bu harcamaların bileşiminin de ne olduğu büyük önem taşımaktadır. OECD Sosyal Harcamalar Veritabanının (SOCX) tanımına göre sosyal harcamalar “çalışan nüfusa yapılan gelir desteği, eğitim harcamaları, emeklilik ödemeleri, sağlık harcamaları ve sağlık dışındaki diğer tüm sosyal hizmetlerin toplanmasıyla elde edilmektedir.

OECD ülkelerinde SOCX yöntemine göre sosyal Koruma Harcamaları 1980-2009 yılları arasında beşer yıllık veriler halinde hazırlanırken; 2010 yılı itibariyle yıllık bazda hazırlanmaya başlamıştır. Tablo 3.4.'e göre OECD'ye üye olan 34 ülkenin Sosyal koruma harcamalarının GSYİH'ya oranı 2009 yılına kadar %20'lerin altında seyrederken; bu yıldan itibaren 2010-2014 yılları arasında ortalama %21 civarındadır. 2014 yılı itibariyle sosyal koruma harcamaları oranları incelediğinde OECD ülkeleri arasında % 31.9 ile Fransa ilk sırada yer alırken; bu ülkeyi %31.0 ile Danimarka ve Finlandiya takip etmektedir. Hem OECD hem de AB-15 ülkeleri içinde yer alan Belçika %30.7 İtalya %28.6, Avusturya %28.4, İsveç %28.1, İspanya %26.8, Almanya %25.8, Portekiz %25.2, Yunanistan %24.0 sosyal koruma harcamaları oranları ile 2014 yılında OECD ülkeleri ortalamasının üzerinde bir seviyeye sahiptirler.

Türkiye sosyal koruma harcamaları bakımından OECD ortalamasının altında kalan ülkeler arasında yer almaktadır. 2014 yılında %12.7'lük sosyal koruma harcamaları oranıyla OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadır.

Tablo.3.4. OECD Ülkelerinde SOCX Yöntemine Göre Sosyal Koruma Harcamaları(1980-2014) (OECD,16.06.2016, stats.oecd.org)

Ülkeler	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014
OECD-34	15,4	17,0	17,5	19,3	18,6	19,4	21,9	21,7	21,4	21,6	21,7	21,6
İsveç	26,0	28,2	28,5	31,8	28,2	28,7	29,4	27,9	27,2	27,7	28,2	28,1
Hollanda	24,8	25,3	25,6	23,8	19,8	21,8	23,1	23,7	23,5	24,1	24,6	24,7
Danimarka	24,4	22,9	25,0	28,7	26,0	27,3	29,7	29,9	30,1	30,2	30,2	30,1
Belçika	23,5	26,0	24,9	25,6	24,5	25,6	29,1	28,8	29,4	30,3	30,9	30,7
Avusturya	22,1	23,4	23,4	26,1	26,1	26,8	28,6	28,6	27,7	27,9	28,3	28,4
Almanya	21,8	22,2	21,4	25,9	26,2	27,0	27,6	26,8	25,5	25,4	25,6	25,8
Fransa	20,6	25,8	24,9	29,0	28,4	29,6	31,5	31,7	31,4	31,5	32,0	31,9
Lüksemburg	20,3	19,8	19,1	20,8	19,6	22,0	24,3	23,0	22,5	23,4	23,4	23,5
İtalya	18,0	20,8	21,4	21,7	23,3	24,9	27,8	27,8	27,5	28,1	28,7	28,6
Finlandiya	18,0	22,0	23,8	29,7	23,3	25,0	28,3	28,7	28,3	29,4	30,6	31,0
Yeni Zelanda	16,9	17,5	21,2	18,4	18,9	17,9	21,0	21,0	20,7	21,0	20,8	-
Birleşik Krallık	16,3	19,2	16,3	19,2	18,4	20,2	23,9	22,8	22,7	23,0	22,5	21,7
Norveç	16,3	17,5	21,9	22,9	20,8	21,1	22,8	22,4	21,8	21,7	22,0	22,0
İrlanda	16,0	20,8	17,2	17,9	13,1	15,8	23,4	23,3	22,3	22,0	21,9	21,0
İspanya	15,4	17,6	19,7	21,3	20,0	20,9	26,1	26,7	26,8	27,1	27,3	26,8
İsviçre	13,5	14,3	12,8	16,9	17,2	19,4	19,7	19,5	19,3	19,7	19,9	19,4
Kanada	-	-	-	18,8	17,8	16,1	18,5	18,4	18,1	18,3	18,7	18,4
ABD	12,8	12,8	13,1	15,0	14,2	15,5	18,5	19,3	19,0	18,7	18,6	19,2
Yunanistan	10,3	16,1	16,5	17,4	19,2	21,1	24,4	24,2	25,7	26,1	24,3	24,0
Japonya	10,3	11,1	11,1	14,1	16,3	18,4	22,0	22,1	23,1	-	-	-
Avustralya	10,2	12,1	13,1	16,1	17,2	16,4	17,4	17,2	17,8	18,3	19,0	19,0
Portekiz	9,6	10,0	12,4	16,2	18,6	22,8	25,3	25,2	24,8	24,8	25,8	25,2
Türkiye	3,1	3,1	5,5	5,6	-	9,7	13,2	12,6	12,2	12,3	12,5	12,7
Kore	-	-	2,8	3,2	4,8	6,5	9,4	9,0	9,0	9,6	10,2	10,4
Meksika	-	-	9,8	11,0	12,7	8,7	11,2	10,5	10,1	10,2	10,0	-
Polonya	-	-	14,9	22,3	20,3	20,7	20,7	20,7	20,1	20,1	20,7	20,6
Çek Cum.	-	-	14,6	16,6	18,8	18,5	20,3	19,9	20,1	20,2	20,5	20,6
İzlanda	-	-	13,5	15,0	15,0	16,3	18,5	17,9	18,1	17,5	17,1	16,5
Şili	-	-	9,8	11,0	12,7	8,7	11,2	10,5	10,1	10,2	10,1	-
Slovenya	-	-	0,0	5,8	2,8	21,8	23,0	23,9	24,0	24,0	23,8	23,7
Slovakya	-	-	-	18,8	17,8	16,1	18,5	18,4	18,1	18,3	18,7	18,4
İsrail	-	-	-	16,7	16,8	16,0	15,8	15,7	15,7	15,6	15,5	15,5
Macaristan	-	-	-	-	20,5	22,3	24,7	23,5	22,6	22,3	22,1	22,1
Estonya	-	-	-	-	13,8	13,1	19,8	18,8	16,8	16,2	16,1	16,3

OECD ülkelerinde SOCX yöntemine göre sosyal Koruma Harcamaları 1980-2009 yılları arasında beşer yıllık veriler halinde hazırlanırken; 2010 yılı itibariyle yıllık bazda hazırlanmaya başlamıştır. OECD'ye üye olan 34 ülkenin Sosyal koruma harcamalarının GSYİH'ya oranı 2009 yılına kadar %20'lerin altında seyrederken; bu yıldan itibaren 2010-2014 yılları arasında ortalama %21 civarındadır. 2014 yılı itibariyle sosyal koruma harcamaları oranları incelediğinde OECD ülkeleri arasında % 31.9 ile Fransa ilk sırada yer alırken; bu ülkeyi %31.0 ile Danimarka ve Finlandiya takip etmektedir. Hem OECD hem de AB-15 ülkeleri içinde yer alan Belçika %30.7 İtalya %28.6, Avusturya %28.4, İsveç %28.1, İspanya %26.8, Almanya %25.8, Portekiz %25.2, Yunanistan %24.0 sosyal koruma harcamaları oranları ile 2014 yılında OECD ülkeleri ortalamasının üzerinde bir seviyeye sahiptirler.

Türkiye sosyal koruma harcamaları bakımından OECD ortalamasının altında kalan ülkeler arasında yer almaktadır. 2014 yılında %12.7'lük sosyal koruma harcamaları oranıyla OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadır.

3.4.4. Türkiye’de Farklı Hesaplamalara Göre Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırılması

2000’li yıllardan itibaren Türkiye ülke içinde yaşanan krizlerin de etkisiyle kamusal alanda birçok yeni düzenlemeye gitmiştir. Bu düzenlemelerden biri de bütçe hesaplarında analitik sınıflandırma sisteminin uygulamaya konulmasıdır. Burada amaç 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim Kontrol Kanunu ile birlikte bütçe sürecinde saydamlık ve hesap verilebilirlik öğelerinin önemsendiği bir sistem oluşturulmasıdır. Sosyal koruma harcamalarının hesaplanması anlamında Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. 2006 yılından itibaren mahalli idareler, sosyal güvenlik kurumları, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ve döner sermayeli kuruluşlarda da Analitik Bütçe sınıflandırması kullanılırken, Analitik Bütçe Sınıflandırması, ekonomik sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma ve kurumsal sınıflandırma olmak üzere üç temel bölümden oluşmaktadır. Fonksiyonel sınıflandırma harcamaların amaçlarına göre dağılımını göstermektedir. Bu sınıflandırmanın içeriğinde eğitim, sağlık hizmetlerinin yanı sıra sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamaları bulunmaktadır. İdarelerin harcamalarını fonksiyonel sınıflandırmaya göre yayınlamaya başlamaları sosyal koruma harcamalarının hesaplanmasında önemli bir aşama olmuştur (Yentürk 2013: 435).

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından 2008 yılından itibaren hazırlanan sosyal koruma harcamaları istatistikleri EUROSTAT tarafından da tüm AB ülke verilerinin karşılaştırılmasına olanak verecek şekilde hazırlanmış ESSPROS standartlarına göre hazırlanmaktadır. Sosyal Koruma Harcamalarının bileşimi incelendiğinde Sosyal Koruma Yardımları, İdari Harcamalar, Transfer Giderleri ve Diğer Harcamaların toplanması ile elde edildiği görülmektedir. Sosyal Koruma Harcamaları; Hastalık/Sağlık Bakımı,Engelli/Malül, Emekli/Yaşlı, Dul/Yetim, Aile/Çocuk, İşsizlik, Barınma ve Sosyal Dışlanma Harcamaları'nın şartlı/shartsız ve aynı/nakdi ayırımında derlenip toplanması sonucunda elde edilmektedir (TÜİK, 17.06.2016,www.tuik.gov.tr).

2014 yılında Türkiye’de sosyal koruma harcamaları bir önceki yıla göre %13,1 artış göstererek 249 milyar 358 milyon YTL olmuştur. Bu harcamanın %98,1’ini (244 milyar 630 milyon YTL) sosyal koruma yardımları oluştururken, sosyal koruma yardımlarında ise en büyük harcama kalemi 116 milyar 951 milyon YTL ile emekli/yaşlılara yapılan harcamalar oluşturmaktadır. Bunu, 73 milyar 340 milyon YTL ile hastalık/sağlık bakımı harcamaları takip ederken en düşük harcama ise 3 milyar 154 milyon YTL ile sosyal dışlanma alanı olmuştur.

Tablo 3.5. Sosyal koruma harcamalarının GSYH'ye oranı, 2013-2014 (TÜİK, 17.06.2016, www.tuik.gov.tr)

		2013			2014		
		<i>Harcama</i>	<i>%</i>	<i>Sosyal Koruma Harcamaları/GSYH</i>	<i>Harcama</i>	<i>%</i>	<i>Sosyal Koruma Harcamaları/GSYH</i>
Sosyal Koruma Harcamaları		220531	100	14,1	249358	100	14,3
Toplamı							
<i>İdari Masraf ve Diğer Harcamalar</i>		<i>4168</i>	<i>1,9</i>	<i>0,3</i>	<i>4728</i>	<i>1,9</i>	<i>0,3</i>
Sosyal Koruma Yardımları		216363	98,1	13,8	244630	98,1	14,0
Toplamı							
<i>Hasta/Sağlık Bakımı</i>		<i>65859</i>	<i>29,9</i>	<i>4,2</i>	<i>73340</i>	<i>29,4</i>	<i>4,2</i>
<i>Engelli/Malul</i>		<i>7924</i>	<i>3,6</i>	<i>0,5</i>	<i>10031</i>	<i>4,0</i>	<i>0,6</i>
<i>Emekli/Yaşlı</i>		<i>104222</i>	<i>47,3</i>	<i>6,6</i>	<i>116951</i>	<i>46,9</i>	<i>6,7</i>
<i>Dul/Yetim</i>		<i>25601</i>	<i>11,6</i>	<i>1,6</i>	<i>28968</i>	<i>11,6</i>	<i>1,7</i>
<i>Aile/Çocuk</i>		<i>7000</i>	<i>3,2</i>	<i>0,4</i>	<i>7763</i>	<i>3,1</i>	<i>0,4</i>
<i>İşsizlik</i>		<i>2595</i>	<i>1,2</i>	<i>0,2</i>	<i>4422</i>	<i>1,8</i>	<i>0,3</i>
<i>Sosyal Dışlanma</i>		<i>3162</i>	<i>1,4</i>	<i>0,2</i>	<i>31154</i>	<i>1,3</i>	<i>0,2</i>

Sosyal koruma yardımlarının gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) içindeki payı, 2014 yılında %14 olarak hesaplanırken; risk/ihtiyaç grupları bazında incelendiğinde, emekli/yaşlılara yapılan harcamaların % 6,7 ile en büyük paya sahip olduğu görülmektedir.. Bunu, %4,2 ile hastalık/sağlık bakımı harcamaları ve %1,7 ile dul/yetim harcamaları takip etmektedir. Sosyal koruma yardımlarının %9,7'si şartlı olarak verilirken, şartlı yardımlar içinde 2014 yılında en büyük payı %34,1 ile engelli/malul yardımları oluşturmaktadır. Bunu, %28,4 ile aile/çocuk yardımları ve %21,2 ile hastalık/sağlık bakımı yardımları takip etmektedir. Sosyal koruma yardımlarının %65,5'i nakit olarak verilirken; nakit yardımlarda 2014 yılında en büyük payı %94,2 ile maaş ödemeleri (emekli/yaşlı maaşları, dul/yetim maaşları ve engelli/malul maaşları) oluşturmaktadır. Bunu, %2,5 ile aile/çocuk ve %1,8 ile işsizlik yardımı ödemeleri takip etmektedir.

4. CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

4.1. Cinsiyet Eşitsizliği Kavramı

Cinsiyet (sex) kavramı, bireylerin kadın veya erkek olmak gibi biyolojik yönünü (Saraç,2013:27), toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ise kadın ve erkeklerle yüklenen sosyal rolleri ve sorumlulukları ifade eder. Toplumsal cinsiyet biyolojik farklılıklardan dolayı değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili bir kavramdır (Akın,2007:2). Yani cinsiyet terimi biyolojik, toplumsal cinsiyet terimi ise kültürel bir yapıyı dile getirmektedir. Cinsiyet değişmez, doğaldır; toplumsal cinsiyet ise insan icadıdır; zamana, aileye, kültüre göre değişebilir (Saraç,2013:27).

Cinsiyet eşitsizliği, kadınların temel ihtiyaçlardan yoksun bırakılması, şiddete uğraması, fırsatlara ve kaynaklara sahip olmada ayrımcılık yaşaması, , siyasette ve çalışma yaşamında düşük oranlarda temsil edilmesi şeklinde ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle cinsiyet eşitsizliği, karar mekanizmalarına katılamama, çalışma yaşamında engellenmeler, kamusal olanaklardan mahrum bırakılma, sağlıklı koşullarda yaşama, işyerinde taciz ya da haksızlığa uğrama ve sendikaya katılmadan mahrum bırakılmayı kapsamaktadır. Cinsiyet esaslı ayrımcılık, toplumlarda erkek ve kadın arasındaki ilişkilerde dengesiz güç dağılımı ile şekillenmektedir (Çolak,2011:31).

Çalışma hayatından siyasete, sivil toplum örgütlenmesinden eğitime kadar her alanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görmek mümkündür. Bu nokta da ortaya çıkan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, en bariz görüldüğü alanların başında çok iş ve eğitim gibi alanlarda ortaya çıkmaktadır. Kızların daha az okutulmaları ya da belli okullara sadece erkeklerin ya da sadece kızların alınıyor olması bu iki cins arasında oluşturulan ayrımcılık örneklerindendir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan faktörler temel olarak beş ana grup altında toplanabilir;

1. Toplumun ataerkil yapı ve değerleri,
2. Hiyerarşiyi ve itaati öne süren gelenek ve kültürün yaygınlığı ,
3. Kadın ve erkeğin aynı fiziksel mekânı paylaşmamasını gerektğini belirten dinsel ve kültürel inançlar ve gelenekler,
4. Geniş aile, aşiret, hemşericilik, cemaat ilişkilerinin yaygınlığına bağlı olarak birey üzerindeki yüksek toplumsal baskılar,
5. Bu yapılanmanın resmi düzeyde kabul görmesi sonucunda siyasal yaşam ve hukukun uygulanmasına yön verilmesi (Balkır,2012: 70-71).

Biyolojik cinsiyet tanımlamasının tersine, sosyal yapılandırma sonucu oluşturulduğu için toplumsal cinsiyet farklılığı değiştirilebilir. Bir çok toplumda kadın ve erkek için farklı yaratılışları dikkate alınmakta ve her birinin kendine ait imkânları, rolleri ve sorumlulukları olduğu kabul edilmektedir (İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi,2012:61). Toplumsal cinsiyet kavramı birçok faktör tarafından belirlenmekte ve bu kavram bireyleri yaşamının her döneminde farklı şekillerde de olsa etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet modelleri , kişinin içinde yaşadığı toplumda aileden başlayarak edinilmektedir. Sonrasında kadın ve erkekler bu kavramın içindeki normların neler olduğunu sosyalleşme süreci içinde öğrenmektedirler (Öngen ve Aytaç,2013:3).

Kadınlara atfedilen özellikler genellikle, kibarlık, hassaslık, sıcaklık, duyarlılık gibi sıfatlardır. Kadın kırılgan, daha duygulu ve fedakâr olarak tanımlanırken; erkek daha tehlikeli işlere koşan, savaşa giden ve evinin geçimini sağlamak zorunda olan konumundadır. Geleneksel kadın rolü hosteslik, öğretmenlik, hemşirelik, temizlikçilik

gibi meslek alanında da devam ederken; erkekler özerklik ve rekabetin daha fazla olduğu iş alanlarına yönlendirilmektedir. Kadına yüklenen bu özelliklerden dolayı kadının politikacı, lider veya yönetici olma yolları kısıtlıdır. Yalnızca meslek seçiminde değil, işe alımında ve iş yerlerinde de kadına yönelik ayrımcı uygulamalar (alınan ücret, bazı iş kollarının kadına kapalı olması, yükselme imkanının kadınlar için zorlaşması, bekar- evli durumu, evlenme ve çocuk doğurma durumunda işten çıkarılma) göze çarpmaktadır (Saraç,2013:27).

4.2. Cinsiyet Eşitsizliğini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

4.2.1. Fonksiyonalist Yaklaşım

Fonksiyonalist yaklaşıma göre kadın ve erkeğin farklı alanlardaki bazı görevlerinin ilkel toplum yaşamından başlayarak edildiğini ileri sürerler. Erkeklerin kadınlardan fiziksel olarak daha güçlü olması onları çocuk bakımı ve yetiştirilmesinden kurtarıırken; kadınlar ise yaşamları boyunca çocuk bakım ve yetiştirilmesiyle görevlendirilmiştir. Bu durum ise erkeğin ailenin geçimini sağlama fonksiyonunun yerine getirilmesi, kadının ise ev işleri ve çocuk bakımında uzmanlaşması şeklinde bir iş bölümü oluşturmuştur (Çolak,2011:32).

Fonksiyonalist yaklaşımı savunanlar erkek egemenliğini dikkate alan iki teori geliştirmişlerdir. Bu teorilerden ilkinin Harris geliştirmiştir. Harris'e göre erkek egemenliği evrensel ve bu evrensellik insanların var olabilme mücadelesi için gerekli olan "toplum" ile kadın ve erkek fiziksel yapısındaki farklılıkları yansıtan "biyolojik özellikler" şeklinde iki koşula bağlıdır. İkinci teori ise, insanlığın çoğalmasıyla ilgilidir. İlkel toplumlar yaşam süresi kısaydı. Kadınların hamile olması, dokuz ay boyunca çocuğu taşıması, doğum yapması ve çocuğa bakması kadınların yaşamını önemli ölçüde sınırlandıran görevlerdi. Bu durumun doğal sonucu olarak erkeklerin büyük hayvan avcılığı gibi faaliyetlerle uğraşması; kadınların ise ev işleri ve çocuk bakımını üstlenmeleri gerekmektedir. Sonuç olarak, teorilerin ana temasının erkek egemenliği oluşturmuş ve bu egemenliğin kaynağının hem sosyal, hem de biyolojik faktörlere dayandırıldığı öne sürülmüştür (Henslin, 2003: 291-292).

Sanayi Devrimi ile meydana gelen değişiklikler, sosyal düzendeki dengelerde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Doğum kontrol yöntemlerinin giderek yaygınlaşması ve bebek ölüm oranlarında düşüşler meydana gelemsi geleneksel cinsiyet rollerini farklılaştırmıştır. Kadınların yaşamlarının büyük bölümünü çocuk bakımına ayırma gerekliliği uzun sürmemiştir. Otomasyon sisteminin kullanılmaya başlaması çeşitli işlerde erkek gücüne olan ihtiyacı kısmen de ortadan kaldırmıştır (Coleman vd., 2002: 347; Sullivan, 2003: 226). Kadınlar, ev işleri ve çocuk bakımı yanı sıra , ev dışında da bir işte çalışma imkânı bulmuşlardır (Özkalp, 2001: 171). Günümüzde ise ekonomik ve sosyal alanlardaki değişme ve gelişmeler, cinsiyet esaslı iş bölümünün yeniden şekillenmesini de beraberinde getirmektedir. Kadınlar bir yandan ev işlerini yaparken diğer yandan da işyeri sorumluluklarını büyük ölçüde yapabilmektedirler. Fakat kadına biçilen uygun rol hakkındaki tutum ve beklentiler, sosyal ve ekonomik koşullardaki gelişmelerden daha yavaş değişmektedir. Böylelikle, ortaya çıkan kültürel açık ise cinsiyet eşitsizliği sorununun temel sebebinin oluşturmaktadır (Coleman vd., 2002: 348).

4.2.2. Çatışmacı Yaklaşım

Güç ile ayrıcalığın kaynaklara dayandığını varsayan bu yaklaşımına göre güç, başkalarının yaşamını etkileme veya kontrol etme yeterliliğidir. Güç kavramı ekonomik kaynaklardan dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çatışmacı yaklaşım cinsiyet eşitsizliğini açıklanırken de kadın ve erkek arasındaki güç farklılaşması üzerinde durmaktadır. Frederick Engels, ekonomik güç tanımlaması üzerinden gitmiş ve ailede erkek egemenliğinin ailenin ekonomik kaynakları üzerinde erkeğin sahip olduğu kontrol gücünden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Engels'e göre, kapitalizm erkek egemenliğini güçlendirirken beraberinde ücret elde etme kadar, mülkiyet sahibi ya da mirasçısı olma yoluyla erkekleri daha güçlü kılan serveti yaratmıştır. Daha sonra genişleyen kapitalist ekonomi, bireyleri ve özellikle de kadınları tüketici olarak tanımlamaya ve kişisel yeterliliğin ürünlere sahip olmaya ya da onları kullanmaya bağlı olduğuna ikna etmeye çalışmıştır. Son olarak da kurulan bu sistemin doğal sonucu olarak da toplum, erkeklere çalışma izni verirken, kadınlara çalışma hayatına katılmayıp, ev sınırları içinde kalma görevini yüklemiştir (Demirbilek,2007:17). Erkekler, ekonomik kontrol ve politik güç sağlayan pozisyonların dışındaki pozisyonları kadınlara vererek, kadınlara düşük ücret ve önemsiz pozisyonlarda yerleştirip, ekonomik avantaj elde etmişlerdir. Kadınların rolü aile içersinde ikinci plana atılmış; toplumsal kurum olan aile içinde iyi kadın, kocasına hizmet ve aynı zamanda itaat edendir şeklinde değer yargıları yüklenmiştir (Coleman vd., 2002:348).

Bu yaklaşımına göre şiddet, istismar, baskı gibi sorunların ortaya çıkmasıyla beraber, kadınlara yönelik önyargı ve eşitsizliğin oluşması sürpriz olmamıştır(Coleman vd., 2002: 348). Cinsiyet eşitsizliği, aslında bir çocuk doğmadan başlamaktadır. Bunu görüşü çoğu toplumda da erkek çocuk sahibi olmanın, kız çocuk sahibi olmaktan çok daha değerli olması destekler niteliktedir (Brown, 2000: 49). Çatışma yaklaşımı cinsiyeti sosyal eşitsizlik ve çatışmanın bir boyutu olarak görmektedir. Cinsiyet eşitsizliğinin egemen olan ve gücü sayesinde zayıfı istismar eden grupların varlığından doğduğun da dikkat çekmektedir. Bu tanımlamada egemen grubun erkekler, istismar edilen grubun ise kadınlar olduğunun altı çizilmektedir (Demirbilek,2007:17).

Kadınların iş yaşamında karşılaştıkları ayrımcılık kotalar ve cam tavan sendromu³ kavramlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Başta kadınlar olmak üzere, toplumun diğer kesimlerinde ırksal, siyasal veya dinsel sebeplerle çalışma hayatında yüksek mevkilere gelmede ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Resmiyette aslında olmayan ve açıkça ifade edilemeyen yada görülemeyen çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. Cam tavan sendromunun oluşum nedenlerini incelediğimizde , kadınların iş gücüne aralıklı olarak katılmaları, insan kaynakları, halkla ilişkiler gibi yükselme olasılığının daha az olduğu alanlarda istihdam edilmeleri, üst yönetimin işe almada ve terfide uyguladığı ayrımlar ve kadına toplum tarafından biçilmiş olan rol olarak belirtilmektedir (Korkmaz,2014:2-12).

Cinsiyet eşitsizliğinin farkındalığı , kadınlar ve ilgili sosyal gruplar baş kaldırıp, bir şeyler yapma çabası içerisine girdiğinde bir sosyal sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Aslında kadınların özgürlüğüne ilişkin esas engelleri, erkek egemenliğini oluşturan tutumlar ve kurumlar oluşturmaktadır. Günümüzde kadınlar düşük statülerinin aslında biyolojik bir miras olmadığını, bunun erkek egemenliğinin yol açtığı bir sorun

³ Cam tavan sendromu, örgütsel önyargılar ve kalıplar tarafından yaratılan, kadınların üst yönetim pozisyonlarına gelmeleri önündeki görünmez ve yapay engeller olarak tanımlanmıştır (Aytaç, 1997: 220).

olduğunu belirtmişlerdir. Böylece, cinsiyet eşitsizliğinin bir sosyal sorun olarak görülmeye başlaması ve kamusal alanda tartışmaları beraberinde getirmiştir (Demirbilek,2007:17).

4.2.3. Etkileşimci Yaklaşım

Etkileşimci Yaklaşımı savunanlar cinsiyet rollerinin sosyalleşme ile nasıl edinildiğinin yanında toplumda kadın ve erkeklerden nasıl tutum ve davranışların beklendiğini açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu yaklaşıma göre biyolojik cinsiyetin doğuştan, toplumsal cinsiyetin ise sonradan öğrenilmiş olduğu ifade edilmektedir (Çolak,2011:34). Etkileşimci yaklaşım, bireyi odak alarak inceler; bireylerin toplumları oluşturduğunu, dolayısıyla bireyi ve bireyin ilişkilerini anlamadan toplumu anlamamanın mümkün olamayacağını savunur. İnsanların varlığı ve etkileşimleriyle toplum oluşmaktadır. Bu etkileşim çoğunlukla yüz yüze olabildiği gibi okuma ve yazma gibi başka biçimlerde de olabilir. Etkileşimci yaklaşım semboller üzerinde durup ve sembollerin toplumsal yaşamın temelinin oluşturduğunu savunurlar. Sembollerin sosyal ilişkilerimizi düzenlediğini, semboller olmadan da bireylerin iletişiminin hayvanların kurduğu iletişim düzeyinden farksız olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Sembolik etkileşim davranışlarımızın neye bağlı olduğunu, kendimizi ve başkalarını tanımlamamızın analizini yapmaktadır. Örneğin, bir kişiye amca veya hala dediğiniz zaman, bu kişilere olan davranış biçimimizle, erkek veya kız arkadaş diye tanımladığınız zamanki davranışlarımız tamamen farklılaşmaktadır (Kırel,2004:170-171).

Bu semboller aracılığıyla erkeklerin kadınlara olan egemenliği ya da üstünlüğü belirgin hale gelmektedir. Bireyler cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkması ve sürmesi hakkında birçok bilgiyi kadınlar ve erkekler arasındaki etkileşimi gözlemleyerek elde etmektedir. Değişen sosyal yapıya bağlı olarak cinsiyet eşitsizliğinin biçimlerine birçok kişi karşı çıkmasına rağmen eşitsizlik kabul edilmektedir. Böylelikle, cinsiyet eşitsizliği toplumda kadın ve erkek rollerine ilişkin beklenti paylaşımında ya da uzlaşmadaki eksiklik doğrultusunda bir sosyal sorun durumuna gelmiştir (Sullivan, 2003: 228). Etkileşimci yaklaşımı savunanlar, cinsiyet rolleri ve eşitsizliğin gelişimini engellemenin sosyalleşme sürecinin değişmesine bağlı olduğunu vurgularlar. Bu sosyalleşme sürecinde okullar önemli bir paya sahipken, medyanın da etkisi göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Demirbilek,2007:20).

4.2.4. Feminist Yaklaşım

Latince kadın anlamına gelen ‘femina’ kelimesinden türetilen bu kavram Fransızca’ya 1837’den sonra girmiştir. İngilizcede girerek womanism (kadıncılık) teriminin yerini alışı da 1890’lara denk gelmektedir. Robert Sözlüğünde, bu sözcük ‘kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin’ olarak tanımlamaktadır (Kayhan, 1999, 9).

Feminizm, genel olarak kadın ile erkek arasındaki güç ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan daha doğrusu kadınların eşitsizliği, sömürülmesi ve baskı altında tutulmasını değiştirmeyi amaç edinmiş bir projedir (Altınbaş,2006:22). Felsefi anlamda feminizm, kadının hemen hemen tüm Avrupa tarihi boyunca ezilmesinden, cadı olarak isimlendirilip yakılmasından, İncil’e dahi el sürmesinin yasaklanmasından,boşanma, miras, mülkiyet gibi bir çok hakkının elinden alınmasından sonra; Aydınlanma Çağ’ının, Fransız Devrimi’nin ve İnsan Hakları Bildirgesi’nin de kadına haklarını vermemesi

üzerine kadınların, kendi haklarını aramak için doğal haklar bildirgesinden yola çıkarak 19.yüzyılda ortaya attıkları, fakat 21. yüzyıla kadar da pek çok farklı kollara ayrılmış bulunan bir felsefi kuramdır (Öztürk,11.09.2015, abs.kafkas.edu.tr).

Birinci dalga feminizm 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış, daha çok kadınların oy kullanma, eğitimde fırsat eşitliği gibi haklardan yararlanması gerektiğinin üzerinde durmuştur (Yöney,1996:103). Bu dönemin yasal düzenlemeleri seçme ve seçilme hakkının yanında mülkiyet, aile hukuku gibi birçok alanda göze çarpmaktadır. Yapılan bu yasal düzenlemeler, kadınların kamusal alanda karşı karşıya kaldığı eşitsizliklerin giderilmesinde rol oynamasına rağmen; özel alandaki eşitsizlikleri mücadelede yetersiz kalmıştır (Ayata,2011:66).

İkinci Dalga Feminizm, 1960’lardan itibaren ABD ve Avrupa ülkelerinde görülmeye başlanırken, 1970’lerde, kadın haklarının iç hukuktaki düzenlemelerle garantiye alınmasıyla birlikte toplumun her alanında görülmeye başlamıştır. Bu dönemde feminizm yalnızca toplumsal ve siyasi hayat üzerinde değil, bilimsel alanda da etkisini göstermiştir. Özellikle sosyal bilimlerin kurallarına, tanımlarına, araçlarına ve yöntemlerine yönelik eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştirilerin nedeni ise, sosyal bilimlerin temelinde, gerçekte gizli bir “erkek bakışı”nın olduğu düşüncesidir. Kadınların sosyal bilimler alanında yaptıkları doğrudan ve dolaylı katkıların göz ardı edilmesini, kadının görülmez kılındığının bir göstergesi olarak kabul etmişlerdir. Bu dönemde dayanışma üzerine kurulu “kız kardeşlik” düşüncesinin ön plana çıkması da göze çarpmaktadır (Tür ve Koyuncu,2010:6).

1980’lerden günümüze süreci ele alan dönem, feminizmin tarihsel gelişim çizgisinde “Üçüncü Dalga Feminizm” olarak adlandırılmaktadır ve bu dönemdeki tartışmaların amacı ise kadın hareketlerinin daha geniş bir tabana yayılmasını sağlamaktır. Bunun yanında, kadını sınırlayan ve baskı altında tutan mikro konularla da ilgilenildiği, toplumsal değişimi sağlayacak, bilinçlenmeyi arttıracak eylemlerin ve özellikle de eğitimin yaygınlaşması üzerinde durulduğu görülmektedir. (Yöney,1996:103).

4.3. CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN ORTAYA ÇIKTIĞI ALANLAR

4.3.1. Ekonomi

Cinsiyet eşitliği açısından çalışma yaşamı ve istihdam, kadınların ekonomik olarak bağımlılıktan kurtulması, kendine ait bir geliri olması, kendine olan güveninin güçlenmesi, belki bunlardan da önemlisi, evde kapalı kalmayarak gündelik yaşamın kamusal alandaki bütün cephelerine tanık olabilmesi, katılması ve toplum içinde eşit bir birey olarak yer alması nedenleriyle önemlidir. Fakat istihdam denildiğinde karşımıza çıkan sorunlardan biri genellikle kadın emeğinin ücretlendirilmeyen bir emek olması ve bu nedenle değersizleştirilmesi ve görülmeyen bir emek türü haline getirilmesidir. Kadınların evde yaptıkları işler, ailenin gündelik yaşamını sürdürebilmesi ve yeniden üretimi için kadınların gerçekleştirdiği çalışmalar, bir emek türü olarak görülmemektedir. Tarım sektöründe “aile içi ücretsiz emek” olarak görülen kadın emeği bu durumun en bariz örneklerindendir (Çakır vd., 2009:26).

Kadınların işgücüne katılımını etkileyen diğer faktör ise evliliğidir. Özellikle evli ve küçük çocuklu kadınların işgücüne katılım oranı düşük olmasının yanında, kadınlar, çalışma kararı verirken ve iş tercihi yaparken ev içindeki görevlerini aksatmayacak işleri seçmektedirler (Demirbilek,2007:21). Çalışma hayatında erkekler ile aynı işi yapan kadınların işe alınması, ücretler, yükselme, terfi, tayin, işten çıkarma ile diğer

maddi ve maddi olmayan fırsatlar açısından farklı uygulamalara maruz kalmaları, istihdamın çeşitli kademelerinde, kadınlar aleyhine var olan eşitsizliğin göstergeleridir. Kadın çalışanlar, mesleklerinde ilerleme konusunda erkek meslektaşlarına göre; daha fazla çalışmak ve daha uzun süre beklemek zorunda kalmaktadır (Mercanlioğlu, 2009: 36).

Kadınların istihdamı, ekonomik bağımsızlığa kavuşmalarının ve toplumda kadın ve erkek arasında daha fazla eşitlik sağlanmasının anahtarıdır. Kadın istihdamı konusunda en ileri göstergelere sahip Kuzey Avrupa ülkeleri kısmen dışarıda bırakılırsa, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu alanda önemli sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntılar, ülkelerin tarihsel, kültürel, sosyal, ekonomik nesnelliklerine göre farklılaşmaktadır. Örneğin Türkiye’de kadınların eğitim düzeyinde ve işgücüne katılımında eksiklikler bulunurken, İtalya’da iyi eğitilmiş kadınların erkeklerle eşit imkânlarla sahip olmamaları, Almanya’da kadınların yönetici pozisyonlarında yeterince yer bulamamaları gibi öncelikli sorunlar bulunmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (UÇÖ) 2016 raporu küresel işgücü piyasasının tamamında kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliğin sürdüğünü, son yirmi yıl içinde kadınların eğitimi alanında sağlanan önemli ilerlemelerin, çalışma yaşamındaki konumlarına bu oranda yansımadağını göstermektedir.

2015 yılında Dünya genelinde kendi hesabına çalışan ve aile çalışanı durumunda 586 milyon kadın olduğunu, aile işlerinde çalışanların payı son 20 yılda kadınlar arasında 17 puan azalırken; erkeklerdeki 8,1 puan azalmanın olması sonucunda aile işlerine katkı amaçlı çalışanlar arasındaki cinsiyet açığı yüzde 11’e inmiştir. Küresel ölçekte, kadınların % 38’i, erkeklerin de % 36’sı sosyal sigorta primi ödememektedir. Gelişmiş ülkelerde kadınlar ücret karşılığı olmayan bakım işlerinde günde ortalama 4 saat 20 dakika çalışırken erkeklerde bu süre 2 saat 16 dakikadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu süreler kadınlar ve erkekler için sırasıyla 4 saat 30 dakika ve 1 saat 20 dakikadır.

4.3.2. Eğitim

Bireylerin haklarının neler olduğunu bilmesi ve bu hakları kullanabilmesi açısından eğitim toplum hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Modern toplumun gereği olan eğitim, günümüzde üretken dahası kaliteli bir yaşamın ön koşulu durumundadır. Eğitimin, bireyin yaşamını sürdürme, kendini geliştirme, toplumun bir üyesi olma ve toplumla uyum içinde yaşama gereksinimlerini karşılama yönünde önemli bir payı vardır (Özaydınlık, 2014:95).

Bir çocuğun eğitim hakkından yararlanması onu yoksulluk, sanayide ya da tarımda zorunlu çalışma, ev hizmetçiliği veya silahlı çatışma gibi tehlikelerden de koruyacaktır. Eğitimin toplum için başlıca faydaları; gelişimi hızlandırma, yetenekleri uyandırma, insanları güçlendirme ve haklarını koruma bakımından bilinçlendirme vb. sıralanabilmektedir. Eğitime yatırım bir ülkenin kendi ekonomik ve sosyal refahının gelişmesi ve demokratik bir toplumun temelini atması için izlenebilecek bekliden emin ve doğru yol olarak düşünülmektedir. Öyle ki az gelişmişliğe çare olarak eğitim n bir çözümü olarak sunulup ve benimsenmektedir.

İnsana yatırım kavramı, eğitim, sağlık ve beslenmenin temel alındığı üç alanı kapsamaktadır. Bu alanlara yapılacak olan harcamaların dengeli bir şekilde yapılması durumunda insan kaynağından da en verimli şekilde yararlanma mümkündür. Bireylerin refahının ve kişi başına düşen milli gelirin artırılması emekten faydalanılabilmesi,

özellikle de emeğin kalitesinin yükseltilmesi, eğitim ile ekonomiyi buluşturan noktalardır (Özpolat ve Yıldırım,2009:3-4) .

Günümüzde, eğitim sisteminde kız ve erkek öğrenciler arasında doğrudan ayrımcılığın önemli ölçüde giderildiği belirtilmektedir. Kültürel beklentilerin değişmesi ve ayrımcılığa karşı olan yasaların önündeki engellerin aşılmasıyla büyük gelişmeler sağlanmıştır (Coleman ve Kerbo, 2003:263). Kadının eğitimi arttıkça ailenin sağlığında önemli iyileşmeler meydana gelirken; bebek ve çocuk ölümleri kadının eğitimiyle tersine ilişkilidir. Kadının eğitilmiş olmasıyla, gebeliği önleyici yöntem kullanımı yaygınlaşmakta ve bu da ailenin istenen büyüklüğe ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Kadının eğitilmiş olmasının ortaya koyduğu bütün bu olumlu ilave etkiler sadece onun ve ailesinin refahını iyileştirmekle kalmamakta, bütün toplumun refahını da büyük ölçüde yükseltmektedir (Seven ve Engin,2007:180).

Eğitimle kadınların işgücüne katılımları arasındaki ilişki güçlü, olumlu ve eğitimin kadınların yaşamını değiştirmedeki itici gücünü kanıtlar niteliktedir. İşgücüne katılımda kadınlarla erkekler arasındaki fark, lisenin altındaki kademelerde % 30'lar düzeyinde iken, üniversite düzeyinde % 10'a kadar düşmektedir. Kırsal kesimde okuryazar olmayan kadınlar çok yüksek oranlarla ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak zorundadır. Oysa ortaokul veya üzeri eğitim almış kadınların yalnız % 5'i tarım sektöründe, geriye kalan % 95'i ise profesyonel, teknik, idari görevlerde ve yasadışı işlerde istihdam edilmektedir. Kadınların belli bir meslek becerisi edinme olanakları eğitimle yükselmektedir (Hünee, 1999:9)

4.3.3.Siyaset

Siyasal katılım, gerek yerel gerekse de genel siyasal etkinliklerle vatandaşların farklı şekillerde hükümet ve siyasal iktidarlar üzerinde baskı oluşturmaları yada doğrudan siyasal sürece katılarak etki yaratmaya çalışmaları olarak tanımlanmaktadır. Siyasal katılım, bireyin siyasal sistemle kurmuş olduğu ilişkinin düzeyi ve şeklini içerirken; siyasal olayları izlemek ve bilgi edinmekten, siyasal eylemlerde bulunmaya, oy vermeye, adaylığa ve siyasal karar mekanizmalarında yer almaya kadar uzanan şekil ve boyutlarda kendilerini gösterebilmektedir (Çakır,20008:38).

Kadınların siyasetle olan ilişkileri, seçmen konumunda bulunan kadın ve siyaset ilişkisi ve seçilen kadın ve siyaset ilişkisi gibi iki araç üzerinden yürütülmektedir. Kadınların siyasal alana aktif katılımının önündeki engellerin başında, kadınların kamusal alana yetersiz katılımının bir sonucu olarak yeterli ekonomik kaynağa sahip olmamaları ile eğitim fırsatlarından gerektiği gibi yararlanamamaları gelmektedir. Bununla birlikte, toplumlarda politikanın erkek işi olduğu yönündeki yaygın inancı, siyasetin güç odaklı erkek egemen yapıya sahip olduğuna işaret etmekte ve bu alanı ataerkil bir karaktere büründürmektedir. Siyasal düzenin işleyiş biçimi, yani siyasi parti programlarının kadın katılımını destekleyici olup olmaması, yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ve zaman kısıtlılığı şeklinde de ifade edebileceğimiz kadınların ev ve aile ile ilgili sorumlulukları nedeniyle kamusal, dolayısı ile de toplumsal hayata katılım gösterememesi de bu durumun nedenleri arasındadır (Aydın Yılmaz, 2015:16).

Örneğin Avrupa Parlamentosu'nda 473 (% 63) erkek milletvekiline karşılık 276 (% 37) kadın milletvekili bulunmaktadır. Bu örneğe bakıldığında, modernleşmenin beşiği olduğu kabul edilen Avrupa'da bile kadının siyasal alana katılım konusunda nicelik bakımından erkekle eşit düzeye gelemediği görülmektedir. Bununla birlikte her ne kadar gelişmiş modern ülkelerde kadınların siyasal alana katılım oranının daha yüksek olduğu ifade edilse de, bu durumun nedeni siyasi partilerin uyguladıkları

yöntemlerden ziyade, kadınların mevcut olan kamusal-özel alan ayrımını ortadan kaldırmak için kendi çabalarıyla partilere baskı yoluyla kabul ettirdikleri kota ve fermuar gibi teknik araçlardır.

Türkiye’de 2015 seçimlerinde parlamentodaki kadın sayısı yükselerek % 14.39’dan % 18’e çıkmıştır; ancak erkek milletvekili sayısı ile kıyaslayacak olursak bunun % 82’nin oldukça altında kaldığı görülmektedir. Bu sonuca bakılarak, siyasal alanda eşitliğin sağlanmasının öncelikli olarak nicelik bağlamında eşit temsil hakkına sahip olunması anlamına geldiği söylenebilir.

4.4 .Cinsiyet Eşitsizliğini Değerlendirmek İçin Kullanılan Göstergeler

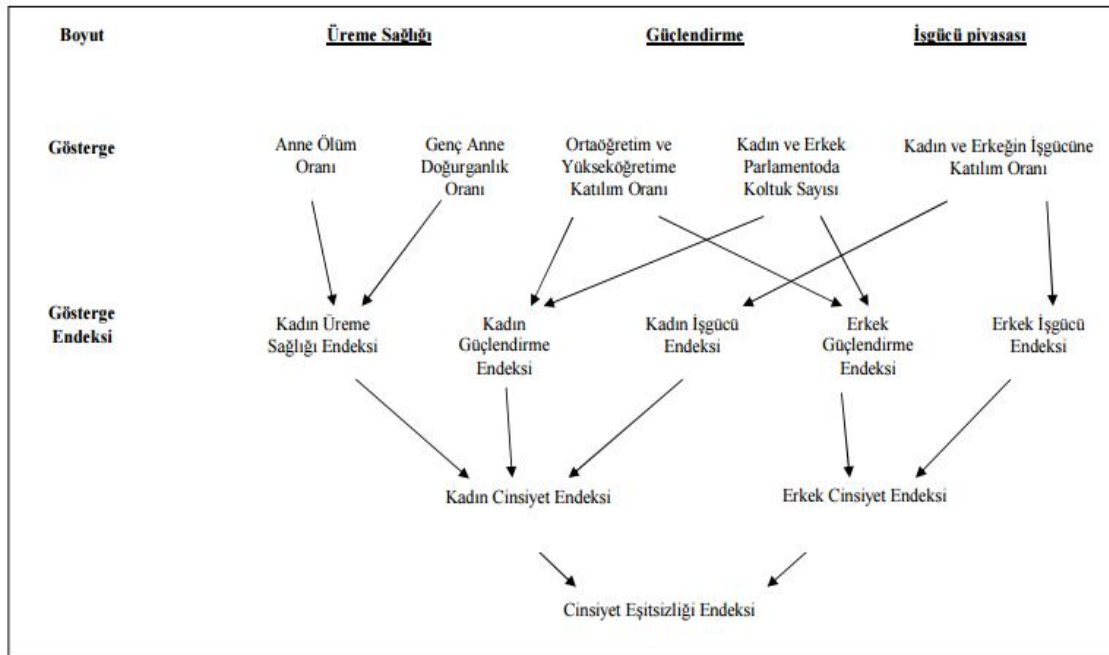
1960’lı yıllara gelindiğinde gelir ölçümlerine dayanan yaklaşımların yerini , sosyal göstergelerin gelişimi ve ekonomik etkinliklerinin sonuçlarına odaklanan bir eğilimin olduğu görülmektedir. Sosyal göstergeler ülkelerin refah seviyelerini ölçmek için kullanılan önemli bir araç haline gelmiştir. Böylelikle hem ülkelerin gelişme seviyeleri hem de uygulanan politikalarının insan refahı üzerindeki etkilerini değerlendirmek daha olanaklı hale gelmiştir. Toplumsal yaşam karmaşık olduğu kadar ve çok boyutludur da . Bu çok boyutluluğu göstermek, birden fazla faktör tarafından oluşturulan kavramların görünümünü ortaya çıkarmak için çoklu göstergelerin kullanılmasını gereksinim haline gelmiştir. İşte bu noktada endeksler devreye girmektedir. Endeksler, bir olguya ilişkin çoklu göstergelerin tek bir rakama indirilmesini sağlayan araçlar olarak tanımlanmaktadır. Belirli alanlardaki durumu ortaya koymak ve zaman içindeki değişimi izleyebilmek için endeksler uluslararası alanda sıkça kullanılır hale gelmiştir. Evrensel düzeyde cinsiyet eşitliğini ortaya koymak için kullanılan çok boyutlu endekslerin bir bölümü ve bunları oluşturan göstergeler şunlardır:

4.4.1. İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index- HDI)

İnsani Gelişme Endeksi (İGE) 1990 yılından beri her yıl, Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) İnsani Gelişme Rapor Ofisi tarafından yayınlanmaktadır. Bu endeks milli gelir dışında insanların refahının kısa bir tanımını içerirken, üç boyutlu insani gelişmenin birleşik ölçümünü de sağlamaktadır. Bunlar uzun ve sağlıklı yaşama (yaşam ömrü ile ölçülür), eğitilmiş olmak (yetişkin okur-yazarlığı, ve ilk, orta ve liseye kayıt) ve saygın/iyi şekilde yaşam standardına sahip olmak (satın alma gücü paritesi ve kişi başına düşen gelirle ölçülür). İnsan hakları ve politik serbestlik ölçüsünü gösteremeyen bu endeks cinsiyet veya gelir adaletsizliğini kapsamamaktaydı (Kaya, 2009: 1-2). İGE elindeki datalarla karmaşık olan bir gerçekliği özet bir formda vermeye çalışmaktadır. Kendine has kısıtları olsa da, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) gibi ülkelerin ekonomik başarısının bir göstergesi olarak kabul görmüş bir endekse karşı bir bakıma rakip olarak hizmet vermektedir. İGE belirtildiği üzere bir ülkenin ortalama başarısını ölçerken, ülkelerin bu başarısındaki cinsiyet dengesizliklerini içermemektedir. Cinsiyete Bağlı İnsani Gelişme Endeksi’ne ilk defa 1995 yılında hazırlana yıllık raporunda yer verilirken 2010 yılında ise İGE’nde cinsiyet eşitsizliğinin yeni bir ölçümünü tanıtmıştır: 155 ülkeyi kapsayan Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (GII) (Deniz ve Hobikoğlu,2012:124-125). İnsani Gelişme Raporu ise 187 ülkeyi kapsamaktadır (UNDP, 03.02.2015, 1).

4.4.1.1. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (Gender Inequality Index- GII)

Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (GII), UNDP tarafından kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği ortaya koymak için hazırlanmıştır. Endeks, ulusal insani gelişme başarılarının toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından ne derece zarar gördüğünü ortaya çıkarmak, politika analizi ve savunuculuk çabaları için deneysel zeminler sağlamak üzere tasarlanmıştır (UNDP, 2010:90). Endeks, 0 ile 1 arasında değer alan (değerin yüksek olması kazanımların az olduğu anlamına gelmektedir), ve kadınlar için *üreme sağlığı, güçlendirme ve iş gücü piyasası* gibi 3 boyut ve 5 gösterge ile gösterilen birleşik bir ölçüdür (UNDP,2010:215).

Şekil 4.1. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Boyutları ve Göstergeleri (UNDP,2010:208)

Kadınların üreme sağlığı göstergeleri anne ölüm oranı (MMR: 100.000 doğumda anne ölümlerinin sayısı) ve genç anne doğurganlık oranıdır (AFR). Anne ölümü bir kadının gebelik süresince, doğumda veya gebeliğin sonlanmasından sonraki 42 gün içerisinde, gebeliğin süresine ve yerine bakılmaksızın gebelik durumunun ya da gebelik sürecinin şiddetlendirdiği bir nedenden kaynaklanan ölümü olarak tanımlanmaktadır. Yani MMR, 100.000 doğumda anne ölümlerinin sayısı iken AFR, 1000 canlı doğum başına 15-19 yaş arasındaki genç kadınların doğum oranı olarak hesaplanmaktadır (UNDP, 2010:223).

Çocuk doğurma sırasında annenin refah seviyesinin direk yansıdığı MMR'si kadının toplumsal statüsünün açık bir göstergesidir. Doğum esnasındaki komplikasyonlar yüzünden her yıl yaklaşık 500,000'den daha fazla kadın ölmektedir. Hala Dünyadaki bazı ülkelerde yüksek düzeyde olan çocuk doğurma esnasındaki ölüm riski temel eğitim verme, doğum öncesi sağlık hizmeti alımı ve nitelikli doğum elemanı sağlama yoluyla azaltılabilirken; birçok kadın mahrum edilmektedir. MMR'yi azaltacak birçok müdahale, örneğin kadınlara doğum esnasında eğitilmiş personel sağlamak, kadın sünnetini yasaklama ve ergenlik çağındaki kadınların doğumlarının önüne geçmek vb. yapılabilir (Gaye vd., 2010:11).

Güçlendirme boyutunun orta dereceli ve yüksek eğitime katılım ile kadın ve erkeğin parlamentodaki sandalye sayısı olmak üzere iki göstergesi vardır. Yüksek eğitimsel kazanım, kadınların özgürlüklerini, onların sorunlara karşı kapasitelerini güçlendirerek, kendi konum ve şartlarına karşı tutumlarını ve bilgiye ulaşmalarını artırarak, özgürlüklerini genişletmektedir. Eğitimli kadınlar daha fazla tatmin edici işten hoşlanmakta, toplumsal tartışmalara katılmakta, kendi ve ailelerinin sağlıklarına dikkat etmektedir (UNDP, 2010:91). Eğitimde özellikle de yüksek eğitim güçlenmeyi sağlamaktadır. Çünkü insanların sorgulama kapasitesini arttırmakta, kişiye belli bir duruş sağlamakta ve nasıl yapması gerektiği konusundaki bilgisini arttırmaktadır. Bu bağlamda kadının rolünü güçlendirmede eğitim önemli bir yere sahiptir. Kadınların eğitimi ekonomik gelişmede ve çocuk sağlığının gelişiminde büyük öneme sahiptir. Sağlık, beslenme ve hijyen konularında annenin çocuğa bakarken oynadığı rolü çocuğun öğrenme aşamasında önemli yer tutmaktadır (Gaye vd., 2010:11).

Güçlendirme boyutunun ikinci göstergesi olan parlamentodaki erkek ve kadın sandalye sayısıdır. Siyasi alanda eşitsizlik, kadınların karar mekanizmalarına katılımının engellenmesi neticesinde erkeklere oranla daha düşük temsil edilmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Siyaset, geleneksel olarak erkek işi kabul edilmiştir. Kadınlar geleneksel olarak dünyanın her yerinde politik alanda, hükümetin her yönetim kademesinde dezavantajlı konumdadırlar. Ulusal düzeyde parlamentoda temsil oranı tahminleri kadının politikada daha genel anlamda toplumda liderlik görünürlüğünü ve kadının hangi mertebeye kadar yükselebildiğini yansıtmaktadır. Bu ölçüm ülke kapsamında en geniş alanı içermesine karşın kurumsal ve yerel seviyede politik katkıyı içermez. Güçlendirmenin başka önemli öğeleri de vardır. Örneğin; hem ev içi hem de ev dışında meydana gelen kadına karşı şiddet önemli ve açık bir konudur. Fakat kadına karşı şiddet konusunda uluslararası düzeyde yeteri kadar veri bulunamadığı için ölçümleri yapılamamıştır (Gaye, 2010:13).

Cinsiyet eşitsizliği endeksinin üçüncü boyutu işgücü piyasasıdır. Kadınların işsizliği sadece yaşam standartlarında bozulmayı değil aynı zamanda erkeklere bağımlılıklarının artmasını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca erkeklerin aksine kadınların kazançlarının bütünüyle aile üyelerinin özellikle de çocukların refahına harcanmamaktadır. Annelerin sağlık ve eğitim düzeyleri, çocukların hayatta kalmaları ve yaşam kaliteleri ile yakından ilgilidir. Erkeklerin kadınlara ödenen ücretten daha fazla ücret alması ve genellikle bazı mesleklerin erkeklerle özdeşleşmesi ve bu mesleklerin ve yüksek ücret ödenen işler olması, çalışma konusunda zaten düşük şansa sahip olması kadınların ekonomik olarak yoksullaşmasını daha da hızlandırmaktadır. Kadınların erkeklere oranla ücretlerinin düşük olması, kadınların çalışma kararlarını etkilemektedir. Bu durum kadınların işteki statülerini düşüren bir durum olmakla birlikte işgücüne katılımı da azaltmaktadır (Çolak,2011:53). Kırsal alanlarda yaşayan kadınlar, kent yaşamına katılmada pek çok eşitsizlikle karşı karşıya kalmaktadırlar. Yaşadığı şehri tanıma, eğitim, çalışma yaşamı, sosyo-kültürel aktivitelere katılma bunların başında gelmektedir (Kaya, 2005: www.sosyalhizmetleruzmani.org).

Cinsiyet eşitsizliği endeksi, 155 ülkede sağlık, güçlendirme ve iş gücü piyasası alanlarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ışık tutarken hükümetlerin ilerlemeler yönünde kadınlar ve erkekler arasındaki uçurumları anlamalarına yardımcı olabilmektedir. Bileşenlerin göstergeleri, kritik politika müdahalelerine ihtiyaç olan alanlara dikkat çeker. Herhangi bir küresel kompozit endeks gibi Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi de uluslararası kıyaslanabilirlik ihtiyacıyla kısıtlanabilirken; diğer taraftan ulusal ve yerel düzeylerde kullanılmasında rahatlık sağlamaktadır (UNDP, www.tr.undp.org, 23.02.2016). Cinsiyet eşitsizliği endeksi 0 ile 1 aralığında

değer almaktadır ve 0 değeri kadın ve erkeğin eşit olduğunu gösterirken 1 değeri iki cinsiyet arasındaki eşitsizliğin en üst noktasını yansıtmaktadır. Örneğin çalışma boyutundaki eşitsizliği ölçmede GII endeks değerinin, 0 ile 1 aralığında bir değer aldığını varsaydığımızda ; 0 kadın ve erkekler eşit ücret aldıklarını ve 1 erkek veya kadınlar diğerine kıyasla aldıkları ücrette tamamen eşitsizlik olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.1. Çok Yüksek İnsani Gelişmişlik Düzeyine Göre Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (www.undp.org, 23.02. 2016)

	Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	Anne Ölüm Oranı %	Ergen Doğum Hızı	Parlamentoda ki Koltukların Oranı	En az öğretim Nüfus	Orta alan		İşgücüne katılım	
						Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
	Değer	Sıra	100.000 doğumda anne ölümlerini n oranı	Genç anne doğurganlık oranı (15-19 yaş)	%	25 yaş ve üzeri %	15 yaş ve üzeri %		
Ülke	2014	2014	2013	2010/2015	2014	2005–2014	2005–2014		
<i>Slovenya</i>	0.016	1	7	0.6	27.7	95.8	98.0	52.3	63.2
<i>İsviçre</i>	0.028	2	6	1.9	28.5	95.0	96.6	61.8	74.9
<i>Almanya</i>	0.041	3	7	3.8	36.9	96.3	97	53.6	66.4
<i>Danimarka</i>	0.048	4	5	5.1	38.0	95.5	96.6	58.7	66.4
<i>Avusturya</i>	0.053	5	4	4.1	30.3	100	100	54.6	67.7
<i>İsveç</i>	0.055	6	4	6.5	43.6	86.5	87.3	60.3	67.9
<i>Hollanda</i>	0.062	7	6	6.2	36.9	87.7	90.5	58.5	70.6
<i>Belçika</i>	0.063	8	6	6.7	42.4	77.5	82.9	47.5	59.3
<i>Norveç</i>	0.067	9	4	7.8	39.6	97.4	96.7	61.2	68.7
<i>İtalya</i>	0.068	10	4	4.0	30.1	71.2	80.5	39.6	59.5

İnsani Gelişme Endeksine göre ülkeler ‘çok yüksek’, ‘yüksek’, ‘orta’ ve ‘düşük’ İnsani Gelişmişlik düzeyleri olarak kategorilere ayrılmıştır. Çok yüksek İnsani Gelişmişlik düzeyindeki ülkeleri cinsiyet eşitsizliği açısından incelediğimizde İnsani Gelişmişlik endeksinde ilk sırada yer alan Norveç Cinsiyet eşitsizliği endeksinde 9. sırada yer almaktadır. 0.016 puanla ilk sırada Slovenya yer alırken, onu İsviçre 0.028, Almanya 0.041, Danimarka 0.048, Avusturya 0.053, İsveç 0.055 puanla takip etmektedir. Slovenya ‘da her 100.000 doğumda anne ölümlerinin oranı % 7, genç anne doğurganlık oranı 0.6, parlamentodaki kadınların koltuk sayısı oranı %27.7, 25 yaş üzeri en az orta öğretim alan nüfus kadınlarda % 95.8 erkeklerde % 98, 15 yaş üzeri işgücüne katılım oranı kadınlarda %52.3, erkeklerde % 63.2 ‘dir.

Tablo 4.2. Yüksek İnsani Gelişmişlik Düzeyine Göre Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (www.undp.org, 23.02. 2016)

	<i>Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi</i>		<i>Anne Ölüm Oranı %</i>	<i>Ergen Doğum Hızı</i>	<i>Parlamentodaki Koltukların Oranı</i>	<i>En az öğretim Nüfus</i>	<i>Orta mezunu</i>	<i>İşgücüne katılım oranı</i>	<i>katılım</i>
						<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>
	<i>Değer</i>	<i>Sıra</i>	<i>100.000 doğumda anne ölümlerinin oranı</i>	<i>Genç anne doğurganlık oranı (15-19 yaş)</i>	<i>%</i>	<i>25 yaş ve üzeri %</i>		<i>15 yaş ve üzeri %</i>	
<i>Ülke</i>	<i>2014</i>	<i>2014</i>	<i>2013</i>	<i>2010/2015</i>	<i>2014</i>	<i>2005–2014</i>		<i>2005–2014</i>	
<i>Libya</i>	0.134	27	15	2.5	16.0	55.5	41.9	30.0	76.4
<i>Belarus</i>	0.151	31	1	20.6	30.1	87.0	92.2	50.1	63.1
<i>Makedonya</i>	0.164	33	7	18.3	33.3	40.2	55.6	43.1	67.5
<i>Sırbistan</i>	0.176	38	16	16.9	34.0	58.4	73.6	44.5	60.9
<i>Çin</i>	0.191	40	32	8.6	23.6	58.7	71.9	63.9	78.3
<i>Bosna Hersek</i>	0.201	41	8	15.1	19.3	44.9	69.8	34.1	57.3
<i>Malezya</i>	0.209	42	29	5.7	14.2	65.1	71.3	44.4	75.5
<i>Bulgaristan</i>	0.212	44	5	35.9	20.4	93.0	95.7	47.9	59.0
<i>Arnavutluk</i>	0.217	45	21	15.3	20.7	81.8	87.9	44.9	65.5
<i>Maldivler</i>	0.243	49	31	4.2	5.9	27.3	32.7	56.2	77.5
<i>Türkiye</i>	0.359	71	20	30.9	14.4	39.0	60.0	29.4	70.8

Türkiye'nin de içinde bulunduğu Yüksek İnsani Gelişmişlik düzeyindeki ülkeler kategorisinde Cinsiyet eşitsizliği endeksine göre ilk sırayı Libya; Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde 0.134 puanla 27. sırada yer almaktadır. Türkiye, 0,359 puanla 155 ülke arasında 71. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin parlamentodaki kadın milletvekili oranı % 14.7'dir. Yetişkin kadınlar arasında en az orta öğrenim görmüş olanların oranı % 39 iken, bu oran erkeklerde % 60 olarak göze çarpmaktadır. Her 100.000 canlı doğumda 20 kadın hayatını kaybetmektedir. Ergenler arasındaki doğurganlık oranı ise 15-19 yaşları arasındaki her 1000 kadında % 30.9 gibi yüksek bir değerle dikkat çekmektedir. Kadınların iş gücü piyasasına katılımı % 29.4 iken, erkeklerin katılım oranı % 70.8 olarak seyretmektedir.

Tablo 4.3. Düşük İnsani Gelişmişlik Düzeyine Göre Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
(www.undp.org, 23.02. 2016)

	Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	Anne Ölüm Oranı %	Ergen Doğum Hızı	Parlamentodaki Koltukların Oranı	En az orta öğretimi mezunu nüfus	İşgücüne katılım oranı			
							Kadın	Erkek	
	Değer	Sıra	100.000 doğumda anne ölümlerini n oranı	Genç anne doğurganlık oranı (15-19 yaş)	%	25 yaş ve üzeri %	15 yaş ve üzeri %		
Ülke	2014	2014	2013	2010/2015	2014	2005-2014	2005-2014		
<i>Liberya</i>	0.651	146	640	117.4	10.7	15.4	39.3	58.2	64.8
<i>Orta Afrika Cumhuriyeti</i>	0.655	147	880	98.3	12.5	10.1	26.7	72.6	85.1
<i>Tonga</i>	0.666	148	120	18.1	0.0	87.5	88.3	53.5	74.6
<i>Kongo (Demokratik Cumhuriyeti)</i>	0.673	149	730	135.3	8.2	12.8	32.4	70.7	73.2
<i>Mali</i>	0.677	150	550	175.6	9.5	7.7	15.1	50.8	81.4
<i>Fildişi Sahilleri</i>	0.679	151	720	130.3	9.2	14.0	30.1	52.4	81.4
<i>Afganistan</i>	0.693	152	400	86.8	27.6	5.9	29.8	15.8	79.5
<i>Çad</i>	0.706	153	980	152.0	14.9	1.7	9.9	64.0	79.2
<i>Nijer</i>	0.713	154	630	204.8	13.3	2.4	26.7	72.6	85.1
<i>Yemen</i>	0.744	155	270	47.0	0.7	8.6	26.7	25.4	72.2

İnsani Gelişme endeksine göre Düşük İnsani Gelişme gösteren ülkeler kategorisinde Cinsiyet eşitsizliği endeksine göre son sırada 0,744 puanla 155. sırada Yemen yer almaktadır. Yemen'in parlamentodaki kadın milletvekili oranı % 0.7, yetişkin kadınlar arasında en az orta öğrenim görmüş olanların oranı % 8.6 iken, bu oran erkeklerde % 26.7 olarak göze çarpmaktadır. Her 100.000 canlı doğumda 270 kadın hayatını kaybederken ve ergenler arasındaki doğurganlık oranı ise 15-19 yaşları arasındaki her 1000 kadında % 47.0 olarak dikkati çekmektedir. Kadınların iş gücü piyasasına katılımı % 25.4 iken, erkeklerin katılım oranı % 72.2'dir.

Genel bir değerlendirme yapıp Cinsiyet eşitsizliği endeksinin alt birimlerini incelediğimizde; parlamentodaki kadın milletvekili oranı % 57,5'le Ruanda, yetişkin kadınlar arasında en az orta öğrenim görmüş olanların oranı (kadın –erkek) % 100 ile Avusturya, Finlandiya,Lüksemburg, Estonya, her 100.000 canlı doğumda hayatını kaybeden kadın sayısının 1 olduğu Rusya ve 15-19 yaşları arasındaki her 1000 kadında ergenler arasındaki doğurganlık oranının 0,6 olduğu Slovenya en iyi değerlere sahip ülkelerdir.

4.4.1.2. Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (Gender-Related Development Index-*GDI*)

2014 yılında İnsani Gelişme Raporu'nda 148 ülkenin cinsiyet farkına dayalı kadın ve erkek insani gelişme endeksi değerleri oranlarının temel alındığı yeni bir İnsani Gelişme Endeksi ölçümü sunulmuştur. Bu yeni ölçüm, Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (CDGE), insani gelişmenin üç temel boyutundaki cinsiyet eşitsizliklerini

ölçmektedir. Bu üç boyut; sağlık (kadın ve erkeklerin doğumda ortalama yaşam beklentisi ölçülüyor), eğitim (kız ve erkek çocukların ortalama öğrenim görme süresi beklentisi ve 25 yaş ve üstü yetişkinler için ortalama öğrenim görme süresi ölçülüyor) ve ekonomik kaynaklar üzerindeki hâkimiyet (kadın ve erkek kişi başına düşen tahmini Gayri Safi Milli Hasıla oranları ölçülüyor) olarak belirlenmiştir (UNDP, 23.02.2016 www.tr.undp.org).

Tablo 4.4. 2014 yılı Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksine Göre Ülke Sıralamaları
UNDP, www.tr.undp.org,23.02.2016)

Sıra	Ülke	İnsani Gelişme Endeksi		CDGE
		Kadın	Erkek	(Kadın İGE/Erkek İGE)
1	İsviçre	0.906	0.907	0.999
2	Norveç	0.940	0.944	0.996
3	ABD	0.922	0.916	0.995
4	Çek Cumhuriyeti	0.859	0.877	0.980
5	Singapur	0.898	0.912	0.985
6	Kanada	0.904	0.921	0.982
7	Danimarka	0.912	0.934	0.977
8	Avustralya	0.922	0.945	0.976
9	Belçika	0.872	0.895	0.975
10	İzlanda	0.886	0.909	0.975
118	Türkiye	0.716	0.793	0.902

CDGE’de ilk sırayı 0.999 puanla İsviçre alırken, bu ülkeyi Norveç 0.996, ABD 0.995 Çek Cumhuriyeti 0.980, Singapur 0.985, Kanada 0.982 , Danimarka 0.977 puanla takip etmektedir. Türkiye’nin cinsiyete dayalı gelişme endeksi ise 0.902’dir. Bu veriler çerçevesinde Türkiye’de kadınların insani gelişme endeksi değeri 0.716 iken erkeklerin insani gelişme endeksi 0.793’tür. Bu oranlarla Türkiye 148 ülke arasında 118’inci sıraya yer almaktadır. Çok yüksek insani gelişme kategorisinde olan ülkelerde ortalama endeks oranı 0.975, yüksek insani gelişme kategorisinde olan ülkelerde (ki bu Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi’nde aralarında bulunduğu grubudur) endeks oranı 0.946’dır.

Tablo 4.5. 2014 yılı Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi Bileşimlerine Göre Ülke Sıralamaları (UNDP, www.tr.undp.org,23.02.2016)

Ülkeler	Doğumda Ortalama Yaşam Beklentisi (Yıl)		Öğrenim Görme Süresi Beklentisi (Yıl)		Ortalama Öğrenim Süresi (Yıl)		Kişi Başına Düşen Milli Gelir \$	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
İsviçre	83.3	80.4	16.6	15.1	12.2	12.0	40,22	51,08
Norveç	83.6	79.5	18.2	16.8	12.7	12.5	57,14	72,82
ABD	81.4	76.7	17.2	15.2	13.0	12.9	43,05	63,15
Çek Cumhuriyeti	81.5	75.7	16.9	15.8	12.1	12.5	19,92	33,60
Singapur	86.0	79.9	15.5	15.3	10.1	10.9	59,99	93,69
Kanada	84.0	80.0	16.3	15.5	13.1	13.0	33,58	50,85
Danimarka	82.2	78.3	19.3	18.1	12.8	12.7	36,43	51,72
Avustralya	84.5	80.3	20.7	19.7	13.1	12.9	36,68	50,91
Belçika	83.2	78.3	16.7	16.0	10.6	11.1	31,87	50,84
İspanya	85.3	79.8	17.7	17.0	9.4	9.8	24,05	40,22
Türkiye	78.5	72.0	14.0	15.1	6.7	8.5	10,02	27,64

Tablo 4.5.'te CDGE başlığı altında , insani gelişmenin üç temel boyutu olan ; sağlık (kadın ve erkeklerin doğumda ortalama yaşam beklentisi), eğitim (kız ve erkek çocukların ortalama öğrenim görme süresi beklentisi ve 25 yaş ve üstü yetişkinler için ortalama öğrenim görme süresi) ve ekonomik kaynaklar üzerindeki hâkimiyet (kadın ve erkek kişi başına düşen tahmini Gayri Safi Milli Hasıla oranları) alanları incelenmiştir. CDGE'sinde ilk sırada yer alan İsviçre'de Doğumda ortalama yaşam beklentisi kadınlarda 83.3 yıl , erkeklerde 80.4 yıldır. Eğitim alanına baktığımızda Öğrenim görme süresi beklentisi kadınlarda 16.6 yıl, erkeklerde 15.1 yıl iken bu beklentilerin gerçekleşme durumunu ise ortalama öğrenim süresi kadınlarda 12.2 yıl erkeklerde 12.0 yıldır. Kişi başına düşen milli geliri cinsiyete göre ayrıştırırsak kadınlarda 40,22 bin Dolar ve erkeklerde 51,08 bin Dolar'dır.

Türkiye'de kadınların lehine olan tek veri, doğumda ortalama yaşam beklentisinin kadınlarda 78.5 yıl, erkeklerin ise 72.2 yıl olmasıdır. Öğrenim görme süresi beklentisi kadınlar için 14.0 yıl iken erkeklerde 15.1 yılken; ortalama öğrenim görme süresi kadınlarda 6.7 yıl, erkeklerde 8.5 yıl olarak yer aldı. Buda beklenen durumdan aslında ne kadarda uzakta olduğumuzu göstermektedir. Kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) kadınlarda sadece 10 bin dolar, erkeklerde ise 27 bin dolar civarındadır. Buna göre erkeklerin milli gelirden kişi başına aldıkları pay kadınların aldıkları payın tam 2.7 katıdır.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda CDGE'ye göre, 148 ülkenin 16'sında (Arjantin, Barbados, Beyaz Rusya, Estonya, Finlandiya, Kazakistan, Letonya, Litvanya, Moğolistan, Polonya, Rusya Federasyonu, Slovakya, Slovenya, İsveç, Ukrayna ve Uruguay) kadın İGE değerlerinin erkek İGE değerlerine ya eşit ya da bu değerlerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu ülkelerin bazılarında kadın İGE değerlerinin daha yüksek olmasının nedeni, kadınların daha yüksek eğitim seviyelerine sahip olmaları iken, bazılarında kadın ortalama yaşam beklentisi sürelerinin erkeklere göre daha yüksek olmasıdır (en az 5 yıl daha fazla) .

En eşitsiz ülke olan Afganistan'da kadın insani gelişme endeksi, erkek insani gelişme endeksinin yalnızca yüzde 60'ını oluşturuyor. Ülkeler arasında önemli farklılıklar olmakla birlikte, dünya çapında kadın İGE değerleri, erkek İGE değerlerinden% 8 daha azdır fakat CDGE, kişi başına düşen tahmini gayri saf milli gelir açısından cinsiyetler arasında büyük bir eşitsizlik olduğunu ortaya koymaktadır. Küresel düzeyde erkekler için kişi başına düşen gelir oranı ortalama olarak kadınlarınkinin 2 katı durumundadır.

4.4.2. Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi

Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) 2006 yılında ilk defa yayınladığı Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi 145 ekonomiyi mercek altına alarak toplumsal cinsiyet eksenindeki eşitsizlikleri ve ülkelerin bu alandaki ilerlemelerini takip altına almayı amaçlamaktadır. Onuncu kez hazırlanan raporda ekonomi, eğitim, sağlık ve siyaset alanlarından göstergeler ile ekonomilerin kadın yetenekleri ne ölçüde değerlendirdikleri ölçülürken, eşitsizliklerin yarattığı riskler ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin ortaya koyduğu fırsatların neler olduğu irdelenmiştir.

WEF'in, UNESCO İstatistik Enstitüsü ve OECD verilerinin de yardımıyla oluşturduğu endekste sıralama her ülkenin kendi şartları içerisinde kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin büyüklüğüne göre yapılmaktadır. Bununla beraber de zengin ve yoksul ülkeler adil bir şekilde kıyaslanmış olmaktadır. 145 ülkenin incelendiği 2015 yılındaki raporda, ücret eşitsizliği verileri ise Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma

Teşkilatı'ndan (OECD) alınmıştır. OECD kadın ve erkek arasındaki ücret karşılaştırmasını yaparken her bir cinsiyetin kendi ülkesinde aldığı maaşların ortalamasını alarak hesaplamaktadır. Fakat bu hesaplama yapılırken sadece tam zamanlı çalışanların aldığı ücretler dikkate alınmıştır.

WEF kadınların ilerlemesini ulusların gelişmesinin önemli bir boyutu olarak kabul etmektedir. WEF'in toplumsal cinsiyet eşitliğini göstermek için geliştirdiği bu endeks, kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliğin derinliğini ölçmek için, ekonomik katılım ve fırsatlar; eğitime erişim; sağlık ve hayatta kalabilme; siyasal güçlenme ile birlikte dört kritik alan belirlemektedir. Ülkelere 0 ile 1 arasında bir puan verilmekte, puan 1'e yaklaştıkça uçurum kapanmakta, 0'a yaklaştıkça derinleşmektedir (WEF,2013: 4-6)

2015 yılında yayınlanan rapor kapsamında 145 ülke ortalamasına endeks değeri incelendiğinde kadınlar ve erkekler arasında eğitim alma boşluğunun %95 'inin, sağlık hizmetlerinden yararlanma %96 oranında kapatıldığı görülürken; ekonomik katılım ve siyasi güç üzerindeki fark süregelmektedir. Ekonomik katılım %59 ve siyasi güç ise sadece % 23 kapatılmıştır.

Tablo 4.6. Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (www.weforum.org, 23.05.2016)

<i>İlk 10 Ülke</i>			<i>Son 10 Ülke</i>		
<i>Ülke</i>	<i>Sıralama</i>	<i>Puan</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sıralama</i>	<i>Puan</i>
<i>İzlanda</i>	1	0.881	<i>Mısır</i>	136	0.599
<i>Norveç</i>	2	0.850	<i>Mali</i>	137	0.599
<i>Finlandiya</i>	3	0.850	<i>Lübnan</i>	138	0.598
<i>İsveç</i>	4	0.823	<i>Morokko</i>	139	0.593
<i>İrlanda</i>	5	0.807	<i>Ürdün</i>	140	0.593
<i>Ruanda</i>	6	0.794	<i>İran</i>	141	0.580
<i>Filipinler</i>	7	0.790	<i>Çad</i>	142	0.580
<i>İsviçre</i>	8	0.785	<i>Suriye</i>	143	0.568
<i>Slovenya</i>	9	0.784	<i>Pakisyan</i>	144	0.559
<i>Yeni Zelanda</i>	10	0.782	<i>Yemen</i>	145	0.484

'The Global Gender Gap Report 2015' 'den derlenmiştir.

Raporda ekonomi, eğitim, sağlık ve siyaset alanlarından göstergelerin ortalama sonuçları en yüksekten en düşüğe doğru sıralanmıştır ve sonuçlar incelendiğinde hiçbir ülke cinsiyet eşitsizliğini tam olarak ortadan kaldıramamıştır. İzlanda , İskandinav ülkeleri (Norveç,Finlandiya, İsveç) ve İrlanda kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği bu veriler ışığında %80 kapattığı görülmektedir. Endekse göre sıralama yaptığımızda en iyi ilk on ülke İzlanda, Norveç, Finlandiya, İsveç, İrlanda, Ruanda, Filipinler, İsviçre, Slovenya ve Yeni Zelanda iken, Cinsiyet eşitsizliği endeksinin son 10 sırasında Mısır,Mali Lübnan ,Morokko, Ürdün, İran,Çad, Suriye, Pakistan ve Yemen yer almaktadır. Yemen bu eşitsizlik boşluğunu kapatmakta yaklaşık %48'lik bir oranla son sırada yer almaktadır (WEF,2015:7).

Tablo 4.7. OECD Ülkeleri için 2015 Yılı Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (WEF,2015:346)

Ülke	İndeks		Ekonomik Katılım ve fırsat		Eğitimsel Kazanımlar		Sağlık ve hayatta Kalma		Siyasi Güçlendirme	
	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan
<i>İzlanda</i>	1	0.881	5	0.836	1	1.000	105	0.970	1	0.719
<i>Norveç</i>	2	0.850	1	0.868	32	1.000	70	0.974	3	0.559
<i>Finlandiya</i>	3	0.850	8	0.815	1	1.000	1	0.980	2	0.607
<i>İsveç</i>	4	0.823	4	0.836	54	0.996	71	0.974	5	0.486
<i>İrlanda</i>	5	0.807	26	0.777	44	0.998	56	0.979	6	0.474
<i>İsviçre</i>	8	0.785	17	0.798	69	0.993	74	0.974	18	0.376
<i>Slovenya</i>	9	0.784	24	0.778	29	1.000	79	0.973	16	0.385
<i>Yeni Zelanda</i>	10	0.782	30	0.768	1	1.000	105	0.970	15	0.390
<i>Almanya</i>	11	0.779	38	0.737	88	0.987	56	0.979	11	0.413
<i>Hollanda</i>	13	0.776	39	0.732	1	1.000	104	0.970	13	0.401
<i>Danimarka</i>	14	0.767	20	0.788	1	1.000	107	0.970	29	0.309
<i>Fransa</i>	15	0.761	56	0.699	1	1.000	1	0.980	19	0.365
<i>Birleşik Krallık</i>	18	0.758	43	0.724	37	1.000	66	0.974	23	0.335
<i>Belçika</i>	19	0.753	34	0.762	1	1.000	66	0.974	35	0.275
<i>Estonya</i>	21	0.749	47	0.711	39	0.999	1	0.980	30	0.308
<i>İspanya</i>	25	0.742	67	0.674	47	0.998	93	0.972	26	0.326
<i>ABD</i>	28	0.740	6	0.826	40	0.999	64	0.975	72	0.162
<i>Kanada</i>	30	0.740	28	0.773	1	1.000	109	0.969	46	0.218
<i>Lüksemburg</i>	32	0.738	31	0.766	1	1.000	71	0.974	53	0.212
<i>Avustralya</i>	36	0.733	32	0.766	1	1.000	74	0.974	61	0.193
<i>Avusturya</i>	37	0.733	52	0.705	1	1.000	74	0.974	61	0.193
<i>Portekiz</i>	39	0.731	46	0.712	60	0.995	79	0.973	41	0.244
<i>İtalya</i>	41	0.726	111	0.603	58	0.995	74	0.974	24	0.331
<i>Polonya</i>	51	0.715	75	0.667	38	1.000	42	0.979	52	0.213
<i>İsrail</i>	53	0.712	71	0.671	51	0.996	69	0.974	54	0.205
<i>Meksika</i>	71	0.699	126	0.545	75	0.991	1	0.980	34	0.281
<i>Şili</i>	73	0.698	123	0.570	36	1.000	41	0.979	42	0.243
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	81	0.687	94	0.636	1	1.000	42	0.979	83	0.134
<i>Yunanistan</i>	87	0.685	87	0.644	56	0.996	56	0.979	91	0.120
<i>Slovakya</i>	97	0.675	93	0.638	1	1.000	79	0.973	115	0.087
<i>Macaristan</i>	99	0.672	62	0.685	76	0.991	42	0.979	139	0.035
<i>Japonya</i>	101	0.670	106	0.611	84	0.988	42	0.979	104	0.103
<i>Güney Kore</i>	115	0.651	125	0.557	102	0.965	79	0.973	101	0.107
<i>Türkiye</i>	130	0.624	131	0.459	105	0.957	1	0.980	105	0.103

‘The Global Gender Gap Report 2015’ ‘den derlenmiştir.

2015 yılında 145 ülke içinde sadece 25 ülke kadın ve erkek arasındaki eğitim, 40 ülke sağlık ve hayatta kalma açığını kapatabilmişken , ekonomik katılım ve fırsatlar ile siyasi güçlendirme alanlarında hala eşitsizlik devam etmektedir (WEF, 2015:10-12). OECD ülkeleri içinde 0.881 puanla İzlanda ilk sırada yer alırken; bu ülkeyi Norveç, Finlandiya, İsveç, İrlanda ,İsviçre takip etmektedir.

Tablo 4.8. Türkiye için Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (WEF,2015:346)

Örneklem		İndeks		Ekonomi		Eğitim		Sağlık		Politika	
Yıl	Ülke Sayısı	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan	Sıralama	Puan
2015	145	130	0.624	131	0.459	105	0.957	1	0.980	105	0.103
2014	142	125	0.618	132	0.453	105	0.953	1	0.980	113	0.088
2013	136	120	0.608	127	0.427	104	0.943	59	0.976	103	0.087
2012	135	124	0.601	129	0.414	108	0.930	62	0.976	98	0.087
2011	135	122	0.595	132	0.389	106	0.920	62	0.976	89	0.097
2010	134	126	0.588	131	0.386	109	0.912	61	0.976	99	0.077
2009	134	129	0.583	130	0.400	110	0.892	93	0.971	107	0.068
2008	130	123	0.585	124	0.412	108	0.890	88	0.971	106	0.068
2007	128	121	0.577	118	0.431	110	0.854	87	0.971	108	0.052
2006	115	105	0.585	106	0.434	92	0.885	85	0.969	96	0.052
2006-2015											
Yılları Arasındaki Değişim		↑ 0.039		↑ 0.024		↑ 0.072		↑ 0.010		↑ 0.051	

Tablo 4.8’ye göre; Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi’nin genel sıralamasında, Türkiye Dünya’da cinsiyet uçurumunun en derin olduğu ülkelerden biridir. 2006 yılında 115 ülke arasında 105’inci sırada, 2014’te 142 ülke arasında 125’inci sırada yer alan ülkemiz, 2016 yılında 145 ülke arasında 130’uncu sırada olup, cinsiyetler arası eşitsizliğin en fazla olduğu ülkelerden biri olmuştur. Endekste Türkiye’nin genel sıralamada gelişim gösterdiği ancak yer aldığı bölgede en düşük sıralamada olan ülke olarak kaldığı belirtilmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksinde sıralamaya esas alınan 4 temel kritere göre, 2015 yılında Türkiye 145 ülke içinde ekonomik katılım ve fırsatlar (131); eğitime erişim (105); sağlık ve hayatta kalabilme (1) ve siyasal güçlenme (105) sıralamalarında da diğer ülkelerden geride kalmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (2015)’e göre, Türkiye’ye dair bazı veriler şöyledir: Yetişkin kadınlar arasında işsizlik oranı %1.9 (yetişkin erkeklerde bu oran %8.7), kadınlar arasında part-time çalışma oranı %24.1 (erkeklerde bu oran %6.7), tarım dışı istihdamda kadın işgücü oranı % 25, İşletmelerde liderlik konumuna yükselebilen kadın oranı %3.5 ve genel müdürü kadın olan firmaların oranı ise %5’tir (WEF,2015: 347). Türkiye’nin “ekonomik katılım ve fırsatlar” alanında diğer kriterlere göre daha geride olması, kadın istihdamı sorununun boyutu hakkında fikir vermektedir. Türkiye’nin “ekonomik katılım ve fırsatlar” kategorisinde 131. sırada olması, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı konusunda dünya ölçeğinde geri bir konumda olduğunu göstermektedir. Şöyle ki; 2006 yılında Türkiye, bu kriter kullanılarak sıralanan 115 ülke içinde 106. sırada (sondan onuncu) iken, 2015 yılında yerini koruyamayarak 145 ülke içerisinde 131. sırada olduğu görülmektedir.

Ekonomik katılım ve fırsatlardan farklı olarak eğitim (endeks değeri 0.957) ile sağlık ve hayatta kalabilme (endeks değeri 1)alanlarında eşitsizlik uçurumu kapanmaya yakındır. Siyasi Güçlendirme alanında üst düzey yetkili, yönetici ya da milletvekili olarak çalışan nüfus içerisinde kadınlar, sadece % 13’lük bir paya sahipken; çalışma hayatında kadınların erkeklere oranı yüzde 32, üniversite mezunları arasındaki kadın oranı ise % 47’dir.

4.4.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Endeksi (GEI)

Kadın-erkek eşitliği, Avrupa Birliği'nin temel değerlerinden biri olup Antlaşmalarında ve Temel Haklar Şartı'nda öne çıkarılmıştır. AB, cinsiyet eşitliği ilkesinin uluslararası seviyeden ve AB seviyesinden ulusal, bölgesel ve yerel seviyelere doğru süzülmesinde kritik rol oynar. Zaman içinde ve çeşitli alanlarda, Avrupa Birliği'nde ve Üye Devletler'de cinsiyet eşitliğini iyileştirme amaçlı belirli politikalar geliştirilmiştir. Cinsiyet eşitliği seviyesini, uluslararası ve ulusal seviyede ilgili öncelik alanlarında ölçmek için, dünya çapında farklı izleme araçları geliştirilmiştir. Ancak, bunların hiçbirisi cinsiyet eşitliğini Avrupa Birliği politika çerçevesi içinde ölçme amacıyla hazırlanmamıştır. Cinsiyet Eşitliği Endeksi'ne yönelik ihtiyaç ilk kez Avrupa Komisyonu'nun 2006-2010 Kadın-Erkek Eşitliği İçin Yol Haritası'nda ortaya konulmuş ve ardından Komisyon'un 2010-2015 Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi İçin Hareket Planı'na dâhil edilmiştir. Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, cinsiyet eşitliğinin çok yönlü gerçekliğini yansıtan ve Avrupa Birliği politika çerçevesine yönelik biçimde özel olarak hazırlanacak bileşik bir gösterge oluşturma görevini üstlenmiştir. Bu görev, Enstitü'nün 2010-2012 Yarı Yıl Çalışma Programı kapsamındaki ana görevlerinden biridir. Cinsiyet Eşitliği Endeksi 2010'da başlatılmış ve Brüksel'de 13 Haziran 2013 tarihinde lansmanı yapılmıştır (eige.europa.eu, 01.12.2015).

Social Watch tarafından geliştirilen bu endekste gösterge olarak gelir, okullaşma oranı ve okuryazarlık, istihdam ve kalifiye işlerde kadın erkek arasındaki açık; parlamento ve karar mekanizmalarında yer alma kullanılmaktadır Avrupa Birliği tarafından kurulan Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü'de cinsiyet eşitliğini ölçmek için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (GEI) geliştirmiştir. Endeks altı ana alandan (iş, para, bilgi, zaman, güç ve sağlık) ve iki uydu alandan (kesişen eşitsizlikler ve şiddet) oluşmaktadır.

Bunlar:

- İş (istihdama katılım, ayrımcılık ve işin niteliği)
- Para (finansal kaynaklar ve ekonomik durum)
- Bilgi (eğitime katılım ve ayrımcılık, yaşam boyu öğrenme)
- Zaman (bakım hizmetleri ve sosyal aktiviteler)
- Güç (politik ve ekonomik güç)
- Sağlık (genel sağlık durumu ve sağlık hizmetine erişim) (TEPAV,2014:59).

İş: İş alanı, Avrupa işgücü pazarında kadınların ve erkeklerin konumu ile ilgilidir. İşgücü pazarına katılım, iş yaşamı süresi, sektörel ayrımcılık şekilleri ve çalışma saatlerinin esnekliği, işyerinde eğitim, sağlık ve güvenlik dahil olmak üzere iş kalitesi alanlarında cinsiyet ayrımını ölçer.

Para: Para alanı, kadınlar ve erkekler arasında mali kaynaklar ve ekonomik durum açısından eşitsizlikleri ölçer. Kazançlar ve gelirin yanı sıra gelir dağılımı ve yoksulluk riski taşıyama hususlarındaki farkları ölçer

Bilgi: Bilgi alanı, eğitim ve öğrenim açısından kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkları gösterir. Bu alan yüksek- öğrenim yapma, ayrımcılık ve yaşam boyu öğrenme hususlarındaki farkları ölçer

Zaman: Zaman alanı ekonomik faaliyetler, bakım faaliyetleri ve diğer sosyal faaliyetler (kültürel, yurttaşlıkla ilgili, vb. dahil) arasındaki dengeye odaklanmaktadır. Çocuk bakımı ve ev işlerine harcanan zaman açısından cinsiyet ayrımı dâhil para alınmadan yapılan faaliyetlere ve aynı zamanda kültürel faaliyetler, dinlence faaliyetleri

ve yardım faaliyetleri gibi yaşamın diğer yönlerindeki faaliyetlere harcanan zamanı ölçer.

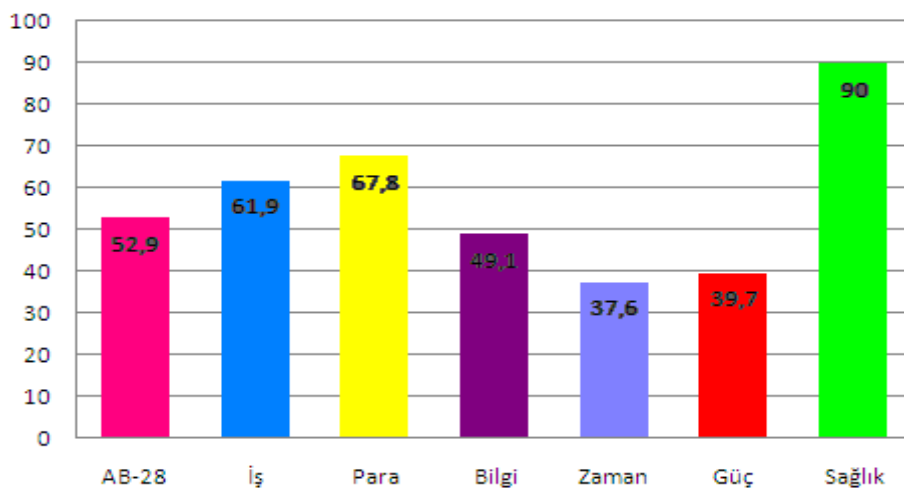
Güç: Bu alan, kadınların karar verme sürecine katılmamasının cinsiyet ayrımını ne geniş ölçüde etkileyebileceğini araştırır. Politik ve ekonomik sahalarda kadınların ve erkeklerin temsili arasındaki farkları ölçer.

Sağlık: Sağlık alanı, sağlık durumu ve sağlık kuruluşlarına erişim açısından kadınlar ve erkekler arasındaki farklara odaklanır. Kişinin kendi sağlığını nasıl algıladığı, ortalama ömür ve kişinin ömründeki sağlıklı geçen yıllar arasındaki farklılıklar ile tıbbi ihtiyaçlar ve diş ile ilgili ihtiyaçların karşılanması arasındaki cinsiyete dayalı farklılıkları ölçer.

Kesişen eşitsizlikler: Kesişen eşitsizlikler, iki uydu alandan ilkidir. Bu alandaki değerler, endeksin nihai puanı hesaplanırken dikkate alınmaz. Kadınlar ve erkekler homojen gruplar olarak kabul edilemediğinden, bu alan açıklayıcı gruplar olarak yabancı bir ülkede doğanlar, daha yaşlı çalışanlar, yalnız ebeveynler ve bakım rolü üstlenenler arasındaki istihdam oranları açısından cinsiyet ayrımını araştırarak, cinsiyet ayrımını etkileyebilecek diğer özellikleri inceler.

Şiddet: Şiddet, ikinci uydu alandır. Kavramsal olarak, kadınlara karşı cinsiyete dayalı şiddeti ele alır ve ayrıca cinsiyet eşitliği açısından gelişimin olmamasına dayanak oluşturan tutumlara, normlara ve şablonlara odaklanır. Uydu alan olarak, Cinsiyet Eşitliği Endeksi puanına eklenmez. Veri olmaması nedeniyle boştur. Yine de şiddet, cinsiyet eşitliğinde kritik bir alandır ve bu nedenle bu alanın boş olması, veri toplama alanındaki boşlukların ele alınması için acil bir çağrı olarak görülmelidir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Endeksi, cinsiyet göstergelerinin, kavramsal bir çerçeveye göre, tek bir özet ölçü halinde bir araya getirilmesiyle meydana gelir. Cinsiyet Eşitliği Endeksi, AB27 ve Devletler'inin 2010 yılında tam bir cinsiyet eşitliği sağlamaya ne kadar uzak (ya da yakın) olduklarını ölçmektedir. Hem Üye Devletler hem AB27 seviyesinde sonuçlar ortaya koymaktadır. Cinsiyet Eşitliği Endeksi ayrıca her bir alan ve alt alan için de sonuçlar sunar. Endeks, cinsiyet ayrımının hem kadınlar hem erkekler için olumsuz bir duruma işaret etmesi halinde pozitif olarak algılanamayacağından emin olarak, başarı seviyelerine göre intibak eden cinsiyet ayrımını ölçmektedir. Cinsiyet Eşitliği Endeksi, Üye Devletlere 1 (tamamen eşitsizlik) ile 100 (tam eşitlik) arası puanlar verir (eige.europa.eu, 01.12.2015).

Şekil :4.2. 2012 yılı AB-28 Üyesi Ülkelerin Ortalama Cinsiyet Eşitliği Endeksi

AB-28’de iş alanında cinsiyet eşitliği endeks değeri 61,9’dur. Kadınların işgücü pazarına katılımı erkeklere göre daha az ve ayrımcılık şekilleri iş alanında varlığını korumaktadır. Mali kaynaklar ve ekonomik durum açısından eşitsizlikleri ölçen para alanında endeks değeri 67,8’dir. Avrupa birliği ülkelerinde kadınlar arasında kazançların ve gelirlerin düşük olduğunu, bu durumun kadınların daha fazla yoksulluk riskine ve gelir eşitsizliğine maruz kaldığını göstermektedir. Bilgi alanında endeks değeri 49,1’dir. Zaman alanındaki endeks değeri 37,6 ‘dır. Bu değerden yola çıkarak varılan sonuç zamanın cinsiyetlere göre bölünmesinde halen farklılıklar mevcuttur; kadınların bakım faaliyetlerindeki sorumluluğu orantısız şekilde daha fazladır; ayrıca diğer faaliyetlere zaman ayırma konusunda da eşit olmayan bir bölünme mevcuttur.

Güç alanındaki endeks değeri 39,7 ‘dir. Bu değer karar verme alanında AB’de büyük ölçüde dengesizliğin mevcut olduğunu ; hem politik hem ekonomik alanlarda cinsiyet eşitliği seviyelerinin düşük göstermektedir. Sağlık alanındaki endeks değeri 90 olmakla beraber sağlık alanında cinsiyet farklılıkları düşük seviyededir. Cinsiyet Eşitliği Endeksi puanları, AB genelinde, cinsiyet eşitliğinin halen devam ettiğini en sorunlu alanların ise güç, zaman alanları olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.9. 2012 yılı AB Üyesi Ülkelerde Cinsiyet Eşitliği Endeksi (eige.europa.eu, 01.12.2015)

Ülke	Endeks	İş	Para	Bilgi	Zaman	Güç	Sağlık
İsveç	74,2	81,0	80,6	67,6	61,9	71,7	93,3
Finlandiya	72,7	72,6	79,9	67,3	61,3	75,7	89,0
Danimarka	70,9	76,8	76,4	73,2	64,5	55,7	91,7
Hollanda	68,5	69,0	83,6	64,6	71,2	51,3	93,6
Belçika	58,2	59,5	79,6	51,0	44,1	49,5	93,6
İngiltere	58,0	69,5	74,6	67,5	41,8	33,2	94,4
Slovenya	57,3	63,6	71,3	49,4	46,6	47,2	90,1
İrlanda	56,5	65,8	79,0	54,3	52,0	31,4	95,2
Fransa	55,7	61,3	76,9	50,7	34,5	48,8	90,6
Almanya	55,3	62,2	78,4	46,7	39,7	45,1	90,0
Lüksemburg	55,2	63,6	92,3	64,6	47,1	22,6	94,6
İspanya	53,6	59,6	59,7	53,4	33,5	47,8	92,2
Avusturya	50,2	66,5	77,6	44,5	38,6	27,1	92,7
Estonya	49,8	62,0	48,4	55,5	49,8	27,9	82,0
Letonya	46,9	63,3	43,2	40,3	35,2	42,5	75,6
Malta	46,8	60,7	71,4	36,3	36,7	28,3	95,6
Güney Kıbrıs Rum Yön.	44,9	74,0	74,6	51,5	24,4	16,9	92,4
Çek Cum.	43,8	54,2	60,4	42,0	23,5	31,8	89,5
Polonya	43,7	55,5	54,2	41,8	20,8	38,5	83,6
Macaristan	41,6	60,7	53,8	35,3	31,9	23,5	85,2
İtalya	41,1	53,8	68,0	32,5	32,4	21,8	89,5
Litvanya	40,2	55,6	45,6	47,6	22,8	22,8	82,3
Hırvatistan	39,8	53,6	52,0	31,0	25,9	29,7	85,3
Bulgaristan	38,5	58,5	40,3	31,8	17,0	36,8	86,0
Yunanistan	38,3	56,9	56,4	37,6	17,9	21,9	90,8
Portekiz	37,9	59,1	56,0	37,8	22,4	17,6	83,3
Slovakya	36,5	52,8	56,7	34,0	17,7	21,1	86,7
Romanya	33,7	61,6	38,4	28,2	17,4	20,7	84,4
AB-28	52,9	61,9	67,8	49,1	37,6	39,7	90,0

Cinsiyet Eşitliği Endeksi puanları AB'ne üye ülkeler bazında değerlendirildiğinde İsveç (74,2) ilk sırayı alırken;bu ülkeyi Finlandiya (72,7), Danimarka(70,9), Hollanda (68,5) takip etmektedir. Avrupa işgücü pazarında kadınların ve erkeklerin konumu ile ilgili alan olan iş ve kadınların karar verme sürecine katılmamasının cinsiyet ayrımını ne geniş ölçüde etkileyebileceğini araştıran güç alanlarında İsveç , kadınlar ve erkekler arasında mali kaynaklar ve ekonomik durum açısından eşitsizlikleri ölçen para; ekonomik faaliyetler, bakım faaliyetleri ve diğer sosyal faaliyetler arasındaki dengeye odaklanan zaman alanlarında Hollanda; eğitim ve öğrenim açısından kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkları gösteren para alanında Danimarka; sağlık durumu ve sağlık kuruluşlarına erişim açısından kadınlar ve erkekler arasındaki farklılara odaklanan sağlık alanında ise İngiltere ilk sırada yer almaktadır.

5. YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ KAVRAMLAR

5.1. Yoksulluk Kavramı ve Türleri

Yoksul kelime anlamı olarak ,yeterli düzeyde parası olmayan, geçinmekte sıkıntı çeken yada rahat bir yaşam için gerekli olan araçlara sahip olamayan kişi, toplum veya ülke için kullanılırken, yoksulluk kelimesi ise “genellikle maddi kaynaklardan bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durum” için kullanılmaktadır. Burada yoksulluk kavramı , yaşamın gerektirdiği imkânlardan yoksun (mahrum) olma durumunu ifade etmektedir (Kaya,2011:4). Daha spesifik bir tanımlama yapılırsa yoksulluk; normal kabul edilecek bir yaşam standardının altında bulunması, insanın ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılamaya yetecek bir gelire sahip olmaması durumudur. Yoksulluk denilince çoğu zaman fakirlik, açlık, muhtaçlık, yoksunluk, kendi temel ihtiyaçlarını karşılayamama, düzenli bir hayat standardının olmaması durumu aklımıza gelmektedir (Korkat,2013:22).

Yoksulluk, sadece gelire veya başka bir değişkene göre tanımlanır veya değerlendirilirse varılacak yargı eksik kalabilir (Erdoğan, 2002: 9-10). İnsanın toplumsal bir varlık olması nedeniyle fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan gıdaya ek olarak giyim, konut, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşam, dinlenme, estetik ve sosyo-kültürel ihtiyaçları da vardır. Bunun için yoksulluk kavramı ele alınırken beşeri (maddi nitelikte ve yapısal koşullara bağlı olan ihtiyaçlar) ve manevi (bireylere özgü olan ihtiyaçlar) nitelikteki ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Sevgi, özgürlük, katılım gibi manevi nitelikteki ihtiyaçların tatmininin göz önünde bulundurulması, beşeri ihtiyaçların zaman içinde değişmesi yoksulluk tanımı yapmayı zorlaştırmaktadır. Örneğin, çok varlıklı ama yalnız yaşayan birisi yoksul olarak sayılabilir ya da bekâren elde ettiği gelirle yaşam standartlarını karşılayan birisi evlendiğinde aynı gelirle yoksulluk riski altında bulunabilir (Aktan ve Vural,2002:2).

Algılanması kolay fakat tanımlanması, sınırlarının belirlenmesi ve tutarlı bir düşünsel sınırlar içine yerleştirilmesi güç bir kavram olan yoksulluk, ekonomik boyutunun yanında felsefi, sosyo-kültürel, politik ve hatta ahlaki boyutları da içeren karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok sayıda disiplinin ilgi alanına giren yoksulluk kavramı, gelirin bölüşümü açısından iktisadi, yoksulların farklı bir toplumsal sınıf oluşturmalarından ötürü sosyolojik, nesnel kriterlerin yanında öznel algılamayla da ilişkili olması yüzünden psikolojik, yoksulluğun sadece insanların yoksulluğu olarak anlam kazanması nedeniyle antropolojik ve yoksullar ile yoksul olmayanların kentsel alanlardaki mekansal farklılıklarından ötürü kent bilimsel özellikler de taşımaktadır (Akbulut ve Aytekin ,2007:948). Bu nedenle de yoksulluk kavramının için düşünülmüş tek, net ve objektif bir tanım bulunmamaktadır (Gürsel vd., 2000: 95).

Yoksulluk ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için gelir yoksulluğundan bahsedilirken, özellikle gelişmiş ülkelerde ise bu kavramın yerini, yoksunluk ve sosyal dışlanma gibi kavramlar almaktadır. Yoksul toplumlarda yaşam standardına ulaşmak sadece aç kalmaktan kurtulmayı ifade ederken, zengin toplumlarda kültürel faaliyetlerden, bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanma gibi anlamlara gelmektedir. Bu yüzden, aşırı yoksulluğun hüküm sürdüğü ülkeler karşısında, daha yüksek yaşam seviyelerinin yakalandığı ülkeler için genel yoksulluk tanımlarının içerikleri farklılaşmaktadır (Şeker, 2008: 9).

Yoksulluk araştırmalarının yakın bir zamana kadar iktisat ağırlıklı bir gelişme göstermiş olmasının bir sonucu olarak ekonomik göstergeler ön plana çıkmıştır. Fakat

yoksulluk sadece ekonomik açıdan tanımlandığında dahi, başta gelir ve tüketim harcamaları olmak üzere birçok farklı kıstasla karşı karşıya kalınmaktadır. Yoksulluğun sadece ekonomik bir sorun olmasının yanında , sosyal ve ahlaki boyutları da olan karmaşık bir sorunlar yumağı olarak ortaya çıkması, zamanla yoksulluğu ortadan kaldırmak veya azaltmak için oluşturulacak mücadelelerin de çok yönlü olmasını doğurmaktadır (Şenses, 2003: 62-63).

Yoksulluğun ortaya çıkmasının bir çok nedeni vardır. Neden ne olursa olsun sonuç genellikle aynıdır; çünkü , farklı nedenlerden nedenlerden dolayı kişilerin gelirlerinde veya harcamalarında meydana gelen azalmalar, onları yoksulluk seviyesine düşürmektedir. Yoksulluk seviyesine düşen grupları için bazı temel verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar yoksulluğun temel düzeyde de olsa ölçülmesini sağlayan giyinme, barınma ve gıda durumuna ilişkin göstergelerdir. Söz konusu göstergelere eğitim, sağlık, güvenlik, kültürel ihtiyaçlar, ekonomik gelişmeler, ekonomik ortam gibi faktörler de ilave edildiğinde, yoksulluk denklemindeki belirsizlikler büyük ölçüde giderilmiş olmaktadır. Diğer taraftan, ilk bakışta yoksulluğun belirleyicisi olarak ifade ettiğimiz bu faktörlerin gereksiz yada yoksulluğun açıklamasına bir katkısının olmayacağı şeklinde eleştiriler gelebilmektedir. Fakat yoksulluğun oluşmasında söz konusu faktörlerin katkısı dışlanmayacak kadar da önemlidir. Durumu bir örnekleyerek gerekirse, eğer bir ülkede devlet kişilere güvenli bir yaşam ortamı oluşturamıyorsa, söz konusu ülkedeki ekonomik durumun iyi olacağını söylemek mümkün değildir. Böyle bir ortamda gelirlerin önemli bir kısmına toplumda güçlü olanlarda toplanacak, emek gücüyle çalışan ve güçsüz olanlar ise bu süreçte güçlü olanlar tarafından büyük ölçüde sömürülecektir. Buda yoksul bireylerin refah seviyesine olan uzaklığını daha da arttıracaktır (Sarısöy ve Koç,2010:329).

Geleneksel olarak, yoksulluğu ölçmek için iki yaklaşım söz konusudur: Birincisi *mutlak yoksulluk* ve ikincisi ise *görelî yoksulluktur*. Mutlak yoksulluk yaklaşımında, gelir veya tüketimle ilgili bazı kriterler konulur ve bu kriterlerin altında kalan hane halkları ya da bireyler *yoksul* olarak adlandırılır;ve bu yaklaşıma göre hane halkları ya da bireyler çok temel ihtiyaçları dahi karşılayamamadır. Görelî yoksullukta ise hane halkları gelir veya tüketimlerine göre sıralanır, belirli bir noktanın altında kalan hane halkları *yoksul* olarak tanımlanır. Son zamanlarda yoksulluk literatürüne yeni bir yaklaşım, *subjektif yoksulluk* eklenmiştir. Subjektif yoksullukta (ya da *özel yoksulluk*); kriter, bireylere hangi gelir seviyesinde tüm ihtiyaçlarını karşılayabildikleri sorularak oluşturulmaktadır. Bu ayrıma objektif yoksulluk, tüketim harcamasına göre yoksulluk, insani yoksulluk, kırsal-kentsel yoksulluk, gelir yoksulluğu ve yeni yoksulluk gibi diğer yoksulluk çeşitlerini de ekleyerek daha detaylı bir sınırlandırma yapmak mümkündür.

5.1.1. Mutlak Yoksulluk -Görelî Yoksulluk

Mutlak yoksulluk veya yoksunluk temel fiziksel ihtiyaçları karşılamak için minimum tüketim standardına erişebilme becerisine sahip olmama durumudur. Başka bir ifadeyle ; mutlak yoksulluk, hane halkının ya da bireyin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmesi için gerekli olan en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaması durumudur. Birinci dereceden yardıma muhtaç durumda olan bu yoksul grup, temel insani ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak durumdadır. Hatta bu duruma olan kişi veya kişilere yardım edilememesi durumunda ölüm riskiyle bile karşı karşıya gelebilme ihtimalleri çok yüksektir.Mutlak yoksulluğun dünyanın her yerinde olmasına karşın, en fazla görüldüğü yerler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdir.

Mutlak yoksulluğun ne olduğunun tanımlanabilmesi için bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının ne olduğunun belirlenmesini gerekmektedir. Mutlak yoksulluk gıda ve gıda dışı bileşenler dikkate alınarak ayrı ayrı belirlenebilmektedir. Sadece gıda harcamalarını esas alan mutlak açlık sınırının hesaplanması; “minimum temel gıda maddelerinden oluşan gıda sepetinin maliyetiyle” hesaplanmaktadır. Bütün nüfus için önerilen kişi başına günlük alınması gereken kalori miktarı esas alınarak, bu miktardan daha az kalori alan kişiler bir yoksulluk çizgisi oluştururlar. Örneğin, Dünya Bankası’nın 1990’da yaptığı çalışmaya göre bir insanın hayatını devam ettirebilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2.400 kalori olarak hesaplanmıştır. Bu gıda sepetinin fiyatı, mutlak yoksulluk sınırı olarak belirlenmiştir (Taş ve Özcan,2012:424).

Görelî yoksulluğu Adam Smith ; temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen fakat kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalınması olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamada yoksulluğu görelî bir kavram olarak yorumlayan ve sosyal yönü daha fazla ağır basan bir yoksulluk kavramı karşımıza çıkmaktadır. Görelî yoksullukta bireyin ihtiyaçlarını karşılama derecesi yönüyle toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumu ele alınmaktadır. Görelî yoksulluk iki yöntemle belirlenmektedir. Bunlardan ilki nüfusun düşük gelirli olan kısmı yoksul olarak alınmaktadır. İkinci yöntem ise ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk tanımlaması yapılırken, kişi başı sabit bir reel gelir (harcama) düzeyi temel alınırken; görelî yoksullukta farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden farklı olarak gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanmaktadır. Görelî yoksulluk çizgisi hesaplanırken atılacak ilk yapılacak işlem araştırmanın yapılacağı sosyal topluluğun ortalama refah seviyesinin belirlenmesidir. Bu aşamada refah ölçüsü olarak hem gelir düzeyi hem de tüketim düzeyi belirlenebilir. Daha sonra bu düzeyin belli bir oranı ise yoksulluk çizgisini vermektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım,2011:63).

5.1.2. Objektif (Nesnel) Yoksulluk- Subjektif (Öznel) Yoksulluk

Yoksulluğu meydana getiren sebepleri ve yoksul olan bireyleri bu durumdan kurtarmak için gerekli olanları ve önceden belirlenmiş bir takım değerlendirmeleri içeren yaklaşım (refah yaklaşımı) objektif (nesnel) yoksulluktur . Bu yaklaşım, hane halkının elde etmiş olduğu faydayı net bir şekilde ortaya koyduğu için daha çok tercih edilen bir yaklaşım olmuştur . Öznel yoksulluktan farklı olarak refah yaklaşımının tanımlanmasında bireylerin değil bilimsel araştırmaların sonucunda ortaya çıkan kriterlerin etkili olduğu yoksulluk türü olarak da adlandırılabilir (Şengür ve Taban,2012:63). Bu kriterlere göre yoksulluk minimum yaşam düzeyine bağlı olarak tanımlanmaktadır . Her ne kadar değer yargıları için içerisine girmiş olsa da nesnel yoksulluk yaklaşımı bireylerin kendi değerlendirmesi sonucu oluşmamıştır. Ancak uzmanların üzerinde anlaştığı ihtiyaçlar esasına göre gerekli mal ve hizmet tüketimlerinin en az maliyetini yansıttığı böyle bir adlandırmaya sebep olmuştur.

Subjektif yoksulluk ise gerekli ya da yeterli düzeyin altında olma konusunda kişilerin kendi değerlendirmelerine dayalı bir görüşe işaret etmektedir. Bazı araştırmacılar, subjektif memnuniyetin objektif koşullarla ilgili olmadığını belirterek subjektif yoksulluk tanımına karşı çıkmaktadır. Buradaki karşı çıkışlar, yoksul olmanın kişilerin nasıl hissettiklerine değil, nasıl yaşadıklarına bağlı olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Dolayısıyla, subjektif bir ölçümün kullanılması kişilerin objektif durumları ile ilgili olarak çok fazla bilgi ortaya çıkaramayabilir (Metin,2012:100).

5.1.3. Tüketim Harcamasına Göre Yoksulluk

Yoksulluk tanımlamaları yapılırken mutlak yoksulluk kavramında sadece gıda unsuru, görelî yoksulluk kavramında ise kişi başına ortalama gelir baz alınırken tüketim harcamasına göre yoksulluk sınırında ise diğer yaklaşımlardan farklı olarak kişinin bütün tüketim unsurlarına yaptığı harcamalar göz önüne alınmaktadır. Tüketim harcamasına göre yoksulluk sınırında diğer iki yaklaşımda bulunmayan öge, kişinin bütün giderleridir (Dansuk, 1997: 42). Bu yaklaşıma göre belirlenen yoksulluk sınırında diğer iki yaklaşımda bulunmayan öge, bireyin bütün giderleridir. Bu giderlere gıda, giyim, ev eşyası, konut, eğitim, kültür, sağlık, hane ve hane halkıyla ilgili her türlü bakım ve hizmet, iletişim, ulaşım ve diğer harcamalar gibi alanlarda örnekler verilebilir (Bolayır, 2007: 41).

Yoksulluk oranı olarak mutlak yoksulluğu kullanmanın sakıncası, bu oranda sadece gıdaya yer veriliyor olmasıdır. Görelî yoksulluk oranını kullanmanın eksikliği ise sadece kişi başı ortalama geliri dikkate aldığı için, kişilerin yaşam standartları hakkında yeterli bilgi vermemesidir. Mutlak yoksulluk, toplumdaki gıda harcamalarına göre en düşük yaşam standardını ortaya koyarken, görelî yoksulluk ise toplumdaki gelir dağılımı adaletsizliğini açık şekilde göstermektedir. Tüketim harcamaları dikkate alınarak yapılan yoksulluk sınırı hesabında tüm tüketim kalıbı hesaba dâhil edildiği için hem mutlak hem de görelî yoksulluğun bütün boyutları belirlenebilmektedir. Böylelikle, toplumun ortalama tüketim seviyesinin altında kalan gruplar toplumun en şansız kesimini oluştururlar. Tüketim harcamasına göre yoksulluk sınırı belirlenirken ülke içindeki bölgesel eşitsizlikler de dikkate alınır. Bu duruma göre, tüketim seviyesi parasal değer yönüyle en düşük olan bölgenin tüketim ortalaması, o toplumun en alt seviyedeki yaşam standardını gösterecektir. Belirlenen bu değer diğer yaklaşımlara göre daha gerçekçi bir yoksulluk sınırı olarak kabul edilebilir (Dansuk, 1997: 42).

5.1.4. Gelir Yoksulluğu- İnsani Yoksulluk

Bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan asgari gelir düzeyi ile ölçülen gelir yoksulluğu, satın alma gücünden yoksunluk, kısaca “parasızlık” anlamına gelmektedir. Gelir yoksulluğunun nedenleri arasında hızlı nüfus artışı, iklim koşulları, doğa koşulları, çalışma ahlakının kurumsallaşmamış olması; aylıklığın toplum kültüründe yaygın olması, işsizlik, ekonomide büyüme ve kalkınma oranının düşük olması gibi durumları saymak mümkündür. Bahsi geçen ‘yeterli gelir’ ibaresi, yoksulluk sınırını belirlemek için gerekli olan kriterdir. Fakat her ülkenin ‘yeterli gelir’den anladığı şey kendi şartlarına göre değiştiği için ; yoksulluk analizlerinde, kendi şartlarına göre bir kriter belirlemesi daha uygun görülmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 4).

Yoksullar yalnızca gelir ve kaynaklardan değil fırsatlardan da yoksundur. Sosyal dışlanma ve imkân eksikliği nedeniyle iş bulma ve piyasaya ulaşmaları güçtür. Bunun yanında eğitim eksikliği yoksulların iş bulma ve yaşama kalitelerini artıracak bilgiye erişim kabiliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Yetersiz beslenme ve sağlık hizmetlerine erişememe akli ve fiziki sağlıklarını koruma olanaklarını azaltmaktadır. Bütün bu unsurlar dikkate alınarak 1997’de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu’nda “insani yoksulluk” kavramı geliştirilmiştir (Uçar, 2001: 12-13).

İnsani yoksulluk kavramı, gelir yoksulluğundan farklı olarak çok temel yada ‘tahammül edilebilir’ bir yaşam sürmek için gereken fırsat ve seçimlerden yoksunluğu

ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yeni geliştirilen bu ölçüt, gelir yoksulluğunda belirli miktarda yiyecek almak için gereken geliri tanımlayan “yoksulluk sınırı” kavramına karşın “insanca yaşama imkânlarına sahip olma” durumunu tanımlama ve ölçme çabası içindedir. Gelişmekte olan ülkelerde insani yoksulluğun ölçütleri, üç kriter bağlamında hesaplanmaktadır. Bunlar; “yaşamdan yoksun olma” (40 yaş esas alınmaktadır), “eğitim” (okuryazarlık) ve “bireyin sosyal ve ekonomik imkanlara sahip olması” (sağlıklı içme suyuna ve temel sağlık imkânlarına sahip olmak, 5 yaş altında olan nüfusun yeterli beslenmesi) ‘dır (Aksan,2012:13).

5.1.5. Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk

‘Kent’ ve ‘kır’ olarak tanımlanan yerleşim birimlerinin aralarındaki (çeşitli kriterlerden yola çıkarak belirlenmiş) farklılıklar, buralarda yaşanan yoksulluğun şeklini farklılaştırmaktadır. Kentsel ve kırsal alanlar çeşitli kriterlere (nüfus büyüklüğü, konut yoğunluğu, konut türü, sunulan kamu hizmetlerinin düzeyi, tarım dışı işlerle uğraşanların nüfus içindeki payı) göre tanımlanmaktadır. Gelir düzeyi, tüketim düzeyi ve diğer sosyal göstergelerin dikkate alındığı ekonomik yaklaşıma veya maddi olmayan mahrumiyetler ile sosyal farklılıkları da kapsayan göstergelerle yoksul kişiler belirlenmektedir. Kırsal yoksullar bağımsızlık, güvenlik, öz saygı, kimlik, sosyal ilişkilerin samimiyeti ve yakınlığı, karar alma özgürlüğü, hukuki ve siyasi haklar gibi yoksulluğun daha çok niteliksel ; kentsel yoksullar ise yetersiz gelir ve tüketim düzeyi gibi niceliksel boyutuyla karşı karşıya kalmaktadırlar (Aktan, 2002: 47).

Kentsel yoksulluk özellikle son yıllarda hem akademik hem de siyasal çevrelerce toplumsal bir sorun şeklinde algılanarak yeniden gündeme getirilmiş ve bu konuda yapılan çalışmaların sayısı da hızla artmıştır. Kentsel sorunlara olan ilgi iki önemli dikkat çekici olgu sonucunda artmıştır: Bunlardan ilki, kentsel alanlarda geniş bir alana yayılan ve hızla artan yoksul nüfus sayısıdır. İkincisi ise; fiyat eşitsizlikleri gibi kent temelli problemlerin yapısal düzeltme programları ile çözümlenmesi çabalarıdır. Dinamik ve potansiyel boyutlara sahip bir kavram olan kentsel yoksulluk, kent alanlarında yaşayan insanların gelir yetersizliği ve temel hizmetlerden yararlanma olanaksızlığının yanı sıra, sağlık, eğitim, yargı, kent alanlarından dışlanma, konut, alt yapı, karar alma yetkisi ve vatandaşlık gibi temel hak ve özgürlüklerden yararlanma yetersizliği, şiddete maruz kalma ve güvenlik gibi sorunlardan başka, statü açısından da sıkıntı çekmeleri anlamını taşımaktadır (Canbey ve Selim, 2010:638).

Kırsal kesimdeki yoksulların çalıştıkları alanlar tarım ve hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve küçük ölçekli sanayi ve hizmetler sektörüdür. Gelişmekte olan ülkelerde kırsal yoksulluk, tarım sektörünün hızla çözülerek gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi sürecine dayanır. Bu ülkelerde kırsal yoksullar kabaca iki ana gruba ayrılmaktadırlar: tarım ile uğraşan yoksullar (kendi toprağını işleyen küçük toprak sahipleri ve topraklarını kiralayan toprak sahipleri) ve tarım ile uğraşmayan yoksullar (işçiler-ırgatlar, köy zanaatkarları ve çobanlar). Kırsal yoksulluğun temel kaynağı topraksız ve kalifiye olmayan işçilerdir. Nüfus arttıkça ve şehirleşme süreci hız kazandıkça bu kesimin sayısı hızla artmaktadır (Aktan, 2002: 47).

Kentsel yoksulların önemli bir oranını kırsal kesimden yoksulluk nedeniyle kentlere göç etmek durumunda kalan buna rağmen kentlileşemeyen bireyler oluşturmaktadır. Varoş, gecekondu gibi ifadelerle adlandırılan çarpık ve sağlıksız kentleşmenin nedeni bahsedilen kentsel yoksullardır. Kentin genel sosyal yaşam standardından ayrılarak kendilerine özgü yaşam alanlarında dışlanmışlık ve yoksunluk

ekseninde, yoksul bir şekilde hayatlarını sürdürmektedirler (Canbey ve Selim, 2010:638).

Niteliksel beklenti ve yoksunluklar üzerine odaklanan kırsal yoksulluğun aksine, kentsel yoksullukta gelir ve tüketim şeklinde niceliksel beklentiler ve yoksunluklar önem kazanmaktadır (Özsoy,2003:3).Ayrıca, kentte yaşayan bireylerin tüketim eğilimleri, kırsal kesimde yaşayan bireylerden farklıdır. Kalori ihtiyacı aynı olsa bile, tüketim kalıpları ile mal ve hizmet fiyatları kırsal kesimden farklılık arz etmektedir. Kentsel yoksulluğun farklı özelliklerinden biri de maliyetleri (örneğin ulaştırma gibi)arttıran faktörlerdir (Eş ve Güloğlu,24.12.2013:8).

5.1.6. Yeni Yoksulluk

Yoksulluk yeni bir kavram olmaması yanında günümüzde sosyal ve ekonomik açıdan sürekli farklılaşabilmektedir. Yeni yoksulluk, “sadece gelir / tüketim sorunları dolayısıyla yoksulların mutlak bir yoksulluk çizgisinde yaşamasıyla ilgili olmayıp, onların, yaşamlarını iyileştirecek; yapabilirliklerini kısmen ya da tamamen yitirmesiyle de ilgilidir. Yeni yoksullar kronik işsizlikle karşı karşıya kalan, ekonomik, sosyal ve siyasal olarak dışlanan, yoksulluklarıyla baş etmek için hiçbir ümidi kalmayanlardır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005: 73).

Özellikle gelişmiş ülkelerde görülen yeni yoksulluk kavramı mevcut sistemin içerisinde yer almayan, sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanan insanlardan meydana gelmektedirler. Bu gurubun akrabalık, yakın çevre, aile veya arkadaş gibi sosyal bağları oldukça zayıftır. Ekonomik olanaklardan yararlanma düzeyleri düşük olup, kent içerisinde soyutlanmaya çalışılan insanlardır. Yoksullukları sürekli hale gelirken; bu durum bireylerin yoksulluktan kurtulmalarına imkan vermemekle birlikte onları yoksulluğa mahkum etmektedir (Tunç,2014:245). Buğra ve Keyder (2003: 19) yeni yoksulluğu; toplumsal dışlanma, alt sınıf ve kenardalık kavramlarıyla tanımlamaktadır. Burada yer verilen “kenardalık” kavramı , kenarda kalanların ekonomik, politik ve kültürel anlamda sisteme uyum sağlanamadığını belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Özellikle Latin Amerika’da kullanılan bu kelime, kendini sistemden soyutlayan marjinal grupların ortaya çıkması şeklinde görülmektedir. Alt sınıf kavramı ise ABD’da gündeme gelmiş, insanların var olan sistemin değişmesinden ötürü mevcut olanaklarını koruyamamaları bu yüzden de kendilerine ayrı bir dünya kurarak sınıflar altı bir tabaka haline gelmelerini ifade etmektedir (Buğra ve Keyder, 2003: 20).

Yeni yoksulluk kavramı olarak ifade edilen bu sürecin öne çıkan özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Yeni yoksulluk sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerle ilgili bir kavram değildir.
- Yeni yoksulluk sadece ekonomik anlamda bir dışlanmışlığı değil, çok boyutlu bir dışlanma sürecini yansıtır. Dolayısıyla çalışan yoksullar bu yoksulluğun belirleyicileri olmuştur.
- Yeni yoksulluğun bir başka özelliği ise, yoksulluğu yaşayan kuşakların olumsuzlukların çeşitli derecelerde bir sonraki kuşağa devredilmesi, günümüz yoksulluğunun bir başka karakteristiğini oluşturmaktadır.
- Yeni yoksulluğun bir diğer yönü ise, yoğun olarak dezavantajlı grupları, kadınları, yaşlıları, özürlüleri ve çocukları diğer kesimlere göre daha fazla etkilemesidir (Topgül,2013:285).

5.2. Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluk sınırı (yoksulluk çizgisi) kavramı , bir toplumda yoksul olarak nitelendirdiğimiz bireylerle, yoksul olmayanları birbirinden ayırabilmek için kullanılmaktadır. Yoksulluk çalışmalarının verimli olabilmesi için yoksulluk sınırının belirlenmesi önemlidir. Çünkü yoksulluk sınırının altında kalan yoksul bireyler arasında bir gelir eşitsizliği varsa bunun tespit edilmesi gerekmektedir. . Yoksulluk sınırı altında yer alan grupların bir kısmı yoksulluk sınırına yakın bir yerde yoğunlaşma gösterirken, bir başka grup ise yoksulluk olarak kabul edilen sınırdan çok daha aşağı bir yerde yoğunlaşma gösterebilir.

Yoksulların yoksulluk sınırlarını, konumlarını ve kendi içlerindeki eşitsizlik düzeyini ölçmek için çeşitli ölçüler geliştirilmiştir. Bu ölçüler ile çeşitli ülkelerin yoksulluk düzeylerini karşılaştırmak ve bir ülke içinde yoksulluğun zaman içindeki gelişimini izlemek mümkündür. Yoksulluk sınırının belirlenmesi amacıyla kullanılan birkaç yaklaşım mevcuttur.

5.2.1. Alınması Gereken Asgari Kalori Miktarı Yaklaşımı

Bir bireyin fizyolojik varlığını sorunsuz bir şekilde sürdürebilmek için günlük olarak alması gereken minimum düzeyde bir kalori miktarı vardır. Eğer birey bu gerekli miktarı karşılayamıyorsa bireyin yoksulluk sınırının altında yaşadığı kabul edilir. Bu durum bir hane halkı için düşünüldüğünde, tüm hane halkının toplam aldığı kalori miktarı alması gereken kalori miktarının altında ise hane halkı yoksuldur. Bu yöntemle hesaplama yapılırken farklı yaş ve cinsiyet gruplarındaki kalori ihtiyacının ulusal ağırlıklı ortalaması alınarak kişi başına kalori ihtiyacı belirlenir. Burada ağırlıklar, farklı yaş ve cinsiyet gruplarındaki nüfus oranlarıdır. Bireyin dengeli beslenmesinin günlük maliyeti çıkarılır. Ayrıca buna minimum gıda dışı harcamalar eklenir. Gıda dışı bileşenlerin kestirimi yoksulların harcama kalıbına dayandırılır . Bu yaklaşımın tek zayıf noktası, yalnızca alınması gereken kalori miktarını göstermesi, bu kalori miktarının hangi gıdalarla karşılanacağını belirli olmamasıdır. Bireyler gerekli kalori miktarına tek tip bir gıda ürünü ya da gıda ürünleri grubunu tüketerek de ulaşabilirler. Bu, karşımıza dengeli beslenme sorununu çıkartmaktadır. Eğer yeterli minimum kalori miktarının vurguladığı yeterli beslenmenin yanı sıra dengeli beslenme de hesaba katılırsa, elde edilen sonuçlar daha anlamlı olacaktır (Ökten ve Kale,2009:64).

Yoksulluk sınırı hesaplamalarının kalori tüketim miktarına dayandırılmasının çeşitli nedenleri vardır. Kalori tüketimi beslenme durumunun referans noktasıdır. Kalori alımıyla protein alımı arasında yüksek derecede korelasyon olduğu belirlenmiştir. Kalori ihtiyaçlarını karşılayan insanların aynı zamanda protein ihtiyaçlarını da karşıladıkları söylenebilir. Öncelikle, kötü beslenmeye veya dengesiz beslenmeye, kalori ve protein alımı arasındaki dengesizlik neden olmamaktadır. Yapılan araştırmaların çoğunda, yeterince enerji alınmaması durumunda ise proteinin enerji ihtiyacını karşılamak için yakılacağı belirlenmiştir. Ayrıca, günümüzde, kalori göstergesinin, protein ve diğer besin bileşimlerine nazaran beslenme problemlerinin daha çok temsilcisi olduğu konusunda fikir birliği vardır. Bu durum, kalsiyum, iyot gibi diğer besinler ve bazı vitaminlerin eksik olduğu anlamına gelmemektedir. Bu eksiklikler, beslenme şeklini belirleyen kültürel faktörlerden de kaynaklanabilir. Yüksek gelir düzeyine sahip insanlarda da bu vitaminlerin eksik olduğu görülebilir (Şengül,2004:45).

5.2.2. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı

İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için asgari düzeyde gıdaya, giyime, barınmaya, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapmaları gereken harcama dikkate alınmaktadır. Bu temel maddelerin hane halkı başına düşen minimum harcama değerinin yoksulluk sınırı olarak tanımlandığı çalışmalarda, aynı mal ve hizmet yerleşim yerinden dolayı farklı fiyata sahip olduğu, dolayısı ile satın alıcının ekonomik statüsünde yerleşim yerinden yerleşim yerine farklılık gösterebileceği de vurgulanmaktadır (Aktan, 2002:30).

Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı ise gıda sepetinin maliyetine ek olarak gıda dışı harcamaların payı hesaplanarak yoksulluk sınırına eklenir ve yeni bir yoksulluk sınırı belirlendikten sonra hane toplam tüketimi gerçek hane büyüklüğüne bölünür. Eğer yoksulluk sınırı değeri bu değerden büyükse hane yoksul olarak kabul edilir. Bu durum o hanede karşılanamayan temel ihtiyaçlar olduğunu göstermektedir. Karşılanmayan temel ihtiyaçlar ise şu şekilde tanımlanmaktadır (Bolayır, 2007: 53):

- * İyi kalitede olmayan evde yaşamak (duvar, çatı ve zemin için kullanılan malzemelerin kalitesiz olması),
- * Hane halkının kalabalık olması (oda başına düşen fert sayısının üçten fazla olması),
- * Evde içme suyunun olmaması ve uygun bir kanalizasyon sisteminin yokluğu,
- * Hane halkında okul çağında çocuk olması ve çocuğun okula gidememesi,
- * Hane halkı reisinin eğitim düzeyinin düşük olması.

5.2.3. Ortalama Gelirin Yarıısı Yaklaşımı

Scott (1981) ve Anand (1983)'in yaptıkları çalışmalarda, göreceli yoksulluk tanımını kullanarak, toplumda yaratılan ortalama gelirin yarıısını yoksulluk sınırı olarak kabul etmektedirler. Elde ettikleri gelirleri yoksulluk sınırının altında kalan fertleri ise yoksul olarak isimlendirmektedirler. Bu yöntem daha çok günümüz yaşam koşullarına bağlıdır; eğer toplumda genel gelir düzeyi yüksekse, yoksulluk sınırı da yüksek bulunacaktır. Toplumda bir kesimden diğerine eşitsizliğin boyutu az ise, yani yaşayanların gelirleri genel ortalama civarında ise, ortalama gelirin yarıısına sahip hiç kimse çıkmayabilecektir. Dolayısıyla toplumda yoksul bulunmayacaktır. Oysa eşitsizliğin boyutu fazla ise ortalama gelirin yarıısına sahip yoksul hane halkı sayısı toplumdan ayırt edilebilecektir.

5.2.4. Harcamaların Besin Gruplarına Ayırıştırılması Yöntemi

Paul (1989) çalışmasında yoksulluk sınırını hanelerin harcama düzeyine göre veren bir modeli dikkate almaktadır. Her hanenin yaş, cinsiyet ve meslek ölçütleri dikkate alınarak, bu ölçütlere göre hanenin tükettiği gıda miktarları, kalori ve besin değerlerine ayrıştırılarak bir model oluşturulmaktadır. Sonuçlar günlük alınması gerekli kalori ve besin miktarları ile karşılaştırılmakta, sınırın altında besin tüketiminde bulunan haneler yoksul olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntem yaş, cinsiyet ve mesleklere göre alınması gerekli besin miktarlarını ayrı ayrı irdelediği için oldukça ayrıntılı bir çalışma yapmayı gerektirmektedir (Aktaş,2007:63).

$$\log_e \left(\frac{X_{jk}}{m_{0jk}} \right) = \alpha + \beta_0 \log_e \left(\frac{\bar{Y}_{0jk}}{\bar{Y}_{0jk}^*} \right) + \sum_{i=1}^N \beta_i \log_e \left(\frac{Y_{ijk}}{Y_{ijk}^*} \right) + \mu_{jk}$$

Burada, X_{jk} toplam tüketim harcamasını (geliri temsilen kullanılmıştır.),

$\frac{X_{jk}}{m_{0jk}}$: referans dönemi süresince, k. meslekteki ($k=1,2,\dots,k$) j. hanenin yetişkin eşdeğeri olarak toplam tüketim harcamasını,

$$m_{0jk} = \sum_z^2 = 1 \sum_a^A = 0 e_0(a, s, k) n_{ask} : j. hanedeki yetişkin eşdeğerini,$$

$e(a, s, k)$: yetişkin eşdeğeri olarak k. meslekteki, a yaşındaki ($a=0,1,2,\dots,A$) ve s cinsiyetindeki (erkekler için $s=1$; kadınlar için $s=2$) hanehalkını, ve Y_{ijk} : k. meslekteki j. hanehalkının i. besininden sırasıyla, aldığı (tükettiği) besin miktarını ve ihtiyaç duyduğu minimum miktarı göstermektedir. Alınan besin bileşimleri ($i=1,2,\dots,N$): protein ($i=1$), kalsiyum ($i=2$), demir($i=3$), A vitamini ($i=4$), thiamin ($i=5$), riboşavin ($i=6$) ve nikotinik asittir ($i=7$).

$$\frac{\bar{Y}_{0jk}}{\bar{Y}_{0jk}^*} : \text{Protein tarafından düzeltilmiş alınan/ ihtiyaç duyulan kalori oranıdır.}$$

Kalori; protein, karbonhidrat ve yağlardan elde edildiğinden dolayı, modelde alınan/ihtiyaç duyulan protein oranı kullanıldığında, alınan/ihtiyaç duyulan kalori oranının protein-kalori miktarından bağımsız olarak görmek gerekmektedir. Protein-kalori teriminin; proteinden elde edilen kaloriyi ifade etmek için kullanılmaktadır. 1 gram proteinin 4 kaloriye eşit olduğu varsayılarak protein tarafından düzeltilen alınan/ihtiyaç duyulan kalori oranı aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

$$\frac{\bar{Y}_{0jk}}{\bar{Y}_{0jk}^*} = \frac{Y_{0jk} - (Y_{1jk} \times 4)}{Y_{0jk}^* - (Y_{1jk}^* \times 4)} + \mu_{jk}$$

Burada;

Y_{0jk} : k. meslekteki j.hanenin aldığı kalori miktarını,

Y_{0jk}^* : k. meslekteki j.hanenin ihtiyaç duyduğu kalori miktarını,

μ_{jk} : Sıfır ortalama ve sabit varyanslı hata terimini göstermektedir.

Bu modelin tahmini, bazı uygun teknikler uygulandığında aşağıdaki eşitlikten de elde edilmektedir.

$$\left[\frac{\hat{X}}{m_0} \mid \left(\frac{\bar{Y}_0}{\bar{Y}_0^*} \right) = \left(\frac{Y_1}{Y_1^*} \right) - \left(\frac{Y_2}{Y_2^*} \right) - \left(\frac{Y_3}{Y_3^*} \right) - \left(\frac{Y_4}{Y_4^*} \right) - \left(\frac{Y_5}{Y_5^*} \right) - \left(\frac{Y_6}{Y_6^*} \right) - \left(\frac{Y_7}{Y_7^*} \right) - 1 \right] = e^{\hat{\alpha}}$$

$ea^{\wedge}$: bütün minimum kalori ve besin eksikliği elimine edilen yetişkin eşdeğeri başına tüketim harcaması olarak yoksulluk sınırı tahminidir. Burada yoksulluk sınırı ($ea^{\wedge}$), doğrudan elde edilmekte olup, gıda alımına ilişkin ne herhangi bir kısıda ne de fiyatlara gereksim vardır. Bu yöntem, yaş, cinsiyet ve mesleklere göre alınması gerekli besin miktarlarını ayrı ayrı irdedelediği için oldukça ayrıntılı bir çalışma yapmayı gerektirmektedir (Şengül,2004:47).

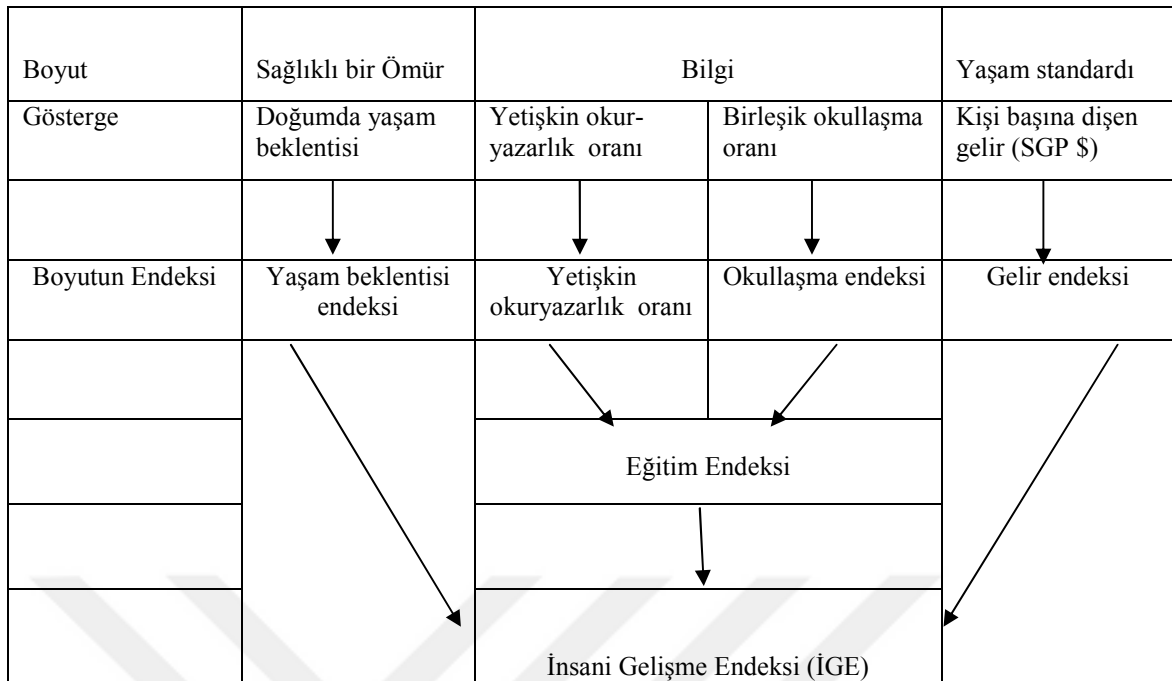
5.2.5. İnsani Gelişmişlik Endeksi

İnsani gelişme toplumların yaşam standartlarını yükseltmeyi hedef alan bir kavramdır. İnsani kalkınma insanların en temel ihtiyaçlarının rahat karşılanmasına, sağlıklı bir ortamda yaşamlarını sürdürmelerine ve eğitim sayesinde kendilerini geliştirmelerine olanak sağlar. İnsani kalkınma yaklaşımında ulusların asıl zenginliği insandır (Mıhçı, 2003:27).

İnsani Kalkınma Raporuna göre insani kalkınmanın temel amacı, şimdiki ve gelecekteki bütün insanların her alandaki potansiyellerini geliştirip kullanabilmesi için uygun ortam ve fırsatların yaratılmasıdır. İnsani kalkınma süreci sadece insanların kapasitelerinin en iyi şekilde geliştirilmesi ile ilgili değildir. Aynı zamanda sağlanan kapasitenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da en iyi şekilde kullanılmasını sağlamaya yönelik bir süreçtir (UNDP,2005:13).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilen ölçüm yöntemleri zaman içinde kimi değişikliklere uğrasa da 1990 yılından bu yana kullanılmakta olan İnsani Gelişme Endeksi halen geçerliliğini korumaktadır. Endeks, iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardı esasına dayalı bir insani gelişme tanımından yola çıkarak gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşmakta, sosyo-ekonomik göstergeleri ekonomik büyümeyle ilişkilendirmekte ve gelişmiş ülkeler ve Az Gelişmiş Ülkelerin (AGÜ) durumlarını birlikte izleyerek uluslararası kıyaslamalar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır (Şenses, 2003: 100).

İnsani Gelişme Endeksi milli gelir dışında insanların refahının kısa bir tanımını içerir. İGE üç boyutlu insani gelişmenin birleşik ölçümünü sağlar. Uzun ve sağlıklı yaşama (yaşam ömrü ile ölçülür), eğitilmiş olmak (yetişkin okur-yazarlığı, ve ilk, orta ve liseye kayıt) ve saygın/iyi şekilde yaşam standardına sahip olmak (satın alma gücü paritesi ve kişi başına düşen gelirle ölçülür). Endeks insani gelişmenin tam ölçümünü yapamaz. İGE cinsiyet veya gelir adaletsizliğini kapsamaz. İnsan hakları ve politik serbestliği ölçüsünü gösteremez. Ancak insani gelişmenin ve gelir ile iyi yaşamın arasındaki karmaşık ilişkiler hakkında kaba bilgiler verir (Kaya,17.01.2014, 1).

Şekil 5.1: İnsani Gelişme Endeksinin Oluşumu (UNDP, 2002: 252)

Hesaplanan endeks değeri 0 ile 1 arasında bir değer alır. Endeks değeri 1'e yakınlattıkça İGE açısından bir iyileşme olduğu anlaşılır. İGE hesaplanmasında her bir boyut için maksimum ve minimum değerler şöyledir:

Tablo5.1: İnsani Gelişme Endeksi Kriterlerinin Sınır Değerleri (UNDP, 2002: 252)

Kriter	Maksimum değer	Minumum değer
<i>Doğumda yaşam beklentisi</i>	85	25
<i>Yetişkin okuryazarlık oranı (%)</i>	100	0
<i>Kaba birleşik okullaşma oranı (%)</i>	100	0
<i>Reel GSYİH (\$) (Satınalma gücü paritesiyle)</i>	40.000	100

İGE'yi oluşturan alt endeks hesaplamalarında aşağıdaki formüllerden yararlanılmaktadır:

a) Yaşam Beklentisi Endeksi (YBE) = $(n - 25) / (85 - 25)$

n: i ülkesinin doğumda yaşam beklentisi

b) Eğitim Endeksi yetişkin okuryazarlık endeksi ile brüt okullaşma endeksinin toplanması ile hesaplanmakta olup, endeks içerisinde okuryazarlık oranı 2/3, okullaşma oranının ise 1/3 ağırlığı bulunmaktadır.

Okur-yazarlık oranı endeksi;

Yetişkin Okur-Yazarlık Endeksi (YOYE) = $(m - 0) / (100 - 0)$

m: i ülkesinin yetişkin okur-yazar oranı

Okullaşma oranı endeksleri;

Okullaşma Oranı Endeksi (OOE) = $(r - 0) / (100 - 0)$

YOYE ve OOE kullanılarak Eğitim Endeksi;

Eğitim Endeksi (EE) = $2/3 (YOYE) + 1/3 (OOE)$ formülüne göre hesaplanır.

c)Refah Endeksi: Bu endeks Kişi Başına GSYİH'ya göre hesaplanmaktadır.

Refah Endeksi (RE)= (LOG(Y) - LOG(100)) / (LOG (40000) – LOG(100)) formülüne göre hesaplanmaktadır. Formülde;

Y: Kişi başı GSYİH (\$) değerini göstermektedir.

İGE hesaplamasında yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi ve refah endeksinin aritmetik ortalaması alınmakta ve i ülkesinin insani gelişme endeksi; **i(İGE)**= 1/3 (YBE+EE+RE) formülü kullanılarak hesaplanmaktadır. İGE değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. İnsani gelişme performansının iyileşmesi durumunda endeks değeri 1'e yaklaşmaktadır. UNDP tarafından yayınlana İnsani Gelişme Raporuna (2008) göre endeks puanına göre düşük, orta ve yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler olmak üzere üç sınıflandırmada incelenmiştir:

Endeks puanı 0.800-1.000: Yüksek düzeyde insani gelişmeye sahip ülkeler

Endeks puanı 0.500-0.799: Orta düzeyde insani gelişmeye sahip ülkeler

Endeks puanı 0.000-0.499: Düşük düzeyde insani gelişmeye sahip ülkeler (Erol,2011:102).

5.3. Yoksulluk Ölçüm Yöntemi Olarak Geliştirilen Endeksler

5.3.1. Kafa Sayısı Yoksulluk Endeksi (Head-Count Poverty Index (HCI))

En yaygın olarak kullanılan yoksulluk endeksi Kafa Sayısı Endeksi'dir. Bu endeks belirlenmiş bir yoksulluk sınırında;

H: q/n şeklindedir.

Burada;

H: Kafa Sayısı Endeksi'ni,

q: Yoksul kişilerin sayısını,

n: Toplam nüfusu göstermektedir.

Kafa Sayısı Endeksi, belirli bir nüfus kesimi içindeki yoksulların oranına işaret etmek suretiyle önemli bir bilgi sağlamaktadır. Ancak, yoksulluğun derinliği ve dağılımı konularıyla ilgili diğer önemli bilgileri ihmal etmektedir (Foster, 1998:336). Örneğin, aynı nüfus büyüklüğüne sahip iki bölge arasındaki yoksulluğun karşılaştırıldığı düşünelim. Her iki bölge için de söz konusu olan ortak yoksulluk sınırı altındaki kişilerin sayısının aynı olduğunu, ancak ikinci bölgedeki yoksulların gelir düzeyleri itibarıyla daha iyi durumdayken birinci bölgedeki yoksulların neredeyse hiçbir gelire sahip olmadıklarını varsayalım. Bu durumda, birinci bölgedeki yoksulluğun ikinci bölgedekine göre çok daha ciddi bir boyutta olduğu savunulabilir. Ancak, her iki bölgede de yoksulluk sınırı altındaki kişilerin sayısı aynı olduğu için, Kafa Sayısı Endeksi her iki bölgenin de yoksulluk açısından aynı durumda olduğuna işaret edecek ve dolayısıyla yoksulluğun görünümünü tam olarak yansıtmayacaktır (Zheng, 1997:124). Bu endeksin bir başka eksik yönü de yoksulluk karşıtı politikaların etkinliğini tam olarak değerlendirmede başarısız olmasıdır. Kafa Sayısı Endeksi, sadece insanları yoksulluktan kurtaran yoksulluk karşıtı politikaların sonucunu yansıtmaktadır. Yoksulluğu azaltmaya yönelik politikaların etkinliğini bu endeksin zaman içinde ortaya koyduğu verilerin sonuçlarına bakarak değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Yoksulluk karşıtı politikaların önemli bir kısmının yoksulluğu azaltmaya yönelik bir işleve sahip olduğu düşünüldüğünde bu endeks bu politikaların etkinliğini gösteremeyecektir. Bir diğer ifadeyle, Kafa Sayısı Endeksi sadece belirli bir nüfus

kesimi içindeki yoksul insanların oranıyla ilgilenmektedir ve sadece bu oranın azaltılmasına yönelik politikalara karşı duyarlıdır (Zheng, 1997:125).

5.3.2. Yoksulluk Açığı Endeksi (Poverty-Gap Index (PGI))

Mutlak yoksulluk ölçütü olan yoksulluk açığı endeksini daha iyi anlayabilmek için öncelikle yoksulluk açığı ve gelir açığı oranı kavramlarını incelemek gerekmektedir. Yoksulluğun derinliğini ifade eden yoksulluk açığı (PG), nüfusu yoksulluk çizgisinden ayıran uzaklık olarak tanımlanır. Yani, yoksulların ortalama geliri ya da harcaması ile yoksulluk sınırı arasındaki açığı yoksulluk sınırının yüzdesi olarak göstermektedir. Yoksul olmayan bireyler için bu uzaklık sıfırdır. Yoksulluk açıklarının toplamı tüm yoksulların gelirlerinin yoksulluk sınırının üzerine çıkarılması için gerekli toplam transferleri gösterir. Yoksulluk açığını şu şekilde formülleştirmek mümkündür (siteresources.worldbank.org, 28.12.2013, 2)

Yoksul bir kişinin yoksulluğunun derinliği, yoksulluk sınırı (z) ile kişinin geliri (y) arasındaki açığın (z-y) büyüklüğü ile ölçülebilir. Buna göre, yoksulların yoksulluk sınırının üzerine çıkabilmeleri için gerekli olan ortalama gelir düzeyini belirleyen ya da yoksulluk sınırına göre yoksulun ortalama gelirindeki azlığı gösteren bir derinlik ölçütüne ihtiyaç vardır. Yoksul nüfusun ortalama gelirine Y_p , yoksulluk sınırı (z) ise Gelir Açığı Oranı (I) aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$I = (z - Y_p) / z$$

Gelir Açığı Oranı (I), Kafa Sayısı Endeksi (H) ile çarpıldığında Yoksulluk Açığı Endeksi'ne (PG) ulaşılır:

$$PG: I \cdot H$$

Bu endeks yoksulluğa ilişkin önemli bilgiler vermekle birlikte, yoksullar arasında gelirin nasıl dağıldığı konusuna duyarlı kalmaktadır. Aynı nüfus büyüklüğüne sahip iki bölge arasında yoksulluğun karşılaştırıldığını varsayalım. İkinci bölge, yoksulluk sınırının üzerinde geliri olan sadece bir kişiye sahipken birinci bölgede yoksulluk sınırını altında gelire sahip sadece bir kişinin olduğunu ancak, birinci ve ikinci bölgede yoksulların ortalama gelirlerinin aynı olduğunu düşünelim. Bu durumda ikinci bölgenin birinci bölgeyle karşılaştırıldığında çok daha fazla yoksulluğa sahip olduğu güçlü bir biçimde savunulabilir. Ancak, gelir açığı oranı iki bölgenin de aynı yoksulluk seviyesinde olduğunu ortaya koyacaktır. Dolayısıyla, bu endeks de yoksullar arasındaki gelir dağılımını yansıtmak konusunda başarılı görülmemektedir. Bu endeksin bir başka eksikliği de yoksulluk karşıtı politikaların sonuçlarını değerlendirmek açısından karşımıza çıkmaktadır. Gelir açığı oranı, sadece yoksulların ortalama gelirleri üzerinde odaklandığı için en alt düzeydeki yoksullara yardımı amaçlayan yoksulluk karşıtı politikalar genel olarak yoksullara yardımı hedefleyen politikalardan (örneğin, konut yardımı) ayırt edilememektedir (Zheng, 1997:125).

5.3.3. Yoksulluk Açığı Endeksinin Karesi (Squared Poverty Gap Index (SPGI))

Yoksulluğun şiddeti olarak da adlandırılan bu endeks yoksullar arasındaki eşitsizliği ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Endeks bireysel yoksulluk açıklarının (yoksulluk sınırının bir oranı olarak) ağırlıklandırılmış bir toplamıdır ki bu ağırlıklar yoksulluk açıklarının kendileriyle orantılıdır. Yoksulluk açığı yoksulların yoksulluk sınırından uzaklıklarını hesaba katarken, yoksulluk açığının karesi bu uzaklığın karesini hesaba katmaktadır. Yoksulluk açığı endeksinden farklı olarak yoksulluk sınırından

daha uzakta olan yoksullara yoksulluk açıklıkları daha büyük olduğu için daha fazla tartı verilmektedir. Denklem şu şekilde gösterilir:

$$P_2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q \left[\frac{z-y_i}{z} \right]^2$$

Denklemden; N örneklem büyüklüğünü, z yoksulluk sınırını, $G_i (z-y_i)$ yoksulluk açığını ve a'da parametreyi göstermektedir. Eğer a parametresi büyük olursa endeks en yoksul bireye en fazla tartıyı vermiş demektir (Kaya,2011:55)

Bu endeksin avantajları şunlardır:

- (i) Yoksullar arasındaki eşitsizliği hesaba katmaktadır.
- (ii) Yoksul bir hane halkından daha yoksul bir hane halkına yapılan transferler endeksi azaltırken, daha yoksul bir hane halkından daha az yoksul bir hane halkına yapılan transferler endeksi arttırmaktadır. Yani, yapılan transferlerin etkisi endeks üzerinde gözükmemektedir.

- (iii) Yoksulluğun hem şiddetini hem derinliğini hesaba katmaktadır.

Bu endeksin en önemli dezavantajı anlaşılması ve yorumlanması zor bir endeks olmasından kaynaklanmaktadır. Yoksulluk açığı endeksi gibi bu endeks de yoksulluk sınırından uzakta yaşayan en yoksula yardım yapmanın önemini vurgulamaktadır (Kaya,2011:56).

5.3.4. Sen Yoksulluk Endeksi

Bilinen yoksulluk ölçütlerinden birisi de Sen indeksidir. Bu indeks, refah karşılaştırmalarında ordinal yaklaşıma dayanan bir yoksulluk indeksidir. Sen indeksi diğer yoksulluk ölçüm araçlarının eksikliklerini gideren bir ölçüm aracıdır ve Yoksul Kişi Oranını (H), Yoksulluk Açığı Oranı (I) ve Yoksullar Arası Gelir Eşitsizliğini (G) bünyesinde taşıyan bir yoksulluk ölçütüdür. Bu indeks, yoksulluğun genişliğini, yoksulluğun şiddetini ve yoksullar arasındaki geliri dağılımını yansıtmakta olup, Tekdüze, Aktarma ve Odak aksiyomlarını sağlamaktadır (Sen, 1976: 219).

Sen, yoksulluk ölçütünün ikna edici olmasını sağlamak amacıyla aksiyomlar öneren ilk kişidir. Öne sürdüğü ilk üç aksiyom bugün hala yoksulluk ölçümlerinin esasını oluşturmaktadır. Bu aksiyomlardan ilki, Odak Aksiyomu'dur (Focus Axiom). Bu aksiyom, yoksulluk ölçütünün yoksul olmayanların gelir dağılımından bağımsız olmasını gerektirmektedir. Eğer, yoksulluk Sen'in öne sürdüğü gibi mutlak yoksullukla ilgili görülüyorsa bu aksiyom tam olarak uygundur. Bu aksiyom, yoksulluğun diğer tanımları için uygun olmayabilir. Sen'in önerdiği diğer aksiyomlar, Tekdüzelik Aksiyomu (Monotonicity Axiom) ve Transfer Aksiyomu (Transfer Axiom) dur. Tekdüzelik Aksiyomu'na göre, diğer şeyler sabit kaldığında yoksulluk sınırının altında gelire sahip bir kişinin gelirindeki azalma yoksulluk ölçütünü yükseltecektir. Transfer Aksiyomu'na göre ise, diğer şeyler sabit kaldığında yoksulluk sınırının altındaki bir kişiden daha zengin olan başka bir kişiye yapılan gelir transferi yoksulluk ölçütünü yükseltecektir. Bu aksiyom, yoksulluk ölçütünün yoksullar arasındaki gelirin yeniden dağılımına duyarlı olmasını gerektirmektedir (Zheng,1997:131).

Yukarıdaki üç temel aksiyomdan hareket ederek Sen, Sen Endeksi olarak adlandırılan yepyeni bir endeks geliştirmiştir. Buna göre,

S= Sen Endeksi'ni

H= Kafa Sayısı Oranı'nı,

I= Gelir Açığı Oranı'nı,

Gp= Yoksullar arasındaki gelir dağılımını gösteren Gini Katsayısı'nı;

q= Yoksulluk sınırının altındaki kişilerin sayısını göstermek üzere, Sen Endeksi aşağıdaki gibidir:

$$S = H [I + (1 - I)Gp(q/q + 1)]$$

Sen, yeni yoksulluk ölçütünün doğruluğunu kanıtlamak için daha sonra bir dizi yeni aksiyom kullanmıştır.

5.3.5. Foster-Greer-Thorbecke Yoksulluk Endeksi (FGT Poverty Index)

Foster, Greer ve Thorbecke tarafından 1981 yılında geliştirilen bir endekstir. Bir kişinin gelir açığını diğer kişilerin gelirlerine bağlı olarak ölçmek durumunda olan Sen Endeksi'ne kıyasla, bu endekste herhangi bir kişinin gelir açığının ölçümünün yalnızca yoksulluk sınırına ve o kişinin gelirine bağlı olması gerektiği öne sürülmektedir. Buna göre, FGT ölçütü bir parametre aracılığıyla (a) dağılıma duyarlı bir yoksulluk ölçütüdür. a ne kadar büyük olursa endeks tarafından yoksulluğun şiddetine verilen ağırlık da o kadar büyük olacaktır. Buna göre FGT yoksulluk ölçütü grubu;

q a

$P_a(y, z) = 1/n \sum [(z - Y_i)/z]^a$; $a \geq 0$ şeklindedir. Burada;

İ:1

n: toplam hane halkı sayısını,

q: yoksul hane halkı sayısını,

z: hane halkları için yoksulluk sınırını,

y: hane halkı gelirini,

a: yoksulluk parametresini göstermektedir.

Ölçütte a'nın aldığı değer endeksin türünü belirler.

a= 0 ise yalnızca yoksul kişilerin sayısı önemlidir ve bu durumda ölçüt Kafa Sayısı Oranı'na dönüşür ($P_0 = H$). Bir başka ifadeyle, toplam nüfus içinde yoksul kişilerin sayısını gösterir. Bu durum dışındaki tüm P_a ölçütü grubu yoksulların durumlarında meydana gelen değişikliklere karşı duyarlıdır.

a= 1 ise P_1 ölçütü kişi başına yoksulluk açığına eşittir ($P_1 = HI$). Yoksulluk sınırının yüzdesi olarak yoksul kişilerin gelirleri ile yoksulluk sınırı arasındaki farkın toplamını ifade eder. Yoksulluk parametresinin (a), 1'den büyük olduğu durumlarda ise gelir dağılımının yoksulluk ölçütündeki önemi artar. Bu ölçüt, yoksulluk sınırının uzağında kalan en yoksul kesime daha fazla ağırlık verdiği için yoksulluğun yoğunluğunu dikkate alır. Böylece, P_a 'nın hesaplanmasında yoksul hane halklarının gelir açığı oranı, daha az yoksul hanelerin gelir açığı oranına göre önemli bir ağırlık kazanır (Dumanlı, 1996:39).

5.3.6. Yoksullar Arasındaki Gelir Dağılımının Gini Katsayısı

Yoksulluğu ölçmede kullanılan diğer bir ölçüt olan yoksullar arasındaki gelir dağılımı ölçütü, bütün nüfusun gelir dağılımı yerine sadece yoksulların gelir dağılımı ile ilgilenmektedir. Yoksulluk ölçütü olarak yoksullar arasındaki gelir dağılımının dikkate alınması çok önemlidir. Gini Katsayısının bu eksikliği tamamlayabilecek ideal bir gelir eşitsizlik ölçütü olduğu kabul edilmektedir. Yoksullar arası gelir eşitsizliğinin artması, yeterince beslenemeyenlerden iyi durumdaki yoksullara yapılan transfer ile yoksullar

arası gelir eşitsizliğini artıran bir gelir transferine işaret ederken, aynı zamanda yoksulluğun şiddetinin artmış olduğunu göstermektedir. Yoksulların gelir dağılımının Gini Katsayısı aşağıdaki eşitlikten elde edilmektedir (Sen, 1976:65). Bu ölçüt, yoksulluğun dağılımını veya etkisini ölçmektedir.

$$G = \frac{1}{2q^2\bar{Y}} \sum_{i=1}^q \sum_{j=1}^q |Y_i - Y_j|$$

Burada, Y : Yoksulların ortalama geliridir. Takayama (1979), Gini katsayısının yalnızca eşitsizlik indeksi olarak değil, aynı zamanda yoksulluk indeksi olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Gini katsayısı, Tekdüze aksiyomuyla ilgili koşulları taşımamaktadır. Çünkü, Gini katsayısı yoksulluğun yoksullar arasında yaygınlaşıp yaygınlaşmadığını belirleyememekte ve bu katsayı sadece yoksullar arasındaki gelir dağılımındaki eşitsizliği belirlemek amacıyla uygulanmaktadır. Transfer aksiyomuna göre, diğer bütün unsurlar aynı kalmak koşuluyla yoksulluk sınırı altında yer alan bir bireyin gelirinden, bu yoksul bireyden daha iyi durumda olan diğer bir yoksul kişiye gelir aktarımı söz konusu ise, bu durumda yoksulluk ölçütü yükselecektir. Bu aksiyomda, bir yoksul hane halkından diğer bir yoksul hane halkına yapılan gelir aktarımları dikkate alınmaktadır. Bu durumda, gelir aktarımı olan hane halkı önceki durumuna göre daha zengindir. Bu ise ters yönlü bir gelir transferidir. Çünkü bu olaylar yoksullar arasındaki eşitsizliği artırmaktadır. Transfer aksiyomu böyle bir gelir transferi durumunda yoksulluk ölçütünde bir artış olacağını belirtmektedir. Gini katsayısı bu aksiyomla ilgili özellikleri yansıtmaktadır (Şengül, 2004:54).

5.5. İktisat Teorilerinde Yoksulluk

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana, çeşitli gelişme evreleri geçiren toplumlar sahip oldukları değerleri korumak ve bunları sağlıklı bir şekilde bir sonraki nesillere aktarmak adına uygulamaya koydukları politikaları geliştirme çabasına girmişlerdir. Medeniyet olarak adlandırılan seviyeye gelebilmek ve bu kavramın niteliklerini gerçekleştirebilmek için zorlu süreçlerden ve çatışmalardan geçmişlerdir. Geçmişten bu yana getirdikleri değerleri geliştirmek isteyen toplumlar, diğer ülkelerin de durumlarını anlayabilecek karşılaştırmalı analizlere yer vermişler, mevcut durumlarını ileriye taşıyacak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetleri de başarıyla yerine getirebilmek için sonsuz ihtiyaçlarını kıt kaynaklarla etkin kullanabilmeyi, üretken olabilmeyi ve bölüşüm sorunlarını çözümleyebilmeyi hedefemişlerdir (Erbay ve Özden, 2013:1).

İktisat teorilerinin yoksulluk konusuna yaklaşımı, yoksulluk sorununun geçmişten günümüze nasıl algılandığı ve bu sorunun temelinde yatan faktörlerin neler olduğu konusunda önemli ipuçları vermektedir. Teorik olarak konuya yaklaşım biçimi, bu sorunun çözümüne ilişkin hangi politikaların uygulandığı veya sistemli herhangi bir politikanın uygulanıp uygulanmadığı hususunda da aydınlatıcı olmaktadır. Bu anlamda, başlıca iktisat teorilerinin konuya yaklaşımlarını incelemek gerekmektedir.

5.5.1. Klasik Teorinin Yaklaşımı

5.5.1.1. Adam Smith

Klasik iktisadın en önemli düşünürlerinden Adam Smith'in görüşlerini anlayabilmek için onun yaşadığı dönemin siyasal ve ekonomik yönden bazı özelliklerini incelemek gerekir. Smith, 18. yy.da "Aydınlanma Çağı" diye bilinen çağda yaşamış hem bu çağdan etkilenmiş hem de bu çağı etkilemiştir. İnsan özgürlüğüne ulaşmayı amaçlayan Aydınlanma Çağı'nın en önemli düşmanı kilise hâkimiyetiydi ve bu dönemin düşünürleri dogmatik dinin vaazları yerine, bilimselliği tercih ediyorlardı. Aydınlanma Çağı'nın temelinde insan karakterinin eğitilebileceği inancı bulunmakla birlikte, bu dönemin düşünürleri aklın gücüne körü körüne bağlanmaktan da kaçınmışlardır. Özellikle, Adam Smith akıl yerine, tutkuları insan karakterinin merkezine yerleştirmiştir. Smith'in en önemli kavramlarından biri olan "görünmeyen el" kavramı, insan aklının tek başına "toplumsal uyumu" sağlamaya yeterli olmadığı düşüncesine dayanmaktadır (Metin,2013:46).

Whitehead (1991)'a göre , Smith, ekonomik aktivitenin ardındaki güdünün, kişisel çıkar ve üretimi maksimize etmek olduğunu ileri sürenlerden biridir. Bunun yanında rekabetçi piyasalar sistemini formüle eden Adam Smith'in, fayda, ahlak ve politik hususlar, bölüşüm ve tahsis gibi iktisadi aktiviteyi oluşturan pek çok unsuru kapsayacak şekilde bir iktisadi teori ortaya koyan ilk düşünürlerden biri olduğu da söylenebilir. Backhouse (1991)'a göre ise, modern iktisadın kurucusu olan Smith'in, ulusların zenginliğinin anahtarının iktisadi büyüme olduğunu savunduğunu belirtir.

Yoksulluk, bölüşüm ve kaynakların tahsisi gibi bir çok konuyu Smith, ilk eseri olan "Ahlaki Duygular Teorisi" nde ele almıştır. Backhouse (1991)'e göre "Ahlaki Duygular Teorisi" bir doğal adalet teorisi barındırır ve Smith, buradan kişisel çıkar kavramını geliştirmiştir (Rauthut, 2005:22). "Ulusların Zenginliği" isimli ikinci eserinde ise iktisadi büyüme, görünmez el ve iktisadi özgürlük konularını ele almıştır (Boz,2012:73). Ahlaki Duygular Teorisi isimli çalışmasında 'Bu dünyanın bütün bu çalışmasının ve koşuşturmasının amacı ne ? diye sormuş yanıtını da "Ulusların Zenginliği'nde 'Zenginlik, ihtiyaç, şan , şeref için bunca kirli bir debelenme ancak sıradan bir insanın refahıyla kendini haklı çıkarabilir' diyerek vermiştir. Fakat Smith kendi ahlak felsefesinde hiçbir zaman insanı bencil , sürekli olarak kendi çıkarı peşinde koşan bir varlık olarak da görmemiş , refaha ulaşma dürtüsünün ahlaki duyguları yansıttığını, insanların saygın ve şerefi olma arzusunun temelinde bencil dürtülerin yatmadığını savunmuştur. Kendiliğinden bir düzenin belirleyici ilkesi olarak, insanların başkalarının acı ve sevinçlerini paylaşma , başkalarını kendi acı ve sevinçlerine ortak etme eğilimini olan 'sempati' ilkesini analize koymaktadır (Uğur, 2010, 45). Ahlaki Duygular Teorisi'nde Smith, sempati ve kendini sevmek ilkesini ekonomik faaliyetin açıklamasında da şu şekilde kullanmaktadır:

"Burada Smith özellikle "insan ne ister" sorusuyla ilgilenir. İnsanın neden maddi durumunu iyileştirmek için çalışıp didindiği, neden doğal ihtiyaçlarından fazlasına sahip olmak için kendini paralandığı sorusunu ele alır. Ona göre, zenginlik ve yoksulluk, insanların onlara verdiği anlamla değerlendirilirler. Ekonomik faaliyeti yönlendiren dürtü de bu anlamlardan kaynaklanır. İnsanların çabaları, sosyal konumlarının gerektirdiği gibi yaşamayı sürdürerek ve bu konumu aşarak başkalarının onlara duyduğu sempatiyi korumaya ve artırmaya yöneliktir" (Buğra,1995:192).

Smith, sahip olunan maddi zenginliğin bireyin mutluluğunun göstergesi olmadığını, yalnızca mutluluğun araçlarından biri olduğunu şu sözlerle ifade eder; ".....

gözlemci, bu insanların diğerlerinden daha mutlu olduklarını dahi düşünmez, yalnızca daha çok mutluluk aracına sahip olduklarını düşünür.” Buğra, bunun Smith’e göre “insanların amaçlarla araçları birbirine karıştırmalarından doğan, bu yüzden de onları, yaşamlarını ancak oyuncaklar kadar değerli olan ıvır zıvırı elde etmek için uğraşıp didinmekle harcamaya iten” apaçık bir yanılgı olduğunu belirtir (Buğra,1995:102).

Bireyci davranışların toplumsal düzenle nasıl bağdaşacağı ve refahın bütün topluma yayılmasını nasıl sağlayabileceği konusunda “Doğa Yasaları” felsefesi Smith’e aranan çözümü üretmiştir. Smith’ den daha önce yaşayan İngiliz fizikçi Newton (1642–1727), yeni bir doğal evren düzeni anlayışını getirmiştir. Doğa bilimlerinde olduğu gibi toplum bilimlerinde de temel kavramsal çerçeve artık bu yeni anlayışla biçimlenmeye başlamıştır. Aslında liberalizmin temel ilkeleri, Newton’un tanımladığı bu yeni “doğal evren düzeni” nden şekillenmektedir, bu noktada ise , devletin görevi, doğa yasalarını uygulamak, bu yasaların ihlalini engellemek ve doğa yasaları çerçevesinde bireylerin doğal haklarını korumaktan oluşuyordu. Newton’un, doğadaki hareket, yerçekimi, enerji muhafazası gibi doğa yasaları mekanik bir düzenle işleyen, güçler arasında denge sağlayan, her bir fiziksel ögenin yeri belli olan yeni bir evren anlayışını ortaya koymuştu. Aynı anlayış, kısa süre sonra politika kuramına girerek “devlet” bağlamındaki anlayışı da etkilemişti. Smith, Newton’un getirdiği bu yeni kavramsal çerçeveyi “Milletlerin Zenginliği” kitabıyla ilk kez ekonomideki düzeni açıklamak için kullanmıştır. Buna göre, serbest piyasada her birey kendi çıkarını en çoklaştırmaya çalışırken, toplumsal düzeni koruduğu gibi aynı zamanda refahı da en çoklaştırmaktadır. Burada, tıpkı Newton’un evreninde olduğu gibi sanki bir “görünmeyen el” devrededir. Smith, doğa yasasının gelir dağılımı sorununa ilişkin de en uygun çözümü üreteceğine inanmış ve bu nedenle gelir dağılımı konusu üzerinde fazla durmamıştır (Smith ,2006: 12).

Smith’e göre, ücretle geçinenlere yönelik talep, doğal olarak ulusal zenginliğin çoğalması ile artar. Emek ücretlerinin yükselmesine olanak tanıyan şey, ulusal zenginliğin belirli bir zamandaki büyüklüğü değil, sürekli artışıdır. Bunun sonucu olarak, emek ücretleri, en zengin ülkelerde değil, en çok gelişme gösteren ya da en çabuk zenginleşmekte olan ülkelerde en yüksektir. Dolayısıyla, bir ülkenin zenginliği çok büyük olmasına rağmen uzun bir süre boyunca herhangi bir değişim göstermemişse, orada, emek ücretlerinin yüksek olacağı beklenmemelidir. İşte, emeğin bol mükâfat görmesi, artan ulusal zenginliğin gerekli sonucu olduğu kadar onun doğal belirtisidir. Diğer yandan, yoksul işçilerin geçim sıkıntısı, yerinde sayışın kanıtı; açlıktan can çekişmeleri ise, alabildiğine bir geri gidişin göstergesidir (Smith ,2006:75-80).

5.5.1.2. David Ricardo

Kurucusu olduğu kabul edilen Klasik Okul’daki diğer düşünürler, bir ölçüde Doğa Yasası felsefesinden etkilenmiş olsalar da doğa yasalarının toplumsal düzeni açıklamadaki rolü konusunda Smith’in iyimserliğine sahip değillerdi. Smith, Milletlerin Zenginliği adlı kitabını, Sanayi Devrimi’nin etkileri toplumsal düzene henüz yansımadan önce kaleme almıştı. Oysa 19. yüzyılın ilk çeyreğini yaşayan Ricardo (1772–1823) gibi İngiliz iktisatçıları sınırsız büyüme konusunda daha karamsar bir tavır sergilemişlerdir. Sosyal sınıflar arasında gelir dağılımı konusu, David Ricardo’nun büyüme kuramını geliştirmesiyle ön plana çıkmıştır. Bu kuramda, Smith’in sınırsız büyüme ile ilgili iyimser beklentileri, yerini büyümenin duraksayabileceği anlayışına bırakmıştır (Metin,2013:48).

Ricardo'ya (1997:57) göre, ekonomi bilimi ulusların zenginliğinin kaynağı ile değil, üretim sonucu yaratılan ürünün üretime katılan üretim faktörleri arasında bölüşümünü benimseyen yasaların ortaya çıkarılması ile ilgilenmelidir. Bölüşüm sorunu, Ricardo'nun ekonomik araştırmalarının odak noktasında bulunmaktadır. Emek, sermaye, makine ve toprağın kullanımı ile yaratılan gelir, üç sınıf (işçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri) arasında bölüşülür. Ricardo ekonomi politiğin konusunun yaratılan değerlerin bu üç sınıf arasında, kâr, ücret ve rant şeklinde bölüşümünün yasalarının saptanması olduğunu söylerken, gerçekte bölüşüm olgusunu kapitalizmin dinamiğinin belirleyici unsuru olarak ortaya atmaktadır.

Ricardo'nun amacı bölüşümü belirleyen faktörleri incelerken; rant, ücret ve karın gelecekte izleyecekleri seyri araştırmaktır. Ricardo'nun bölüşüm kuramı, üç varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, ekonomide azalan verimler yasası geçerlidir çünkü, tarım arazisi ne sınırsız miktardadır ne de niteliğinde bir türdeşlik vardır. İkincisi, Ricardo ücretlerin asgari geçim düzeyi üstüne çıktığı zaman nüfusun hızla artacağını ve ücretlerin bu düzeyin altına düştüğü zaman nüfusun da düşeceğini iddia eden Malthuscu nüfus yasasını kabul etmektedir. Son olarak, Ricardo, ekonomik gelişmede kilit rol oynayan sermaye birikimi için karın kamçılayıcı bir etmen niteliğini taşıdığını varsaymaktadır (Hollander, 1987:195-196; Peterson,1976:452). Ricardo'nun bölüşüm kuramı tarımdaki azalan verim yasasına dayanmaktadır, bu modelde azalan verim, giderek daha az verimli toprakların ekilmesi ve bunun neticesinde, istihdam düzeyi arttıkça, işgücü verimliliğinin azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, Ricardo'da azalan verimin nedeni sadece bu değildir; belli bir toprak parçası üzerinde giderek daha fazla işgücü kullanılması da verimin azalmasına neden olmaktadır. Gelir paylarının ne yönde değişeceği, verimin azalma hızına bağlıdır, fakat, azalan verim yasası geçerli olduğu sürece, birikimin belli bir aşamasından sonra karların payı azalmakta, rantın payı ise artmaktadır (Akyüz,1980:22-23).

Her sınıfın rant, kar ve ücret adları altında aldıkları paylar toplumlara göre farklılıklar gösterir. Ricardo'ya göre rant, toprağın özgün ve yok edilemez güçlerini kullanarak elde edilen üründen toprak sahibine ödenen parça olup, verimli toprağın insanların artan ihtiyaçlarına göre kıt olmasının bir sonucudur. Nüfusun hızlı artışı ve doğanın cimriliği nedeni ile doğal kaynakların kıtlığı rantın nedenidir. Nüfus artışına paralel olarak, daha az verimli topraklar işletmeye açıldığından azalan verimler yasası nedeni ile zaman içerisinde fiyatlar yükselir ve toprak sahibinin rantı artar. Rant, toprağın verimli olmasından değil, aksine verimli toprakların kıt olmasından doğmaktadır. Verimli toprakların bol olduğu dönemlerde rant mevcut değildir. Malların değeri ve piyasa değişim oranı emeğin verimliliği tarafından belirlendiği için rant, toprağın yarattığı ilave bir değer değil, yaratılmış değer bir parçasıdır (Öztürk,2010:64).

Ricardo'nun ücret kuramı, rant ve fiyat kuramı ile uyum halindedir. Ücret, esas olarak çalışanların kendilerini devam ettirmelerinin maliyeti olarak görülür. Tıpkı fiyat kuramında olduğu gibi, ücretin de bir piyasa değeri, bir de doğal değeri vardır. Piyasa değeri geçici bir süre için doğal değer altında ya da üstünde olabilir. Ücrette aynı kurala tabiidir. Piyasa da arz ve talep, diğer malların fiyatında nasıl doğal fiyat etrafında bir hareket meydana getiriyorsa, aynı durum ücret için de söz konusudur. Ricardo'ya (1997:85-97) göre, ücretler, doğal düzeyine uyma eğilimindedir. Sermayedeki artış, emek talebinin yükselmesi doğrultusunda bir dürtü yaratıyorsa ve sermaye artışı hem tedrici hem de devamlı ise, o zaman emeğe olan talep, insanların çoğalması için sürekli bir dürtü oluşturacak, artan nüfus artışı işçi miktarını çoğaltarak piyasada gerçekleşen ücretlerin doğal seviyesine inmesine neden olacaktır. Piyasa ücretleri uzun süre doğal

ücretlerin üzerinde kaldığı zaman, uzun dönemde, nüfus artacak ve artan işgücü arzı ücretlerin asgari düzeye inmesine yol açacaktır. Ücretleri arz talep mekanizması belirleyecektir. Eğer herhangi bir anda işgücü talebi işgücü arzından daha büyük olursa, ücretler asgari geçim düzeyinin üzerine çıkacaktır (Akyüz,1980:22-23).

Kurucusu olduğu kabul edilen Klasik Okul'daki diğer düşünürler, bir ölçüde Doğa Yasası felsefesinden etkilenmiş olsalar da doğa yasalarının toplumsal düzeni açıklamadaki rolü konusunda Smith'in iyimserliğine sahip değillerdi. Smith, Milletlerin Zenginliği adlı kitabını, Sanayi Devrimi'nin etkileri toplumsal düzene henüz yansımadan önce kaleme almıştı. Oysa 19. yüzyılın ilk çeyreğini yaşayan Ricardo (1772–1823) gibi İngiliz iktisatçıları sınırsız büyüme konusunda daha karamsar bir tavır sergilemişlerdir. Sosyal sınıflar arasında gelir dağılımı konusu, David Ricardo'nun büyüme kuramını geliştirmesiyle ön plana çıkmıştır. Bu kuramda, Smith'in sınırsız büyüme ile ilgili iyimser beklentileri, yerini büyümenin duraksayabileceği anlayışına bırakmıştır (Smith ,2006:16).

5.5.1.3. Thomas Robert Malthus

Malthus klasik teorisin diğer önemli isimlerinden biridir. Malthus'un yaşamı, hem sanayi dünyasında ve hem de politikada önemli değişimlerin meydana geldiği bir döneme rastlamıştır. Adam Smith'in yaşadığı dönemde yeni hareketlenmeye başlamış olan Sanayi Devrimi, Malthus'un yaşadığı yıllarda bütün canlılığı ile ortaya çıkmıştı. Sanayi Devrimi, sadece üretim ve ulaşım sektörlerinde yeni teknolojiler yaratmakla kalmamış, aynı zamanda, yeni işletme organizasyonlarının ve daha gelişmiş bankacılık ve kredi kurumlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte fabrika sistemi, bütün zararlı ve yararlı yönleriyle günlük yaşama girmiştir. Kent nüfusu hızla artarken, yeni teknolojik ilerlemeler nedeniyle bu nüfusun istihdam olanakları giderek daralmış; işsizlik, yoksulluk, salgın hastalıklar dönemin belirgin özellikleri haline gelmiştir (Savaş,2007:339).

Malthus ilk baskısı 1798 yılında yayınlanan Toplumun Gelecekteki Gelişimine Etkileri Açısından Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme adlı kitabında, insan nüfusunun her 25 yılda geometrik oranda (2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256...), yiyecek kaynaklarının ise aynı süre içinde aritmetik oranda (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9...) arttığını iddia etmişti. Yani Malthus'a göre, nüfus her 25 yılda iki katına çıkarken, yiyecek kaynakları çok daha az bir artış gösteriyordu. Malthus, üç yüzyıl içinde nüfusun yiyecek kaynaklarına oranının 4.096'ya 13 olacağını iddia etti. Yani Malthus'un bu bilimsel olmayan iddiasına göre kaynaklar, hızla artan nüfus için yetersiz kalıyor ve hayatta kalmak için ciddi bir mücadele içinde olmak sözde kaçınılmaz hale geliyordu (www.dogalseleksiyonvedarwinizm.27.03.2014).

Nüfus artışının geometrik oranla, yiyecek artışının ise aritmetik oranla artması, Malthus'u zorunlu olarak nüfus artışının sınırlandırılması gerektiği sonucuna götürmüştür ve Malthus, politika önerilerini bu sınırlamaya dayandırmıştır. Buna göre, toplumun aşağı sınıflarının koşullarını iyileştirmek isteyenlerin amacı, emek fiyatı ile yiyecek fiyatları arasındaki nispi oranı yükseltmek ve böylece emek sahibinin yaşam için gerekli şeylerin ve konforun daha büyük bir kısmına kumanda etmesini sağlamak olmalıdır. Nüfusun en az geçim düzeyine ulaşıncaya kadar artmasına engel olma, yoksulların yaşam koşullarını düzeltmenin tek etkin yoludur. Bu amaca ulaşmak için, insanlara sınırlamayı aşmak gerekir. Malthus, basiretli davranışların gelişmesi için dört koşulun varlığından söz eder. Bunlar, özel mülkiyetin güvence altına alınması, düşük gelirli sınıfların kişiliğini korumak için yasal eşitlik, temsili hükümetin

yaygınlaştırılması ve eğitimin ıslah edilmesidir. Bu amaca en iyi biçimde ulaşmak, Malthus'a göre, insanları ahlaki sınırlamaları kullanmaya teşvik eden bir sosyal sistem içinde mümkün olabilir. Bunun için en çok arzulanan sonuçları vaad eden sistem, mevcut özel mülkiyet sistemidir. Çünkü bu sistem, ekonomik yönden gösterdiği eşitsizlik ve toplumsal sınıf yapısı ile birlikte, kendi gayretiyle kalkınmak isteyen hırslı ve basiretli insanlara bu imkânı verecek olan sistemdir (Savaş,2007:349)

Malthus'a göre yoksullara yardımı öngören yasalar tembelliği teşvik eder ve toplumu oluşturan diğer bütün fertlerin aleyhine sadece en zayıf durumda olan kişilerin durumunu düzeltir. Eğer insanlar, kendilerine verilecek olan yardımlara güvenemeyeceklerini bilirlerse, kişisel çıkar dürtüleri onları, kendi durumlarını iyileştirmek için çaba sarf etmeye yöneltir. Bütün bu düşüncelere dayanarak Malthus, kişisel çıkar duygusunu öğretecek bir eğitim sisteminin savunucusu olmuş, diğer yandan da yoksullara verilen yardımlara karşı çıkmıştır (Savaş,2007:350).

5.5.1.4. Jean Baptiste Say

İnsanların, kendi bireysel çıkarları doğrultusunda faydalarını maksimize etmeye çalışırken, içinde yaşadıkları toplumun da refahının yükseleceğini belirten Smith başta olmak üzere Klasik iktisatçıların temel tezi, tam rekabet koşullarında, serbest piyasa ekonomisinde kaynakların tam olarak kullanılıp, ekonominin kendiliğinden dengeye ulaşılacağıdır. Ücret ve fiyatlar esnek olduğu sürece, her zaman tam istihdam düzeyinde genel dengeye ulaşılacağı varsayılır (Ardıç, 2011: 60).

Say'a göre, mallara olan talebi belirleyen faydadır, talebin boyutunu sınırlandıran ise, üretim maliyetidir. Çünkü üretim maliyeti, üretim yaparken tüketilen üretken hizmetlerin değerinden başka bir şey değildir. Üretken hizmetlerin değeri de bu hizmetlerin nihai sonucu olan malların değerinden başka bir şey değildir. Fayda ya da tüketicinin bir mal veya hizmete değer verme şekli, o mal ve hizmetin üretimini belirlemektedir. Mal ve hizmetlerin değeri son tahlilde fayda tarafından belirlenmektedir. Eğer bireyler bir ürünü talep etmezler veya ona ihtiyaç duymazlarsa, onu üretmek için ne kadar emek sarf edildiğinin hiçbir önemi yoktur. Say, marjinal fayda kuramını keşfedemese de, mal ve hizmetlerin nihai fiyatını maliyetin değil, faydanın belirlediğini tespit etmek suretiyle ona epeyce yaklaşmıştır (Öztürk,2010:67) .

Girişimciyi üretimin ve gelir dağılımının “kilit şahsiyeti” olarak kabul eden Say, liberal bir ekonomide, girişimcinin motor rolü oynadığını belirtmektedir. Üretimi girişimci yönetmektedir. Bu bağlamda Say, girişimci ile sermaye sahibini birbirinden ayırmaktadır. Sermaye sahibi girişimci olabilir. Yalnız, sermaye sahibi olmadan da girişimci olmak olasıdır. Girişimci sermayedardan tamamen ayrı bir kategoridir ve onunla özdeşleşme zorunluluğu bütünü ile yoktur. Girişimciyi sermaye sahibinden ayıran özellikler, girişkenlik, beceriklilik, düzeltme ve yönetme gibi nitelikler, iyi karar verme ve değerlendirme gibi hususlardır. Say'a göre, Ricardo ve Malthus, sermaye sahibi ile girişimciyi birbirine karıştırmıştır. Girişimcinin üretimdeki rolüne ve önemine vurgu yapan Say, girişimcinin elde ettiği karı çalışma ve emek karşılığı olarak görmektedir. Ender bulunan ve niteliği yüksek olan bir çalışma söz konusu olduğu ve riski bulunduğu için, girişimcinin elde ettiği kazancın seviyesi yüksek olmaktadır. Bu bağlamda, Say, girişimciyi üretimin ve gelir dağılımının motoru yapmaktadır. Üretime katılan diğer unsurlara gelir dağıtan girişimci olup, onun sayesinde ürünler için ödenen fiyatlar üretken çeşitli hizmetler arasında paylaşılmaktadır. Farklı hizmetler ise, endüstriler arası tüketim ihtiyacına göre paylaşılır. Bölüşüm kuramı, değişim ve üretim kuramları ile ahenkli bir tarzda uyumlaşır (Hamitoğulları:1986,132-133).

Say, Smith ve Ricardo'dan farklı olarak emek değer kuramı ile uğraşmamış, üç üretim girdisini de aynı önemde sayarak Neoklasik alternatif maliyet kuramının ve uzun dönem fiyatı sadece üretim maliyetine bağlamayıp fiyatı da içermekle Neoklasik talep kuramının öncülüğünü yapmıştır. Alternatif maliyet kuramı bir malı elde etmenin maliyetini diğer malı elde etmekten vazgeçmeye bağlamaktadır. Bu açıdan klasiklere hakim olan reel maliyet görüşü ile bağdaşır niteliktedir. Nitekim reel maliyet kuramının daha sonraki ifadesi böyle bir köprünün kurulmasına çalışıldığını gösterir (Öztürk,2010:68) .

5.5.1.5. John Stuart Mill

J.S.Mill, amacının ortaya yeni bir şey koymak olduğunu değil mevcut iktisadi gelenekleri daha sağlam bir temele oturtmak olduğunu ifade etmiş ancak düşündüğünden çok öte gitmiştir. Bununla birlikte klasik geleneğe sadakatini hep inkâr ettiği halde farkına varmadan düşündüğünün ötesinde daha önemli sonuçlar verecek şekilde klasik iktisat geleneğinin öncülerini düzeltmiştir. Mill, Ricardo'nun asgari ücretler teorisini açıklayarak toplumda, açlık ve sefaletin olmaması için nüfusun artmasına karşı çıkmıştır. Yaşamının sonlarına doğru müdahaleci görüşleri benimsemesi iktisat bilimi anlayışını Ricardo'nunkinden daha farklı bir zemine indirgemesine neden olmuştur. Ricardo gelir dağılımını düzenleyen doğal yasaları bulmaya çalıştığı halde Mill, insanları mutluluğa ve refaha yükseltecek en iyi organizasyon şekline nasıl varılabileceğini araştırmıştır (Doğruyol ve Cicioğlu,2013:102-103).

J.S.Mill ise, servet ve bölüşüm konusunda, insanın bilgisi, maharet ve becerilerini servet olarak kabul eder. Bu tür servetler ona göre birer zihni servetlerdir. Servetin diğer çeşidi ise değişim değeri bulunan, faydalı ve haz verici, biriktirmeye elverişli olan şeylerdir ki; bu tür servete maddi servet denilmektedir. Düşünür, servetin üretiminde diğer klasik iktisatçıların yaklaşımlarını benimserken, servetin bölüşümü hususunda Sismondi ve Saint Simon'un görüşlerinden etkilenmiştir. Ona göre servetin bölüşümünü insanlar yaptığından, bölüşümün düzeltilmesi, aşırı dengesizliklerin giderilmesi ile mümkündür. J.S.Mill, üretim faktörlerinin değil, elde edilen hasılanın dengeli ve adil dağıtılması gerektiğini savunur. Düşünür, bireyler arasındaki gelir dağılımının aşırı dengesizliklere yol açtığından dolayı veraset kurumunu eleştirir. Gelir dağılımında dengesizliğe yol açan nedenlerden biri olarak da toprak mülkiyetini kabul eden Mill, topraktan elde edilen rantı 'hak edilmemiş kazanç' olarak görür ve bunun sonucunda yoksulluğun oluşacağını söyler. Rant konusunda Ricardo'nun görüşlerini benimseyen J.S.Mill, yoksulluğun önlenmesi için, rantın yüksek 'arazi vergisi' ile millileştirilmesini ileri sürmüştür (İbrişim,2008:6).

5.5.2. Marksist Teorinin Yaklaşımı

Karl Marks ve onu takip eden Marksist iktisatçılarının çoğu kapitalist sistemin analizi ile ilgilenmemişler, onun yerine ikame edilmesi istenen sosyalist ekonominin nasıl işlemesi gerektiği sorunu üzerinde çalışmışlardır. Marksist iktisat, ekonomik ve sosyal yaşamda eşitlik, adalet, paylaşma gibi kavramlara öncelik vererek, toplumsal gelişmenin bu yönde gerçekleştiğini savunmuşlar ve olayları bu değerler çerçevesinde açıklamışlardır. Eşitlik anlayışı, bölüşüm ilişkilerinin açıklanmasında en önemli yeri tuttuğunu düşünmektedir. Marks iş bölümünün ilerlemesiyle çıkar çatışmalarının artacağı görüşündeyken, iş bölümü önce endüstriyel ve ticari emeğin tarımsal emekten ayrılmasına ve dolayısıyla kentin köyden farklı olmasına neden olacaktır. Daha sonra

endüstriyel emeğin ticari emekten ayrılmasına yol açacak ve en sonunda da her emek grubundaki işçilerin birbirine göre farklılaşmasına sebep olacaktır (Savaş, 2000: 475).

Marksist göre yoksulluğu geçici tedbirlerle engellemeye çalışmak, sorunu gidermeyecektir. Yoksulluğu önlemek için ekonomide var olan çelişkileri yok etmek ve sömürü mekanizmalarını ortadan kaldırmak gerekir. Piyasa ekonomisinin ortaya çıkardığı eşitsizliklerin ve toplumsal adaletsizliklerin üstesinden gelebilmek, gelir dağılımını daha adil bir hale getirmek ve yoksullara insanca bir yaşam düzeyi sağlamak için ekonomiye müdahale yapılması zorunludur. Devletin ekonomiye müdahalesi, serbest piyasanın yarattığı yoksulluk çeken grupların ihtiyaçlarına insancıl bir cevap anlamı taşımaktadır. Bu yaklaşıma göre kişilerin sosyal devlet programlarından yararlanabilmeleri, onların temel hakları arasında yer almaktadır (Gül ve Gül, 1997:14).

Demokrasi açısından gelişmemiş toplumlarda, yoksulların kendi dertlerini dile getirebilecek ve sorunlarını çözebilecek siyasi örgütlenmelerin önündeki engeller, demokratik toplumlara oranla daha fazladır. Bununla birlikte, gelişmiş ekonomiler de yoksullukla mücadelede fazla başarılı olmuş değillerdir. Kapitalist toplumlarda her ne kadar bu mücadele için doğrudan parasal yardımlar öngörülmekteyse de, yoksulluğun asıl kaynağı ortadan kalkmadıkça bu programlar geçici ve yetersiz bir çözüm olmaktan öteye gidememektedir (Özbek, 2002:74).

Marksist iktisat, yoksulluğun önüne geçilebilmesinin yoksullarla zenginlerin, egemen güçlerle ezilen güçlerin arasındaki çatışmaların giderilebilmesi ve bu güç ilişkilerini değiştirebilecek toplumsal mekanizmaların kurulması sonucunda mümkün olabileceğini söylemektedir.

Marks'a göre gelir dağılımında eşitliğin sağlanması için üretim araçlarının mülkiyeti, topluma ait olmalıdır. Çünkü yoksulluk, bozuk gelir dağılımının bir sonucudur. Gelirin dengeli dağıldığı toplumlarda yoksulluk oranı azalacaktır. Bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar her zaman uyum içinde olmayabilir. Bu nedenle devlet ekonomiye müdahale etmeli, toplumsal çıkarlara ağırlık vermelidir (Solmaz,2008:1).

5.5.3. Keynes'in Yaklaşımı

1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi, iktisatçılar arasında dünya tarihinin belki de en önemli krizi olarak bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), dünya ekonomisinde kısmen etkinlik kazanmış, savaş süresince önemli oranda altın biriktirmiştir. ABD'de biriken sermaye gayrimenkule ve toprak alımına yönelmiştir fakat daha sonra toprak üzerinde spekülasyonların sona ermesi ile toprak fiyatlarında düşüş yaşanmış, topraktan çıkan sermaye New York Borsasına yönelmiştir. Hisse senedi fiyatlarının aşırı yükselmesi ile Federal Rezerv Bankasının, spekülatif artışı durdurmak için 1929 yılının yaz aylarında faiz oranlarını % 7 den % 15'e yükseltmesine neden olmuştur. Borsa hisse senetleri dorukta iken, hisse sahipleri satışa yönelerek, New York Borsasının çöküşüne neden olurken; borsanın çöküşünü de bankaların çöküşü izlemiştir (Açıkgöz ve Özkan,2009:1).

Keynes'in iktisat dünyasında çığır açan eseri 1936 yılında yayınladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı kitabıdır. Kitabının önsözünde, temel amacının zor teorik sorunları ele almak ve teorisinin pratiğe ilişkin uygulamalarını ikinci planda tutmak olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, kitabının bir bütün olarak çıktı ve istihdam ölçeğinde meydana gelen değişimleri belirleyen güçleri öncelikle ortaya çıkarma niteliğine büründüğünü dile getirmiştir. Ayrıca, paranın iktisadi yaşama, gerekli ve çok özel bir role sahip bir unsur olarak dâhil olduğunu da eklemiştir (Keynes,2008:7-9).

Keynes'in yaklaşımında, belirsizlik koşulları altında oluşturulan beklentiler, paranın işlevlerinin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Parasal bir ekonomide tasarruf sahiplerinin parasal fonları para, tahvil vb. finansal varlıklar olarak ellerinde tutmaları, talep yetersizliğine yol açarak iradi olmayan işsizliğin varlığı için gerekli ve yeterli koşulu sağlamış olur. Tasarrufların yatırım harcamasına dönüşmemesi anlamına gelen bu durum efektif talep yetersizliğine neden olur. Efektif talep yetersizliği ise gayri iradi işsizliğin ortaya çıkmasına ve ekonominin tam istihdam düzeyinin altında çalışmasına yol açar (Tanyeri, 1998: 30). Genel Teori'nin temel tezinin, piyasa sisteminin kendi başına bırakıldığında istikrarlı bir tam istihdam dengesine ulaşamayacağı olduğu söylenebilir. Bu tez; "Her arz kendi talebini yaratır" biçiminde dile getirilen Say Yasası'nın eleştirisine dayanmaktadır (Aydın,2013:84-85).

Klasik teorinin işsizliğin nedeni olarak ileri sürdüğü yüksek ya da katı ücretler ve çözüm için ücretlerin düşürülmesi önerisi de Keynes tarafından reddedilmektedir. Ücretlerin düşürülmesinin satın alma gücünü ve dolayısıyla toplam talebi azaltacağını öne süren Keynes, bu durumda işsizliğin daha da artacağını belirtmektedir. Çözüm olarak devletin yatırım harcamaları (kamu amaçlı devlet borçlanması ve harcama) düzeyini yükseltmeyi amaç edinen müdahalesini öngörmektedir. Bu durum, özel sektörün harcanmamış tasarruflarının harcanmasıyla isteyerek harcama eksik istihdam dengesini bozacaktır (Galbraight ,2004:214-215).

Keynes, Genel Teori'de psikolojik bir kanundan söz etmektedir; buna göre kişi kural olarak, geliri arttıkça yaptığı tüketimi artırmaktadır. Ancak, tüketimdeki artış, gelirdeki artış kadar değildir. Yani, tüketim miktarındaki değişim gelirdeki değişim ile aynı yönde ancak daha az miktardadır. Bunun anlamı, istihdam ve dolayısıyla da toplam gelir yükselirse, ilave istihdamın ilave tüketimin ihtiyaçlarının tatmin edilmesine tamı tamına uymayacağıdır. Diğer taraftan, istihdam düzeyindeki bir düşüş nedeniyle gelirde meydana gelen bir azalma, bazı kişilerin ve kurumların iyi zamanlarında biriktirdikleri finansal rezervlerini kullanmalarının yanı sıra devletin, gönüllü ya da gönülsüz bir biçimde sorumluluğunda olan bütçe açıkları vererek ya da borçlanılan parayla işsizlik yardımında bulunarak, tüketimin geliri aşmasına neden olabilir. Böylece, istihdam düşük bir düzeye indiğinde toplam tüketim; bireylerin alışageldikleri davranış ve ılımlı bir dalgalanma çerçevesinde yeni bir denge durumuna ulaşmanın açıklaması olan devletin olası politikası nedeniyle, reel gelirde meydana gelecek değişmeden daha az miktarda azalacaktır. Aksi takdirde, istihdam ve gelirde azalma bir kez başladığında, aşırı boyutlara ulaşacaktır (Skousen,2007:356-357).

Keynes ise yoksulluğun nedenini etkin talep yetersizliği olarak açıklamaktadır. Eğer bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin tamamının satılması mümkün olmuyorsa, bu durum o piyasadaki toplam talebin, mevcut üretim faktörlerinden tamamının istihdamına yetmediğini ortaya koymaktadır. Böylece bir kısım üretim faktörleri (özellikle işgücü) kullanılmayacak ve işsizlik ortaya çıkacaktır ve buna bağlı olarak da işsizliğin olduğu ekonomilerde de yoksulluk kaçınılmaz olacaktır (Öztürk,2008:610). Keynes yoksulluğu ekonomiden bir sızıntı olarak nitelendirdiği tasarruflarla açıklamaktadır. Yatırıma dönüşmeyen ve dolayısıyla iktisadi yaşam içerisinde yer almayan tasarrufların işsizliğe neden olacağını bunun da yoksulluğu doğuracağını öne sürmektedir (Metin,2013:56).

Keynes, Ocak 1931'deki bir radyo yayınında tutumluluğun yoksulluğun "kısır döngüsü"ne neden olabileceğini "beş şilin tasarruf ettiğiniz takdirde, bir kişiyi bir günlüğüne işinden edersiniz" şeklinde açıklamıştır. Keynes, İngiliz ev kadınlarını durmaksızın çılgınca alışveriş yapmaya ve hükümeti de kısa sürede durmaksızın adeta bir coşku halinde bina yapmaya teşvik etmiştir. Keynes, yastık altında gömülen veya

bir banka kasasında biriktirilen tasarrufları ekonomiden bir sızıntı olarak görmektedir (Skousen,2007:389-391).

5.5.4. Refah Devleti ve Yoksulluk

18. yüzyılda İngiliz Yoksul Yasaları, 19. Yüzyılda, başta İngiltere olmak üzere, çeşitli ülkelerde zorunlu temel eğitimin hayata geçirilmesi, Fransa ve Almanya’da sosyal ve ekonomik hakların anayasal düzeyde tanınması, Almanya’da Bismark’ın ilk defa sosyal sigorta sistemini kurmaya dönük adımlar atması, refah devletinin de ilk adımları arasında sayılmaktadır. Bununla birlikte refah devletinin gelişimi ve yaygınlaşması II. Dünya Savaşı’nın ardından gerçekleşmiştir. Savaşı takip eden yeni dönemde Keynesci ekonomi politikalarının benimsenmesi ve tam istihdam, yüksek büyüme oranları, devletin temel ihtiyaçları sağlamaya ve risklerden korumaya dönük hizmetler sunmasıyla tanımlanan altın çağ ancak 1970’li yıllardaki petrol krizlerine dek sürebilmiştir. Gerek ekonomik krizler, gerek toplumsal risklerin, nüfus ve aile yapısının dönüşümü, tüm ülkelerde refah karmasının bileşimini değiştirmiştir (Öztepe ve Ulutaş,2013:308). Özellikle yirminci yüzyıla kadar piyasa ekonomisi ve devletçi ekonomi olmak üzere iki kutuplu bir sistem vardı. Ancak son zamanlarda, devlet ile piyasa ekonomisinin bir arada olduğu üçüncü bir yol olan refah devleti gündeme gelmiştir (Bayraktar,2012:247).

Devlet fikri toplumların gelişimine paralel bir seyir izleyerek esrarlı, uzak ve korkutucu olarak algılanma biçiminden toplumda daha insani bir kimlikle görünmeye başlamış, korkutucu baba kimliğine bürünmüş olan imajına sonradan annenin müşfik görüntüsü de eklenmiş; koruyucu güven verici bir devlet görüntüsü vatandaşların zihnine yerleşmiştir. Vatandaşların artan istekleri devleti müdahaleci olmaya doğru itmiş ve refah devletinin temelleri atılmıştır (Gökbunar,Özdemir,Uğur,2008:158).

Devlete daha az sorumluluk yükleyen devlet anlayışından çok geniş bir faaliyet alanı tanıyan devlet anlayışına kadar farklılıklar gösteren refah devleti yaklaşımları söz konusudur. Güvenli geliri artıran ve yoksulluğun azaltılmasının yanında nüfusun çoğunluğuna sosyal hizmetler sağlayan refah devleti (Lindbeck, 2004: 149), geliri toplumun finanse eden durumdaki üst gruplarından alıp (genelde aktif üyelerinden); güvence altına alınmış alt gruplarına (örneğin; hasta, yaşlı, özürlü, işsiz, yoksula) dağıtan mekanizmalarıyla vatandaşlarına asgari bir yaşam düzeyi sağlayabilecek bir geliri garanti etmeyi, gelir eşitsizliğini gidermeyi, kişilerin ve ailelerin çeşitli sosyal sorunlarının üstesinden gelebilmelerini, yapılmadığı takdirde kişisel/ailevi sorunlara yol açabilecek olan risklerin azaltılmasını (hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi) ve bütün vatandaşların en iyi sosyal şartlara sahip olmasını sağlamayı amaçlar (Cichon, 1996:76).

Refah devletinin düşünsel temellerinin atılması modern siyasal laikleşme hareketiyle de ilişkilendirilmektedir. Bu anlamda refah devleti, dinsel esirgeyiciliğin yerine devletin esirgeyiciliğinin geçmesidir. Orta Çağ anlayışında, yoksulluk Tanrı’nın eseri olarak görülmekte idi. Bu anlayışa uygun olarak yoksulluk sorunu karşısında dünyevi müdahaleler gereksizdi. Böyle bir düzende yoksullara biçilen rol kaderlerine razı olmak iken zenginlere düşen rol de acıma duygularıyla harekete geçerek öte dünyada açılacak cennet kapıları için yoksullara yardım etmektir (Metin,2012:120).

Refah devletinin gelişim sürecinde genel olarak dört aşamadan söz edilmektedir. Bu aşamaların ilki 1870 ‘li yılların öncesidir; sorunların giderilmesinde gönüllü kuruluşlar, aileler, yardımseverlik kurumları yoksul, hasta ve muhtaç insanlara sosyal refah hizmetlerinin sunumunu üstlenmişlerdir. Özellikle Ortaçağda kiliseler tarafından kurulan aşevleri, manastırlar, hasta evleri ve benzeri hayırsever kuruluşlar sosyal

problemleri çözme konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. On altıncı yüzyıldan itibaren ise kamusal güç sosyal amaçlarla kullanılmış ve yoksulluk yasaları çıkarılmıştır. İngiltere’de devleti yoksullara yardım etmeye yönelten nedenler sosyal karışıklık endişesi ve 1348-1349 yıllarında ortaya çıkan işgücü kıtlıkları korkusu olmuştur. Devlet 1351 yılında çıkardığı “İşçi Kanunu” ve 1388 yılında çıkardığı “Yoksullara Yardım Yasası” ile ücretleri ve çalışan kesimin ayaklanmalarını kontrol altına almaya çalışmıştır. 1576 tarihli Yoksullara Yardım Yasası’nda ise “yoksulları işe yerleştirme” prensibi benimsenmiştir. İngiltere’de manastırların yapmış oldukları yardımlarında yetersiz kalması sonucu 1601 yılında “Yoksullara Yardım Yasası” çıkarılmıştır (Bayraktar,2012:253). Yoksul Yasaları, yardım faaliyetini yerel ölçekte düzenliyordu: Her kilise, kendi yetki alanındaki gücü kuvveti yerinde mülksüzleri çalıştırmak, bir yoksul evi işletmek, öksüz ve bakıma muhtaç çocukların çıraklık eğitimini üstlenmek, yaşlılarla bedensel özürlülerin bakımını yapmak ve cenazelerini kaldırmakla yükümlüydü. Bu faaliyetlerin masrafları kiliseye aitti. Masraflar yerel ve zorunlu vergilerden karşılanıyordu. Vergiler bütün mal sahipleri ve kiracılara, varlıklılara ve varlıklı olmayanlara, yerleştikleri evin ve kullandıkları toprağın kira değerine göre ayrı biçimde belirleniyordu (Güngör ve Özügurlu,1997:2).

1870’li yıllarda işçi sınıfı ve işçi hareketi büyürken, güçlenen ve hak arayan işçi sınıfı ile birlikte toplumsal çözülme ve tıkanıklıklar da yaşanmıştır. Bu sorunlara çözüm oluşturma noktasında siyasal haklar üzerinde durulmuş, sınıf ve kitle partileri güç kazanmıştır. Bu nedenle de işçi sınıfı ve yoksullar üzerinde yoğunlaşan sosyal güvenlik gibi politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu politikaların arkasındaki temel düşüncede özgürlük, eşitlik ve güvenlik kavramlarını bir araya getirerek bunlar arasında toplumsal bir uzlaşma sağlamak yer almaktadır. Dönemin en önemli gelişmelerinden biri, 1870’li yıllarda Bismark tarafından çıkarılan bir düzenleme ile meslek riskleri ve iş kazaları karşısında sorumluluğun işverene ait olduğunun kabul edilmesi olmuştur. Bu amaçla yardımlaşma ve dayanışma sandıkları kurulmuş ve bugünkü sosyal sigortalar sisteminin temeli atılmıştır (Sallan Gül ,2006:145).İlk defa Almanya’da 1880’lerin başında Bismarc tarafından geliştirilen sosyal güvenlikle ilgili düzenlemeyle "Sosyal Sigorta Dönemi” olarak da adlandırılan bu dönem, çalışanların zorunlu olarak kaldığı sosyal sigorta kurumlarının olduğu bir dönemdir (Bayraktar,2012:254).

İkinci aşamada on dokuzuncu yüzyılın ağır iş süreleri ve çalışma koşulları, yoksulluğa ve düşük ücretlere neden olmuştur. Sosyal sigorta reformlarını gerçekleştiren Almanya 1884 yılında iş kazası, 1889 yılında sakatlık ve yaşlılık sigortasını uygulamaya geçirmiştir. Almanya’dan sonra refah devleti uygulamaları tüm dünyaya hızla yayılmaya başlamıştır. Danimarka’da 1933 yılında “Büyük Sosyal Reform”, Yeni Zelanda’da 1938 Sosyal Güvenlik Yasası, Kanada’da 1940’da Federal İşsizlik Sigortası Yasası yürürlüğe girmiştir. (Pierson,1991:123-124) 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı’nın ardından kapitalist ülke hükümetleri ekonomik ve sosyal yaşama olan müdahalelerini arttırmışlardır. Savaş sonrasında Rusya’nın sosyalist düzeni, İtalya’nın faşizmi ve kimi ülkelerin de devletçilik ve planlamaya yönelik girişimleri seçmesi gibi nedenlerle dünyada birçok ülkenin yeni bir döneme geçmesine yol açan uygulamalar olmuştur. İki dünya savaşı arası bu dönemin belirgin özelliği refah harcamalarında görülen artıştır (Pierson,1991:125). Dünya savaşlarının yaşandığı bu dönemde, bir taraftan ekonomik sorunlar ağırlaşırken, diğer taraftan toplumsal güçler arasında uzlaşma ve dayanışmanın önemi ön plana çıkmıştır. Toplumsal uzlaşmayı sağlamaya yönelik politikalar bu dönemde de önemini korumuştur. Refah devletinin oluşumunda, mevcut sistem içinde ortaya çıkan bunalımların yanı sıra özellikle “1929 Ekonomik Bunalımı” da çok önemli bir rol oynamıştır. Bunalım mevcut düzenin her

yönüyle yıkılmasına yol açarak liberal kuramın yeniden yorumlanmasını gündeme getirmiştir (Bayraktar,2012:254).

Üçüncü aşama ; 1970'lerin ortalarına kadar uzanan büyüme ve yayılma dönemidir. Bu dönem, ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde devam ettiği ve Keynesci politikalarla refah devletinin gelişmesi için uygun koşulların mevcut olduğu bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra görülen hızlı ekonomik büyüme, refah devletinin maddi kaynaklarını yaratırken; güçlenen işçi sınıfı, emekten yana siyasi partilerin iktidara gelmesi ya da sendikal mücadele yolu ile etkin bir baskı grubu olarak gelirin yeniden paylaşımında önemli bir rol oynamıştır. Gerçekten savaş sonrası dönemde, özellikle Batı Avrupa'da hem refah devleti gelişmiş hem de işçi sınıfı açısından toplumsal uzlaşmanın koşulları sağlanmıştır. Batı Avrupa toplumları açısından ortak özellikler taşıyan bu dönem, uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle, "Keynesci Refah Devleti" olarak da adlandırılmaktadır. Refah devletinin ve sosyal politikaların yayılma dönemi olan bu dönemde yüksek bir istihdam düzeyi sağlandığı gibi ücretlilerin ücret ve çalışma koşulları iyileştirilmiş, kapsam bakımından zengin sosyal güvenlik uygulamaları görülmüştür. Devlet, ekonomideki aşırı dalgalanmaların, toplumsal açıdan yaratabileceği olumsuz sonuçları azaltmak ve kontrol edebilmek için para, vergi, harcama ve gelir transferi politikaları aracılığıyla etkin bir rol üstlenmiştir. Refahın sağlanmasında devletin belirleyici işlevlerinden biri de yoksullara ve bakıma muhtaç olanlara yönelik yardımları doğrudan yürütmesi olmuştur. Bu sayede işsizliğin ve yoksulluğun toplum için bir tehdit olmasının önüne geçilmek istenmiştir. Bu dönemde, ekonomik istikrar, refah-sosyal güvenlik ve sosyal yardım programları evrensel bir nitelik kazanmış ve kurumsal temelleri daha da güçlendirilmiştir (Sallan Gül,2006:147-150).

1970'lerde dünya ekonomisi krize girmiştir. Bunalım öncelikle uluslar arası para sisteminin işleyişinde kendini göstermiş, Bretton Woods sistemi çökmüştür. Gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik kriz, ekonominin durumuna yönelik geniş kapsamlı sorular sorulmasına ve izlenen politikaların sorgulanmasına neden olmuştur. Egemen görüş, 1970'lerdeki ekonomik krizin, geçmişte izlenen yüksek toplam talep ve tam istihdam politikaları, yüksek vergi oranları, cömert sosyal refah uygulamaları ve artan devlet müdahaleleri nedeniyle ortaya çıktığıdır. Çalışanların aşırı ücret taleplerinin enflasyonist baskıları ortaya çıkardığı; faktör ve mal piyasalarına katı kurallar getirilmesinin tasarruf etme, çalışma, yatırım yapma ve risk alma motivasyonunu gerilediği ileri sürülmüştür. Giderek toplumda refah devleti kurumlarının hantallaştığı, bürokratikleştiği ve merkezileştiği yönünde güçlenen kanı, refah devletinin meşruiyetini geniş toplum kesimlerinin gözünde tartışılır duruma getirmiş, refah devletine yönelik meşruluk krizi ortaya çıkmıştır. Böylece, dünya ölçeğinde üretimin ve ticaretin düşmesine neden olan kriz, ekonomik yaşam alanından toplumsal ve politik alanlara sıçramıştır. Bu gelişmeler ekonominin yönetiminde devletin rolünün küçültülmesi lehinde ciddi bir taraftar oluşturmıştır (Turcan Özsuca,2003:3-4).

Refah devleti uygulamalarının devletlerin bütçeleri üzerinde giderek ağırlaşan yüklere ve finansal darboğazlara neden olduğu yolunda yaygın bir görüşün bulunması, 1980'li yıllardan itibaren liberal söylemlerin yeniden gündeme gelmeye başlamasıyla da desteklenmektedir (Korpi , 2003:590). Başlangıcından bu yana ilk kez, Batı Avrupa refah devletleri sürdürülemez ve hatta üretkenliğe engel olarak görülmektedir. Özellikle refah devleti ve yoksulluk arasındaki ilişki büyük çaplı araştırmaların konusu olmuştur. Yapılan bazı araştırmalar refah devleti harcamalarını artırmanın yoksulluğun azaltılması yönünde her zaman olumlu sonuçlar yaratmayacağına işaret etmektedir (Cantillon vd.,2007:76). Ancak, konuyla ilgili araştırmaların önemli bir kısmı, yoksullukla refah

devleti arasında negatif bir ilişki olduğunu, bir diğer ifadeyle refah devleti önlemlerinin etkin bir şekilde yoksulluğu azalttığını ortaya koymaktadır. Refah devletinin yoksulluğu nasıl etkilediğini anlamaya katkıda bulunan büyük çaplı araştırmalardan biri de David Brady tarafından yapılmıştır (Brady,2005:1329).

1967-1997 döneminde on sekiz Batı Avrupa ülkesinde refah devleti ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasında Brady, liberal ekonomik eleştiri, refah devletinin farklı özellikleri, refah devleti türlerindeki çeşitlilik, tarihsel bakış açısı ve yoksulluğun ölçümü gibi daha önceki araştırmaların yer vermediği hususları da çalışmasına dâhil etmiştir. Brady, bu değişkenlerin de hesaba katılmasıyla daha güvenilir sonuçlara ulaştığını iddia etmektedir. Brady, araştırması sonucunda, sosyal güvenlik transferleri ve kamu sağlık harcamalarının yoksulluğun azaltılmasında en etkili önlemler olduğunu tespit etmiştir (Brady,2005:1340). Araştırma sonuçları, ayrıca liberal ekonominin; ekonomik büyüme, işsizlik ve üretkenlikle ölçülen ekonomik performansın yoksulluğun azaltılmasında refah devletinden daha büyük bir etkiye sahip olduğu yönündeki iddiasını desteklememektedir. Ekonomik büyüme yoksulluğu azaltmaktadır ancak bunun etkisi refah devletine göre daha azdır. Araştırma, refah devleti önlemlerinin üretkenliği engelleyerek yoksulluğu artırdığına ilişkin herhangi bir kanıtla da sahip değildir (Brady,2005:1351).

5.6. Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları

Küreselleşme ve neo-liberal politikaların savunucuları emek-sermayenin serbest dolaşımı, kamu sektörünün küçülmesi ve dünya ekonomisi ile bütünleşmenin tüm ülkelerin yararına olacağını, refah ve zenginlik düzeylerinin artacağını ileri sürmekteydi. Serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden düzenleme kapasitesi, uzun dönemde sermaye ve diğer kaynakların eşit paylaşımını sağlayacak, zenginliğin adil dağılımı mümkün olacaktı. Oysaki bu söylenenlerin aksine 1990’lar sonrasında zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurumun giderek büyüdüğü görülmektedir. Dünya ekonomisi ile bütünleşme, dış rekabete açılma veya yapısal uyum politikaları adı altında uygulanan iktisat politikaları ile birlikte yoksulluğun arttığı, gelir dağılımının bozulduğu, bölgesel eşitsizliklerin derinleştiği gözlenmektedir (Gürses,2007:60-61). Piyasa ilişkilerinde görülen yeni neo-liberalleşme süreci, devlet girişimciliğinin özelleşmesi, hükümet harcamalarının daraltılması, eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı gibi toplumsal hizmetlerin maliyetinin artması; işsizlik, düşük ücretler, üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artış, sadece İşçilerin ve ailelerinin yaşam düzeyini ve kalitesini bozmakla kalmamış, bu hanelerde yaşayan kadın ve çocukların daha çok yoksullaşmasına neden olmuştur (Gerşil,2015:169).

Küreselleşmenin yoksulluğu azalttığı görüşleri, Dünya Bankası verilerini kullanarak 1981 yılından bu yana (günlük 1,25 ve 2 dolar gelire göre) yoksulluk oranlarında önemli azalmalar olduğu, küreselleşmeyi yoksulluğu azaltan bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Ancak, yine Dünya Bankası tarafından, yoksulluğun evrenselliği dikkate alınarak ve satın alma gücü paritesindeki farklılıklar da düşünülerek mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günlük 1 \$, Türkiye’nin de dahil olduğu Doğu Avrupa ülkeleri ve Latin Amerika ülkeleri için 4 \$, gelişmiş ülkeler için ise 14,40 \$ olarak belirlenmiştir (Demiral vd., 2007: 4, Memiş;2014:158).

Yoksulluk, birden fazla yoksulluk sınırı belirlenerek izlenmekte bununla beraberde yoksulluk düzeyi ve profiline ilişkin sonuçların değişik yoksulluk sınırlarına duyarlılığı sınanmaktadır (Es, Başkurt ve Zengin,2013:25). Yoksulluğun ölçülmesi için birden fazla yoksulluk sınırı kullanılmasının yararları yanında, farklı toplum

kesimlerinin, yoksulluk tartışmalarını kendi seçtikleri yoksulluk sınırına çekerek zaten tartışmalı olan bir konuyu daha da karmaşık hale getirme riski bulunmaktadır. Bu sorunları bir ölçüde gidermek için yoksulluk sınırının dayandığı değer hükümlerinin, varsayımların ve ölçümün hangi amaca yönelik olarak yapıldığının en baştan açıkça ortaya konması gerekmektedir (Es, Başkurt ve Zengin,2013:26).

5.6.1. Dünya’da Gelir Dağılımı Bozukluğu ve Yoksulluğun Boyutları

Dünya Bankası 2014 yılı itibariyle dünyadaki en yoksul ve en zengin 10 ülkesinin kişi başına düşen GSMH rakamlarını Tablo 5.2’ye göre Dünya’nın en yoksul ülkelerinde kişi başına düşen GSMH 1000 \$ altındadır.

Tablo 5.2. Dünya’da Gelir Dağılımı Bozukluğu ve Yoksulluğun Boyutları
(DB,25.05.2016, data.worldbank.org)

En Yoksul 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir \$ (2014)	En Zengin 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir \$ (2014)
<i>Malawi</i>	255	<i>Lüksemburg</i>	116,612
<i>Orta Afrika Cumhuriyeti</i>	358	<i>Norveç</i>	97,299
<i>Kongo Demokratik Cumhuriyeti</i>	442	<i>Katar</i>	96,979
<i>Madagaskar</i>	449	<i>Hong Kong</i>	96,038
<i>Liberya</i>	457	<i>İsviçre</i>	85,616
<i>Gine</i>	539	<i>Avustralya</i>	61,979
<i>Somali</i>	542	<i>Danimarka</i>	60,718
<i>Gine -Bissau</i>	567	<i>İsveç</i>	58,878
<i>Etiyopya</i>	573	<i>ABD</i>	54,629
<i>Afganistan</i>	633	<i>İrlanda</i>	54,339

Dünya Bankası 2014 yılı itibariyle dünyadaki en yoksul ve en zengin 10 ülkesinin kişi başına düşen GSMH rakamlarını Tablo 5.2’ye göre Dünya’nın en yoksul ülkelerinde kişi başına düşen GSMH 1000 \$ altındadır. Dünya Bankası verilerine göre 2014 yılı itibariyle dünyanın en yoksul ülke sıralamasında kişi başına düşen GSMH oranı en düşük olan 255 dolarla Malawi yer almaktadır. Dünyanın en yoksul 10 ülkesinin kendi aralarındaki kişi başına düşen GSMH ikinci sırada yer alan Orta Afrika Cumhuriyeti’nde 358 dolar ve 10. sırada yer alan Afganistan’ da ise sadece 633 dolardır. 2014 yılı itibariyle Dünya Bankası’nın belirlemiş olduğu dünyanın kişi başına düşen GSMH rakamı en yüksek olan ülke 116,612 dolar ile Lüksemburg’tur. Dünyanın en yoksul ve en zengin ülkesi arasındaki kişi başına düşen GSMH rakamları karşılaştırıldığında, ülkeler arasında kişi başına düşen milli gelir bakımından ciddi farklar olduğu görülmektedir. 255 dolar ile Malawi en yoksul GSMH sıralamasında iken; 116,612 dolar ile Lüksemburg en yüksek kişi başına GSMH sıralamasında yer almaktadır. Bu demek oluyor ki, GSMH bakımından dünyanın en zengin bölgesi en yoksul bölgesinden yaklaşık 400 kat daha büyüktür.

Sen (1976) yaptığı çalışmada yoksulluğun ölçülmesi için iki sorunun cevaplanması gerektiğini belirtmiştir. Birinci soru, kimlerin yoksul olduğunun bulunmasıdır. İkinci soru ise, yoksulların tek bir gösterge altında nasıl toplanacağıdır. İlk sorunun çözümü için gelir/harcama düzeyleri kullanılarak asgari geçim düzeyini gösteren yoksulluk sınırı bulunmaktadır. Eğer bir insan yoksulluk sınırının altında bir gelire/harcama düzeyine sahipse yoksul sayılmaktadır (Chakravarty,2005:3).

Tablo 5.3.Geliri Yoksulluk Sınırı Altında olan Nüfus (%) (UNDP,2013:161)

<i>Ülke Adı</i>	<i>Günlük 1.25 \$ altında Olan Nüfus</i>	<i>Ulusal yoksulluk sınırı</i>
<i>Kongo Demokratik Cumhuriyeti</i>	87.7	71.3
<i>Liberya</i>	83.8	63.8
<i>Madagaskar</i>	81.3	68.7
<i>Malawi</i>	73.9	52.4
<i>Zambia</i>	68.5	59.3
<i>Nijerya</i>	68.8	54.7
<i>Tanzanya</i>	67.9	33.4
<i>Ruanda</i>	63.2	44.9
<i>Mozambik</i>	59.6	54.7
<i>Kongo</i>	54.1	50.1

Yoksulluk içinde yaşayan nüfusu tanımlayan bir kriter olan yoksulluk sınırı, bir toplulukta yoksul olanlar ile yoksul olmayanları birbirinden ayırt etmede kullanılan göreceli bir sınırdır (Jensen ve Lockett, 1993:59). Gelir yoksulluğu, yaşamın idame ettirilmesi için asgari düzeyde gerekli gelir düzeyi ile ölçülür. Bu anlamda gelir yoksulluğu satın alma gücünden yoksun olma anlamına gelirken; hesaplamalarda genellikle bir ülkede belirli bir miktarda yiyecek satın almak için gerekli gelir, “yoksulluk sınırı” olarak adlandırılmaktadır (Aktan ve Vural,26.05.2016, www.canaktan.org). Yoksulluk sınırı belirli bir gelir ya da harcama düzeyi altında kalmak iken; göreceli yoksulluk, bireyin gelir ve refah ortalamasının altında olması durumudur.(bu ortalamadan kasıt yoksulluk sınırıdır) Göreceli yoksulluk oranı; belirlenen yoksulluk sınırının altında kalan nüfusun, toplam nüfusa oranı ile ifade edilmektedir (Gürsoy,26.05.2016, www.iktisadi.org). UNDP (2013) verilerine göre göreceli yoksulluk oranına hesaplanan ulusal yoksulluk sınırı altındaki ülkelere baktığımızda Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde yoksul nüfus toplam nüfusun % 71.3’ünü, Madagaskar’da % 68.7 ‘sini, Liberya’da ise % 63.8’ni oluşturmaktadır.

Dünya Bankası ve UNDP başta olmak üzere uluslararası kuruluşların yayımlamış oldukları yoksulluk çalışmaları da yoksulluğun çeşitli ülkelerde düzeyleri gözler önüne sermektedir. DB, günde 1 \$, 1.25 \$ ve 2 \$’ dan az gelire yaşayan insanları yoksul olarak kabul etmiştir (Arpacioğlu ve Yıldırım, 2011:65). Günlük 1.25 \$’ın altında olan ülkelerin ilk sırasında Kongo Demokratik Cumhuriyeti %87.7 ile ilk sırada yer alırken, bu ülkeyi %83.8 ile Liberya, %81.3 ile Madagaskar takip etmektedir.

Sen, ikinci sorunun çözümü için ise, kafa sayım oranı (yoksulluk sınırının altında bir gelir/harcamaya sahip insanların oranı) ile gelir açığı oranını (yoksulların ortalama geliri ile yoksulluk sınırı arasındaki farkın yoksulluk sınırına olan oranı) önermiştir. Fakat bu iki göstergenin yoksullar arasındaki gelir dağılımına duyarlı olmadığı için, Sen sonra Sen endeksi olarak bilinen daha iyi bir endeks geliştirmiştir. Ayrıca, neoklasik teorideki ve yoksulluk probleminin analizindeki eksikliklerin farkını anlayan Sen, yoksulluğu çok boyutlu olarak inceleyen kapasite yaklaşımını da kurmuştur (Chakravarty,2005:3).

Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) ilk olarak 2010’daki İnsani Gelişme Raporu’nda kullanılmıştır. Bu endekste hanelerde, eğitim, sağlık ve yaşam koşullarındaki yoksunluklar tespit edilmektedir. sağlık boyutu beslenme ve çocuk ölümü, eğitim boyutu okullaşma yılı ve çocukların okullara devamlılığı, yaşam standardı boyutu ise pişirme yakıtı, tuvalet, su, elektrik, yer ve varlık göstergelerinden

oluşmaktadır. Beslenme göstergesi, yetersiz beslenen en az bir hane halkı bireyi olmasını; çocuk ölümü göstergesi, hane halkında bir veya daha fazla sayıda çocuk ölümü olmasını; okullaşma yılı göstergesi, hane halkı bireylerinden hiçbirinin beş yıllık eğitimi tamamlamamış olmasını; çocukların okullara devamlılığı göstergesi, hanede en az bir okul çağındaki çocuğun okula devam etmemesi durumunu; pişirme yakıtı göstergesi, hane halkının yakacak olarak tezek, odun veya karbon içeren maddeler kullanmasını; tuvalet göstergesi, yeterli tuvalet imkânının olmamasını; su göstergesi, temiz içme suyu erişimine sahip olunmamasını; elektrik göstergesi, elektrik olmamasını; yer göstergesi, hane halkının kirli, çamurlu veya gübreden bir zemine sahip evi olmasını; varlık göstergesi, hane halkının araba, kamyon veya benzer motorlu bir araca sahip olmaması veya bisiklet, mobilet, radyo, televizyon, telefon veya buzdolabından birine sahip olmamasını ifade etmektedir (Karaca ve Gökçek, 2014:2).

Çok boyutlu yoksulluk endeksine göre bir hane halkının yoksul olarak kabul edilebilmesi için hane halkı yoksulluk değerinin %33,3'ün üzerinde olması gerekmektedir. ÇBYE, belirtilen göstergeler çerçevesinde hesaplanan yoksul nüfus oranı ve yoksunluğun yoğunluğunun çarpılmasıyla hesaplanmaktadır (OPHI, 2014,www.ophi.org.uk).

Tablo 5.4. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (UNDP,2013:161)

Ülke Adı	Yıl	Endeks Değeri	Çok Boyutlu Yoksulluk Nüfusu		
			%	Bin	Yoksunluğun Yoğunluğu
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	2010(M)	0.392	74.0	48,815	53.0
Nijer	2006(D)	0.642	92.4	12,437	69,4
Mozambik	2009(D)	0.512	79.3	18,127	64,6
Çad	2003 (W)	0.344	62.9	5758	54.7
Burkina Faso	2010(D)	0.535	84	13,834	63.7
Mali	2006(D)	0.558	86.6	11,771	64.4
Burundi	2005(M)	0.530	84.5	6,128	62.7
Gine	2005(D)	0.506	82.5	7,459	61.3

(M) : Ülke verileri birden fazla yapılan küme anketlerinden elde edilmiştir.

(D) :Ülke verileri demografik ve sağlık anketlerinden elde edilmiştir.

Çok boyutlu yoksullukta Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yoksul nüfus oranı % 74.0 ve yoksun olma yoğunluğu % 53.0 olarak belirlenmiş ve bu sonuçlara göre çok boyutlu yoksulluk endeksi 0.392 olarak hesaplanmıştır. Dünya'da kişi başına düşen gelir sıralamasında alt sıralarda yer alan Çad 0.344, Nijer 0.642, Mozambik 0.512 Burkina Faso 0.535 Çok boyutlu endeks değerine sahiptir.

Yoksulluğu azaltmada son yıllarda kaydedilen ilerlemelere karşın hâlâ 2,2 milyardan fazla insan ya çok boyutlu yoksulluk ya da neredeyse çok boyutlu yoksulluğa yakın bir hayat sürdürmektedir . Bu da dünya nüfusunun %15'inden fazlasının çok boyutlu yoksulluğa karşı kırılgan olmaya devam ettiği anlamına gelmektedir. Yaklaşık %12'si (842 milyon insan) kronik açlıktan muzdarip iken; eğitim ve sağlık gibi alanlarda temel yetkinlikleri kısıtlı olan insanlar ise , değer verdikleri yaşam şekline güçlekle erişebilmektedirler (UNDP,2014:3).

1990 yılında itibaren Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) İnsani Gelişme Rapor Ofisi tarafından yayınlanan İnsani Gelişme insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan endekslerden biri olup, insani gelişmenin, uzun ve sağlıklı bir yaşam, eğitim

ve insanca bir yaşam için gerekli gelir olarak belirlenen üç boyutuna ilişkin bileşik bir ölçüt ortaya koymaktadır (Şeker Demir,2011: 2).

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), ortalama yaşam beklentisiyle ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam sürme, ortalama okula gitme süresi ve beklenen okula devam süresiyle hesaplanan bilgiye erişim becerisi ve kişi başına düşen millî hasılayla ölçülen insana yakışır bir yaşam standardına sahip olma becerisi olmak üzere üç temel boyutu esas alan kompozit bir ölçüm yöntemidir ve üst sınırı 1’dir.

Tablo 5.5. İnsani Gelişme Endeksi ve Bileşenleri, Bölge ve İGE Grubu, 2014
(UNDP,27.05.2016, www.tr.undp.org)

Bölge ve İGE Grubu	İGE	Ortalama yaşam beklentisi (yıl)	Ortalama Okula Gitme Süresi (Yıl)	Okula Beklenen Devam Yaşı (Yıl)	Kişi başına Düşen Milli Gelir (2005 PPP \$)
Bölge					
<i>Arap Devletleri</i>	0.686	71.0	6.0	10.6	8,317
<i>Doğu Asya ve Pasifik</i>	0.683	72.7	7.2	11.8	6,874
<i>Avrupa ve Orta Asya</i>	0.771	71.5	10.4	13.7	12,243
<i>Latin Amerika ve Karayipler</i>	0.748	74.7	7.8	13.7	10,300
<i>Güney Asya</i>	0.558	66.2	4.7	10.2	3,343
<i>Sahra Güneyi Afrika</i>	0.475	54.9	4.7	9.3	2,010
İGE Grubu					
<i>Çok Yüksek İnsani Gelişme</i>	0.905	80.1	11.5	16.3	33,391
<i>Yüksek İnsani Gelişme</i>	0.758	73.4	8.8	13.9	11,501
<i>Orta Seviyede insani gelişim</i>	0.640	69.9	6.3	11.4	5,428
<i>Düşük İnsani gelişme</i>	0.466	59.1	4.2	8.5	1,633
Dünya	0.694	70.1	7.5	11.6	10,184

Tablo 5.5.’i incelediğimizde İnsani Gelişme, bölgeler ve ülkeler arasında ve aynı zamanda ülkeler dâhilinde eşit bir dağılım göstermemektedir. 2014 yılında Bölge olarak tanımlama yaptığımızda Latin Amerika ve Karayipler’in İGE değeri 0,748 iken Sahra güneyi Afrika bölgesinde İGE değeri 0,475’tir. Gelişme grupları anlamında incelediğimizde Çok Yüksek İnsani Gelişme Grubunun İGE 0.905 Düşük İnsani Gelişme Grubununki ise 0.466’dır. İGE temel bileşenleri bazında incelediğimizde Dünya ortalama yaşam beklentisi 70.1 yıl iken ülke grupları arasında geniş farklılıklar vardır. Şöyle ki İGE düşük olan ülkelerde 59.1 yıl iken , İGE yüksek ülkelerde 80.1 yıla kadar bu değer yükselmektedir. Ülke bazındaki derinlikler ise daha fazladır; Sieera Leane 48.1 gibi düşük bir değer iken , Japonya 83.6 yıldır. Sahra altı Afrika’da 1990-2000 yılları arasında yaşam beklentisi 49,5 yıl olmuştur. HIV ve AIDS salgını yüzünden bu değer ancak 5,5 yıllık bir artış göstermiştir. İGE’nde insan refahının en hassas göstergelerinden biri de çocukların hayatta kalabilmesidir. 2010 yılında küresel bazda 5 yaş altı çocuklarda ölüm oranı 1000 canlı doğumda 55 olarak gerçekleşirken, İGE düşük olan ülkelerde 110, orta ülkelerde 42 , yüksek ülkelerde 18 ; daha da yüksek ülkelerde 6 ‘dır. Yoksulluk bir çocuğun bilişsel gelişimine zarar vermenin yanında , bir sonraki dönemlerde yetişkin olarak işgücü verimliliğini de etkileyebilmektedir (UNDP,2013:24).

Ortalama okula gitme süresinde Sahra Güneyi Afrika ve Güney Asya; Okula beklenen devam yaşı Sahra Güneyi Afrika ,Güney Asya ‘nın yanında Arap Devletleri ,

kişi başına düşen milli gelirde ise Sahra Güneyi Afrika ,Güney Asya , Arap Devletleri ve Doğu Asya ve Pasifik Dünya ortalamasının altında kalmaktadır.

İnsani Gelişme Raporu, insani gelişmeyi daha kapsamlı bir biçimde ölçmek için dört ayrı kompozit endeks daha sunmaktadır. Bunlar; İGE'yi eşitsizlikleri dikkate alarak hesaplayan ölçme yöntemi olan Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUİGE), kadın ve erkek İGE değerlerini karşılaştıran Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (CDGE), kadının güçlenmesini temel alan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) 'dir. İlk defa 2010 yılında İnsani Gelişme Raporunda kullanılan Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUİGE), İGE raporunda yer almayan eşitsizlik durumunu ortaya koymaktadır. Birçok ortalama dayalı ölçüm yöntemi gibi İGE' de ülke boyutunda ortaya çıkan insani gelişme alanındaki eşitsizlikleri göstermemektedir. Bu noktada ise İGE kapsamında devreye EUİGE girmektedir, endeks toplam nüfus içinde insani gelişme kapsamında kullanılan her boyut bölüşümünün eşitsizliğe uyarlanmış şeklini dikkate almaktadır (Doğan ve Tatlı, 2014:115).

Sağlık, eğitim ve ekonomik kaynaklara üzerindeki hakimiyet olarak ele alınan insani gelişmenin üç temel boyutunda ortaya çıkan cinsiyet eşitsizlikleri hakkında bilgi veren Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (CDGE) ilk olarak 2014 yılı İnsani Gelişme Raporunda kullanılmıştır . Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE); ise kadın ve erkek arasında oluşan başarı seviyelerindeki eşitsizliklerin insani gelişme kapsamında değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan kayıp olarak ifade edilebilir. Endeks üreme sağlığı, kadının güçlendirilmesi ve ekonomik faaliyetler olarak üç temel boyut çerçevesinde ele alınmaktadır (Fırat ve Aydın,2015:67-68).

Tablo 5.6. İnsani Gelişme endeksi Raporunda Yer Alan Diğer Endeksler
(UNDP,27.05.2016, www.tr.undp.org)

Bölge ve İGE Grubu	Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUİGE)	Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (CDGE)	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE)
Bölge			
Arap Devletleri	0.686	0.849	0.537
Doğu Asya ve Pasifik	0.710	0.948	0.328
Avrupa ve Orta Asya	0.748	0.945	0.300
Latin Amerika ve Karayipler	0.748	0.976	0.415
Güney Asya	0.607	0.801	0.536
Sahra Güneyi Afrika	0.518	0.872	0.575
İGE Grubu			
Çok Yüksek İnsani Gelişme	0.896	0.978	0.199
Yüksek İnsani Gelişme	0.744	0.954	0.310
Orta Seviyede insani gelişim	0.630	0.861	0.506
Düşük İnsani gelişme	0.505	0.830	0.583
Dünya	0.711	0.924	0.449

Ülke grupları arasındaki eşitsizlikler değerlendirirken İGE değeri bize en yüksek ve en düşük ülkeleri karşılaştırma imkânı sağlamaktadır. Bu değerlerini bölge bazında incelediğimizde Arap Ülkeleri, Doğu Asya ve Pasifik ,Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Güney Asya ve hemen ardından Sahra Altı Afrika diye sıralanmaktadır. Genel olarak İGE düşük olan ülkeler arasında yakınsama görülmektedir.Düşük ve Orta İGE değerlerine sahip Ülkelerde İGE bileşenleri arasında dikkate değer hızlı bir ilerleme görülmektedir (UNDP,2013:24).

Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUİGE)'nde Dünya ortalaması 0.711'dir ve İGE grubu bazında sadece çok yüksek insani gelişme gösteren bölgeler bu ortalamanın üzerindedir. CDGE'sinde bölge ve grup bazında endeks değerleri Dünya ortalamasına yakın iken; TCEE'sinde sonuç aynı değildir.

2013 yılı İGE raporunda çoğunlukla Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'den oluşan BRIC ülkeleri gibi orta gelir düzeyindeki ülkelerin bir çoğunda insani gelişme alanında son yıllarda tahmin edilenden daha büyük kazanımlar elde edildiği vurgulanmıştır. Bu kazanımların da, eğitim, sağlık ve sosyal programlara yapılan sürdürülebilir yatırımların planlanması ve giderek birbiriyle bağlantılı hale gelen dünyayla açık bir ilişkiye girilmesi sayesinde elde edildiği ve bu gelişmenin, insani gelişmeyi daha da ileri götürmek ve yeni yöntemlerde işbirliği yapma ve iklim değişikliği gibi ortak sorunlarla mücadele için Güney ve Kuzey'e önemli fırsatlar sunduğu söylenmiştir. Güney ülkeleri Kuzey ile ticari, teknolojik ve siyasi bağlarını genişletirken, Kuzey'in küresel büyüme ve gelişmeyi teşvik için Güney'de yeni ortaklıklar aradığı kaydedilmiştir. Raporda, "Güney bir bütün olarak ekonomik büyümenin ve toplumsal değişimin itici gücü olduğunun üzerinde durulurken; hızla değişen dünyaya ayrıntılı bir bakış sunmuştur. Örneğin; Güney'in büyük bölümünde yaşam koşulları iyileşirken, dünya çapında aşırı yoksulluk altında yaşayanların oranı, 1990'da % 43 iken, 2008'de % 22'ye gerilediği; sadece Çin'de 500 milyondan fazla kişi yoksulluktan kurtulmuştur.

5.6.2. Türkiye'de Yoksulluk

Uluslararası karşılaştırmalarda, yoksulluk göstergeleri bakımından pek parlak bir durumda olmayan Türkiye, gelirin son derece adaletsiz olarak dağıldığı ülkeler arasında yer almaktadır. Yoksulluk Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede de en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir (Arpacıoğlu ve Yıldırım,2011:67-68).

Türkiye için 1980 yılı bir dönüm noktası olmuş, Dünya'daki değişim rüzgârları ve iç dinamikler sonunda ortaya çıkan köklü dönüşümler 80'lere damgasını vurmuştur. 1970'lerin son yıllarında yaşanan ödemeler dengesi krizini takiben 24 Ocak 1980'de açıklanan istikrar kararları ile ülkenin ekonomi tarihinde yeni bir dönem başlamış, 1960'lardan beri izlenmekte olan ithal-ikameci politikalar terk edilerek, serbest piyasa kurallarının hâkim olduğu, dış dünya ile bütünleşmeyi ve ihracata dayalı sanayileşmeyi hedefleyen bir ekonomi politikası belirlenmiştir.

Kamu kesiminin küçültülmesi, finansal liberalizasyon ve özelleştirmeye yönelik uygulamalar yapısal uyum programlarının öncelikleri arasında yer almaktadır. İhracatı, iç talebi kısarak ve ürün maliyetlerini düşürerek artırmayı amaçlayan iktisat programının en doğrudan sonucu çalışanların gelirlerindeki azalmadır. Sanayi kesiminde 1970'lerin sonlarında başlamış olan gerçek ücretlerdeki azalma 1980'ler sonrasında yüzde 40'ları bulmuş, ticarete tarımın payında ise 1980'lerin sonlarında yüzde 40-50'ye varan dramatik düşüşler gerçekleşmiştir (Gürses,2007:61-62).

1980'den sonra büyük bir dönüşüme uğrayan Türkiye Ekonomisi, uygulanan yapısal değişim politikalarının bir sonucu olarak çeşitli ekonomik krizler yaşamıştır. Artan kamu açıkları ve bunun devamında gelen borçlanma sonucunda enşasyon artmış, işsizlik ve gelir dağılımındaki dengesizlikler de bunu takip etmiştir. Bir yandan gelişmiş ülke ekonomilerine entegre olunmaya çalışılırken diğer yandan da kaynak dağılımları piyasa ekonomisi kurallarına göre yönlendirilmiştir (Yıldırım vd.23.06.2014: www.ekonomikyaklasim.org)

1980 öncesi hükümet programlarında yer almayan yoksulluk kavramı, 1980 sonrası hükümet programlarında kalkınma amaçlı makroekonomik politikalar bağlamında ele alınmıştır (Dansuk, 2003:239). 1980'lere dek Türkiye'de var olan sosyal yardım anlayışı yoksulluğun derinleşmesinde büyük ölçüde bir engel teşkil ederken bir kavram olarak yoksulluk olgusunun ortaya çıkışını da geciktirmiştir. 1980'li yıllarla birlikte yoksulluğu oluşturan pek çok faktörün zemini oluşturulmuştur. Gelir dağılımında adaletsizlik ve uzun dönem işsizlik bu yıllarda kendini göstermeye başlayan faktörlerin içinde yer almıştır. Bunları ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli politikalar türetilmiştir özellikle 1980'li yıllarda, uzun dönem işsizlerin toplam işsizler içerisindeki oranında meydana gelen hızlı artış, istihdam yaratma programlarının da önemini artırmıştır (Gündoğan, 2003:166).

Türkiye'de modernleşme, sanayileşme ve kalkınma ile yoksulluk zaman içerisinde farklılaşma gösterse de her dönemde bir sorun olarak hep var olmuştur. Ekonomik konjonktüre bağlı olarak kriz dönemlerinde ağırlaşan yoksullukla mücadele artan bir önemle Türkiye ekonomisinin gündeminde yer almaktadır. Bununla paralel olarak son yıllarda yoksullukla ilgili çalışmalarda artış görülmektedir. Yoksulluğun ne ve yoksulun kim olduğuna ilişkin tanımların yapılması, yoksulluğun profilinin çıkarılması ve zaman içindeki değişiminin izlenmesi, sorunun anlaşılması ve yoksullukla mücadelede uygulanacak politikaların oluşturulması açısından önemlidir (Coşkun,2012:181-182).

Türkiye'de yoksulluğun boyutlarını ölçmeye en yeni çalışmalardan birisi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan 2015 Yılı Yoksulluk Araştırmasıdır.

Tablo:5.7. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları (TÜİK, www.tuik.gov.tr,01.06.2016)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2010	2011	2012	2013	2014
TÜRKİYE													
<i>Kişi başı günlük 1.25\$'ın altı</i>	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03
<i>Kişi başı günlük 4.3.\$'ın altı</i>	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62
KENT													
<i>Kişi başı günlük 1.25\$'ın altı</i>	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02	0,02	-
<i>Kişi başı günlük 4.3.\$'ın altı</i>	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94	0,60	0,64	-
KIR													
<i>Kişi başı günlük 1.25\$'ın altı</i>	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14	0,13	-
<i>Kişi başı günlük 4.3.\$'ın altı</i>	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88	5,13	-

Satın alma gücü paritesine göre kişi başı dolar cinsinden yoksulluk sınırlarına göre yoksulluk oranları düşmüştür. Kişi başı günlük harcaması, cari satın alma gücü paritesine (SGP) göre 2,15 doların altında kalan fert oranı 2011 yılında %0,14 iken, bu oran 2012 ve 2013 yıllarında % 0,06 2014 yılında 0,032'tür. Yoksulluk sınırı, cari SGP'ye göre 4,3 dolar olarak alındığında ise 2011 yılında %2,79 olan yoksulluk oranı, 2012 yılında %2,27, 2013 yılında 2,06 iken 2014 yılında 1,62'ye gerilemiştir. Kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riski kentsel yerlerden fazla Cari satın alma gücü paritesine göre 4,3 dolar sınırı itibariyle kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda 2013 yılında %5,13 iken; aynı yoksulluk sınırına göre kentsel yerlerde yaşayanların 0,64'tür.

Tablo 5.8. Eş Değer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksulluk (TÜİK, www.tuik.gov.tr,01.06.2016)

	Yıllar				
	2010	2011	2012	2013	2014
%50					
Yoksulluk sınırı (TL)	3714	4069	4515	5007	5554
Yoksul Sayısı(Bin Kişi)	12025	11670	11998	11137	11332
Yoksulluk Oranı (%)	16,9	16,1	16,3	15,0	15,0
Yoksulluk Açığı	26,6	26,3	26,9	26,0	24,4
%60					
Yoksulluk sınırı	4457	4883	5418	6012	6665
Yoksul Sayısı	16963	16569	6741	16706	16501
Yoksulluk Oranı	23,8	22,9	22,7	22,4	21,8
Yoksulluk Açığı	28,7	29,2	29,2	26,7	27,2
%70					
Yoksulluk sınırı	5200	5697	6320	7016	7775
Yoksul Sayısı	21816	21730	22252	21979	22223
Yoksulluk Oranı	30,6	30,0	30,2	29,5	29,4
Yoksulluk Açığı	31,9	31,0	31,2	29,0	29,3

Toplumsal genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelire sahip olan birey görece anlamda yoksul sayılmaktadır. Ülkede genel refah seviyesi artsa bile bu refah düzeyinin altında kalan fertler olacaktır. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'nda görece yoksulluk oranları eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin, %40, %50, %60 ve %70 sınırına göre hesaplanmaktadır (TÜİK, www.tuik.gov.tr,02.06.2016).

Belirli bir gelir ya da harcama düzeyi altında kalmak (Gürsoy,06.06.2016, www.iktisadi.org) olarak tanımlanan yoksulluk sınırını eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50, %60 ve %70 sınırına göre değerlendirdiğimizde yoksulluk olarak kabul ettiğimiz kişi sayısı da değişkenlik göstermektedir. Örneğin 2014 yılında yoksulluk sınırını eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si olarak kabul ettiğimizde yoksulluk sınırı 5554 TL iken; %70 olarak kabul ettiğimizde 7775 TL'ye yükselmektedir. Yoksul sayısı 11.332 iken bu sayı katlanarak 22.223 olmaktadır. Yoksulluk oranı belirlenirken medyan gelirin %'de kaçının yoksulluk sınırı olarak kabul edildiği önemlidir. Yoksulluk sınırını eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si kabul ettiğimizde yoksulluk oranı yıllar itibariyle %15'ler civarındayken, %60 'da %22 ve %70 'de %30 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluk açığı ; yoksulluğun derecesi hakkında bilgi verir. Yoksulluk açığının 100'e yaklaşması, yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir.

Yoksulluk açığı =((Yoksulluk sınırı EFB medyan geliri)/Yoksulluk Sınırı)* 100 formülüne göre hesaplanmıştır (TÜİK, www.tuik.gov.tr,01.06.2016). Yoksulluk açığı

açısında Türkiye’de yoksulluk verilerini incelediğimizde yıllar itibariyle hangi yoksulluk sınırını kabul edersek edelim %35’in altında kalmıştır.

Tablo 5.9. Yıllar İtibariyle Kişi Başına Düşen Gelir (\$) (DB,25.05.2016, data.worldbank.org)

Yıllar	Kişi Başına Düşen Gelir
2008	9.340
2009	9.130
2010	9.950
2011	10.490
2012	10.800
2013	10.970
2014	10.830

UNDP’nin Türkiye 2014 raporunda yer alan İGE’de 0.759 puan ile 187 ülke ve bölge içinde 69. sıradayken 2015 raporundaki İGE’de ise 0.761 puanla 188 ülke ve bölge arasında 72. sırada yer almıştır. Kapsanan ülke sayıları 2013 yılı ve 2014 yılı için farklı olduğundan iki sıralamayı kıyaslarken dikkatli olmak gerekmektedir. 1980 ve 2014 yılları arasında ise Türkiye’nin İGE değeri 0,492’den 0,761’e yükselirken;bu yükselme toplamda %54,7’lik, yıllık bazda ise %1,29’luk bir artış anlamına gelmektedir. 1980-2014 yılları arasında Türkiye’de doğumda beklenen tahmini yaşam süresi 16,6 yıl, ortalama okula gitme süresi 4,7 yıl ve beklenen okula devam süresi 7 yıl artmıştır.. Türkiye’de kişi başına düşen Gayrisafi Millî Hâsıla (GSMH) 1980-2014 yılları arasında yaklaşık % 139,7 oranında bir artış göstermiştir.2014 yılı itibariyle Kişi başına düşen milli gelir 10.830 \$’dır. AB ve OECD ülkeleri ile kıyasladığımızda 0,761’lik İGE değeri ile Türkiye 0.867’lik AB ortalamasının ve 0.882’lik OECD ortalamasının altında kalıyor (UNDP,27.05.2016, www.tr.undp.org).

6. EKONOMETRİK MODEL UYGULAMASI

Bu bölümünde, sosyal koruma harcamalarının ve cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerine etkilerine ilişkin 22 OECD ülkesi esas alınarak yapılan ampirik analize yer verilmektedir. Bu kapsamda öncelikle çalışmanın metodolojisine değinilmekte, daha sonra ise analiz sürecinde kullanılan veri setleri kısaca açıklanmaktadır. Son olarak sosyal koruma harcamalarının ve cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerine etkilerini belirleyebilmek için yapılan statik panel veri analizlerinin bulguları incelenmektedir.

6.1. Panel Veri Analizi

Ekonomik araştırmalarda farklı veri türleri kullanılmaktadır. Bu veri türleri ancak yapılarına uygun modellerle incelenebilmektedir. Zaman serisi ve yatay dikey kesit verileri ile ayrı ayrı analizler yapılabilmektedir. Zaman boyutuna sahip kesit serilerini kullanarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine panel veri analizi adı verilmektedir. Bu analizde zaman serileri ile kesit serileri bir araya getirilerek, hem zaman hem de kesit boyutuna sahip veri seti oluşturulmaktadır. Günümüzde birçok çalışmada zaman ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesi ile elde edilen veri setleri oluşturulmaya başlanmıştır. Panel veri modeli 1 nolu eşitlikteki gibi ifade edilmektedir:

$$Y_{it} = \beta_{it} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + e_{it} \quad (6.1)$$

$$i=1, \dots, N \quad t=1, \dots, T$$

Burada N birimleri, t ise zamanı göstermektedir. Y değişkeni, birimden birime ve bir zaman periyodundan ardışık zaman periyoduna farklı değerler alan bağımlı bir değişken olduğunda, kesit boyutu için i, zaman periyodu için t olmak üzere iki alt indisle ifade edilmektedir. Bu genel model, sabit ve regresyon parametrelerinin her zaman periyodunda her bir birey için ayrılmasına izin vermektedir (Baltagi, 1995:2-3). Panel veri kullanılması yatay kesit ve zaman seri verilerine göre bazı avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Bu avantajları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

* Panel veri analizi kesit birimlere özgü farklılığı (bireylerin, firmaların ve ülkelerin farklı eğilim ve davranışlara sahip olması) dikkate alınarak, bu farklılığın model içinde kontrolüne ve ölçülebilmesine izin vermektedir.

*Panel veri yatay kesit gözlemleri ile zaman serilerini birleştirdiğinden, daha aydınlatıcı bilgi, değişkenler arasında daha az doğrusal bağlantı, daha fazla serbestlik derecesi ve daha fazla etkinlik sağlamaktadır.

*Tekrarlanan yatay kesit gözlemlerini inceleyerek, değişme dinamiklerini araştırmak için daha uygundur.

*Panel veriler, pür zaman serisi verileri veya pür yatay kesit verilerinden kolayca gözlenemeyen etkileri daha iyi belirleyebilir ve ölçebilir. Panel veri analizleri, zamana göre değişmeyen ve kesit boyunca değişen etkilerin bağımlı değişken üzerindeki olası etkilerini de hesaba katabilmektedir.

*Panel veri analizi, daha karmaşık davranış modelleri ile çalışabilme imkanı sunması açısından, zaman serisi ve yatay kesit verisi modellerine göre üstünlük sağlamaktadır (Tarı, 2010:476).

Panel veri analizinin avantajlarının yanında bazı dezavantajları da söz konusudur. Panel veri analizinin dezavantajları ise:

*Veri toplama ve düzenleme problemlerini barındırması: Diğer veri yapılarına göre, veri toplamının ciddi bir maliyeti söz konusudur. Bu maliyet bir bireyi en az iki zaman noktasında ölçme maliyetinin yanı sıra, aynı bireyi zaman boyunca izleme zorluğundan da ileri gelir. Bu ikinci nokta uygulamada ciddi sorunlar yaratır. Örneğin, zaman boyunca takip edilen bir hane halkını her ölçüm yapılacağı zaman aynı adreste bulmak zor olabilir. Bu nedenle, bu türden veri yapılarında bazı alt versiyonlar ortaya çıkmış ve yarı-panel, panel verilerde kayıp değerler vb. türünden araştırma alanların gelişmesine neden olmuştur. Yarı-panel verilerde bir kısım birimler tekrarlı ölçülürken, diğer bir kısmı ise tesadüfi olarak seçilmektedir.

* Ölçüm hatalarının ortaya çıkması: Aynı değişkene ait her bir birimin tekrarlı olarak ölçülmesinden dolayı klasik ölçümler arası bağımsızlık varsayımı bozulmaktadır.

*Kendiliğinden seçicilik ve yanıtsızlık gibi seçicilik problemleri bulunmaktadır.

*Zaman boyutunun kısa, yatay - kesit boyutunun büyük olduğu durumlarda özellikle sabit etkiler modelinde sonuçların gücü zayıflamaktadır. Bunun yanında kısa zaman serisi boyutunun varlığı birimler arası korelasyon sorununun artmasına da yol açmaktadır.

*Uzun zaman boyutuna sahip, ülkelere veya bölgelere ait büyük panellerin hesaplanmasında yatay - kesit bağılılığı yaşanabilmektedir. Literatürde yer alan bazı panel birim kök testleri bu sorunu ortadan kaldırmak üzere geliştirilmiştir (Baltagi, 2005:8).

Panel veri analiz yöntemleri bu avantaj ve dezavantajlar 1960'lı yıllarda geliştirilmeye başlanmış ve günümüzde de halen gelişme süreci içinde olan bir yöntemlerdir. Panel veri modelleri genel olarak statik ve dinamik olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilmektedir (Frees,204:28). Eğer panel veride yer alan kesit birimi sayısı fazla ve zaman dönemi(T), kesit verisine ait örnek sayısından (N) kısa ise, statik panel veri analizi yapılmaktadır.

6.1.1. Statik Panel

Statik panel veri modelleri, bağımlı değişkeni açıklamada bağımlı ve bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin kullanılmadığı, bir başka deyişle değişkenlerdeki dinamik yapının yansıtılmadığı modellerdir. En temel statik panel veri analiz yöntemi klasik doğrusal regresyon analizidir. ancak bir panel veri setine klasik regresyon analizi uygulanarak tutarlı tahminlerin elde edilebilmesi için bağımsız değişkenlerle hatalar arasında ilişki olmaması gerekmektedir. Ayrıca klasik regresyon analizinin en önemli varsayımı sağlanmış olsa bile, birim bazında gözlemlenemeyen etkilerin varlığından ötürü, zaman içinde hataların kendi içinde ardışık bağımlı olmaması varsayımı sağlanamamaktadır dolayısıyla panel veriye özel regresyon modelleri geliştirilmiştir. Bu modeller hata bileşenini; zaman bazında sabit olup birimlere göre değişken, birimler bazında sabit olup zamana göre değişken ve hem birimlere hem de zamana göre değişken olmak üzere 3 bileşene ayırarak inceleyen modellerdir (Wooldridge,2002:256).

6.1.1.1. Panel Veri Regresyon Modellerinin Tahmini

6.1.1.1.1. Klasik Model

Klasik modelde, hem sabit hem de eğim parametreleri birimlere ve zamana göre sabit olduğu yani bütün gözlemlerin homojen olduğu varsayılmaktadır. Açıkçası bu varsayımlar son derece kısıtlı varsayımlardır. Klasik model bu yüzden, bütün sadeliğine ve kolaylığına rağmen, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki gerçek ilişkiyi doğru bir şekilde resmetmeyebilirler (Gujarati, 2004:641).

$$y_{it} = \beta_1 + \sum_{k=2}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i=1, \dots, N; \quad t=1, \dots, T \quad (6.2)$$

Literatürde Klasik modelin tahmin yöntemlerinden en yaygın olarak kullanılanı, Havuzlanmış En Küçük Kareler (HEKK) yöntemidir. Hata teriminde birim veya zaman etkileri yoksa havuzlanmış en küçük kareler yöntemi Klasik modellerde iyi bir tahmin yöntemidir, tutarlı tahminler vermektedir. Eğer hata terimlerinde birim veya zaman etkileri varsa; havuzlanmış en küçük kareler yöntemindeki hata terimi $u_{it} = \mu + \lambda_t + v_{it}$ 'dir, yani birleşik hatadır. Havuzlanmış en küçük kareler tahminçileri, sadece bu etkiler bağımsız değişkenler ile korelasyonsuzsa tutarlıdır (Tatoğlu, 2012, s.42).

Havuzlanmış en küçük kareler denklemi ile gösterilebilen modelde her bir yatay kesite (ülkeye veya gruba) ait belirli etkileri yansıtan kukla değişkenler olmadan bütün ülkelerin verileri bir havuzda toplanmakta ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri araştırılmaktadır.

$$y_{it} = \beta_1 + \sum_{k=2}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i=1, \dots, N; \quad t=1, \dots, T \quad (6.1)$$

(6.1) Doğrusal regresyon modeli

$$y = X\beta + u \quad (6.3)$$

matris gösterimi şeklinde yazılabilir. Burada $y' = y_{11}, \dots, y_{1T}, y_{21}, \dots, y_{2T}, y_{N1}, \dots, y_{NT}$; NT boyutundaki bağımlı değişkenlerin vektörü, X ; NTxK boyutundaki ilk sütun elemanları 1 olan birim ve zamana göre değişen bağımsız değişkenler matrisi, β ; Kx1 boyutundaki sabit terimi ve açıklayıcı değişkenlerin katsayılarını içeren parametreler sütun vektörü, $u' = u_{11}, \dots, u_{1T}, u_{21}, \dots, u_{2T}, u_{N1}, \dots, u_{NT}$ ise NT boyutundaki artıkların vektörü olarak tanımlanmaktadır (Gujarati, 2004:927).

(2.1) denklemini aşağıdaki şekilde daha açık bir şekilde ifade edilebilir;

$$\begin{bmatrix} y_{11} \\ \vdots \\ y_{NT} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & X_{211} & X_{311} & \dots & X_{K11} \\ 1 & X_{212} & X_{312} & \dots & X_{K12} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 1 & X_{2NT} & X_{3NT} & \dots & X_{KNT} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \beta_1 \\ \beta_2 \\ \vdots \\ \beta_K \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{11} \\ \vdots \\ u_{NT} \end{bmatrix} \quad (6.4)$$

K-1 değişkenli Havuzlanmış En Küçük Kareler tahminçileri, artıkların karelerinin toplamını (RSS) en küçüklenmesi ile bulunur (Gujarati, 2004:931).

$$RSS = \sum \sum (\hat{u}_{it})^2 = \hat{u}'\hat{u} \quad (6.5)$$

$$\hat{u} = y - X\hat{\beta} \quad (6.6)$$

Burada (6.5) denklemini (6.6) artıkların kareleri toplamı (RSS) fonksiyonunda yerine yazıldığında;

$$\hat{u}'\hat{u} = (Y - X\hat{\beta})' (Y - X\hat{\beta}) \quad (6.7)$$

$$\hat{u}'\hat{u} = y'y - 2\hat{\beta}'X'y + \hat{\beta}'X'X\hat{\beta} \quad (6.8)$$

şeklinde elde edilmektedir. (6.8) eşitliğinin $\hat{\beta}$ değişkenine göre türevini alınıp 0' a eşitlendiğinde, artıkların karelerinin toplamının en küçük değerini elde eden $\hat{\beta}$ tahmin katsayıları bulunmaktadır (Gujarati, 2004:931).

$$\frac{\partial (\hat{u}'\hat{u})}{\partial \hat{\beta}} = -2X'y + 2X'X\hat{\beta} = 0 \quad (6.9)$$

$$X'X\hat{\beta} = X'y \quad (6.10)$$

Her iki taraf $(X'X)^{-1}$ matrisi ile çarpıldığında;

$$(X'X)^{-1} X'X\hat{\beta} = (X'X)^{-1} X'y \quad (6.11)$$

$$I\hat{\beta} = (X'X)^{-1} X'y \quad (6.12)$$

veya

$$\hat{\beta}_{HEKK} = (X'X)^{-1} X'y \quad (6.13)$$

$$(K \times 1) \quad (K \times K) \quad (K \times NT) \quad (NT \times 1)$$

şeklinde elde edilmektedir Yukarıda görüldüğü gibi Klasik Modelde havuzlanmış en küçük kareler tahmin yönteminin regresyon katsayılarını $\hat{\beta}$ elimizdeki veriler ile tahmin etmemiz mümkün kılınmıştır.

6.1.1.1.2. Sabit Etkiler Modeli

Panel veri analizinde kullanılan iki temel modelden birisi Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effect Model= FEM) diğeri Tesadüfi Etkiler Modeli (Random Effect Model = REM). Eğim katsayılarının sabit olduğu varsayılan Sabit Etkiler Modelinde bireyler, hane halkları, firmalar gibi birimler arasındaki farklılıkların sabit terimdeki farklılıklar yardımıyla temsil edilebileceğini varsayılmaktadır. Bu model de sabit etki gruba özgü sabit terim olarak kullanılır. Burada sabit etki ile kastedilen birimler (bireylerin, hane halklarının, firmaların v.b) göre değişebileceği ama zamana göre değişmeyeceğini yani sabit kalacağını ifade etmektedir (Greene, 2003:285).

Sabit Etkiler Modeli birimlerin kendi aralarındaki farklılıkların sabit terimdeki farklılıklar yardımıyla yakalanabileceğini varsaymaktadır. Bu amaçla panel veri modelimizi En Küçük Kareler Kukla Değişken Modeli (Least Square Dummy Variable = LSVD) olarak adlandırılan yöntemi ile tahmin edilmektedir. (6.1) numaralı panel veri modeli ele alındığında (Pazarlıoğlu ve Güler,2007:67);

$$\beta_{0it} = \beta_{0i} \quad \beta_{1it} = \beta_1 \quad \beta_{2it} = \beta_2 \quad \beta_{kit} = \beta_k \quad (6.14)$$

şeklinde olduğunu varsaymaktadır. Burada dikkat edilecek husus sadece sabit parametrelerin değişmesidir. Sabit terimin zaman çerçevesi bakımından değişmediğini buna karşın yatay kesit çerçevesi bakımından farklılıklar olduğu görülmektedir. Yani zaman boyutu sabit tarafından korunmasına karşın bireyler arasındaki davranışların farklılıklar gösterdiğini ifade etmektedir (Pazarlıoğlu, 2001). (6.1) numaralı panel veri modeli yeniden alındığında;

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \beta_{1i} X_{1it} + \beta_{2i} X_{2it} + \dots + \beta_{ki} X_{kit} + \epsilon_{it} \quad (6.15)$$

şeklinde yazılır. Bu model β_{0i} ifadesine göre yeniden yazılırsa ;

$$Y_{it} = \beta_{01} D_{1i} + \beta_{02} D_{2i} + \dots + \beta_{0N} D_{Ni} + \beta_{2i} X_{2it} + \dots + \beta_{ki} X_{kit} + \epsilon_{it} \quad (6.16)$$

$$Y_{it} = \sum_{j=1}^N \beta_{0j} D_{ji} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + \epsilon_{it} \quad (6.17)$$

$$D_{1i} = \begin{pmatrix} 1, & i = 1 \\ 0, & \text{diğer durumlar} \end{pmatrix}, \dots, D_{1N} = \begin{pmatrix} 1, & i = N \\ 0, & \text{diğer durumlar} \end{pmatrix} \quad (\text{Pazarlıoğlu ve Gülen, 2007: 68})$$

Bu modelde N tane yatay kesit birimi ve K tane açıklayıcı değişken vardır. Burada dikkat edilmesi gereken sabit etkiler modeline birim etkileri dahil ederken gölge değişkeni tuzağına düşmemek için birim sayısından (N-1) adet gölge değişken kullanılmalı veya N sayıda gölge değişken kullanılacaksa modele sabit terim alınmamalıdır (Tatoğlu,2012:81).

6.1.1.1.3. Rassal Etkiler Modeli

Sabit etkili model bize gözlenemeyen bireysel etkileri ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişki olmasına izin vermektedir. Bu durumda sabit etkiler modelinde birimler arasındaki farklılıkları regresyon modelimizde parametrik değişimler tamamen doğru bir şekilde modellenmektedir. Eğer bireysel etkiler modelde yer alan açıklayıcı değişkenlerle sıkı bir biçimde ilişkili değilse, bu durumda birimlere özgü sabit terimlerin; birimlere göre tesadüfi olarak dağıldığı varsayan tesadüfi etkiler modelinin kullanılması daha uygun olmaktadır (Greene, 2003:293).

Birimlerin yada birimler ile zamana göre meydana gelen farklılıkları, tesadüfi etkili modelde hata teriminin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Buradaki temel amaç sabit etkili modellerde rastlanılan serbestlik derecesini büyük ölçüde azaltılmak istenmesidir. Bunun nedeni tesadüfi etkiler modelinin mühim olan, birimlere yada birime ve zamana özgü katsayıların bulunması değil, birimlere yada birime ve zamana özgü hat bileşenlerin bulunmasıdır. Buna ek olarak tesadüfi etkiler modeli, hem

örneklemedeki birimler ve zamana göre meydana gelen farklılıkları hem de örneklem dışındaki etkileri de dikkate almaktadır (Pazarlıoğlu ve Güler, 2007:67). Tesadüfi etkiler modelini şu şekilde açıklayabiliriz. (6.15) numaralı denklemde tesadüfi değişken olarak alınıp,

$$\beta_{0i} = \bar{\beta}_0 + \mu_i \quad (6.18)$$

şeklinde modellenmektedir. ana kütle ortalama sabiti olup bilinmeyen parametredir. ve μ , birey davranışlarındaki bireysel farklılıkları dikkate alan gözlenemeyen tesadüfi hatalardır. μ 'ler birbirlerinden ve μ 'lerden bağımsızlardır. (6.17) numaralı denklem (6.15) numaralı denklemde yerine koyulursa;

$$Y_{it} = (\bar{\beta}_0 + \mu_i) + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_{ki} X_{kit} + \epsilon_{it} \quad (6.19)$$

$$Y_{it} = \bar{\beta}_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{it} + (\epsilon_{it} + \mu_i) \quad (6.20)$$

elde edilir. (6.20) numaralı denklemde ifade tesadüfi etkiler modelinin genel bir biçimi olup (+) teriminden dolayı 'Hata bileşenleri Modeli' veya 'Hata Öğeleri Modeli' olarak da adlandırılmaktadır. tüm hataları gösterirken bireysel hatayı yani birim farklılıkları ve zamana göre birimler arasındaki farklılığı gösterir (Tatoğlu,2012:104).

6.1.1.2. Klasik, Sabit Etkili ve Rassal Etkili Modeller Arasında Seçim Yapmak İçin Kullanılan Testler

Panel veri analizinde modellemenin sabit etki formunda mı yoksa rassal etki formunda mı çalışılacağı önemli bir sorudur. Bu sorunun cevabı bireye özgü hata terimi ϵ_i ile açıklayıcı değişkenler arasındaki muhtemel korelasyonun varlığına dayalıdır. Eğer, ϵ_i ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon yoksa rassal etkiler modeli, aksi durumda ise sabit etkiler modeli uygundur. Eğer N kesit bileşeni büyük bir yığından geliyorsa ϵ_i ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olmaması beklenir. Bu durumda rassal etkiler modeli uygun olur. Aksi durumda sabit etki modeli uygundur. İki yaklaşım arasındaki bu temel farklılıkların yanında aşağıdaki kriterler model seçiminde dikkate alınmalıdır (Gujarati,1999:65).

1- Eğer T büyük ve N küçük ise, sabit etki ve rassal etki modelleri tarafından tahmin edilen parametrelerin değerlerinde çok az farklılık olur. İki yöntem arasındaki seçim hesaplama kolaylığına ve uygunluğuna bağlı olarak yapılabilir. Bu durumda sabit etki modeli tercih edilir.

2- N büyük ve T küçük olduğunda ise, iki yöntemle elde edilen tahminler önemli ölçüde farklılaşır. Bu durumda kesit birimlerimiz çok büyük bir yığından gelmiyorsa sabit etki modeli tercih edilebilir. Eğer kesit birimler çok büyük bir yığından geliyorsa tartışmasız olarak rassal etki modeli tercih edilmelidir.

3- Eğer, N büyük T küçük ise ve ϵ_i ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon varsa, tesadüfi etki tahmin edicileri sapmalı, buna karşılık sabit etki modeli tahmin edicileri sapmasız olur.

4- Eğer, N büyük ve T küçük ise ve rassal etki modelinin varsayımları geçerli ise rassal etki modelinin tahmin edicileri, sabit etki modelinin tahmin edicilerinden daha etkindir.

Bütün gözlemlerin homojen olduğu yani birim ve/veya zaman etkilerinin olmadığı düşünülüyorsa, klasik modeli; birim ve/veya zaman etkilerinin olduğu düşünülüyorsa sabit ya da rassal etkili modelleri kullanmak daha mantıklıdır. Bir çok araştırmacı sabit etkili modeli tahmin etmeyi, rassal etkili modeli tahmin etmekten daha ikna edici bulur. Bu tercih, sabit etkili modelin varsayımı olan “birim etkilerin modeldeki açıklayıcı değişkenlerle ilişkisiz olması mümkün değildir” düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

- Eğer birim etkiler açıklayıcı değişkenlerle ilişkisiz ise; rassal etkiler tahmincisi tutarlı ve etkindir, sabit etkiler tahmincisi tutarlı fakat etkin değildir.

- Eğer birim etkiler açıklayıcı değişkenlerle ilişkili ise; sabit etkiler tahmincisi tutarlı ve etkindir, rassal etkiler tahmincisi tutarsızdır.

Sabit ya da rassal etkili modeller arasında seçim, modelin tahmin edilmesindeki amaca bağlı olarak da yapılabilir. Modelin tahmininden belli bir birim için çıkarsama yapılacaksa, sabit etkili model daha uygun olacaktır. Eğer veri seti geniş bir ana kütleli gözlemlerinden oluşuyorsa ve ana kütleli tümü için sonuç çıkarılmak isteniyorsa; sabit etkili modeli kullanmak çok fazla mantıklı değildir, rassal etkili modelin kullanılması daha avantajlıdır. Sabit etkili, rassal etkili ve klasik modelden hangisinin kullanılacağı kararı yukarıda bahsedildiği gibi önsel olarak yapılacağı gibi, bu tespit bir takım testler sonucunda da yapılabilir. Bu testlerin içinde önemli olanlar Breusch Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi, Chow Testi (F Testi) ve Hausman Testleridir (Yerdelen Tatoğlu, 2005:47).

6.1.1.2.1. Breusch Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi

Tek ve iki yönlü rassal etkiler modellerinde birim veya zaman etkilerinin modelde olması gerekip gerekmediğinin tespit edilmesinin bir yolu $\sigma_\mu^2 = 0$ veya $\sigma_\gamma^2 = 0$ hipotezlerinin test edilmesidir. LM testi bu hipotezlerin geçerli olup olmadığını araştırmaktadır. Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi sıradan EKK tahmincisinin hata terimlerine dayanmaktadır ve klasik model (Havuzlanmış EKK) ile rassal etkiler modellerini karşılaştırmaktadır (Greene, 2010:338).

Tek yönlü rassal etkiler modeli için hata terimi varyans bileşenlerinden σ_μ^2 'nin sıfır olduğu şeklinde ifade edilen H_0 'ın kabul edilmemesi durumunda modelde birim etkilerin olması gerektiği diğer bir deyişle modelin hata terimi bileşeninde μ_i yer alması gerektiği sonucuna varılacaktır. Eğer hipotez reddedilemezse, modeldeki birim etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, μ_i 'nin hata teriminin bir bileşeni olarak modele alınmasının gerekli olmadığı ve dolayısıyla, klasik modelin daha uygun olduğu sonucuna varılacaktır. Tek yönlü rassal etkiler modeli için hata terimi varyans bileşenlerinden σ_γ^2 'nin sıfır olarak ifade edilen hipotezinin testi de aynı şekilde yapılır. İki yönlü rassal etkiler modeli için de, tek yönlü modele benzer şekilde, hem birim hem de zaman etkilerinin sıfır olduğu hipotez, $H_0 = \sigma_\mu^2 = \sigma_\gamma^2 = 0$ hipotezi test edilecek ve bu hipotez reddedilemezse birim ve zaman etkilerinin modelin katsayılarında anlamlı bir değişme meydana getirmediği ve dolayısıyla klasik modelin daha uygun olduğu sonucuna varılacaktır (Uğur, 2009; 82).

Tek yönlü modelde birim etkisinin olmadığını kullanan hipotezler ve bu hipotezin incelenmesinde kullanılacak olan LM_1 test istatistiği aşağıdaki verilmiştir:

$$H_0 : \sigma_\mu^2 = 0$$

$$H_1 : \sigma_\mu^2 \neq 0$$

$$LM_1 = \frac{NT}{2(T-1)} \left[\frac{e^{\wedge'} (I_N \otimes J_T) e^{\wedge}}{e^{\wedge'} e^{\wedge}} - 1 \right]^2 = \frac{NT}{2(T-1)} \left[\frac{\sum_{t=1}^T (\sum_{i=1}^T e^{\wedge}_{it})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T e^{\wedge^2}_{it}} - 1 \right]^2 \quad (6.21)$$

Tek yönlü modelde zaman etkisinin olmadığına test edilmesinde kullanılan hipotezi ve bu hipotezin incelenmesinde kullanılacak olan LM_2 test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} H_0 : \sigma_\gamma^2 &= 0 \\ H_1 : \sigma_\gamma^2 &\neq 0 \end{aligned}$$

$$LM_2 = \frac{NT}{2(N-1)} \left[\frac{e^{\wedge'} (J_N \otimes I_T) e^{\wedge}}{e^{\wedge'} e^{\wedge}} - 1 \right]^2 = \frac{NT}{2(N-1)} \left[\frac{\sum_{i=1}^T (\sum_{t=1}^N e^{\wedge}_{it})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T e^{\wedge^2}_{it}} - 1 \right]^2 \quad (6.22)$$

İki yönlü modelde birim ve zaman etkisinin olmadığına test edilmesinde kullanılan hipotezler ve bu hipotezin incelenmesinde kullanılacak olan LM test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$H_0 : \sigma_\mu^2 = \sigma_\gamma^2 = 0$$

$$H_1 : \sigma_\mu^2 = \sigma_\gamma^2 \neq 0$$

$$LM = LM_1 + LM_2$$

$$\begin{aligned} &= \frac{NT}{2(N-1)(T-1)} \left[(N-1) \left[\frac{e^{\wedge'} (I_N \otimes J_T) e^{\wedge}}{e^{\wedge'} e^{\wedge}} - 1 \right]^2 + (T-1) \left[\frac{e^{\wedge'} (J_N \otimes I_T) e^{\wedge}}{e^{\wedge'} e^{\wedge}} - 1 \right]^2 \right] \\ &= \frac{NT}{2(N-1)(T-1)} \left[(N-1) \left[\frac{\sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T e^{\wedge}_{it})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T e^{\wedge^2}_{it}} - 1 \right]^2 + (T-1) \left[\frac{\sum_{i=1}^T (\sum_{t=1}^N e^{\wedge}_{it})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T e^{\wedge^2}_{it}} - 1 \right]^2 \right] \quad (6.23) \end{aligned}$$

Yukarıdaki testlerde kullanılan $e^{\wedge}$ birleştirilmiş EKK modelinden elde edilen artıklardır. Bu yüzden LM testinin uygulaması kolaydır. LM testi asimptotik olarak X^2 dağılımına uymaktadır. LM_1 ve LM_2 test istatistikleri kısıt sayısı bir olduğundan 1 serbestlik derecesine, LM testi istatistiği ise iki kısıt sayısına sahip olduğundan 2 serbestlik derecesine sahiptir. LM testi σ_μ^2 ve σ_γ^2 'nin sıfıra yakın küçük değerlere sahip olduğu durumlar haricinde performansı iyidir. LM testinin diğer bir problemi ise bu testin σ_μ^2 'nin sıfırdan küçük bir değer alabilirmiş gibi iki yanlı bir test olarak kurulmasıdır. Bu yüzden LM testi LR (Likelihood Ratio) testi kadar güçlü değildir (Baltagi, 2008:65).

6.1.1.2.2. Chow Testi (F Testi)

Havuz modelinin veri kümesi için uygun olup olmadığının belirlenmesi için göstermelik değişkenlerin regresyon modelinde anlamlılığını test eden Chow testi (F testi) uygulanabilir. Bu testte göstermelik değişkenlerin regresyon modelinde anlamsız olduğu yokluk hipotezine karşın alternatif hipotez test edilmektedir.

$$F_{hes} = \frac{(RRSS - URSS)/(N-1)}{URSS/(NT-N-K)}$$

RRRS, kısıtlı modelin (sabit etkiler) artık kareler toplamı; URSS, kısıtsız modelin (EKKGD) artık kareler toplamını ifade etmek üzere test istatistiği, $F_{N-1, N(T-1)-K}$ tablo değeri ile karşılaştırılır (Baltagi, 2008:308).

6.1.1.2. 3. Hausman Testi

Hausman testi, sabit etkili ve rassal etkili modeller arasında seçim yapmak için kullanılır. Sabit ve rassal etkili modeller arasındaki belirgin fark daha önce de belirtildiği gibi, birim etkisinin bağımsız değişkenlerle ilişkili olup olmadığıdır. Hausman testi, birim etki dolayısıyla hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olup olmadığını yani tesadüfi etkili modelin uygun olup olmadığını ölçer. Eğer aralarında korelasyon yoksa, tesadüfi etkili model geçerlidir (Yerdelen Tatoğlu, 2005:49). Bu durumda sabit etkili model ile tesadüfi etkili modelin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını incelenmelidir. İki model arasında tercih, Hausman test istatistiği yardımıyla yapılmaktadır. Hausman test istatistiği “Tesadüfi etkiler tahmincisi doğrudur.” şeklinde ifade edilen sıfır hipotezi altında k serbestlik dereceli ki-kare dağılımı göstermektedir. Hipotezin reddedilmesi durumunda tesadüfi etkili modelin hata terimleri bileşenlerinin bağımsız değişkenler ile ilişkili olmadığı kararı verilebilecektir. Bu durumda sabit etkiler modeli tercih edilecektir (Karaca, 2008:72).

Hausman testinde, rassal etkiler modelinden elde edilen katsayılar ile sabit etkiler modelinden elde edilen katsayıların aynı olduğunu gösteren boş hipotezin reddedilmesi sabit etkiler modelinin reddedilememesi ise rassal etkiler modelinin daha etkin sonuçlar verdiğini göstermektedir (Baltagi, 2005:20).

Sabit ve rassal etkiler modellerinden hangisinin seçileceği Hausman testi çerçevesinde belirlenen bir sorundur. Rassal etkiler modeli μ_i rassal değişkeni ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun sıfır olduğunu varsaymaktadır. Başka bir ifadeyle $cor(\mu_i, x_{it}) = 0$ ise rassal etkiler modeli kullanılmaktadır. Diğer taraftan, sıfır aritmetik ortalamaya sahip μ_i ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon sıfıra eşit değil ise, sabit etkiler modelinin seçilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sabit etkiler modeli $cor(\mu_i, x_{it}) \neq 0$ durumunda geçerli olmaktadır. (Daşdemir, 2008:110).

$$H = (\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}_{RE}) (Var(\hat{\beta}_{FE}) - Var(\hat{\beta}_{RE}))^{-1} (\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}_{RE}) \quad (6.24)$$

$$H_0 = cor(\mu_i, x_{it}) = 0 \quad \text{Rassal Etkiler Modeli Geçerli}$$

$$H_0 = cor(\mu_i, x_{it}) \neq 0 \quad \text{Sabit etkiler Modeli Geçerli}$$

Yukarıdaki eşitlik kısaca aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$H = (b_{within} - b_{FGLS})' (Vb_{within} - Vb_{FGLS})^{-1} (b_{within} - b_{FGLS}) \quad (6.25)$$

Bu ifadede, b_{within} grup içi tahminciyi (sabit etkiler tahmincilerini), FGLS genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisini, $(Vb_{within}$ ve Vb_{FGLS} varyans ve kovaryans matrislerini temsil etmektedir.

$H \geq X^2 (k_{within})$ ise, etkilerin sabit olduğu, tersi durumda ise etkilerin rassal olduğu kabul edilir. Hausman testi Wald istatistiğine dayanmakta olup k , yani bağımsız değişken sayısı kadar serbestlik derecesine sahiptir. Hausman testi, k serbestlik derecesinde asimptotik olarak X^2 dağılımına uymaktadır. Bu teste işlerlik kazandırmak için Ω uygun bir tahminiyle (Ω) ve genelleştirilmiş EKK (GLS) tahmincisi ise uygulanabilir genelleştirilmiş EKK (feasible GLS) tahmincisiyle değiştirilir (Baltagi, 2008:73). Hausman test istatistiği seçilen anlamlılık düzeyinde X^2 tablo değerinden büyükse o zaman bağımsız değişkenler ile birim ve/veya zaman etkilerinin ilişkisiz olduğu hipotezi reddedilecek ve rassal etkiler modelinin tutarsız olduğuna, bu yüzden uygun modelin sabit etkiler modeli olduğuna karar verilecektir (Baltagi, 2008:362).

6.1.2. Çalışmanın Amacı

Çalışmada, sosyal koruma harcamaları ve cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerindeki etkilerini inceleyebilmek amacıyla panel veri analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. “Panel veri analizi” bireyler, hane halkları, bölgeler ya da ülkeler gibi kesit birimlerin belirli bir zaman aralığında gözlemlenmesi ile oluşmaktadır (Baltagi, 2005:4). Bu uygulamayla OECD ülkelerinde yoksullukla mücadelede sosyal koruma harcamalarının hangi alt bileşenlerinin daha etkili olduğu ve cinsiyet eşitsizliği yaşanan alanların hangisinin yoksulluğu tetiklediğine dair görüşler oluşturma yoluyla devletin rolü belirginleştirilmeye çalışılacaktır.

Kenworthy 1999’da, on beş sanayileşmiş ülkeyi karşılaştırmalı olarak incelemiş ve 1960-1991 dönemi için sosyal refah harcamalarının yoksulluğu azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Goudswaard’ın 2012’de 28 OECD ülkesini incelerken alt başlık olarak AB üyesi ülkeleri arasında yoksulluk ve sosyal harcamaları 2003-2007 yılları arasında incelemiştir. Hem AB üyesi hem de diğer OECD ülkelerinde sosyal kamu harcamaları ile yoksulluk arasında güçlü bir negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Caminada, Goudswaard ve Koster’in 2012 yılında net sosyal harcamalar ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için 22 OECD ülkesinin beş yıllık zaman serilerinden yararlanılmıştır. Birim kök ve düzeltilmiş standart hata (PCSE) analizleri yapıp; yoksulluk üzerinde yaşlanma, işsizlik ve kişi başına düşen gelirin etkileri incelenmiştir. Panel analizi sonucunda sosyal harcamaların yoksulluğu negatif yönde etkilediği ancak esas sonuçların alınabilmesi için diğer faktörler kontrol edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Siddique (1998) Bangladeş üzerine yaptığı yoksulluk çalışmasını cinsiyet açısından incelemiştir. Çalışma yoksullukla mücadelenin kadınların güçlendirilmeden mümkün olmayacağını üzerinde dururken; burada eğitimin önemi üzerinde durulmuştur. Eğitimli kadınların sağlık alanında daha bilinçli olduğu ; ekonomik ve politik alanda daha aktif oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Chaudhry ve Rahman (2009) Pakistan’da eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kırsal yoksulluk üzerindeki etkisini Logit Regresyon analizine tabi tutmuşlardır. Eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin kırsal yoksulluk üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Kullanılan değişkenler açısından incelediğimizde kadın erkek okullaşma oranı, okuma yazma oranı, çalışma oranlarının kırsal yoksulluk üzerinde negatif etkisinin olduğu sonucu bulunmuştur.

Kızılgöl (2012) ’de yaptığı çalışmada Türkiye’de eğitim alanında cinsiyet ayrımcılığının yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada logit regresyon yöntemi kullanılmıştır ve hane halkı reisi erkek olanların kadın olanlara, hane halkı reisi

okuryazar olanların okuryazar olmayanlara ve kentlerde oturan hane halklarının kırsal alanlarda oturanlara göre yoksulluk olasılıklarının daha az olduğu görülmüştür.

6.1.3. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Çalışmada 22 OECD ülkesine ait 2009-2014 yılları arasında yoksulluk, sosyal koruma harcamaları ve cinsiyet eşitsizliği verileri kullanılmıştır. Çalışmada ancak ilgili yıllar için veri bütünlüğü sağlanabilmiştir. Yoksulluğun ölçümünde bir yaşam standardı veya yaşam düzeyi genellikle hane halkının aylık veya yıllık kişi başına tüketim harcaması ya da geliri olarak tanımlanmaktadır. Uygun yaşam standardı algısı dönemsel olarak ve ülkeden ülkeye farklılık gösteren bir kavramdır. Bu yüzden OECD ülkeleri arasında ortak olarak kararlaştırılmış bir göreceli yoksulluk ölçütü bulunmamaktadır. Yoksulluk, gelir eşitsizliği bakımından irdelendiğinde denkleştirilmiş hane halkı gelirleri önemli bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Her ülkenin kişi başına belirlenen ortalama gelirinin altında kalan bireyler; o toplumda göreceli yoksul olarak nitelendirilmektedirler. Belirlenen göreceli yoksulluk eşiği, her ülkede farklı bir yoksulluk sınırının ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Refah seviyesi yüksek ülkelerdeki üst yoksulluk eşikleri; bu ülkelerde yoksulluğun önlenmesi ile yoksul bireylerin ülkenin alışılmış yaşam standardına, mal ve hizmetlerine erişebilecekleri anlamına gelmektedir. Bu metod ile elde edilen yoksulluk oranı, yoksulluk sınırı altında kalan kişi sayısını vermektedir. Hesaplamalarda özellikle gelir ortalamasının %50'lik kısmına odaklanmaktadır. Ancak son yıllarda gelir ortalaması yerini %60'lık gelir ortalamasının (medyan) altında kalan kişi sayılarının belirlenmesi sistemine bırakmıştır. Ortalama ölçümünde, diğer toplam gelirin % 50 lik ortalamasına göre bazı avantajlar söz konusudur. Bu avantajlardan bir tanesi bu oranın nüfus grupları arasında gelir değişimlerine karşı daha az değişkenlik göstermesidir. Örnek vermek gerekirse, %50'lik ortalama gelir sisteminde, ortalamanın altında kalan herkese ortalamaya erişebilmelerini olanaklı kılacak şekilde destek verilse bu durumda ortalama oranı yeniden değişecek ve yükselecektir. Bunun aksine % 60 ortalama, ortalamanın altında kalan herkese gelir desteği verilerek ortalama seviyesine çıkarıldıklarında, ortalama yine aynı kalmaktadır. Bir diğer avantaj ise ortalamanın toplumda çok zengin insanların gelirlerinde meydana gelen değişikliklerden etkilenmemesidir. Bu avantajlar dahilinde çalışmamızda gelir ortalamasının (medyan) %60'nın altında kalan kişiler yoksul, yoksul kişilerinde ülke nüfusuna oranı yoksulluk oranını vermektedir. Çalışmamızda kullanılan bazı ülkelerin yoksulluk verileri (İsveç, Hollanda, Danimarka, Belçika, Avusturya, Almanya, Fransa, Lüksemburg, İtalya, Finlandiya, Norveç, İrlanda, İspanya, İsviçre, Yunanistan, Portekiz ve Türkiye) EUROSTAT'tan alınırken, bazı ülkelerinki ise (Yeni Zelanda, İngiltere, Kanada, ABD, Avusturalya) ülke raporlarından elde edilmiştir.

Sosyal harcamaların düzeyi kadar bu harcamaların bileşimi de büyük önem taşımaktadır. OECD Sosyal Harcamalar Veritabanının (SOCX) tanımına göre sosyal harcamalar “emeklilik ödemeleri, çalışan nüfusa yapılan gelir desteği, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ve sağlık dışındaki diğer tüm sosyal hizmetler”in toplanmasıyla elde edilmektedir. Çalışmamızda OECD verilerinin kullanılmasının nedeni ESPROSS yöntemine göre daha geniş kapsamlı olup eğitim ve Aktif işgücü politikası harcamalarını da kapsamıdır. Eğitim düzeyinin yükselmesinin birçok toplumsal faydası vardır. Eğitim düzeyi farklılıkları, ücret eşitsizliklerinin önemli belirleyicilerinden biri olmasının yanında yoksulluğu azaltıcı bir etkiye sahip olmasıdır. Bu doğrultuda yoksullukla mücadele de eğitimin payının kamusal harcamalar içinde artırılması oldukça önemlidir. Dünya Bankası da dahil olmak üzere birçok kuruluş,

yoksullukla mücadele programlarının kapsamına kamu harcamaları içinde eğitime ayrılan payın konulmasını uzun ve kısa vadeli öncelikler arasında saymaktadır.

WEF'in, UNESCO İstatistik Enstitüsü ve OECD verilerinin de yardımıyla oluşturduğu Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde sıralama her ülkenin kendi şartları içerisinde kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin büyüklüğüne göre yapılmaktadır. Bu endeks bize kadınların ekonomi, eğitim, sağlık ve siyaset alanlarındaki eşitsizlikler hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 6.1. Uygulama Değişkenleri

Değişkenler	Hesaplanma Yöntemi	Sembolü
Bağımlı Değişken		
Yoksulluk	Kişi Başına Düşen Gelir Ortalamasının (Medyan) %60 'ı	YOKSL
Bağımsız Değişkenler		
Sosyal Koruma Harcamaları	Emeklilik Ödemeleri, Çalışan Nüfusa Yapılan Gelir Desteği, Eğitim Harcamaları, Sağlık Harcamaları Ve Sağlık Dışındaki Diğer Tüm Sosyal Hizmetler Toplamının GSMH'ya Oranı	SOS_H
Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi	Ekonomi, Eğitim, Sağlık Ve Siyaset Alanlarındaki Göstergelerin Ortalama Sonuçları Alınarak Hesaplanmaktadır.	CİNS_E
Ekonomik Katılım ve Fırsatlar	Kadınların İşgücüne Katılımında Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	C_EKO
Eğitime Erişim	Kadınların Eğitim Hakkında Yararlanmada Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	C_EG
Sağlık ve Hayatta Kalabilme	Kadınların Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmasında Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	C_SA
Politik Hayata Katılımda	Parlamentodaki Kadınların Toplam Parlamentodaki Üyelerin Sayısına Oranı	C_PO
Sosyal Koruma Harcamalarında Yaşlılık Ödemeleri	(Emeklilik+erken emeklilik+Diğer Nakdi yardımlar+Evde Bakım hizmetleri+aynı yardımlar) /GSMH	SH_YAS
Sosyal Koruma Harcamalarında İşsizlik Ödemeleri	İşsizlik Tazminatı/GSMH	SH_IS
Sosyal Koruma Harcamalarında Aile Yardımları Ödemeleri	(Konaklama/Ev Yardımı+ Erken Çocukluk eğitimi+ Nakdi Yardımlar+Loğusa ve Ebeveyn İzni) / GSMH	SH_AILE
Sosyal Koruma Harcamalarında Aktif İşgücü Piyasası Ödemeleri	(Eğitim+İş rotasyonu ve Paylaşımı+İstihdam Teşvikleri+Kamu İstihdam Hizmetleri) / GSMH	SH_AIP
Sosyal Koruma Harcamalarında Sağlık Ödemeleri	Sağlık Ödemeleri/ GSMH	SH_SAG

6.1.4. Statik Panel Veri Analizi Bulguları

6.1.4.1. Korelasyon Analizi Sonuçları

Çalışmada statik panel veri analizi kullanılarak 22 OECD ülkesine ait 6 yıllık (2009-2014) verilerin temel istatistiki sonuçları analiz edilmektedir. Çalışmada ilk olarak kullanılan değişkenlerin korelasyon analizi yapılmaktadır. Korelasyon iki değişkenin arasında doğrusal ilişki bulunup bulunmadığını gösterir. Korelasyon katsayısı ise değişkenler arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılan değerdir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değerler alır. Katsayısının pozitif (+) olması aynı yönlü ilişkiyi, negatif (-) olması ise ters yönlü ilişkiyi, yani değişkenlerden biri artarken diğersinin azaldığını gösterir. Korelasyon katsayısı sonucu mutlak değerce 1'e

yaklaştığı oranda kuvvetli, mutlak değerce sıfıra yaklaştığı oranda zayıf ilişkiden söz edilir (Çakmur Yıldız,2011:33-34).Çalışmamızda yer alan değişkenler arasında doğrusal bir ilişkinin olup olmadığını test eden korelasyon analizi sonuçları Tablo 6.2 , 6.3 ve 6.4'te sırasıyla verilmektedir.

Tablo 6.2. Yoksulluk,Sosyal Koruma Harcamaları ve Cinsiyet Eşitsizliği Değişkenleri İçin Korelasyon Tablosu

	YOKSL	SOS_H	CİNS_E
YOKSL	1		
SOS_H	-0.3421	1	
CİNS_E	0.5263	0.4032	1

Tablo 6.2.'deki istatistikler yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları ve cinsiyet eşitsizliği arasında güçlü bir ilişkinin olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yoksulluk ve sosyal koruma harcamaları arasında negatif ve zayıf bir ilişki varken; cinsiyet eşitsizliği arasında pozitif ve zayıf bir ilişki ve sosyal koruma harcamaları ve cinsiyet eşitsizliği arasında da pozitif ve zayıf bir ilişki vardır.

Tablo 6.3. Yoksulluk ile Sosyal Koruma Harcamalarının Alt Bileşenleri İçin Korelasyon Tablosu

	YOKSL	SH_AILE	SH_AIP	SH_IS	SH_SAG	SH_YAS
YOKSL	1					
SH_AILE	-0.5904	1				
SH_AIP	-0.4380	0.7771	1			
SH_IS	0.2286	0.4728	0.6837	1		
SH_SAG	-0.0794	0.2944	0.2094	0.2212	1	
SH_YAS	0.1848	0.0668	0.2624	0.2297	0.1761	1

Tablo 6.3.'deki istatistikler yoksulluk ile sosyal koruma ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları bileşenlerinden aile ,aktif işgücü piyasası , sağlık harcamalarında negatif ve zayıf ; işsizlik ve yaşlılık harcamalarında ise pozitif ve zayıf ilişki vardır.

Tablo 6.4. Yoksulluk ile Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin Alt Bileşenleri İçin Korelasyon Tablosu

	YOKSL	C_EG	C_EKO	C_PO	C_SA
YOKSL	1				
C_EG	-0.2983	1			
C_EKO	-0.3563	0.8084	1		
C_PO	-0.0511	0.4868	0.6107	1	
C_SA	0.0142	-0.0665	-0.1259	-0.0974	1

Tablo 6.4.'deki istatistikler yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği arasında pozitif ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Cinsiyet eşitsizliği bileşenlerinden eğitim, ekonomi ve politikaya katılım alanlarında negatif yönlü ve zayıf , sağlık hizmetlerinden yararlanmada pozitif yönlü ve zayıf bir ilişki bulunmuştur.

6.1.4.2. Statik Panel Veri Regresyon Analizi Sonuçları

Statik Panel veri regresyon analizinde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki test edilmektedir. Bu ilişkinin test edilmesi için ise havuzlanmış EKK, sabit etki modeli ve rassal etki regresyon modellerinden en uygunu seçilerek model analiz edilmektedir. Bu üç regresyon modellerinden en iyi sonuçları veren modelin seçilmesi için ise F testi, Breusch Pagan LM ve Hausman testleri kullanılmaktadır. Çalışma için kurulan modeller;

$$\text{Model 1. } YOKSL_{it} = \beta_0 + \beta_1 SOS\_H_{it} + \beta_2 CINS\_E_{it} + u_{it}$$

Model 2.

$$YOKSL_{it} = \beta_0 + \beta_1 SH\_AILE_{it} + \beta_2 SH\_AIP_{it} + \beta_3 SH\_IS_{it} + \beta_4 SH\_SAG_{it} + \beta_5 SH\_YAS_{it} + u_{it}$$

Model 3.

$$YOKSL_{it} = \beta_0 + \beta_1 C\_EG_{it} + \beta_2 C\_EKO_{it} + \beta_3 C\_PO_{it} + \beta_4 C\_SA_{it} + u_{it}$$

$$i=1,\dots,(22 \text{ OECD ülkesi}) \quad t=1,\dots,6 \text{ (2009-2014)}$$

Bu çalışmada da bağımlı değişkeni oluşturan YOKSL ile bağımsız değişkenleri oluşturan SOS_H ile CINS_E değişkenleri arasındaki ilişki en uygun model ile analiz edilmektedir. Bunun için ilk olarak F testi yapılarak havuzlanmış EKK ile sabit etki modellerinden hangisinin uygun regresyon modeli olduğuna karar verilmiştir. Daha sonra Breusch-Pagan LM testi ile havuzlanmış EKK ile rassal etki modellerinden hangi modelin uygun olduğuna bakılmıştır. En sonunda ise modellerde rassal etki modelinin mi sabit etki modelinin mi en uygun olduğunu belirlemek için Hausman test yapılmıştır. Bu testlerin sonuçları aşağıdaki Tablo 6.5, Tablo 6.6 ve Tablo 6.7.'de gösterilmektedir. Çalışmamıza en uygun regresyon modelini belirlemek için yapılan testlerden sonra yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları ve cinsiyet eşitsizliği ilişkisini gösteren regresyon analizi yapılmış ve tablolar yardımı ile çıkan sonuçlar açıklanmıştır.

6.1.4.2.1. Breusch Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi

Breusch Pagan (1980) LM testi ile modeller bireysel heterojenliği varlığını sınamaktadır. Başka bir ifadeyle Havuzlanmış EKK'nın mı yoksa rassal etki modelinin mi uygun olduğu test edilmektedir. LM testi ayrıca Havuzlanmış EKK modelinin kalıntılarına dayanarak geliştirilmiştir. Bu test aynı zamanda 1 serbestlik derecesi ile χ^2 dağılımına uygundur (Tatoğlu, 2012:172-173). Bu testi hipotez sınaması;

$$H_0: \sigma_\mu^2 = 0, (\text{Havuzlanmış EKK modeli etkindir})$$

$$H_0: \sigma_\mu^2 \neq 0, (\text{Rassal Etki modeli etkindir})$$

şeklinde. Bu hipotez sınamaları dikkate alınarak yapılan LM testi sonuçları Tablo 6.5'da gösterilmektedir.

Tablo 6.5. Breusch Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi Sonuçları

	χ^2 istatistiği	Prob. Değeri
Model 1	641.0155*	0.0000
Model 2	596.0093*	0.0000
Model 3	633.7834*	0.0000

* %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6.5’ da prob istatistikleri üç model içinde H_0 hipotezinin reddedilmesini ifade etmektedir ($p < 0,01$) . Buna göre havuzlanmış EKK modelinin etkin bir model olmadığı aksine Rassal Etkiler modelinin etkin bir model olduğuna karar verilmiştir. Havuzlanmış EKK yönteminin modeller için etkin bir model olmadığı Pagan Lagrange Çarpanı (LM) ile test edildikten sonra bir diğer test olan Chow Testine (F Testi) geçilmektedir.

6.1.4.2.2. Chow Testi (F Testi)

F testi, Havuzlanmış EKK (Pooled OLS)’nın mı yoksa sabit etki modelinin mi geçerli olup olmadığını test etmektedir. Başka bir ifade ile değişkenlerde yatay kesit ve/veya zaman etkilerinin olup olmadığını tespit etmektedir. Bu regresyon modeli için kullanılan hipotez sınaması ise;

H_0 : Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli Etkindir.

H_1 : Sabit Etki Modeli Etkindir.

şeklinde. Bu hipotez sınaması dikkate alınarak yapılan test sonucunda modellerin F testi değerleri hesaplanmıştır. Bu testlerin sonuçları aşağıdaki Tablo 6.6.’de yer almaktadır.

Tablo 6.6. Chow Testi (F Testi) Sonuçları

	F değeri	Prob olasılık değeri
Model 1	25.381318*	0.0000
Model 2	21.812392*	0.0000
Model 3	22.999383*	0.0000

* %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6.6’de verilen F testi prob istatistikleri üç model içinde H_0 hipotezinin reddedilmesini ifade etmektedir ($p < 0,01$) . Buna göre Havuzlanmış EKK modelinin etkin bir model olmadığı ve sabit etki modelinin etkin bir model olduğuna karar verilmiştir.

Yapılan bu iki test sonucuna göre yapılacak regresyon analizinde Havuzlanmış EKK modelinin uygun olmadığına ulaşılmaktadır. Bu testlerden sonra Rassal Etki mi yoksa Sabit Etki regresyon modellerinden hangisinin tercih edileceğini test etmek için Hausman testi yapılacaktır.

6.1.4.2.3. Hausman Testi

Hausman (1978) testi ile sabit etki ve rassal etki modelleri arasında bir karar verilmesi gerektiğinde, hangi modelin tercih edilmesi gerektiğine karar verilmesinde kullanılan bir analizdir (Green, 2002:301). Bu test ile sabit etki modelinin tutarlı ve yansız olduğu varsayımından yola çıkılmaktadır (Baltagi, 2005:66). Ayrıca değişkenler

arasında korelasyon olup olmadığı test edilmektedir. Eğer değişkenler arasında korelasyon yoksa rassal etki modelinin daha etkin olduğu görülmektedir.

Hausman testi, rassal etkiler tahmincisinin geçerli olduğu şeklinde kurulan hipotezi, k serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uyan istatistik ile test edilmektedir (Tatoğlu, 2012:180). Bu çerçevede kurulan Hausman hipotez sınaması ise,

H_0 : Açıklayıcı değişken ve birim etkileri arasında korelasyon yoktur.

H_1 : Açıklayıcı değişken ve birim etkileri arasında korelasyon vardır.

şeklinde dir. Hausman testi sonuçları ise Tablo 6.8’de gösterilmektedir.

Tablo 6.7. Hausman Testi

	Hausman İstatistiği	Prob Değeri
Model 1	10.561505	0.0051**
Model 2	20.133411	0.0012**
Model 3	12.276160	0.0154**

** katsayı 0.05 önem düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6.7’deki sonuçlara göre Hausman test istatistikleri incelendiğinde ($p < 0,05$) için bağımsız değişkenler ile birim ve/veya zaman etkilerinin ilişkisiz olduğu H_0 hipotezi reddedilmiş ve rassal etkiler modelinin etkin olmadığı, açıklayıcı değişken ve birim etkileri arasında korelasyon olduğu, bu yüzden de uygun modelin sabit etkiler modeli olduğuna karar verilmiştir.

6.1.4.3. Sabit Etki Modeli Regresyon Sonuçları

Çalışmamızda yapılan testler sonucunda uygulanmasına karar verilen sabit etki modeli, değişkenlerin katsayılarına, işaretlerine ve anlamlılık düzeylerine bakılarak yorumlanmaktadır. Ayrıca kurulan modelin bütün olarak anlamlılığı ve açıklama gücü Durbin Watson, R^2 , F istatistik değerlerine göre yorumlanmaktadır.

Modelin genel olarak anlamlılık düzeyi ve açıklama gücünü ortaya çıkartan bu değerlerden Durbin Watson istatistiği modele dahil edilen değişkenlerin otokorelasyonlarını incelemektedir. Bu değer genelde 1,5 ile 2,5 arasında olması beklenmektedir. Değer 1,5 küçük ve sıfıra yakınsa aşırı pozitif korelasyonu, 2,5 tan daha büyük ise negatif korelasyon olduğu görülmektedir (Tanrıöver ve Aksoy, 2010:223). Kurulan modelde bu değer beklenen aralıkta olması korelasyon olmadığını ve regresyon için uygun olduğunu ifade etmektedir (Aytekin ve İbiş, 2014:125).

6.1.4.3.1. Yoksulluk (YOKSL) Değişkenin Regresyon Sonuçları

Sabit etki modeli regresyon tablosunda genel anlamda modelin güvenilirliğini test etmekte kullanılan R^2 değeri, bağımlı değişkendeki bir birimlik değişimin ne kadarının bağımsız değişken tarafından açıklandığını göstermektedir. F değeri, regresyon değişiminin hata terimine oranıdır. Aynı zamanda modelin istatistiksel olarak anlamlılığını ifade etmektedir. Durbin-Watson sınaması ise daha önce bahsedildiği gibi korelasyonu test etmektedir. Bu nedenle R^2 , düzeltilmiş R^2 değeri, F testi ve olasılık değeri ve Dubin Watson değerinin özet istatistikler ile birlikte yazılmaktadır (Gujarati, 1999:420).

Model 1:

$$YOKSL_{it} = \beta_0 + \beta_1 SOS\_H_{it} + \beta_2 CINS\_E_{it} + u_{it}$$

$$i=1,\dots,(22 \text{ OECD ülkesi}) \quad t=1,\dots,6 \text{ (2009-2014)}$$

İlk modelimizde bağımlı değişken olan yoksulluk (YOKSL) ile sosyal koruma harcamaları (SOS_H) ve cinsiyet eşitsizliği (CINS_E) değişkenleri arasındaki ilişki test edilmektedir. Yoksulluk ve sosyal koruma harcamaları ile cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişki için hipotezler;

$H_{1,0}$: Yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları arasında ilişki yoktur.

$H_{1,1}$: Yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları ilişkisi vardır.

ve;

$H_{2,0}$: Yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği arasında ilişki yoktur.

$H_{2,1}$: Yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği arasında ilişkisi vardır.

şeklinde geliştirilmiştir.

Kurulan bu hipotezler ile ilgili sabit etki modeli sonuçları Tablo 6.9’da gösterilmektedir.

Tablo 6.8. Yoksulluk ile Sosyal Koruma Harcamalarının Sabit Etki Modeli İle Analizi

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
CINS_E	1.678799*	0.088381	0.0078
SOS_H	- 0.171720**	0.619015	0.0546
Sabit	15.46371*	2.264179	0.0000
R²		0.987845	
Düzeltilmiş R²		0.985257	
Standart Sapma		1.730965	
F Testi		381.6223	
F Testi Olasılığı		0.0000	
Durbin-Watson İstatistiği		1.904641	

Tablo 6.8’deki sabit etki modeline göre, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünü ifade etmede kullandığımız **R²** katsayısı 0.987845 olarak bulunmuştur. Yani yoksullukta meydana gelen değişimleri bağımsız değişkenlerin yüzde 98 oranında açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Kurulan modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği ise 381.6223 bulunmuş ve F olasılık istatistiği %1 anlamlılık düzeyindedir. Ayrıca modelin Durbin-Watson istatistiği 1.904641 ile beklenen aralıkta olduğu için otokorelasyonun olmadığı görülmektedir.

Modeldeki bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyi ve katsayılar incelendiğinde yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişki negatif yönlü ve %5 (prob: 0.0546) güven düzeyindedir. Diğer bir ifadeyle yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları arasında ekonometrik olarak negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer değişkenler sabit olduğunda sosyal koruma harcamalarındaki %1’lik bir artış yoksulluğu 0.171720 birim azaltmaktadır.

Bu sonuçlar, literatürde Kenworthy (1999), Kim, (2000), Behrendt (2000), Spicker (2002), Brady (2003), Smeeding (2006), Caminada ile Goudswaard (2009),

Sarısoy ile Selçuk (2010), Caminada, Goudswaard ile Koster (2011) ve Caminada ile Goudswaard (2012) , Üzümcü ve Korkat (2014) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

Yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişki de pozitif yönlü ve %1 (prob:0.0078) güven düzeyindedir. Başka bir ifadeyle ekonometrik olarak aralarındaki ilişki pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer değişkenler sabit iken, cinsiyet eşitsizliğinde %1’lik bir artış yoksulluğu 1.678799 birim pozitif yönlü etkilenmektedir. Bu sonuçlar Siddique (1998), Baroo ve Lee (2001) Chaudhry ve Rahman (2009), Özpolat ve Yıldırım (2009), Kızılgöl (2012), Topgül (2013) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

Genel anlamda değişkenler incelendiğinde CİNS_E ve SOS_H değişkenleri anlamlı yönde yoksulluğu etkilemektedir. Tablo 6.8’de verilen regresyon modeli aşağıdaki şekilde kurulmaktadır.

$$YOKSL = 15.46371 - 0.171720 \text{ SOS\_H} + 1.678799 \text{ CİNS\_E} + u_i$$

Tablo 6.9’deki verilere dayanarak kurulan bu modelde, sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerin dahil olduğu bireylerin ve ailelerin risklere karşı korunmaları için düzenlenmiş ve onların yaşama koşullarını tehdit eden gelir kaybı ve gider artışlarının karşılanması için ihtiyaç duydukları gereksinim ve dayanışmanın, kamu programları aracılığıyla kurumsallaşması olan sosyal koruma değişkeni olan SOS_H’nin yoksulluk değişkeni olan YOKSL’yi negatif yönde etkilerken; kaynaklara ve fırsatlara ulaşmada eşitsizlik, şiddet, temel hizmetlerden yararlanmada yetersizlik, çalışma yaşamı ve siyasette kadının sınırlı olarak yer alması ve kadınlarla erkekler arasındaki kişisel ilişkilerdeki güç dengesizliği olarak tanımlanan cinsiyet eşitsizliği değişkeni olan CİNS_E de pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Model 2:

$$YOKSL_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{SH\_AILE}_{it} + \beta_2 \text{SH\_AIP}_{it} + \beta_3 \text{SH\_IS}_{it} + \beta_4 \text{SH\_SAG}_{it} + \beta_5 \text{SH\_YAS}_{it} + u_{it}$$

$i=1, \dots, (22 \text{ OECD ülkesi}) \quad t=1, \dots, 6 \text{ (2009-2014)}$

İkinci modelimizde bağımlı değişken olan yoksulluk (YOKSL) ile sosyal koruma harcamalarının (SOS_H) alt bileşenleri olan aile yardımları (SH_AILE), aktif işgücü piyasası harcamaları (SH_AIP), işsizlik ödemeleri (SH_IS), sağlık harcamaları (SH_SAG) ve yaşlılık ödemeleri (SH_YAS) değişkenleri arasındaki ilişki test edilmektedir. Yoksulluk ve sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişki ve yoksulluk ve cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişki için hipotezler;

$H_{1,0}$: Yoksulluk ile sosyal koruma harcamalarının alt bileşenleri arasında ilişki yoktur.

$H_{1,1}$: Yoksulluk ile sosyal koruma harcamalarının alt bileşenleri arasında ilişki vardır.

şeklinde geliştirilmiştir.

Kurulan bu hipotezler ile ilgili sabit etki modeli sonuçları Tablo 6.10’da gösterilmektedir.

Tablo 6.9 Yoksulluk ile Sosyal Koruma Harcamaları Alt Bileşenlerinin Sabit Etki Modeli Analizi

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
SH_AILE	-0.133717**	0.071233	0.0633
SH_AİP	-1.048914*	0.143026	0.0000
SH_IS	0.315090*	0.078187	0.0001
SH_SAG	-0.193800*	0.028537	0.0000
SH_YAS	0.029783	0.065933	0.6524
Sabit	20.43742*	0.619269	0.0000
R²		0.993096	
Düzeltilmiş R²		0.981386	
Standart Sapma		319.6426	
F Testi		580.8877	
F Testi Olasılığı		0.0000	
Durbin-Watson İstatistiği		1.817551	

Tablo 6.9'daki sabit etkiler modeline göre, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünü ifade etmede kullandığımız **R²** katsayısı 0.993096 olarak bulunmuştur. Yani yoksullukta meydana gelen değişimleri bağımsız değişkenlerin yüzde 99 oranında açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Kurulan modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği ise 580.8877 olarak bulunmuş ve F olasılık istatistiği %1 anlamlılık düzeyindedir. Ayrıca modelin Durbin-Watson istatistiği 1.817551 ile beklenen aralıkta olduğu için otokorelasyonun olmadığı görülmektedir.

Modeldeki bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyi ve katsayılar incelendiğinde yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları değişkenlerinden olan SH_AILE %5 (prob: 0.0633), SH_AİP, SH_SAG arasında ilişki negatif yönlü, SH_IS ile ise pozitif yönlü %1 (prob: 0.0000) güven düzeyindedir. Diğer bir ifadeyle yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları alt bileşenlerinden olan aile yardımları, aktif işgücü piyasası harcamaları ve sağlık harcamaları arasında ekonometrik olarak negatif; işsizlik ödemelerinde ise pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer değişkenler sabit olduğunda aile yardımlarındaki %1'lik artış yoksulluğu 0.133717 birim, aktif işgücü politikalarındaki %1 birimlik harcama artışı yoksulluğu 1.048914 ve sağlık harcamalarındaki %1 'lik artış yoksulluğu 0.193800 birim azaltmaktadır.

Bu sonuçlar Kenworthy (1999), Kim, (2000), Palaz (2005), Kapar (2006), Sallan Gül vd. (2008), Huber, Mostrillo ve Stephans (2008) Chaudhry ve Rahman (2009), Yusufoglu (2010), Önen 2010, Şener (2010) Kızılgöl (2012), Caminada ile Goudswaard (2012) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

Tablo 6.9'da verilen regresyon modeli aşağıdaki şekilde kurulmaktadır.

$$YOKSL = 20.43742 - 0.133717 SH\_AILE - 1.048914 SH\_AİP - 0.193800 SH\_SAG + 0.315090 SH\_IS + u_i$$

Tablo 6.9'daki verilere dayanarak kurulan bu modelde, sosyal koruma harcamalarının alt bileşenlerini oluşturan aile yardımları, aktif işgücü politikası için yapılan harcamalar, sağlık harcamaları yoksulluğu negatif yönde etkilerken, işsizlik ödemeleri yoksulluğu pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Farklı işsizlik türlerine göre değişik enstrümanlar kullanarak doğrudan işsizlik sorununu çözmeye çalışan aktif işgücü politikalarının en önemli ayağını, eğitime yönelik programlar oluşturmaktadır.

Temel amacı, işsizlere yalnızca gelir desteği sağlamak yerine, onların çalışma hayatına dönüşlerini kolaylaştırmaktır. Bu anlamda yoksullukla mücadelede aktif işgücü politikalarının ne kadar etkin olduğu da bu analizde gözden kaçmamaktadır. Özellikle eğitim harcamalarının yoksulluk oranını negatif yönde etkilemesi; eğitim harcamalarının gayri safi yurt içi hasıla içerisindeki payında bir artış gerçekleşmesi, bireylerin beşeri sermaye donanımını ve niteliğini artırarak yoksulluk oranının düşmesine yol açmaktadır. Bu yönüyle eğitim harcamaları, beklediği ve literatürdeki diğer çalışmalarda da görüldüğü gibi Lange ve Topel (2006) Ferragina ve Seeleib-Kaiser (2011); Patrinos ve Psacharopoulos, (2011); Schmitt ve Starke, 2011; Çalışkan, Civan ve Karakuyu (2011) benzer sonuçlar vermektedir.

Sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamaları kapsamında olan aile yardımları da yoksulluk oranını negatif yönde etkilemektedir. Yoksul bireylere hayatlarını idame ettirebilmeleri doğrultusunda aktarılan sosyal transferler, sosyal dışlanmanın önlenmesi için gerçekleştirilen sosyal yardım hizmetleri ve bireyleri sosyal risklere karşı korumayı amaçlayan sosyal güvenlik programları yoksullukla mücadele sürecinde belirleyici olabilmektedir. Çalışmada yaşlık harcamalarının ise yoksulluk seviyesini etkilediğine ilişkin anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Model 3:

$$YOKSL_{it} = \beta_0 + \beta_1 C\_EG_{it} + \beta_2 C\_EKO_{it} + \beta_3 C\_PO_{it} + \beta_4 C\_SA_{it} + u_{it}$$

$i=1, \dots, (22 \text{ OECD ülkesi}) \quad t=1, \dots, 6 (2009-2014)$

Üçüncü modelimizde bağımlı değişken olan yoksulluk (YOKSL) ile Cinsiyet eşitsizliği endeksini (CİNS_E) oluşturan eğitim (C_EG), ekonomik yaşama katılım (C_EK), politik katılım (C_PO) ve sağlık hizmetlerinden yararlanma (C_SA) değişkenleri arasındaki ilişki test edilmektedir. Yoksulluk ve cinsiyet eşitsizliği değişkenleri arasındaki ilişki için hipotez;

$H_{1,0}$: Yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği değişkenleri arasında ilişki yoktur.

$H_{1,1}$: Yoksulluk oranı ile cinsiyet eşitsizliği değişkenleri ilişki vardır.

şeklinde geliştirilmiştir. Kurulan bu hipotezler ile ilgili sabit etki modeli sonuçları Tablo 6.10'da gösterilmektedir.

Tablo 6.10. Yoksulluk ile Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin Alt Bileşenlerinin Sabit Etki Modeli

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
C_EG	-3.385530**	8.809358	0.0157
C_EKO	-6.510870*	1.577328	0.0001
C_PO	1.935697	1.636909	0.2396
C_SA	62.77892*	12.64931	0.0000
Sabit	-32.93215	16.73978	0.0518
R^2		0.992924	
Düzeltilmiş R^2		0.991255	
Standart Sapma		1.779400	
F Testi		594.9549	
F Testi Olasılığı		0.0000	
Durbin-Watson İstatistiği		1.909715	

Tablo 6.10'deki sabit etkiler modeline göre, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünü ifade etmede kullandığımız R^2 katsayısı 0.992924 olarak bulunmuştur. Yani yoksullukta meydana gelen değişimleri bağımsız değişkenleri yüzde 99 açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Kurulan modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği ise 594.9549 olarak bulunmuş ve F olasılık istatistiği %1 anlamlılık düzeyindedir. Ayrıca modelin Durbin-Watson istatistiği 1.909715 ile beklenen aralıkta olduğu için otokorelasyonun olmadığı görülmektedir.

Modeldeki Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyi ve katsayılar incelendiğinde yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği endeksini oluşturan değişkenlerinden olan C_EG %5 güven düzeyinde (prob: 0.0157), C_EKO ve C_SA arasında %1 güven düzeyinde (prob: 0.0000) negatif yönlü bir ilişki vardır.

Diğer bir ifadeyle yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği endeksini oluşturan, eğitim, ekonomiye katılım arasında ekonometrik olarak negatif; sağlık hizmetlerinden yararlanma da ise pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer değişkenler sabit olduğunda eğitim harcamalarında %1'lik artış yoksulluğu 3.385530 birim, ekonomik hayata katılımında %1 birimlik artış yoksulluğu 6.510870 birim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmada %1'lik artış yoksulluğu 62.77892 birim azaltmaktadır.

Bu sonuçlar (Stewart, 1995, Siddique (1998), Baroo ve Lee (2001), Palaz 2005, Chaudhry ve Rahman (2009), Özpolat ve Yıldırım (2009), Kızılgöl (2012), Topgül (2013) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

Eğitim, kadınların ekonomik kalkınmadaki rolünü belirleyen ve onların istihdama tam katılımına yardımcı olan en önemli faktördür. Kalkınma konusunda yapılan araştırmalarda da belirtildiği gibi, eğitim, işgücünün verimliliğini arttırmakta, aile gelirini yükselterek yoksulluğun azaltılmasını sağlamakta, sağlık ve beslenmeyi geliştirmekte, doğurganlığı azaltmakta ve dolayısıyla bir ülkenin toplumsal ve siyasal gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Kadınlar, toplumsal statülerinin düşük, ekonomik bağımsızlıklarının yeterli olmaması nedeni ile, özellikle de kırsal kesimler ve gecekondu bölgelerinde sağlık hizmetlerinden yararlanmada karar verici konumda değildirler ve sağlık kuruluşuna gidebilmeleri için eşlerinin ya da aileden birinin yardımı ve/veya izni gerekmektedir. Bu durumun üstesinden gelebilmek amacıyla özellikle doğum ile ilgili hizmetlerde ve çocuk sağlığı hizmetlerinde yapılacak iyileşme, yoksulluk üzerinde sonuç verecek alanların başında gelmektedir. Eğitimin ise bu sürecin içindeki rolünün yadsınmaması gerekmektedir. Kadınların eğitimden erkeklerle eşit ya da onlardan daha fazla yarar sağladığını, düşük gelir grubundaki ülkelerde kadın eğitimine yapılan yatırımın erkek eğitiminden daha yüksek verimi olduğunu göstermektedir. Kadının eğitim düzeyi yükseldikçe aile başına daha az çocuk düştüğü gibi, daha az çocuk ölümüyle karşılaşmakta, evlilik yaşı ertelenmekte, daha sağlıklı, daha iyi beslenmiş ve eğitilmiş çocuklar yetişmesi olasılığı güçlenmekte, özellikle kız çocuklarının eğitim şansı yükselmektedir.

Tablo 6.10'de verilen regresyon modeli aşağıdaki şekilde kurulmaktadır.

$$YOKSL = -32.93215 - 3.385530 C\_EG - 6.510870 C\_EKO - 62.77892 C\_SA + u_i$$

Tablo 6.10'daki verilere dayanarak kurulan bu modelde, cinsiyet eşitsizliği endeksini oluşturan eğitim, ekonomik hayata katılım ve sağlık hizmetlerinden yararlanma yoksulluğu negatif yönde etkilerken, kadınların politikaya katılımı yani

parlamentoda temsil sayısı ile yoksulluk arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

7.SONUÇ VE TARTIŞMA

Her geçen gün farklı boyutlar kazanan yoksulluk kavramı, günümüzde daha karmaşık ve yönetilmesi güç bir hal almıştır. Yoksulluk sadece az gelişmiş ve gelişmekte ülkelerin yanında genel anlamda tüm ülkeleri yakından ilgilendiren kronik bir problem haline gelmiştir. Yoksulluk, gelir eşitsizliğinden, azgelişmişlik sorununa, özel mülkiyete sahip olma durumundan küresel dengelere birçok farklı olgunun karşılıklı etkileşiminin bir sonucudur. Bunun içinde bir taraftan yoksulluk kavramını ve nedenlerini ortaya koyabilmek, diğer taraftan da ulusal ve uluslar üstü kapsamda yoksullukla mücadele politikaları oluşturarak, bu politikaları uygulayabilmek için çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Yoksullukla mücadelede sadece devletin görevlerini vurgulanmak yerine, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları ve yerel yönetimlerin yoksullara yiyecek, yakacak yardımları desteklenmeli ve bu uygulamalar giderek yaygınlık kazanmalıdır. Bahsedilen bu katılımcıları yönlendiren ve organize eden bir rolün ise devlet tarafından üstlenilmesi gerekmektedir. Çünkü yoksullukla mücadele, devletin diğer aktörlerle birlikte aktif katılımı ve politik kararlılığı ile sürdürülmesi gereken ekonomik, sosyal, politik ve kültürel ve teknik boyutları olan çok yönlü bir süreçtir.

Bir ülkede yaşayanlar sosyal devlet harcamaları az ya da çok olduğu için zengin ya da yoksul olmazlar ancak devletin sosyal harcamalara ayırdığı pay, kendi vatandaşlarının yoksullukla baş etme stratejilerinde doğrudan belirleyici olmaktadır. Sosyal harcamaların niteliği ve niceliği önemlidir çünkü sosyal harcamalar yoksulluğun derinleşmesine neden olabileceği gibi, uzun vadede düşünüldüğünde yoksulluğu azaltıcı çözümler de sunabilmektedir. Zaten yoksulluk sınırının altında veya dolaylarında yaşayan kişilere yapılan sosyal harcamalar kısa vadede kurtarıcı olurken , uzun vadede kişilerin gönüllü olarak istihdam dışında yer aldığı ,bu harcamalara olan bir bağımlılık kültürünün oluştuğu, bunun da yoksulluğu derinleştirici bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Diğer taraftan eğer devletin eğitim, sağlık ve sosyal güvence kapsamında harcamaları daha fazlaysa yoksulluğun etkileri göreceli olarak uzun vadede daha az hissedilebilmektedir. Bu anlamda daha uzun vadede düşünüldüğünde ise devletin eğitim kurumuna yapmış olduğu yatırımlar (beşeri sermaye yatırımları), yoksulluğu azaltmada en etkili araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer taraftan yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olmakla birlikte, ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yaşanan bir olgudur. Yoksulluk içinde yaşayan kadınların sayısı son yıllarda, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, erkeklerin sayısı ile karşılaştırıldığında önemli oranda artmıştır. Yoksulluğun kadınlara özdeşleşmesi, politik, ekonomik ve sosyal dönüşümün kısa dönemdeki sonucu olarak ekonomileri geçiş sürecinde olan ülkelerde son zamanlarda önemli bir sorun haline gelmiştir. Ekonomik unsurlara ek olarak, cinsiyet rollerinin katılığı ve kadınların yetki ve karar alma mekanizmaları ile eğitim, öğrenim ve üretim kaynaklarına kısıtlı ulaşımının yanı sıra ailenin güvenliğini tehdit edebilecek diğer unsurların ortaya çıkması da bu durumu ortaya çıkaran unsurlardır.

Cinsiyet eşitsizliği, kaynaklara ve fırsatlara ulaşmada eşitsizlik, şiddet, temel hizmetlerden yararlanmada yetersizlik, çalışma yaşamı ve siyasette kadının sınırlı olarak yer alması ve kadınlarla erkekler arasındaki kişisel ilişkilerdeki güç dengesizliği hususlarıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, cinsiyet eşitsizliği toplumda kadınların temel hizmetlerden yoksun olması, fırsatlara ve kaynaklara sahip olmada erkeklere oranla eşit olmayan koşullar yaşaması, şiddete uğraması, siyasette ve çalışma yaşamında düşük oranlarda temsil edilmesi biçiminde tanımlanmaktadır . Kadınların

günlük yaşam faaliyetlerine tam ve özgür bir şekilde katılma olanağından yoksun olmalarına neden olan cinsiyet ayrımcılığının kapsamına karar mekanizmalarına katılamama, kamusal olanaklardan yararlanamama, sağlıklı koşullarda yaşama, uygun konut sahibi olamama, çalışma yaşamında engellerle karşılaşma, işyerinde taciz ya da haksızlığa uğrama ile sendikaya üye olamama ve sendikal faaliyetlere katılamama gibi çeşitli konular girmektedir .

Kadınlara yönelik cinsiyet eşitsizliği birçok toplumda görülmekle birlikte, ayrımcılığının türü ve derecesi farklıdır. Gelişmiş ülkelerde cinsiyet eşitsizliğini, kadınların çalışma yaşamında işe alınma aşamasında ve terfide karşılaştıkları engeller ile aynı iş için erkeklerle nazaran az ücret almaları gibi konularda belirginleşirken, gelişmekte olan ülkelerde belirtilen konuların yanı sıra daha çok şiddete uğrama ve eğitim olanaklarından yararlanamama gibi temel alanlarda gözlemlenmektedir.

Toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü ve bunun sonucu kadınların ücret karşılığı olmayan işler yapmaları, onları ekonomik ve sosyal olarak güvensizliğe iterken ve hem ‘kronik’ yoksulluğa hem de kişisel, sosyal ve ekonomik krizlerden doğan ‘geçici süreli’ yoksulluğa karşı korumasız bırakmaktadır. Eğitim kadınlara sadece okuma yazma becerisi kazandırmanın yanında , onlara bir birey, bir özne olma fırsatı sunmaktadır. Eğitim kadınların ailede ve toplumda kendini sorgulayarak yeniden güven inşa etmelerine ve toplumsal konumlarını güçlendirmelerine olanak tanınmaktadır. Özelden kadınlara genel anlamda yetişkin eğitime yatırım , aynı zamanda gelecek kuşakların demokratik ve eşitlikçi davranışlarını geliştirmesine öncü rol oynamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve yoksullukla mücadelede özellikle yoksul olan kadınlar veya yoksulluk riski taşıyanlar için eğitimin en değerli araçlardan biridir. Eğitim alanında yaşanan eşitsizlik, kadınların toplumsal hayata ve işgücüne katılımlarını zorlaştırmaktadır. Beşeri sermaye yatırımları olarak eğitim ekonomik büyümeyi arttırdığı için kadınların eğitim düzeyinin artırılması ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Dolayısıyla eğitim kalitesinin artırılması, eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması, kadınların örgün ve yaygın eğitime erişimlerinin kolaylaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda yapılması gereken kadınların eğitime katılımını sağlayacak, istihdam alanındaki eşitsizliklerini giderecek ve böylece kadınların yoksulluğunu ortadan kaldıracak politikalar geliştirilmelidir. Ayrıca eğitimde cinsiyet ayrımı ve yoksulluk arasındaki ilişkileri ortaya koyan çalışmaların artması bu konuda eksik olan literatüre katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada sosyal koruma harcamalarının (aile yardımları, aktif işgücü politikaları, işsizlik, sağlık, yaşlılık) ve cinsiyet eşitsizliğinin (eğitim, sağlık, ekonomi ve karar alma mekanizmalarına katılım gibi alanlarda) yoksulluk üzerine etkileri statik panel data analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz yöntemimiz statik panel data analizi olduğu için ülke bazında değerlendirmeler yapılamayıp, baz alınan ülke grubunun ortalama değerleri hakkında bilgi alınabilmektedir.

Çalışmada, 22 tane OECD ülkesinde sosyal koruma harcamaları ve cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerinde etkisi teorik ve ampirik olarak incelenmiştir. Ekonometrik analizde statik panel analizinde Klasik, Sabit Etkili ve Rassal Etkili Modeller Arasında Seçim Yapmak İçin Breusch Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi , Chow Testi (F Testi), Hausman testleri yapılmıştır.

Bağımlı değişkeni oluşturan YOKSL ile bağımsız değişkenleri oluşturan SOS_H ile CINS_E değişkenleri arasındaki ilişki en uygun model ile analiz edebilmek için ilk olarak F testi yapılarak havuzlanmış EKK ile sabit etki modellerinden hangisinin uygun regresyon modeli olduğuna karar verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda Havuzlanmış EKK yönteminin modeller için uygun olmadığı Pagan Lagrange Çarpanı (LM) ile test

ettikten sonra bir diğer test olan Chow Testine (F Testi) geçilmiştir. F testi sonuçları incelendiğinde modellerin Havuzlanmış EKK yöntemi için uygun olmadığı ve sabit etki modelinin uygun olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Yapılan bu iki test sonucuna göre yapılacak regresyon analizinde Havuzlanmış EKK modelinin uygun olmadığına ulaşılmaktadır. Bu testlerden sonra Rassal Etki mi yoksa Sabit Etki regresyon modellerinden hangisinin tercih edileceğini test etmek için Hausman testi yapılmıştır. Hausman testi sonuçlarına göre rassal etkiler modelinin tutarsız olduğu, bu yüzden uygun modelin sabit etkiler modeli olduğuna karar verilmiştir.

Çalışmamızda yapılan testler sonucunda uygulanmasına karar verilen sabit etki modeli, değişkenlerin katsayılarına, işaretlerine ve anlamlılık düzeylerine bakılarak yorumlanmaktadır. İlk modelimizde bağımlı değişken olan yoksulluk (YOKSL) ile sosyal koruma harcamaları (SOS_H) ve cinsiyet eşitsizliği (CİNS_E) değişkenleri arasındaki ilişki test edilmektedir. yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları arasında ekonometrik olarak negatif ve anlamlı; cinsiyet eşitsizliği pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

İkinci modelimizde bağımlı değişken olan yoksulluk (YOKSL) ile sosyal koruma harcamalarının (SOS_H) alt bileşenleri olan aile yardımları (SH_AILE), aktif işgücü piyasası harcamaları (SH_AİP), işsizlik ödemeleri (SH_IS), sağlık harcamaları (SH_SAG) ve yaşlılık ödemeleri (SH_YAS) değişkenleri arasındaki ilişki test edilmektedir. Modeldeki bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyi ve katsayılar incelendiğinde yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları değişkenlerinden olan SH_AILE, SH_AİP, SH_SAG arasında ilişki negatif yönlü, SH_IS ile ise pozitif yönlüdür. Diğer bir ifadeyle yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları alt bileşenlerinden olan aile yardımları, aktif işgücü piyasası harcamaları ve sağlık harcamaları arasında ekonometrik olarak negatif; işsizlik ödemelerinde ise pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Üçüncü modelimizde bağımlı değişken olan yoksulluk (YOKSL) ile Cinsiyet eşitsizliği endeksini (CİNS_E) oluşturan eğitim (C_EG), ekonomik yaşama katılım (C_EK), politik katılım (C_PO) ve sağlık hizmetlerinden yararlanma (C_SA) değişkenleri arasındaki ilişki test edilmektedir. Modeldeki Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyi ve katsayılar incelendiğinde yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği endeksini oluşturan değişkenler (C_EG, C_EKO ve C_SA) arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Diğer bir ifadeyle yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği endeksini oluşturan, eğitim, ekonomiye katılım arasında ekonometrik olarak negatif; sağlık hizmetlerinden yararlanma da ise pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

OECD ülkelerinde yoksullukla mücadelede kullanılan sosyal koruma harcamaları istenen amaçları başarmada hedeflendiği kadar etkili olmamakla birlikte yoksulluk oranlarını hissedilir seviyelerde düşürmekte ve özellikle yoksulluğu kontrol altında tutmak için kullanılmaktadır. Sosyal koruma harcamalarının ülke bazında uygulamaları ülkeden ülkeye farklılıklar içermektedir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde de aile yardımı ve çocuk yardımı gibi yardımlar sosyal yardımların en önemli ayağını oluştururken, Belçika'da aile yardımları doğum yardımı, evlat edinme yardımı, yıllık aile yardımı, yetim yardımı, çocuk yardımı ve tamamlayıcı yardımlar olarak sınıflandırılmaktadır. İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde bu yardımlarla ihtiyaç sahiplerinin sağlıklı ve eski evlerinin yerine yeni ev yapılmakta ve evlerinin onarımı gerçekleştirilmektedir. İngiltere ve Avusturya kış aylarında vatandaşlarına ısınma yardımı yapılmaktadır. Türkiye'de aile yardımları ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından

barınma yardımları, gıda yardımları, a evleri ve yakacak yardımları şeklinde yapılmaktadır.

Sosyal koruma harcamalarından biri olan aktif istihdam politikaları ekonomik olarak dezavantajlı grupları hedeflemektedir. ABD’de bu harcamalarının temel kalemlerinden biri i  arama yardımıdır. Aktif istihdam tedbirlerinin en yaygın biçimleri istihdam edilebilirli in arttırılmasını hedefleyen mesleki eğitim ve karşılıklılık esasına dayanan istihdam programıdır. Avrupa Birliği  lkelerinde i sizlere gelir desteği sağlamaya yönelik pasif istihdam politikaları yerine i sizli i önlemeye ve sınırlamaya çalışan aktif istihdam politikalarına geçilmesi gerektiği yönünde bir eğilim vardır.

Sağlık hizmetlerindeki en eski uygulama Bismark Almanyası dönemidir. Almanya’da sistem  u anda işveren ve çalışanların katkılarıyla yürümektedir. Kanada’da sistem vergi gelirleri ve doğrudan hükümet desteği ile yürütülürken; Fransa’da primler kâr amacı gütmeyen ve bu amaçla kurulmuş kurumlar tarafından toplanmaktadır. Finlandiya’da kamusal sağlık tüm bireylerin eşit bir biçimde sağlık hizmetlerine ulaşmasını amaçlarken; kamu sağlık hizmetlerini bedava sunmaktadır. Belçika sosyal koruma sisteminde sadece çalışanlar değil işsizler vb. gruplarda sağlık güvencesinden faydalanabilmektedir. Sağlık hizmetlerine finansal erişim en önemli hedeftir. Türkiye’de ise genel sağlık sigortası (GSS)  ncesinde hiçbir sosyal güvencesi olmayan ve sağlık hizmetlerinin giderlerini karşılayacak durumda bulunmayan kişilere hastanelerde yatarak yararlanacakları teşhis, tedavi ve ameliyat hizmetlerinin bedellerinin devletçe karşılanması amacıyla yeşil kart verilmektedir. Türkiye’de sosyal transferlerin büyük bir bölümünün primli sistem kapsamındaki transferlerden oluşmasından ve yoksul kesimin primsiz transferlerden yeterli  l de yararlanamamasından dolayı sosyal transferlerin yoksulluk üzerindeki etkisi sınırlı olmaktadır. Türkiye’de kamusal sosyal içerikli harcamaların etkililiğinin arttırılıp mutlak yoksulluğun ihmal edilebilir seviyelere indirilip geli mi  ülkelerde olduğu gibi göreli yoksulluğa odaklanılabilmesi için  u hususların dikkate alınmasının faydalı olacağı söylenebilir:

*Sosyal koruma harcamalarından yararlanacak hedef kitlenin muhtaçlık şartları net olarak tespit edilmeli, verilen yardımların öncesi-sonrası denetlenmelidir.

*Eğitim ve sa lı ın içinde olduğu yoksullukla mücadele yolları daha yüksek destek miktarları ile birlikte yoğun bir şekilde kullanılmaya devam edilmelidir.

*Sosyal yardım ve istihdam bağlantısının geliştirilmesi ile birlikte destek uygulamaları yoksulları üretim sürecine daha fazla dâhil edebilir. Aktif istihdam politikalarından toplum yararına çalışma programları ihtiyaçlar ve kullanıcıların yetenekleri göz ardı edilmeksizin daha yoğun bir şekilde ve sonuçları takip edilerek uygulanmalıdır.

*Yoksul ailelerin ve kişilerin ekonomik durumunun iyileşmesini engelleyen en önemli sebepler; bu insanların başlangıçta yeterli eğitime ve sa lı a sahip olmaması ve gelişimleri ile yapabilirliklerini kısıtlayan diğer sosyal ve kişisel koşulların yetersizliğidir. Bu nedenlerle yoksulluğun nesiller arası aktarımını engellemek için eğitim ve sağlık alanındaki sosyal yardımlarda artışlar yapılmalıdır.

Çalışma genel itibariyle değerlendirildiğinde yıllar itibariyle sosyal koruma harcamaların gayri safi katma değer içerisinde daha yüksek paya sahip olması, belirli bir dönemde kamu otoritelerince gerçekleştirilen sosyo-ekonomik politikaların ve sunulan sosyal hizmetlerin en azından nicelik olarak arttığını göstermektedir. Gayri safi katma değer içerisindeki payı açısından artan sosyal koruma harcamalarının yoksulluk oranını negatif yönde etkilemesi ise izlenen sosyoekonomik politikaların amaçlarına hizmet ettiğini yansıtmaktadır. Sosyal harcamaların yoksullukla mücadele sürecinde daha etkili

bir araç haline gelebilmesi için aile yardımları, aktif işgücü piyasası, sağlık ve eğitim hizmetlerinin daha etkin sunumu noktasında daha fazla verimliliğin ön plana çıkarılması gerekmektedir. Özellikle beşeri sermaye birikiminin artırılması doğrultusunda gerçekleştirilen eğitim harcamalarının yoksulluk oranını negatif yönde etkilediğini göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Yoksullukla mücadeleyle ilişkin birçok yöntem bulunmakla birlikte, sosyal politikanın, yoksulluğun önlenmesi ve yoksulluğun sonuçlarının hafifletilmesinde etkili araçlara sahip olduğu kabul edilen bir gerçektir. Sosyal politikanın bileşenleri olan eğitim, sağlık, konut, istihdam, kadın erkek eşitliği, sosyal güvenlik mekanizmalarının kapsamı ve etkinliği aynı zamanda ülkelerin refah devleti özelliğini belirlemektedir.

KAYNAKLAR

- AÇIKGÖZ, Ö., ve ÖZKAN, B., 2009. “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri” *Mevzuat Dergisi*, 12(136), www.mevzuatdergisi.com/2009/04a/01.htm (12.06.2015).
- ADOMAKO-AMPOFO, A., BEOKU-BETTS, J., ve JHONSON-OSIRIM, M., 2008. “Researching African Women and Gender Studies: New Social Science Perspective”, *African and Asian Studies*, ss. 327-341.
- AKÇACI, T., ve KOCAĞ, E. K., 2012. Türkiye’de sosyal harcamalar ve yoksulluk. İnönü Üniversitesi. II. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi, ss. 1393-1410.
- AKSAN, G., 2012. “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri” *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, ss. 9-19.
- AKTAN, C. C., 2002. Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Yayınları, Ankara, 74s.
- AKTAN, C. C., ve VURAL, İ. Y., 2002. Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, C. C. Aktan (Ed.), Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 32s.
- AKTAŞ, G. 2007. “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaların Evrimi” *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- AKYOL, S. ve ULUTÜRK, S., 2016. “Küresel Kriz Kışkıncında Sosyal Harcamalar: Seçilmiş Ab Ülkeleri Bağlamında Bir İnceleme” www.maliyesempozyumu2016.mersin.edu.tr/t21.doc, 33s.
- AKYÜZ, Y., 1980. Sermaye Bölüşüm Büyüme, AÜSBF Yayın No: 453, 2. Baskı, Ankara, 680s.
- ALP, S. 2009. “Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör” *Maliye Dergisi*, Sayı 156, ss. 265-279
- ALTAN, Ö. Z., 2004. Sosyal Politika Dersleri, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1592, 332s.
- ALTINBAŞ, D., 2006. “Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, ss. 21-52
- ALTUNTAŞ, N., 2015. “Post-Feminist Çağda Türkiye’de Farklı Kadın Konumları” <http://kadem.org.tr/post-feminist-cagda-turkiyede-farkli-kadin-konumlari-2/> (15.09.2015)
- AMARTYA, S., 1976. “Poverty: An Ordinal Approach to Measurement” [Yoksulluk: Ölçüm İçin Sıralı Yaklaşım], *Econometrica*, 44 (2), ss. 219-231.
- AMARTYA, S., 1997. *On Economic Inequality*, Clarendon Paperbacks - Oxford University Press, Oxford-New York, 276s.
- ARAT, N., 2009. “Feminist Hukuk”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı:9, ss. 53-65.
- ARDIÇ, K., ve AYDIN, Y., 2011. *İktisat Okulları ve Emek Piyasası*, 2. Baskı., İstanbul: Derin Yayınları, 268s.
- ARISOY, İ., ÜNLÜKAPLAN, İ., ve ERGEN, Z., 2010. “Sosyal Harcamalar ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde 1960-2005 Dönemine Yönelik Bir Dinamik Analiz” *Maliye Dergisi* , Sayı 158, ss. 398-421
- ARPACIOĞLU, Ö. ve YILDIRIM, M., 2011. “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi” *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), ss. 60-76.
- ASLAN, M., ve KAYA, G., 2004. “1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları”, *C.Ü. İ.İ.B.F Dergisi*, (5)1, ss. 213-223.

- AYATA, A., 2011. "Siyaset ve Katılım" (Ed.) Yıldız Ecevit ve Nadide KARKINER "Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi" Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2307 Açıköğretim Fakültesi, Yayını No: 1304, ss. 2-29
- AYDIN, Y., 2013. "Say Yasası: Keynes'in Yorumu ve Son Dönem Tartışmaları", İktisat Fakültesi Mecmuası, 63(1), ss. 81-130
- AYTAÇ, S., 1997. Çalışma Yaşamında Kariyer Yönetimi Planlaması, Geliştirilmesi Sorunları, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- BALKIR, Z. G., 2012. Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. ss. 68-94 Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu Tübbakom 1. Kadın Avukatlar Kurultayı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 232s.
- BALTAGI, B. H., 2005. Econometric Analysis of Panel Data, Hoboken, J. Wiley, 302s.
- BARRO, R. J., ve LEE, J. W., 2001. "International Data on Educational Attainment: Updates and Implications," Oxford Economic Papers, ss. 11-32.
- BAYRAKTAR, C. 2012. "Keynes ve Refah Devleti", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), ss. 247-261
- BEA, C., MARX, I., BOSCH, ve K. V. D., 2007. "Eşitlikçilik Bilmecesi: İstihdam, Ücret Eşitsizliği, Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk Arasındaki İlişkiler", Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru, Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Çev. İsmail Çekem, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.63-84,
- BOLAYIR, S., 2007. Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk (Sivas İli Örneği), (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- BOZKIR SERDAR, A. 2011. "Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişi ve Türkiye'de Sosyal Politika" (Ed) Aysen TOKAL ve Yusuf ALPER 'Sosyal Politika' Dora Basım Yayım, 1. Baskı, Bursa, 348s.
- BRADY, D., 2005. "The Welfare State and Relative Poverty in Rich Western Democracies, 1967-1997", Social Forces, 83(4), ss.1329-1364.
- BROWN, D., 2000. "The Misery Behind: Women suffer most the statistics", (Edt.: Robert M. JACKSON), Global Issues 2000/2001, Sixteenth Edition, Dushkin/McGraw-Hill, Guilford.
- BUĞRA, A., 1995. İktisatçılar ve İnsanlar. İletişim Yayınları: İstanbul, 407s
- BUĞRA, A. ve ADAR, S., 2007. "Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", Sosyal Politika Forumu, 58s.
- CAMINADA, K. ve GOUDSWAARD, K., 2009. Effectiveness Of Poverty Reduction In The EU: A Descriptive Analysis, Poverty & Public Policy. Policy Studies Organization, 1(2), ss. 5-64.
- CAMINADA, K., GOUDSWAARD, K., ve KOSTER, F., 2011. Social income transfers and poverty: A cross-country analysis for OECD countries. International Journal of Social Welfare, 20 (1), ss. 1-12.
- CAMINADA, K. ve GOUDSWAARD, K., 2012. The Relationship Between Alternative Measures Of Social Spending And Poverty Rates. International Journal Of Business And Social Sciences, 1 (5), ss. 8-25.
- CANBAY, T. ve SİBEL, S., 2010. "Türkiye'de Hanehalkı Yoksulluğu", Ege Akademik Bakış, 10 (2), ss. 627-649.
- CHAKRAVARTY, S. R., 2005. "An Axiomatic Approach to Multidimensional Poverty Measurement via Fuzzy Sets", Indian Statistical Institute, Kolkata, India, www.isical.ac.in/~eru/fuzzy.pdf
- CHAUDHRY, I. S., ve RAHMAN, S., 2009. "The Impact of Gender Inequality in Education on Rural Poverty in Pakistan: An Empirical Analysis" European

- Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences ISSN 1450-2275 Issue 15, ss. 174-188.
- CICHON, M. 1996. Avrupa refah devletini gelecekte de finanse edebilir mi? Avrupa'da Sosyal Koruma Değişim ve Sorunlar, ETUC-ETUI Konferansı, (Der. A. BOSCO ve M. HUTSEBAUT), Brüksel, Avrupa Sendikalar Enstitüsü, Harb-İş Sendikası, ss. 75-100.
- COLEMAN, J. W., KERBO, H. R., ve RAMOS, L. L., 2002. Social Problems, Eight Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- ÇAKIR, E., GÜREL, I., ve OTARAN, N., 2009. "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadına Karşı Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi, 74s.
- ÇAKIR, Ö., 2008. "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, ss. 25-47.
- ÇAKMUR, Y. D., 2011. E-Views Uygulamalı Temel Ekonometri, İkinci Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 296 s.
- ÇALIŞKAN, A., CİVAN A., ve M. KARAKUYU, M., 2011. Where Should We Spend Government's Money? The Effect Of Public Sector Investments On Socioeconomic Development In Turkey. European Journal of Economic and Political Studies (EJEPS), 4 (1), ss. 1-11.
- ÇELİK, A., 2002. Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye, Ankara: Kamu-İş Yay,
- ÇELİK, A., 2002. "Refah Devletinde Kriz Ve Yeniden Yapılanma" www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/.../1023000241 ss.301-320 (05.04.2015)
- ÇELİK, A., 2007. "Refah Devletinde Kriz ve Yeniden Yapılanma", Sosyal Siyaset Konferansları, 50. Kitap, ss. 301-320,
- ÇOLAK, Ü., 2011. İnsani Kalkınma ve Cinsiyet Eşitsizliği: Türkiye Analizi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DANSUK, E., 1997. Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi, (Yayımlanmış Uzmanlık Tezi), DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Ücretler ve Gelirler Dairesi Başkanlığı, Yayın No: DPT: 2472, Ankara,
- DEMİR, S., 2014. "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme", <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/demirs/insanige.pdf>, (14.01.2014).
- DEMİRAL, N., EVİN, H. ve DEMİRAL, B., 2007. Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Küresel Yoksulluk, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale
- DEMİRBİLEK, S., 2007. "Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açidan İncelenmesi", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 44 (511), ss. 12-27
- DEMİRBİLEK, S., 2007. "Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açidan İncelenmesi", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 44 (511), ss. 12-27
- DENİZ, Ö. 2012. "Türkiye'de Devletçilik Döneminde Sosyal Politikaların Gelişimi (1930-1940)" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(22), ss. 246-269
- DOĞAN, E., M., TATLI, H., 2014. "İnsani Gelişim ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28, ss. 99-124.

- DOĞRUYOL, A. ve CİCİOĞLU, Ş., 2013. “Bir İktisat Bilimi İkilemi: İngiliz Düşüncesinde Etik ve Faydacılık Ekseninden J. S. MILL ve Moral Teorisi”, *Sakarya İktisat Dergisi* 7(2), ss. 97-141.
- DRUCKER, P. F., 1993. *Yeni Gerçekler*, (Çev. Birtane Karanakçı), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 453s.
- DRUCKER, P. F., 1994. *Kapitalist Ötesi Toplum*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- ECEVİT, Y. 2011, “Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç” (Ed.) Yıldız Ecevit ve Nadide KARKINER “Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi”, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2307 Açıköğretim Fakültesi, Yayını No: 1304, ss. 2-29
- ECEVİT, Y., 2003. “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?”, *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), ss. 83-88.
- ERBAY, R. E., ve ÖZDEN, M. 2013. “İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım” *Namık Kemal Üniversitesi, sosyal Bilimler Metinleri*, Sayı: 3, ss. 1-29.
- ERDOĞDU, S., 2009, “Avrupa Birliğinde Sosyal Korumanın Modernleştirilmesi ve Geliştirilmesi ve Sosyal İçerme“ www.v2.etcf.org.tr/EN/doc/kasim_2009_etcf/Module%20V/Social%20Security_1.doc, (14.06.2016)
- EROL, E. D., 2011. “İnsani Gelişme Yaklaşımı Doğrultusunda Beşeri Kalkınmanın Boyutları: Gelişmekte Olan Ülkeler” *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2), ss. 99-108.
- ERSÖZ, H. Y., 2011. *Sosyal Politikada Yerelleşme*, Yayın No: 2010- 99, İstanbul, 226s.
- ES, M., BAŞKURT, M.,ve ZENGİN, E. 2013. “Kentsel Yoksulluğun Önlenmesinde Sosyal Belediyecilik Uygulamaları” *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2(5), ss.21-39
- EŞ, M. ve GÜLOĞLU, T., 2013. *Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği*, <http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/muharremes/Bilgitoplumunagecistekentlilesme.pdf> (24.12.2013)
- EUROSTAT,” Expenditure on social protection” http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Social_protection_statistics#Further_Eurostat_information (12.06.2016)
- FERRAGINA, E. ve M. SEELEIB-KAISER, M., 2011. “Thematic Review: Welfare Regime Debate: Past, Present, Futures?. *Policy & Politics*, 39 (4), ss. 583-611.
- FIRAT, E. ve AYDIN A., 2015. “İnsani Kalkınma Endeksine Göre Türkiye’nin Eğitim Endeks Göstergelerinin OECD Ülkeleri İle Karşılaştırılması”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, ss. 62-87
- FREEMAN, B. R., 1996. “Emek, Sermaye ve Sosyal Güvenlik: 21. Yüzyıla Hazırlanırken Avrupa’da Sosyal Koruma Değişim ve Sorunlar”, *ETUC-ETUI Konferansı*, (Derleyenler: A. BOSCO ve M. HUTSEBAUT), Brüksel, Avrupa Sendikalar Enstitüsü Yayınları, Harb-İş Sendikası,
- FREES, E., 2004. *Longitudinal and Panel Data: Analysis and Applications in the Social Sciences*,
- GALBRAITH, J. K., 1998. *İktisat Tarihi*, çev.: M Günay, Ankara, Dost Yayınları, 279s.
- GARCIA, A. B., ve GRUAT, J. V., 2003. *Social Protection - Version 1.0*, International Labour Office, Geneva, 64s.

- GAYE, A., KLUGMAN, J., KOVASEVHIC., K., SIWIGG, S., ve AMBRANO, E. 2010. "Measuring Key Disparities in Human Development: The Gender Inequality Index", Human Development Research Paper, No. 46.
- GERŞİL, G., 2015. "Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu" Yönetim ve Ekonomi 22(1), ss. 159-181
- GGD, "Sosyal koruma, açlık ve yoksulluğu azaltmaktan daha fazlasını yapıyor" http://www.ggd.org.tr/resim2/dunya_gida_gunu_brosuru_2015.pdf (07.06.2016)
- GÖKBUNAR, R., ÖZDEMİR, H. ve UĞUR, A., 2008. "Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları", Doğu Üniversitesi Dergisi, 9 (2), ss.158-173
- GÖZLER, K. 2007, "Devletin Genel Teorisi", Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 384s.
- GREVE, B., 1998. Historical Dictionary of the Welfare State, London: Scarecrow Press,
- GUJARATI D. N., "Basic Econometrics", McGraw-Hill Companies, 4. Basım, 2004.
- GÜL, H., ve GÜL, S. S., 1997. "Yoksulluk ve Yoksulluk Sorununa Yaklaşımlar", Mülkiyetliler Birliği Dergisi, 21(199), ss. 3-20.
- GÜNEŞ, M. 2012. Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (24), ss. 149-184.
- GÜNGÖR, F., ve ÖZUGURLU, M., 1997. "İngiliz Yoksul Yasaları:Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet", http://www.politics.ankara.edu.tr/tartisma_metinleri.php (02.06.2015)
- GÜRGEY, F. İ. Ç., 2014. "Feminist Hukuk Teorisi" Nedir?, Hukuk Kuramı, 1(5), ss. 28-44.
- GÜRİZ, A., 1997. Feminizm Postmodernizm ve Hukuk Bir İnceleme, Adalet Matbaacılık, Ankara, 190s.
- GÜRSEL, S. , LEVENT, H., SELİM, R. ve SARICA, Ö., 2000. "Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma", Yayın No. TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul.
- GÜRSES, D., 2007. Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), ss. 59-74
- GÜRSOY, B. "Türkiye’de Yoksulluk " <http://www.iktisadi.org/turkiyede-yoksulluk.html> (06.06.2016)
- GÜVEN, H. S., 2009. Sosyal Politikanın Temelleri, Ezgi Kitapevi, Bursa, 276s.
- HACIOĞLU, M., ve HOBİKOĞLU, D., 2012. "Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği", International Conference On Eurasian Economies, ss.123-130.
- HAMİTOĞULLARI, B., 1986. Çağdaş İktisadi Sistemler, Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım, Savaş Yayınları, 4. Baskı, Ankara,809s.
- HATTATOĞLU, D., 2007. "Yoksulluk Örtüsünün Arkasında: Bazı Kavramlaştırma Sorunlarına Dair", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 5(18), ss. 4-29.
- HAZMAN, G. G., 2011. "Türkiye’de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (1), ss. 205-216.
- HEINRONER, R. L., 2008. " İktisat Düşünürleri, Büyük İktisat Düşünürlerinin Yaşamları ve Fikirleri " Dost Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 295s.
- HEKİMOĞLU, M. M., 2002. "1982 Anayasasına Göre İnsan Hakları Kavramı", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(7), Balıkesir.

- HENSLIN, J. M., 2003. Social Problems, Sixth Edition Prentice Hall, New Jersey.
- HÜNEE, 1999. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Ankara.
- ILO, 2005. "Social protection as a productive factor", Governing Body, Committee on Employment and Social Policy (GB.294/ESP/4 294th Session), Geneva.
- ILO, 2016, "Yeni ILO raporuna göre küresel işgücü piyasasındaki büyük cinsiyet açığı sürüyor" http://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_458132/lang--tr/index.htm (27.12.2016)
- İBRİŞİM, N. 2008. "Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi ve Türkiye Üzerine Analizi" Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, 98s.
- İSTANBUL BAROSU KADIN HAKLARI MERKEZİ, 2012. "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İçin Anayasa Değişikliği Önerileri", Türkiye Barolar Birliği Yayınları : 232, Ankara, ss. 61-68
- İKİZOĞLU, M, 2000. "Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesi'nde Ampirik Bir Araştırma" , Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmetler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- JENSEN, H. H., ve LUCKETT, B., 1993. A Profile of Poverty in Zambia Based on the 1991 Household Expenditure and Income Survey. Staff Report 93-SR61. CARD. Iowa State University, Ames, Iowa.
- KAPAR, R., 2006. Sosyal Adalet İçin Daha Fazla Sosyal Koruma, II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi (24-26 Kasım 2006), Ankara, 27s. (www.disk.org.tr)
- KAPAR, R., 2006. Sosyal Adalet İçin Daha Fazla Sosyal Koruma, II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi (24-26 Kasım 2006), Ankara. ss. 1-28
- KARACA, G. N., ve GÖKÇEK B., 2014. "Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinde Çok Boyutlu Yoksulluk ve İnsani Gelişme", International Conference On Eurasian Economies , 10s.
- KARACA, N. B., 2011. "Modern Mahremden Yıllar Sonra: İki kamu Arasında Namahrem", Nilüfer Göle Mahremin Göçü içinde, Söyleşi: Ayşe Çavdar, İstanbul: Hayykitap.
- KAYA, G. 2005., "Kadının Kentsel Yaşama Katılmasında Toplum Merkezleri", <http://www.sosyalhizmetleruzmani.org/kadinkentselyasam.htm>, (29.12.2015)
- KAYA, Z., 2011. "Türkiye'de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Model Uygulaması" Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KAYA, M., 2014. "İnsani Gelişme Endeksi (İge) Gelirin Ötesinde Yaşam Standardını ve Refahı Belirlemektedir" www.ogu.edu.tr/files/birimduyuru/23087b2f.../200972110230.doc (17.01.2014)
- KAYALIDERE, G., ve ŞAHİN, H., 2014. "Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk", Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2(2),
- KAYHAN, F., 1999. Feminizm, BDS Yayınları, İstanbul, 62s.
- KEYNES, J. M., 2008. İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi, çev.: U. S. Akalın, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 324s.
- KILIÇ, R. ve ÇETİNKAYA, Ş. 2012. Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34, ss. 93-114.
- KIREL, Ç. 2004. Örgütlerde Çatışma, Anadolu Üniversitesi Yayınları:1468, İkinci Baskı, Eskişehir, 296s.

- KOÇDEMİR, K., 1998. “Küreselleşme ve Türkiye,” Türk İdare Dergisi, Sayı: 418, ss.57-81.
- KORAY, M. 2012, Sosyal Politika, 4. Baskı, ezgi kitapevi, bursa, 411s.
- KORAY, M., 2003. “Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış ve Yeni bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı”, 2000-2003 Petrol-İş Yıllığı, İstanbul: Petrol - İş Yay., ss. 47-89.
- KORKAT, M., 2013. “Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Önemi (Kars İli Örneğinde Bir İnceleme)”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KORKMAZ, H., 2014. “Yönetim Kademelerinde Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(5), ss. 1-14
- KOZKU, D. 2009. “Modernizm Sonrası Postmodern Hareket İçinde Kadının Yeri” Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E 2009-03, ss. 1-15
- KOZLU, D., 2009. “Modernizm Sonrası Postmodern Hareket İçinde Kadının Yeri”, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi Art-E, ss. 1-15.
- KUTERDEM, N. K., ve AKIN, D., 2011. “Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Afet Risklerini Azaltma Çabaları Arasındaki İlişki”, 1. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı 11-14 Ekim, ODTÜ, Ankara, 7s.
- LANGE, F., ve TOPEL, R., 2006. The Social Value of Education And Human Capital. E.A. Hanushek ve F. Welch (Ed.), Handbook of The Economics of Education, Volume 1, Amsterdam: North Holland, ss. 460-509.
- LAZAR, H., ve PETER S., 1998. “The Future of the Welfare State”, Internatioanl Social Security Rewiev, Vol.: 51, March.
- LINDBECK, A., 2004. An essay on welfare state dynamics Globalization and The Welfare State, (Edited by: Bo SÖDERSTEN), New York, Palgrave, ss. 149-171.
- MEMİŞ, H., 2014. “Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi” Akademik Yaklaşımlar Dergisi Journal Of Academic Approaches, 5(1), ss.144-161
- MERCANLIOĞLU, Ç., 2009. Cinsiyete Dayalı Eşitsizlik Kadın Yöneticilerin İş ve Özel Hayatlarını Dengeleme Zorlukları ve Bedelleri, Uluslararası – Disiplinler Arası Kadın Çalışmaları Kongresi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, ss. 35-44.
- METİN, B., 2012. “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele” (Ed) A. İ. ORAL, ve ŞİŞMAN, ss.90-119
- METİN, B., 2012. “Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye’de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum ve Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı”, Sosyal Güvenlik Dergisi, (1), ss. 117-151.
- METİN, B., 2013. “Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Uygulanan Ekonomik ve Sosyal Politikalar Temelinde Yoksulluk Sorunu “Ankara’da Uygulamalı Bir Araştırma”, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları Yayın No: 39 Ankara, 312s.
- MIHÇI, H. ve MIHÇI, S., 2010. “Türkiye’nin Yakın Dönemdeki İnsani Gelişme Eğilimleri”,Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 21(2), UNDP, Human Development Report, New York.
- OECD, 2009. “Social Protection, Poverty Reduction and Pro-Poor Growth “www.oecd.org/dac/povertyreduction/43573310.pdf ss. 17-39

- OPHI, 2014, "OPHI Country Briefing 2013", <http://www.ophi.org.uk/multidimensional-poverty-index/mpidata-bank/mpi-country-briefings/>
- ÖKTEN, Z., ve KALE, T., 2009. "Türkiye’de Bölgesel Yoksulluğun Yapısı ve Yoksulluğa Karşı Politikalar" Amme İdaresi Dergisi, 42(3), ss. 59-91.
- ÖNEN, M., 2010. "Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Belediyesi Örneği" Sayıştay Dergisi, Sayı:79, ss. 63-95
- ÖNGEN, B., AYTAÇ, S., 2013. "Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları ve Yaşam Değerleri İlişkisi" Sosyoloji Konferansları, No: 48 (2013-2), ss. 1-18.
- ÖREN, K., 2010. Sosyal Politika, Sözkese Matbaacılık, Ankara, 264s.
- ÖZAYDINLIK, K., 2014. "Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim" Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 14(33), ss. 93-112
- ÖZBEK O., 2002. "Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluğun Analizi ve Çözüm Önerileri", DEÜ., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye ABD., Doktora Tezi, İzmir.
- ÖZBEK, N., 2002. "Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet", Toplum ve Bilim, Sayı: 92, ss. 7-33.
- ÖZDEMİR, S. 2007. Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti’ Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2007-57, İstanbul, 481s.
- ÖZKALP, E., 2001. Sosyolojiye Giriş, Genişletilmiş 11. Baskı, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın No: 140, Eskişehir.
- ÖZPOLAT, A., ve YILDIRIM, M., 2008. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın Eğitimi ve Büyüme İlişkisi", Anadolu International Conference in Economics, June 17-19, Eskişehir, Turkey.
- ÖZPOLAT, A., ve YILDIRIM, M., 2009. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın Eğitimi ve Büyüme İlişkisi", Anadolu International Conference in Economics, June 17-19, Eskişehir, Turkey.
- ÖZSUCA, Ş. T., 2003. "Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Refah Devleti" Kamu-İş; 7(2), ss.1-12
- ÖZSUCA, Ş. T., 2003. "Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Refah Devleti", İş Hukuku ve İktisat Dergisi, (Prof. Dr. Kamil Kıran’a Armağan), Ankara: Kamu-İş Yay, 7(2), ss. 227-237.
- ÖZTEPE DURUSOY, N. ve ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ, Ç., 2013. "Bir Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Türkiye’de Refah Hizmetlerinden Dışlanma" International Conference On Eurasian Economies, ss. 308-313.
- ÖZTÜRK, E., "Türk Kadınının Feminizme Bakışı (Erzurum Örneği)" <http://abs.kafkas.edu.tr/upload/646/FEMiNiZM.pdf> (11.09.2015)
- ÖZTÜRK, N., 2010. "Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü" Çalışma ve toplum dergisi, (1), ss. 59-90
- ÖZTÜRK, Ş., 2008. "Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(1), ss. 605-634
- PALAZ, S., 2005. İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü. Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma: Kalkınmada Kadının Yeri, KAR M. ve TABAN S. (Ed). Ekin Kitapevi, Ankara, 322s.
- PATRİNOS, H. A., ve PSACHAROPOULOS, G., 2011. "Education Past, Present and Future Global Challenges. Policy Research Working Paper", The World Bank, Human Development Network, No: 5616.

- PAYNE, M. 1997. *Modern Social Work Theory*, Second Edition, Lyceum Books, Chicago.
- PETERSON, W. C., 1976. *Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme*, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları: 145, Çeviren: Servet Mutlu, Eskişehir.
- PIERSON, C., 1991. "Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare, Pennsylvania: Pennsylvania State University Pres, 453s.
- _____, 1998. "Contemporary Challenges to Welfare State Development, Political Studies, (XLV)", ss.777-794
- RICARDO, D., 1997. *Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri*, (Çeviren: T. Ertan), Belge Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 242s.
- SAKAR, T. 2009. "Avrupa Birliği'nin Sosyal Politika ve İstihdam Alanlarındaki Düzenlemelerine Türkiye'nin Uyum: Yapısal Bir Değerlendirme" Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- SALLAN G. S., 2006. "Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa (Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısılcasında Refah Devleti)", Ebabel Yayıncılık, Ankara, 342s.
- SAMUEL, H., 1987. *Classical Economics*, Basil Blackwell, Oxford, 453s.
- SARAÇ, S. 2013. "Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları" (Ed: Lerzan Gültekin vd.), Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss. 27-32
- SARISOY, İ.ve KOÇ, S. 2010. "Türkiye'de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi", Maliye Dergisi, Sayı 158, ss. 326-348.
- SAVAŞ, V., 2000. "İktisadın Tarihi", Siyasal Kitapevi, 4.Baskı, Ankara, 412s.
- SCHMITT, C., ve STARKE, P., 2011. Explaining Convergence of OECD Welfare States: A Conditional Approach. *Journal of European Social Policy*, 21 (2), ss. 120-135.
- SEVEN, M. A, ve ENGİN, A. O, 2007. "Türkiye'de Kadının Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler" Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, ss. 177-188
- SEZGİN, S., 2014. *Türkiye'de Feminist Söylem ve İslami Feminizm*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- SIDDIQUE, M. A. B., 1998. "Gender Issues in Poverty Alleviation: A Case Study Of Bangladesh", *International Journal Of Social Economics*, 25(6/7/8), ss. 1095-1111.
- SIRMA D. Ş., 2008. *Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri*, (Yayımlanmış Uzmanlık Tezi), Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara .
- SKOUSEN, M., 2007. *İktisadi Düşünce Tarihi, Modern İktisadın İnşası*, çev.: M. Acar, E. Erdem, M. Toprak, Ankara, Adres Yayınları, 3. Baskı, 163s
- SMITH, A., 2006. *Milletlerin Zenginliği*, Çev. Haldun Derin, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 736s
- SNOWER, J. D., 1993. "The Future of the Welfare State", *The Economic Journal*,
- SOLMAZ, E. 2008. "İktisadi Kalkınma Kuramlarının Yoksulluk Konusuna Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış' Mevzuat Dergisi, 11(132), <http://www.mevzuatdergisi.com/2008/12a/01.htm>
- SULLIVAN, T. J., 2003. *Introduction to Social Problems*, Sixth Edition, Pearson Education, Boston. 440s.
- ŞEKER, S.D., 2008. "Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri" Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 195s.

- ŞEKER, D. S., 2011. “Türkiye’nin İnsani gelişme endeksi ve Endeks sıralamasının analizi, Kalkınma Bakanlığı yayın No: 2828, 52s.
- ŞENER, Ü., 2010, “Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikalar” Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 22s.
- ŞENGÜL, S., 2004, “Türkiye’de Yoksulluk Profili ve Gelir Gruplarına Göre Gıda Talebi” Ankara, YAYIN NO: 119, 227s.
- ŞENGÜR, M. ve TABAN, S., 2012. “Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1). ss. 59-89.
- ŞENKAL, A. 2005. Küreselleşme Sürecinde sosyal Politika, alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 605s.
- ŞENSES, F., 2001. Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 62s.
- ŞENSES, F., 2003. Küreselleşmenin Öteki Yüzü, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- ŞENSES, F., ve ÖNDER, H., 2014. “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi”, <http://dusuncekahvesi.googlepages.com/tr.de.yoksulluk.onder-senses.pdf>
- TALAS, C. 1997. Toplumsal Ekonomi, İmge Kitabevi, Ankara, 224s.
- TALAS, C., 1992. “Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi”, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1. Basım, 317s.
- TANYERİ, İ. 1998. “Keynes’in İstihdam ve Ücret Analizi”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1-2), ss. 29-47.
- TARI, R., 2010. Ekonometri, Yazın Basım Yayın Matbaacılık Trz. Tic. Ltd. Şti., 518s.
- TAŞ, H.Y. ve ÖZCAN, S., 2012, “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma” International Conference On Eurasian Economies, <http://www.eecon.info/papers/544.pdf>
- TEPAV, “81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi” Mattek Matbaacılık Basım Yayın Tanıtım Ticaret Sanayi Ltd. Şti., Ankara, 104s.
- TOKOL, A., 2012. Türk Endüstri İlişkileri Sistemi, Dora Yayınevi, 3. Baskı, Bursa
- TOKOL, A., 2000. Sosyal Politika, Bursa, Vipış A.Ş. 2. Baskı
- TOKOL, A., 2011. “Günümüz Türkiye’sinde Giderek Ağırlaşan Sosyal Sorunlar ve Sosyal Politika Uygulamaları” (Ed. M. Zencirkıran) Dünyadan Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı”, Dora Yayınevi, 2. Baskı, Bursa, ss.545-559.
- TOKOL, A., 2011. Endüstri İlişkileri ve Gelişmeler, Dora Yayınevi, 3. Baskı, Bursa
- TOPGÜL, S., 2013. “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması” C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(1), ss. 277-296
- TUZ, A. N., 2010. Küreselleşme Sürecinde Refah Devletinin Dönüşümü ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilimdalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
- TÜR, Ö., ve KOYUNCU, A. Ç., “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, Uluslararası İlişkiler, 7 (26), ss. 3-24.
- TÜRCAN, ÖZSUCU, Ş. ‘Sosyal Politikanın Gelişimi’ <http://iyh.istabip.org.tr/sirer/sp/7.pdf> (24.08.2014)
- UÇAR, C., 2011. “Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri”, Uzmanlık Tezi, Ankara
- UĞUR, M. S. 2010. “Ulusların Zenginliği ve Fakirliği: Adam Smith Felsefesi, Piyasa Mekanizması ve Gelişmekte olan ülkeler incelemesi” (ed.) ŞİRİNER, İ., KAPUCU, H., AYDIN, M., MORADY, F., ve ÇETİN, Ü., Yön yayınları , 515s.

- UNDP, 2013. İnsani Gelişme Raporu Güney'in Yükselişi: Farklılıklar Dünyasında İnsani Gelişme 2013 İnsani Gelişme Raporu'ndaki Muhtelif Göstergelerle İlgili Açıklama Notu
<http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/T%C3%BCrkiye%20De%C4%9Ferlendirmesi.pdf> (27.05.2014)
- UNDP, "İnsani İlerlemeyi Sürdürmek: Kırılganlıkları Azaltmak ve Dayanıklılık Oluşturmak 2014 İnsani Gelişme Raporu'ndaki Kompozit Endekslerle İlgili Açıklama Notu"
[http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20%C4%B0nsani%20Geli%C5%9Fme%20Raporu%20-%20A%C3%A7%C4%B1klama%20Notu%20\(T%C3%BCrkiye\).pdf](http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20%C4%B0nsani%20Geli%C5%9Fme%20Raporu%20-%20A%C3%A7%C4%B1klama%20Notu%20(T%C3%BCrkiye).pdf) (03.02.2016)
- UNDP, "2015 İGR Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE)"
<http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2015%C4%B0GR%20SSS%20TCEE.pdf> (23.02.2016)
- ÜZÜMCÜ, A. ve KORKAT, M. 2014. "Türkiye'de Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Gelişimi (2003-2012)" Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(8), ss. 135-166
- WALTER, K., 2003. "Welfare-State Regress in Western Europe: Politics, Institutions, Globalization, and Europeanization", Annual Review of Sociology, Vol: 29. ss. 589-609
- WEF, (World Economic Forum) "The Global Gender Gap Report 2015" 10th Anniversary Edition, 387 s. www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf (03.01.2016)
- YILMAZ, S. A., 2015. "Cinsiyet Eşitliği ve Adalet Perspektifinden Türkiye'de Kadının Siyasal Alana Katılımı", Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, ss. 11-34.
- YUVAL-DAVIS, N., 2010. Cinsiyet ve Millet, Çev.: Ayşin Bektaş, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YÜCEL, D., 2011. "Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ve Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğa Etkileri Üzerine Bir Araştırma" Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2) ss. 383-402
- YÜKSEL, M., 2001. Feminist Hukuk Kuramı ve Feminist Düşünce Teorileri, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ZHENG, B., 1997. "Aggregate Poverty Measures", Journal of Economic Surveys, 11(2), Blackwell Publishers Ltd., ss. 123- 310.
<http://www.dogalseleksiyonvedarwinizm.com/malthus.html> (27.03.2014)
<http://eige.europa.eu/news-and-events/news/eige-launches-gender-equality-index-2015-marginal-improvements-gender-equality> (01.12.2015)
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/countries> (25.05.2016)
www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2015_64_20151110.pdf (01.06.2016)
http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/news/2003/may/lisbonstratIP280503_en.pdf (01.12.2015)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı :Gülferah BOZKAYA
Doğum Yeri ve Tarihi :Kilis/05.12.1985

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İktisat Bölümü
Doktora Öğrenimi :-
Bildiği Yabancı Diller :İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :-
Projeler :-
Çalıştığı Kurumlar :
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İktisat Bölümü Arş.Gör.

İletişim

E-Posta Adresi :gul_ferah_85@hotmail.com
Tel. :
Tarih :